

Yazışma Adresi / Mailing Address

Harp Akademileri Komutanlığı
Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
Yenilevent / İstanbul

Telefon / Phone: + 90 212 398 01 00 -3842 Faks / Fax: + 90 212 398 01 00 - 3802

E-Posta / E-mail: saren@harpak.edu.tr - guvenlikstratejileri@gmail.com

Web: www.harpak.edu.tr/saren

Güvenlik Stratejileri Dergisi

The Journal of Security Strategies

Güvenlik Stratejileri Dergisi

The Journal of Security Strategies

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
STRATEGIC RESEARCH INSTITUTE

Yıl / Year : 2

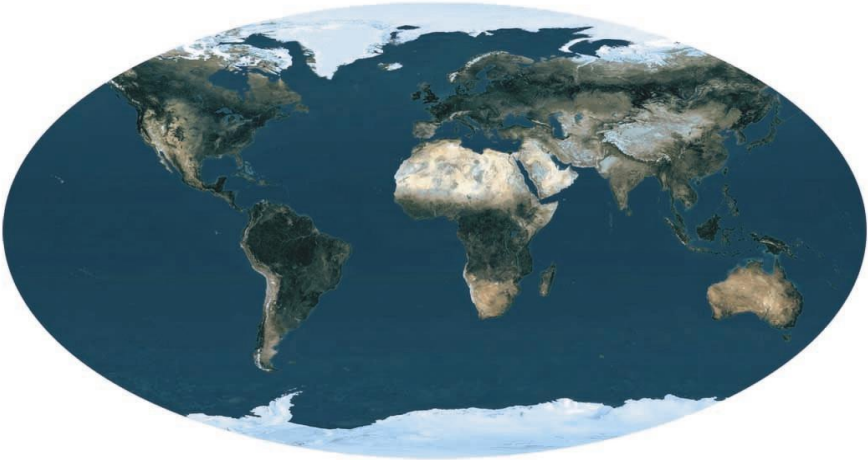
Sayı / Issue : 4

Aralık / December 2006

- Güvenlik Bağlamında, Risk ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir
Ahmet KÜÇÜKŞAHİN
- Irak'ın Kuzeyi, Irak'ta Meydana Gelebilecek Muhtemel Oluşumlar ve Alınması Gereken Önlemler
Hasan TURGUT
- Avrupa Birliği'nin GAP ve Su Sorununa Yaklaşımı Çerçevesinde Fırat ve Dicle Nehirlerinin Yönetimi Üzerine Tartışmalar
Eray ACAR
- Uluslararası Siyasal Örgütlenme Modeli Oluşumunun Tarihsel Süreci ve Birleşmiş Milletler Örgütü (1941-1990)
Hüseyin EMİROĞLU
- Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Gücü: Siyasi, Askeri ve Ekonomik Açından Bir Değerlendirme
Fırat BAYAR
- Avrupa-Akdeniz Ortaklığının Avrupa Birliği'nin Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkileri
Fehmi AĞCA
- Osmanlı İmparatorluğu'nun Taraf Olduğu Uluslararası Andlaşmalar İtibarıyla Ermeni Sorunu -1918-1922 Dönemi-
Barış ÖZDAL

GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

ULUSAL HAKEMLİ DERGİ
Aralık 2006 Yıl 2 Sayı 4
ISSN : 1305-4740

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
P.Kur.Kd.Alb.Ahmet KÜÇÜKŞAHİN

YAYIN KURULU

Öğ.Alb.İzzet TOPAL
İng.Müt.Dilek ÇETİNKAYA
Fr.Müt.Zuhal KARACA

DANIŞMA KURULU

Dz.Kur.Kd.Alb.Timur KÜPELİ
Hv.İsth.Kur.Alb.Ayhan DEMİR
İsth.Alb.Erdoğan ÖZDİL
Doç.Dr.Mu.Bnb.Türken BAŞ

REDAKSİYON

Svl.Me.Fatma Şerife DUMAN

HAKEM KURULU

Prof.Dr. Jale CİVELEK
Prof.Dr. Tayyar ARI
Prof.Dr. Süleyman BEYOĞLU
Prof.Dr. Hasret ÇOMAK
Prof.Dr. Mehmet GENÇ
Prof.Dr. Hasan SAYGIN
Prof.Dr. Beril DEDEOĞLU
Prof.Dr. Deniz Ülke ARIBOĞAN
Prof.Dr. Osman Metin ÖZTÜRK
Prof.Dr. Ali ARSLAN

Doç.Dr. Yaşar HACISALİHOĞLU
Yrd.Doç.Dr. Uğur ÖZGÖKER
Yrd.Doç.Dr. Esra HATİPOĞLU
Yrd.Doç.Dr. Rana İZCİ
Dr.P.Kur.Alb. Ahmet KÜÇÜKŞAHİN
Dr.Dz.Öğ.Yb. Rasim ÜNLÜ
Dr. Barış ÖZDAL
(E) Tuğg. Süha ATATÜRE
(E) Dz.Kur.Alb. Nazmi ÇEŞMECİ

BASKI

Harp Akademileri Basım Evi

YAZIŞMA ADRESİ

Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yenilevent/ İstanbul
Telefon: 0 212 284 80 65-2150 Faks: 0212 284 80 65-2150
e-posta: saren@harpak.tsk.mil.tr

Stratejik Araştırmalar Enstitüsü yayını olan Güvenlik Stratejileri Dergisi, yılda iki kez Haziran ve Aralık aylarında yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir ve Harp Akademileri Komutanlığı ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

Yıl 2 Sayı 4 Aralık 2006

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	5
1- GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR? Ahmet KÜÇÜKŞAHİN	7
2- IRAK'IN KUZEYİ, IRAK'TA MEYDANA GELEBİLECEK MUHTEMEL OLUŞUMLAR VE ALINMASI GEREKEN ÖNLEMLER ÖZET Hasan TURGUT	41
3- AB'İNİN GAP VE SU SORUNUNA YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE FIRAT VE DİCLE NEHİRLERİNİN YÖNETİMİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR Eray ACAR	67
4- ULUSLARARASI SİYASAL ÖRGÜTLENME MODELİ OLUŞUMUNUN TARİHSEL SÜRECİ VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÖRGÜTÜ (1941-1990) Hüseyin EMİROĞLU	103
5- KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN GÜCÜ: SİYASİ, ASKERİ VE EKONOMİK AÇIDAN BİR DEĞERLENDİRME Fırat BAYAR	137
6- AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞININ AVRUPA BİRLİĞİNİN GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASINA ETKİLERİ Fehmi AĞCA	157
7- OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN TARAF OLDUĞU ULUSLARARASI ANDLAŞMALAR İTİBARIYLA ERMENİ SORUNU -1918-1922 Dönem- Barış ÖZDAL	173

ÖN SÖZ

Harp Akademileri bünyesinde 2003 yılında teşkil edilen Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün "Ulusal Hakemli Dergi" niteliğinde çıkarmakta olduğu "Güvenlik Stratejileri Dergisi"nin dördüncü sayısında yedi makale yer almaktadır.

"Güvenlik Bağlamında, Risk ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir?" başlıklı makalede; Soğuk Savaş öncesi askeri nitelikteki güvenlik kavramının Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte siyasi, sosyal, ekonomik ve çevresel konuları da içerir hale geldiği belirtilerek; yönetimin sahip olduğu yeteneklerin risk ve tehditlerin belirlenmesinde en temel etkenler olduğu ifade edilmiş; bu nedenle Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin pasifleştirilmesinden ziyade, içerisine sosyal, siyasi, ekonomik, askeri, çevresel konularda uzman kişilerin yanı sıra uluslararası ilişkiler ve özellikle üniversitelerin öğretim elemanlarının dahil edilerek oluşturulmasının bir zorunluluk haline geldiği savunulmuştur.

"Irak'ın Kuzeyinin Gerçeği, Irak'ta Meydana Gelebilecek Muhtemel Oluşumlar ve Alınması Gereken Önlemler" başlıklı makalede; Orta Doğu'nun jeostratejik ve ekonomik önemine işaret edilirken; Türklerin Irak'ın Kuzeyine olan ilgisinin Selçuklulara kadar uzandığı, ancak I. Dünya Savaşı neticesinde, özellikle İngilizlerin gayretleri ve oyunları ile elden çıktığı belirtilmektedir. Günümüzde Irak'ta yaşayan yaklaşık 2,5–3 milyon Türkmen'in ekonomik, sosyal ve siyasal pek çok sorunları olduğu ve Türkiye'nin desteğini beklediği; Türkiye'nin Orta Doğu'da bir güç merkezi olabilmesi ve millî menfaatlerine zarar verebilecek herhangi bir oldubittiye karşı gerekli önlemleri zamanında alabilmesi maksadıyla, gelişmeleri yönlendirecek kararlar ile taktik ve stratejik seviyede uygulanması gereken politikaları belirlemesi ve uygulamaya başlaması gerektiği üzerinde durulmuştur.

"AB'nin GAP ve Su Sorununa Yaklaşımı Çerçevesinde Fırat ve Dicle Nehirlerinin Yönetimi Üzerine Tartışmalar" başlıklı makalede; Orta Doğu'nun bir parçası olan Türkiye'nin sahip olduğu Fırat ve Dicle nehirlerinden dolayı Suriye ve Irak ile yaşanan su sorununun merkezinde yer aldığı ifade edilmekte; bazı AB belgelerinde Dicle ve Fırat sularının yönetiminin "uluslararası özel statülü bir idare" ye devredilmesi talebi gündeme getirilirken; AB'nin bu ilgisinin havzanın stratejik karakterinden kaynaklandığı ve askeri-coğrafi güç, su havzaları ve Kürt sorunu gibi olaylarda etkin rol oynamak istediği ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

“Uluslararası Siyasal Örgütlenme Modeli Oluşumunun Tarihsel Süreci ve Birleşmiş Milletler Örgütü (1941-1990)” başlıklı makalede; uluslararası ilişkiler alanında uluslararası nitelikli siyasal yapılar arası ilişkinin doğası üzerinde durulduğu ve özellikle insan doğasından kaynaklanan niteliklerle, uluslararası politikanın yapısının açıklanmaya çalışıldığı belirtilerek; I. Dünya Savaşı sonrası idealist söylemlere uygun olarak kurulan Milletler Cemiyeti’nin, realist ilkelere göre işleyen uluslararası politika karşısında iki savaş arası dönemde başarısız olduğu ve II. Dünya Savaşı sürecinde yapılandırılmaya başlanan Birleşmiş Milletler’in, Soğuk Savaş döneminde iki düşman blok arasında bir güç mücadelesinin alanı olduğu kadar, diyalog platformu olarak da hizmet ettiği ortaya konmaya çalışılmıştır.

“Küreselleşme Sürecinde Türkiye’nin Gücü: Siyasi, Askeri ve Ekonomik Açıdan Bir Değerlendirme” başlıklı makale; diğer birçok ülkeyle kıyaslandığında, Türkiye’nin küreselleşme süreci üzerinde etkide bulunabilme kapasitesinin çok daha ileri olduğuna; bunun temel nedeninin de Türkiye’nin sahip olduğu siyasi, askeri ve ekonomik güç olduğuna işaret edilmektedir.

“Avrupa-Akdeniz Ortaklığının Avrupa Birliği’nin Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkileri” başlıklı makale, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı’nın politik ve güvenlik boyutunda yaşanan problemleri, Avrupa Birliği’nin Güvenlik ve Savunma Politikası kapsamında ele almayı ve AB üyesi devletler ile Akdeniz’in güneyindeki ortaklar arasındaki güvenlik algılamalarındaki farklılıkları ve çelişkileri ortaya koymayı amaçlamaktadır.

“Osmanlı İmparatorluğu’nun Taraf Olduğu Uluslararası Andlaşmalar İtibarıyla Ermeni Sorunu (1918-1922 Dönemi)” başlıklı makalede; Ermeni sorunu, Osmanlı İmparatorluğu’nun 1918-1922 yılları arasında taraf olduğu uluslararası andlaşmaların ilgili hükümleri kapsamında analiz edilmeye çalışılmış ve konunun hukuksal açıdan da Doğu Sorunu kapsamında değerlendirilmesi gerektiği savunulmuştur.

Ahmet KÜÇÜKŞAHİN
Dr.P.Kur.Kd.Alb.
SAREN Müdürü

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

Yazan: Ahmet KÜÇÜKŞAHİN*

Özet:

Güvenlik kavramı, günümüzde geniş alanlarda kullanılmasına karşın henüz net olarak tanımı yapılabilmemiş değildir. Soğuk Savaş öncesi daha ziyade askeri güvenlik olarak algılanan güvenlik kavramı, soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte daha geniş bir anlam ile nitelendirilmiş ve bu kapsamda siyasi, sosyal, ekonomik ve çevresel konular da kavram içerisine ilave edilmiştir. Güvenlik kavramındaki bu genişlemeye paralel olarak risk ve tehdit kavramları askeri konuların yanı sıra siyasi, sosyal, ekonomik ve çevresel konuları içine alan ve devletin bütün organlarını ilgilendiren bir mahiyet almıştır. Aynı bağlamda güvenlik, pasif yapıdan, sürekli değişen ve takip edilmeyi gerektiren aktif bir yapıya geçmiştir.

Güvenliğin, kimin için ve ne kadar olduğuna karar verilebilmesi için, öncelikle güvenlik çalışmasının başlangıç noktasını oluşturan risk ve tehditlerin belirlenmesi gerekmektedir. Risk ve tehditlerin belirlenmesinde en temel etken, yönetimin sahip olduğu yeteneklerdir. Bir konunun tehdit veya risk olması, konunun kendi özelliğinden ziyade onu kabul eden kişi, kurum veya ülkenin kendi yetenek ve kabiliyeti doğrultusunda algılamasına bağlıdır.

Güvenlik, istihbarat unsurları, silahlı kuvvetler, diplomatlar, polis/jandarma/özel güvenlik teşkilatları, sivil toplum örgütleri ve uluslararası güvenlik örgütleri tarafından sağlanabilecek geniş içerikli bir olgudur. Değişen koşullara da bağlı olarak süreklidir. Bu nedenle anayasal bir kurum olan Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'ne önceki dönemlere nazaran daha fazla ihtiyaç bulunmaktadır. Söz konusu kurulun pasifleştirilmesinden ziyade, içerisine sosyal, siyasi, ekonomik, askeri, çevresel konularda uzman kişilerin yanı sıra uluslararası ilişkiler ve özellikle üniversitelerin öğretim elemanlarının dahil edilerek oluşturulması,

---

* Dr.Kur.Alb. Ahmet KÜÇÜKŞAHİN: Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürü.

**GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR
VE NASIL BELİRLENMELİDİR?**

zamandan ve ortamdan kaynaklanan bir zorunluluk haline gelmiştir. Siyasi değil bilimsel yöntemlerle çalışan teknik bir kurul niteliğinde olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, güvenlik kavramı, güvenlik çeşitleri, güvenlik sağlayan unsurlar, güvenlik kurumları, ulusal güvenlik, risk, tehdit, Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği

Abstract:

However it is used in many different areas today, the concept of security has not been clearly defined yet. The concept of security, which was perceived more as a military security before the Cold War, has been characterized with a broader meaning after the end of Cold War and also political, social, economical and environmental issues has been added to this meaning. In parallel with this expansion of this concept of security, the concepts of risk and threat have become concepts which includes political, social, economic and environmental issues as well as the military issues and which are pertains to all of the governmental bodies. Within the same concept, the concept of security has skipped from a passive structure to an active one, which changes constantly and is to be followed.

In order to decide for whom and to what extent is the security, first of all, the risks and the threats, which constitute the starting point for the security studies, have to be determined. The essential element in determining the risks and the threats is the capabilities of the administration. Whether an issue is a risk or a threat is depends on the perception of it by the person, institution or state, which accepts it, according to its own abilities and capabilities more than on the characteristics of the issue itself.

Security is a comprehensive phenomenon, which may be delivered by intelligence elements, armed forces, diplomats, police/gendarme/private security organizations, non-governmental organizations and international security organizations. It is also a continuous phenomenon depending on changing conditions. For this reason, the Secretariat-General of the National Security Council, which is a constitutional institution, is needed more than it was in the previous terms. Making the Council in question to

include academics and the specialists in the fields related to the society, politics, military, environment and international relations instead of making the council in question more passive has become a necessity resulting from time and environment. It must be a technical council, which works not through political methods but through scientific methods.

Key Words: *Security, the concept of security, types of security, factors establishing the security, security institutions, national security, risk, threat, the Secretariat-General of the National Security Council.*

Giriş

İnsanların ve insan birlikteliğiyle oluşmuş olan toplumların fikirselle yapılarının gelişmesinde ortamdaki kaynaklanan olguların büyük katkısı vardır. Bu bağlamda 1945’li yıllardan başlayan iki kutupluluk sürecinin getirmiş olduğu öğretiler, 1991’de Sovyet Bloku’nun çökmesiyle birlikte yerini tek kutuplu dünya düzeninin öğretilerine bırakmıştır. Güvenlik anlayışındaki değişikliğe bağlı olarak risk ve tehdit kavramları ile bunların belirlenmesini sağlayan kurumlarda da değişimler kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu makalenin amacı, güvenlik bağlamında kullanılan risk ve tehdit kavramları, bu kavramların altında toplanan sorunları ve güvenlik hizmeti üreten kurumların neler olduğunu ortaya koymaktır. Bununla birlikte, güvenlik bağlamında, üst düzeyde koordine bulunacak ve prensipler belirleyecek bir kurula ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktır.

Güvenlik Kavramı ve Çeşitleri

Günlük yaşamda sıkça duyulan güvenlik kavramı, önüne ve arkasına aldığı eklerle elliden¹ fazla yerde ve biçimde kullanılmaktadır.

---

¹ Güvenlik, millî güvenlik, ulusal güvenlik, kişisel güvenlik, koruyucu güvenlik, güvenlik stratejisi, ulusal güvenlik kurumları, küresel güvenlik, küresel güvenlik taahhütleri, bilgi güvenliği, güvenlik sorunu, koruyucu güvenlik, güvenlik birimleri, ulusal güvenlik, ulusal güvenlik stratejisi, güvenlik konseyi, millî güvenlik belgesi, millî güvenlik politikası, devlet güvenliği, iç güvenlik, dış güvenlik, ortak dış güvenlik politikası, ulusal güvenlik stratejisi, yumuşak güvenlik, devlet güvenlik mahkemeleri, güvenlik bürokrasisi, güvenlik sektörü, mutlak güvenlik, mutlak güvensizlik, güvenlik stratejileri, millî güvenlik kurulu, güvenlik bölgesi, millî güvenlik akademisi, güvenlik görevlisi, iç güvenlik hareketi, güvenlik güçleri, can ve mal güvenliği, enerji güvenliği, enerji arz güvenliği, Avrupa güvenlik ve savunma politikası, askeri güvenlik bölgesi, güvenlik oluşturması, sosyal güvenlik, ekonomik güvenlik, millî güvenlik siyaseti, millî güvenlik politikası, kimlik güvenliği, çevresel güvenlik, çevre güvenliği, millî bilgi güvenliği, ulusal bilgi güvenlik teşkilatı, haberleşme

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

Güvenlik, bu kadar geniş bir alanda kullanılan bir kavram olmasına karşın net olarak tanımı yapılamamıştır. Türkçe sözlükte, güvenlik ile emniyet kelimeleri anlam bakımından aynı ve birbirinin yerine kullanılmaktadır². Aynı şekilde, TSK'da da güvenlik ve emniyet kelimeleri, çeşitli dokümanlarda birbirine benzer şekilde, "TSK'daki tüm personel, bilgi ve malzemenin her türlü tehditten korunması ve gizlenmesi maksadıyla alınan tedbirler"³ şeklinde tanımlanmıştır. TSK'da, güvenlik kavramı; yaygın olarak stratejik ve operatif düzeyde ülke, kurum, personel ya da bir faaliyetin güvenliği şeklinde, emniyet kavramı ise, taktik seviyede birlik, silah, araç, malzeme ve teçhizat için kullanılmaktadır. Algılanış biçimi olarak güvenlik ile emniyet arasındaki fark; seviyede, sayısal büyüklükte ve nicelikte ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir devletin, bir şirketin güvenliğinden, bir binanın, bir aracın ise emniyetinden söz edilebilir. Buna mukabil, tehlikeye yönelik algılamayı ve buna karşı tedbir geliştirmeyi kendi kendine yapabilmesi nedeniyle insan için güvenlik kavramının kullanılması daha uygun düşmektedir.

Dietrich Fischer, güvenliği, "sadece savaştan korunmak yada savaşı engellemek demek değildir. Aynı zamanda hayatta kalabilmemizi ve refahı etkileyen muhtemel tehlikelerden korunmayı da içerir. Savaştan korunmanın tek yolu askeri tehditlere karşı koymaktan geçmez. Muhtemel savaş nedenlerine dikkat etmek ve muhtemel çatışmaları öngörebilmek ve bunları bir savaşa yol açmadan önce çözebilmek, güvenliği sağlamak için doğru yaklaşımlardır"⁴ şeklinde ifade etmektedir. Ayrıca, 24 Ağustos-11 Eylül 1987 tarihleri arasında düzenlenen Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından düzenlenen Silahsızlanma ve Kalkınma Arasındaki İlişki Üzerine Uluslararası Konferansta benimsenen ve sonuç belgesinde yer verilen tanımda, "Ulusal güvenlik, askeri boyutuna ek olarak siyasal, ekonomik, sosyal, ekolojik ve insan haklarına ilişkin yönleri de bulunan bir kavram olarak nitelendirilmiştir."⁵ Daha genel bir anlayışla "toplumun huzurunu kaçıran her türlü kavram" güvenlikle nitelendirilmeye başlanmıştır.

---

güvenliği, ulusal bilgi güvenliği üst kurulu, bilgi güvenliği kurumu, ulusal bilgisayar güvenlik merkezi

² Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

³ MS: 76-3 Türk Silahlı Kuvvetleri Askeri Terimler Sözlüğü, 1998;

⁴ Dietrich Fischer, Non-Military Aspects of Security: A System's Approach (Dartmouth, UNIDIR and Dartmouth Publishing Company, 1993), s.7'den aktaran Rana İzci, "Uluslararası Güvenlik ve Çevre", Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar, Derleyen:Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul 1998, s.404.

⁵ Burak Ülman, "Türkiye'nin Yeni Güvenlik Algılaması ve Bölücülük", En Uzun On Yıl, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, Derleyenler: Gencer Özcan, Şule Kut,Büke Yayınları, İstanbul, 2000, s.100.

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

Dünya düzeninin iki kutuplu olduğu yıllarda düşmana dayandırılan askeri nitelikli güvenlik anlayışı yerini, kuralları henüz tam olarak belirlenmemiş olan bir güvenlik anlayışına bırakmaktadır. Bu kapsamda Çin Halk Cumhuriyeti, Şangay İşbirliği Örgütü çerçevesinde oluşturmaya başladığı ve yeni güvenlik kavramı olarak adlandırdığı güvenlik düşüncesini aşağıdaki esaslara dayandırmıştır.

- “Güvenlik anlayışı genel ve çok taraflıdır. Bir devletin güvenliği sadece kendi ülkesiyle ilgili değildir, diğer ülkelerin güvenliğinin de hesaba katılmasını gerektirir. Bu ülkelerin desteğinden yoksun kalınmamalıdır.

- Güvenliğin işbirliği niteliği vardır. Güvenliğin belirli düşmanı yoktur; güvenliği kazanma yolu işbirliğidir, karşı koymak değildir.

- Güvenliğin kapsamlı özelliği vardır. Güvenlik, sadece siyasi ve askeri alanda değil, aynı zamanda iktisat, teknoloji, kültür, iklim ve toplum gibi değişik alanları da içermektedir.

- Güvenliğin oluşturulmasında belli bir mekanizmaya ve yasaya ihtiyaç vardır. Karşı gücün zor durumda bırakılması ile Çin Halk Cumhuriyeti kendi güvenliğini sağlayamaz.

Bu bağlamda, yeni güvenlik kavramının çekirdeği işbirlikçi güvenliktir. Bu güvenliğin kazanılmasının iki şartı; ortak çıkar ve karşılıklı güvenliktir. Ayrıca eşit olarak karşılıklı çıkarları sağlamak ve iç işlerine karışmamak ilkelerine uyulmalıdır. Yeni güvenlik kavramı, eşitlik, görüş alışverişi, karşılıklı anlayış, karşılıklı güven, üçüncü tarafa yönelik olmayan bir sistem içinde oluşturulmalıdır.”⁶

Bugün, insan birlikteliğinin; askeri, sosyal, ekonomik, siyasi, ve çevresel olmak üzere beş ana faktöre bağlı olduğu ve her bir faktörün güvenlik sorunsalının bir boyutunu oluşturduğu ileri sürülmektedir.

- “Askeri güvenlik, devletin taarruz gücü, savunma kabiliyetleri ve diğer devletleri bu çerçevede algılayışı ile,

- Siyasî güvenlik, devletlerin örgütsel istikrarı, hükümet sistemleri ve bunlara meşruiyet kazandıran fikir alt yapısının güvenliği ile,

- İktisadî güvenlik, devletin gücü ve refah seviyesinin kabul edilebilir seviyeye ulaşmasını sağlayan kaynaklar, finans ve pazarlara ulaşımı ile,

- Toplumsal güvenlik, dil, kültür, dinî ve ulusal kimlik ve geleneklerin kabul edilebilir koşullar altında sürdürülebilirliği ile,

⁶ K.Erdoğdu, “Şangay Beşlisinden Şangay İşbirliği Örgütüne”, <http://www.aydinlanma.1923.org>.

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

- Çevresel güvenlik ise yerel ve küresel biyosferin korunması ile ilgilidir.”⁷

Güvenlik kavramı üzerindeki bu yaklaşımlar, kavramının yeniden şekillendirilmekte olduğunun göstergesi niteliğindedir. Bununla birlikte, güvenlik üzerine yapılan tarif ve değerlendirmelere dayanarak güvenliği; iç ve dış güvenlik veya ulusal, bölgesel, uluslararası ve küresel güvenlik, siyasi, ekonomik, askeri, sosyal ve çevresel güvenlik veya kapsamlı, ortaklaşa, işbirlikçi, tek renkli, yumuşak ve askeri olmayan güvenlik olarak sınıflandırmak mümkündür.⁸

a. Ülkenin fiziksel alanı açısından güvenlik çeşitleri

İç güvenlik; bir ülkenin siyasi sınırları içerisinde, halkının huzurunu ve devletinin bekasını sağlamak amacıyla alınan tedbirlerdir. Devletin sosyal, siyasi, ekonomik ve çevresel tedbirlerin yanı sıra bu amaçla özel güvenlik şirketleri, polis, jandarma, silahlı kuvvetler ve istihbarat unsurları kullanılır.

Dış güvenlik; bir ülkenin siyasi sınırlarının dışından o ülkeye yönelen tehditlere karşı alınan tedbirlerdir. Bu tehditlere karşı hükümet dışı organizasyonlar, uluslararası örgütler, istihbarat, diplomatik unsurlar ve silahlı kuvvetler kullanılır.

b. İnsan birlikteliğinin bağlı olduğu faktörler açısından güvenlik çeşitleri

Siyasi güvenlik; bir ülke için en üst anlamda rejiminin halka dayanıp dayanmadığını, bunun yanı sıra siyaseten yürütülen konuların ülke yasalarına uygun olup olmadığını ifade eder. Halka dayanarak iş başına gelmemiş olan hükümetler kendi varlıklarına karşı sürekli olarak bir güvenlik endişesi yaşarlar. Siyasi güvenlik endişesini ortadan kaldırmanın yolu halkın güveni ile iktidara gelmek ve yönetime ilişkin hususları halkın katılımı ile yürütmektir.

Sosyal güvenlik; çeşitli şekillerde tanımlanır. İnsan olmaktan kaynaklanan, dönemin koşullarına bağlı olarak asgari düzeyde de olsa mutlak karşılanması gereken sosyal nitelikli ihtiyaçlardır. Bir başka deyişle, “cemiyeti teşkil eden fertlerin uğrayacakları tehlikelerin

---

7 Barry Buzan, People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, Great Britain, Harvester Wheatsheaf, 1991, s.19-20.

8 Ahmet Küçükşahin, Sempozyum, Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? (26-27 Ocak 2006), Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 2006, s.183,184.

**GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR
VE NASIL BELİRLENMELİDİR?**

zararlarından kurtarıma garantisi demektir.”⁹ Sosyal güvenlik ihtiyacını doğuran sebeplere “tehlike (risk)”¹⁰ denir.

Turan Yazgan’ın özet ifadesine göre sosyal güvenlik, “sosyal siyasetin temin etmek istediği bir tatmin duygusudur. Tehlikeler karşısında insanları ihtiyaçlarının esiri olmaktan kurtarma idealidir. İnsanlara, ihtiyaçlarının esiri olmayacakları hususunda verilmiş bir sosyal siyaset garantisidir. Millî güvenlik ile sosyal güvenlik birbirine karıştırılması kolay, diğer terimlerdir. Her ikisinde de tehlikeye karşı milletin, cemiyetin güvenliği söz konusudur. Millî güvenliği sağlayan vasıta ordu, sosyal güvenliği sağlayan vasıta ise sosyal sigorta vs.dir. Birinde tehlike, mahiyeti itibariyle siyasidir. Ancak bir siyasi tehlikeyi sosyal güvenlik tehlikesinden ayırt etmeye pek imkan yoktur. Sosyal güvenlik tehlikeleri tabiidirler, evrenseldirler ve insan hayatı var oldukça mevcuttur.”¹¹

Ekonomik güvenlik; toplum hayatı ekonomik faaliyetler ile sürdürülebilmektedir. Bu nedenle, ekonomik mekanizmanın işlerliğinin sürdürülmesi esastır. Mekanizmadaki aksaklık ihtiyaçların giderilememesine neden olur. Bu durum topluma açlık, fakirlik ve buna bağlı olarak kaos olarak döner. Bu nedenle, üretim aşamasından tüketim aşamasına kadar geçen sürecin mutlak suretle ve aksaklığa meydan vermeyecek şekilde işletilmesine ihtiyaç vardır. Ekonomik bir yaklaşımla bu süreç ekonomik güvenlik olarak isimlendirilebilir. Bununla birlikte en önemli konulardan birisi yeterli askeri gücü besleyecek ekonomik yapıya sahip olunmasıdır. Hasan Koni’nin de ifade ettiği gibi ekonomi ve ulusal güvenlik politikaları arasındaki bağ iki ana noktada incelenebilir: “Ulusal güvenlik politikalarının ekonomik sonuçları iki temele dayanmaktadır. Birincisi askeri araçların ekonomik etki yapmak üzere kullanılması ve ekonomik araçların askeri araçları tamamlar bir biçimde veya onların yerine kullanılmasıdır. ABD’de istihbaratının ekonomik amaçlarla kullanılması bu kapsamda düşünülmelidir. İkinci olarak ekonomik araçların diğer ülkelerin davranışlarını değiştirmek için kullanılmasıdır.”¹²

Askeri güvenlik; özellikle ülke dışından yönelecek tehditlere karşı oluşturulan bir kavramdır. Bazı hallerde ülke içerisinde meydana

---

9 A.e., s.18.

10 Turan Yazgan, İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik Ders Notları, Kutay Yayınları, İstanbul, 1992, s.23.

11 A.e., s.20.

12 Hasan Koni, “Ekonomik Güvenlik ve Uluslararası İlişkiler ve Türkiye”, Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği, derleyen Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.399,400.

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

gelen aşırı şiddet olaylarına karşı da askeri güvenlikten bahsedilebilir. Askeri güvenlik, ülke içinden veya ülke dışından kaynaklanan tehdidin askeri tedbirlerle giderilmesi anlamına gelmektedir.

Çevresel Güvenlik; bugün, çevrenin doğal oluşumuna yönelik tehditler ve çevresel tehditler ulusal ve uluslararası güvenliğin ayrılmaz parçası olarak kabul edilmektedir. Çevresel güvenlik kavramını destekleyenler, doğaya saygının Dünya üzerindeki insan türünün varlığı için birinci ve temel önkoşul olduğunu savunmaktadırlar. “Eğer gerekli itina gösterilmezse çevresel tehditler bugün dünya üzerinde ciddi, uzun menzilli ve derin güvenlik sorunları oluşturacaktır. Bu tehditler, askeri tehditlerden daha yavaş gelişmeler bile, en az geleneksel askeri tehditler kadar önemlidir. Ayrıca, insanoğlunun refahı ve sağlığı üzerindeki baskıyı artıracak kişisel olmayan sosyal ve ekonomik güçlerin ciddi çevresel yetersizliklere yol açacağı”¹³ tezini savunmaktadır.

c. Kapsam açısından güvenlik çeşitleri

Ulusal güvenlik; “Bir devletin millî menfaatlerinin gerçekleştirilmesi ve bu menfaatlerinin iç ve dış tehditlere karşı korunması ve kollanmasıdır.”¹⁴ Bu kapsamda, güvenlik düşüncesinin temelinde ulusun kendisi yer alır.

Bölgesel güvenlik; bir bölge içerisinde bulunan devletler tarafından ortaklaşa uygulanan güvenlidir.

Uluslararası güvenlik; ikiden fazla devlet tarafından ortak menfaatler kapsamında oluşturulan güvenlidir.

Küresel güvenlik; dünyanın tamamını ilgilendiren, ortak katkı yapılmadığı takdirde herkesin olumsuz olarak etkilenebileceği güvenlidir.

ç. Özel fonksiyon alanları açısından güvenlik çeşitleri

Kapsamlı yada ortak güvenlik; teknolojik ve buna bağlı olarak iletişim alanında yaşanan gelişmelere bağlı olarak dünya bir değişim süreci içerisinde bulunmaktadır. Bu kapsamda “1980’lerdeki gelişmeler nedeniyle, ekonomik, siyasi, toplumsal, ve çevresel

---

13 Gareth Porter ve Janet Welsh Brown, Global Environmental Politics, San Fransisco, Westview Press Inc.,1991, s.128,133.

14 <http://www.forsnet.com.tr/onemlilermgk.html> (Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Üzerine Bazı Düşünceler)

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

meseleleri stratejik gündeme ilave etmek yönündeki düşünceler yaygınlaşmıştır.”¹⁵ Stratejik gündemin gelişmesiyle de ortak ya da kapsamlı güvenlik olarak adlandırılan yeni güvenlik anlayışı ortaya çıkmıştır. Örneğin bazı uzmanlara göre kapsamlı güvenlik anlayışı şu şekilde ifade edilebilir : “Kapsamlı ya da ortak güvenlik anlayışı, hiçbir ülkenin kendi güvenliğini aynı zamanda başka bir ülkenin güvenliğini artırmadan sağlayamayacağı ve artıramayacağı ilkesine dayanmaktadır.”¹⁶ Başka bir deyişle, “bir ülke, diğer ülkeleri kendi güvenliğine tehdit olarak algıladığı sürece güvenlikte olamaz. Kapsamlı güvenlik, uluslararası güvenliğe en büyük tehdidin ülkelerin kendilerinden değil de, ülke içindeki ve ülkeler arasındaki hayat standartlarındaki uçurumlar, nükleer savaş, küresel çevre sorunları, gibi sorunlardan kaynaklandığı varsayımına dayanmaktadır.”¹⁷

Genelde aynı anlamda kullanılan kapsamlı ya da ortak güvenlik kavramları bazı araştırmacılar tarafından iki ayrı güvenlik türü olarak da nitelendirilmiştir. Buna göre, “Kapsamlı güvenlik kavramı stratejisinde daha öncekilerinde olduğu gibi belirlenmiş bir düşman ülke veya ülkeler grubu yoktur. Barışı, güvenliği ve istikrarı bozan her türlü davranış hedef olarak seçilmiştir.”¹⁸ Ortak güvenlik ise “uluslararası güvenlik” veya “genel güvenlik” olarak nitelendirilmiştir.¹⁹ “Ortak güvenliği sağlamanın üç koşulu vardır. Bunlar; ortak bir örgüt kurmak, güvensizliği sağlayan nedenleri ortadan kaldırmak, kolektif garantidir.”²⁰

Ortaklaşa güvenlik; “Ortaklaşa güvenlik sistemlerinde devletler güvenliklerini pozitif anlamda tanımlarlar. Birinin güvenliği herkesin sorumluluğu olarak algılanır. Bu sayede ulusal çıkarlar, uluslararası çıkarlar haline dönüşür.”²¹ Bu sayede üye devletler arasında pozitif bir karşılıklı bağımlılık yaratılmış olur.

---

15 Barry Buzan, Morten Kelstrup, Pierre Lematrien, Elzbieta Tromer&Ole Waever, The European Security Order Recast, 2'nd ed. (London, Pinter Publishers, 1991), s.12'den aktaran Rana İzci, a.g.e. s.405.

16 Gareth Porter ve Janet Welsh Brown, a.g.e., s.108,109.

17 Rana İzci, a.g.e. s.405.

18 Haydar Çakmak, Avrupa Güvenliği, NATO; AGİT; AGSP, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s.203

19 A.g.e., s.27.

20 Brugiere, F.Piere., La Securite Collective-1919-1945, Edition Pedone, 1946, Paris, s.10'dan aktaran; Haydar Çakmak, Avrupa Güvenliği, NATO; AGİT; AGSP, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s.28.

21 Alexander Wendt, “Anarchy is What States Make of It: The Social Construction Power Politics”, International Organization, Cilt.46, Sayı.2 (İlkbahar, 1992), ss.417, 418'den aktaran; Bülent Sarper Ağır, “Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Düzenine Kurumsal Bir Bakış”, Uluslararası Güvenlik Sorunları, Derleyenler: Dr.Kamer Kasım, Zerrin A.Bakan, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.104.

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

İşbirlikçi güvenlik; belirli ilkeler dahilinde işbirliği yapılarak sağlanan güvenlik yaklaşımıdır. Bir başka deyişle “Güvenliğin oluşturulmasında belli bir mekanizmaya ve yasaya ihtiyaç vardır. Bu bağlamda, yeni güvenlik kavramının çekirdeği işbirlikçi güvenlidir. Bu güvenliğin kazanılmasının iki şartı, ortak çıkar ve karşılıklı güvenlidir. Ayrıca eşit olarak karşılıklı çıkarları sağlamak ve iç işlerine karışmamak ilkelerine uyulmalıdır. Yeni güvenlik kavramı, eşitlik, görüş alışverişi, karşılıklı anlayış, karşılıklı güven, üçüncü tarafa yönelik olmayan bir sistem içinde oluşturulmalıdır.”²²

Tek renkli güvenlik; askeri yaklaşımın hakim olduğu güvenlik anlayışıdır. Kısaca tarif etmek gerekirse; “Soğuk Savaş sırasında Avrupa güvenliğine yönelik tehdit ve tehlikeler hemen hemen askeri bir niteliğe sahipti. Bu nedenle devletler, politikalarını askeri güvenliğin sağlanması sorununa yönelik olarak hazırlamışlardı; fakat Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte, “tek renkli güvenlik” kavramı son bulmuştur”²³

Yumuşak güvenlik; barışın tesis edilerek sürdürülebilmesi için katı tedbirler içeren yaklaşımlardan ziyade bünyesinde insani yardım gibi daha insancıl yaklaşımları barındıran bir güvenlik türüdür. Bu yaklaşıma örnek olarak Petersberg toplantısında ortaya konulan görevler gösterilebilir. “13 Haziran 1991 tarihinde Petersberg’de yapılan toplantıda Batı Avrupa Birliği (BAB) görev tanımı yeniden yapılmış ve BAB bünyesinde bir askeri birlik oluşturulması kararlaştırılmıştır. Petersberg Bildirisi veya Petersberg Görevleri adı altında bilinen BAB’ın yeni görevi ile barışın tesisi, insani yardımların yapılması, krizlere müdahale yöntemlerinin belirlenmesi ve müdahale edilmesi gibi yumuşak güvenlik misyonları amaçlanmıştır.”²⁴ Bu kapsamda; “etnik sorunlar, ekonomik güvenlik, toplu göç ve kaçakçılığın önlenmesi, çevrenin korunması gibi sorunlara”²⁵ karşı alınması gereken tedbirler olarak düşünülmektedir.

---

²² K.Erdoğan, “Şangay Beşlisinden Şangay İşbirliği Örgütüne”, <http://www.aydinlanma1923.org>.

²³ Antonio Remiro Brotons, “Construction of European Security”, *Review of International Affairs*, Cilt.LI, Sayı.1089-90(Şubat-Mart, 2000), s.2’den aktaran; Bülent Sarper Ağır, “Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Düzenine Kurumsal Bir Bakış”, *Uluslararası Güvenlik Sorunları, Derleyenler: Dr.Kamer Kasım, Zerrin A.Bakan, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.122.*

²⁴ Haydar Çakmak, a.g.e., s.206.

²⁵ Gencer Özcan, “Doksanlarda Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politikasında Askeri Yapının Artan Etkisi”, *En Uzun On Yıl, Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, Derleyenler: Gencer Özcan, Şule Kut, Büke yayınları, İstanbul, 2000, s.65.*

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

Askeri olmayan güvenlik; AB’de önemli değişiklikler yapan ve 1987’de yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi, madde 30/6’da askeri olmayan güvenlik kavramını AB’ye sokmuştur.²⁶ Taraflar güvenliğin siyasi ve ekonomik yönleri hakkındaki tutumlarını daha fazla koordine etmeye hazır olduklarını beyan etmelerine rağmen, güvenlikleri için gerekli sanayi ve teknolojik koşulları korumaya kararlı olduklarını da vurgulamaktadırlar.²⁷ Dolayısıyla, askeri olmayan güvenlik kavramı ile güvenliğin askeri boyutu dışında kalan, özellikle siyasi ve ekonomik (ülke güvenliği için gerekli olan sanayi ve teknolojik konular hariç) yönleri kastedilmektedir.

Fiziki olmayan güvenlik; teknolojideki gelişmelere paralel olarak beliren küreselleşme olgusu sonucu doğmuş bir güvenlik türüdür. Bu güvenlik türü, geçmişten gelen ve daha çok fiziki tedbirlere dayanan güvenlik tedbirleri dışında bir yaklaşım gerektirmektedir. Fiziki olmayan güvenlik bağlamında bilgi güvenliğini, teknolojik güvenliği, sanal güvenliği ve siber uzayda güvenliği sayabiliriz.

Yukarıda belirtilen güvenlik tanımlarının ya da ilkelerinin, hükümet politikaları için bir çeşit rehberlik sunduğunu, kamuoyunu yönlendirdiğini, aynı zamanda güç ve paranın dağıtımını doğrudan etkileyecek potansiyele de sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte “hangi değerler sistemi ya da ideoloji adına yapıldığı ileri sürülürse sürülsün güvenlik ve savunma girişimlerinin tümünün ekonomik ve siyasal amaçlara ulaşmadaki yöntemleri ifade ettiği”²⁸ değerlendirilmektedir.

Risk ve Tehdit

Elde mevcut gücü bir noktaya yönlendirebilmek için öncelikle, ne istendiğini veya ne hedeflendiğini tam olarak tanımlanması gerekmektedir. Eğer konu güvenlik ise; ülkenin bölünmez bütünlüğü, halkının refah ve mutluluğuna engel olan ve olması muhtemel her türlü olayın derecelendirilerek gerekli önlemlerin alınması gerekir. Bu bağlamda öne çıkan kavramlar risk ve tehdittir.

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre risk; “zarara uğrama tehlikesi”²⁹, tehdit; “birinin gözünü korkutma, korku vermek, gözdağı”³⁰, Meydan

²⁶ Haydar Çakmak, a.g.e., s.224.

²⁷ Barış Özdal ve Mehmet Genç, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nın Türkiye ve AB İlişkilerine Etkileri, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005, s.117.

²⁸ Beril Dedeoğlu, Uluslararası Güvenlik ve Strateji, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s.34

²⁹ Türk Dil Kurumu, a.g.e.

**GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR
VE NASIL BELİRLENMELİDİR?**

Larousse'da tehdit; "sonradan verilecek bir ceza ile korkutma, gözdağı"³¹ olarak tanımlanmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri Müşterek Askeri Terimler Sözlüğü'nde ise tehdit; "millî menfaatlara ve millî güvenliğe yönelik her çeşit faaliyet ve girişimlerdir. Mütecaviz veya mütecaviz olması muhtemel ülkelerin harp potansiyelleri ve harp hazırlıkları başta gelen tehditlerdir"³² diye ifade edilmektedir.

Risk; "olması muhtemel bir olay, olayın şiddeti, personelin veya kaynakların olayın tehlikesine maruz kalması sonucu potansiyel olarak kayba veya zarara uğraması durumlarının tanımıdır."³³ Birçok düşünür tehdit terimini, "bir tarafın talepleri karşılanmadığı takdirde karşı tarafı cezalandırmayı şartlı bir taahhüde bağlayan eylemleri ifade etmekte kullanmaktadır. Ancak alışılmış dilde, sahip olunan değerlere yönelik '**tehditler**' olarak; salgın hastalıklara, sellere, depremlere veya kuraklığa sıklıkla başvurulduğu görülmektedir."³⁴ Bununla birlikte Jean-Michel Valantin, "Amerika Birleşik Devletleri, askeri güç olmadan güvenlik de olmaz diye düşünüyor. Oysa, tehdit nosyonu harfi harfine kavramsal olamaz. Tehdidin etkili ve kalıcı olabilmesi için, duygusal bir boyutunun da olması gerekir. Hedefinde olan insanların fikrine, korku, şüphe ve endişenin otantik ortak duygularını düşürmesi gerekir. Milleti hayatını altüst etmesi, o millet için değerli olan varlıklarını ortadan kaldırması ve hatta yıkıcı güçlerin kötü niyeti veya siyasi ideolojisiyle kendisinin ortadan kaldırılması korkusunu taşıması gerekir"³⁵ dedikten sonra tehdidi, "çok şekilli, üzerinde devamlı çalışılan ve stratejik tartışmalarla biçimlendirilmeye çalışan bir kavram"³⁶ olarak ifade etmektedir. Ünlü satranç ustası Tartakover'de "Tehdit, uygulamadan daha güçlüdür"³⁷ diyerek, tehdit etmenin uygulamaya geçmekten daha üstün olduğuna işaret etmektedir.

Risk bir olasılıktır. İnsanlar, hayat mücadelelerinde bunu kabullenebilirler, her gün onlarca kişinin yaşamını yitirdiği trafik kazası olasılığını kabullenerek trafiğe çıkmak buna bir örnek oluşturabilir. Yönetimin sahip olduğu yetenekler, bir olayın/durumun risk veya tehdit

³⁰ A.g.e.

³¹ Meydan Larousse, Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 12'nci Cilt, Meydan Yayınevi, İstanbul, s.9.

³² TSK Müşterek Askeri Terimler Sözlüğü (MS 76-3), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992, s.T-13.

³³ Risk Yönetimi ve TSK'daki Uygulamalar, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2000, s.60.

³⁴ David A.Baldwin, "Güvenlik Kavramı", Uluslararası Güvenlik Sorunları, Derleyenler: Dr.Kamer Kasım, Zerrin A.Bakan, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.18.

³⁵ Jean-Michel Valantin, Küresel Stratejinin Üç Aktörü, Türkçesi; Ömer Faruk Turan, Babıali Kültür Yayıncılığı, Haziran 2006, s. 19,20.

³⁶ A.g.e., s.20.

³⁷ Jean-Marie Mathey, "Stratejiyi Anlamak", Çeviren: Zuhal Emirosmanoğlu, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006, s.53.

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

olup olmayacağını belirleyen en temel etkidir. Bir konunun tehdit veya risk olması, konunun kendi özelliğinden ziyade onu kabul eden kişi, kurum veya devletin kendi yetenek ve kabiliyeti doğrultusunda algılamasına bağlıdır. Güçlü bir yönetim için risk olan herhangi bir konu daha zayıf bir yönetim için tehdit olabilir.

NATO'nun 1991 Roma Zirvesinde yapılan değerlendirmede, "NATO üyelerinin artık kapsamlı bir saldırı tehdidi altında olmadığı ama bunun yerine çok boyutlu ve farklı yönlerden gelebilecek, önceden tespit edilmesi ve değerlendirilmesi güç risklerin aldığı kabul edilmiştir. Bu çerçevede NATO, tehdit kavramından risk kavramına doğru kaymaya başlamıştır ve Doğu Avrupa'dan kaynaklanan 'tehdit' yerine 'risk' ifadesi kullanılmaya başlanmıştır."³⁸ Tehdit kavramından risk kavramına geçmenin anlamı; geçmişte, kontrol altına alınarak yönetilemediği için tehdit olarak ifade edilen hususların bugün, kontrol altına alınarak yönetilebilir hale gelmiş olmasıdır. Bu dönüşümün tersine, eskiden Doğu Avrupa'dan kaynaklanan ve tehdit olarak nitelendirilen konular bugün kontrol altına alınmaya ve yönlendirilmeye, dolayısıyla tehdit kavramından risk kavramına dönüşmeye başlamıştır. Buna karşın, 11 Eylül saldırılarından önce ABD tarafından yönlendirilmekte / yönetilmekte olan terör, kontrol edilemez bir nitelik kazanarak ABD menfaatlerini vurmaya başladığı için tehdit kavramı içerisine alınmıştır.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar BÜYÜKANIT, göreve başlaması nedeniyle Türk Silahlı Kuvvetleri'ne yayınladığı mesajında;"Soğuk Savaş döneminin durağan ve öngörülebilir tehdit ortamı, 21'nci Yüzyılın bu döneminde artık yerini çok boyutlu ve öngörülmesi zor, 'belirsizlikler' içeren yeni bir tehdit ortamına bırakmıştır.

Soğuk Savaş döneminin tanımlanmış askeri tehditlerine, günümüzde bilgi teknolojilerindeki devrimsel nitelikteki gelişmeler ve yeniden yapılanma stratejilerinin tetiklediği çok boyutlu riskler de eklenmiştir"³⁹ diye ifade etmektedir. Askeri yaklaşımda düşmanın (tehdidin) ifadesinde altı soruya (kim, ne maksatla, ne kadar kuvvetle, ne zaman, nerede ve ne yapabilir) cevap aranır. Oysa günümüzün tehdit ortamı, cevabını aradığımız altı sorunun tamamını bilmemizi güçleştirmektedir. Bunun anlamı tehdidin belirsizleşmesidir. Tehdidin belirsizleşmesi karar vericilerin işini zorlaştırırken istihbaratın önemini

³⁸ Bülent Sarper Ağır, "Soğuk savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Düzenine Kurumsal Bir Bakış", Uluslararası Güvenlik Sorunları, Derleyenler: Dr.Kamer Kasım, Zerrin A.Bakan, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.116.

³⁹ Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanit'in Göreve Başlaması Nedeniyle Türk Silahlı Kuvvetleri'ne Mesajı, 28 Ağustos 2006.

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

artırmıştır. Bu durumda istihbaratçıların bilinmeyenleri ortaya çıkartabilmek için daha fazla gayret göstermeleri gerekecektir. Bununla birlikte henüz tehlide dönüşmemiş olan risklerin de çok boyutlu olduğuna dikkat çekmiştir. Bu durum, risk yönetim merkezlerinin daha kapsamlı olma zorunluluğunu doğurmaktadır. Örneğin, bir bakanlık tarafından yönetilebilecek olan bir risk yönetimi anlayışı yerine, bütün bakanlık temsilcilerinin görev aldığı bir risk yönetim anlayışına dönüşmesini gerektirecektir.

Hangi konuların tehdit, hangi konuların risk olacağına yönetimi elinde bulunduranlar, kendi imkan ve kabiliyetlerini dikkate alarak karar verebilirler. Bunun gözden geçirilme süresi gerek risk ve tehdit oluşturan unsurların, gerekse yönetimin kazandığı yeni kabiliyetlere istinaden yapılacak değerlendirilmelerle ortaya konulabilecektir. Varılan sonuca göre tehdit ise, gerekli tedbir alınacak, risk ise, yönetilmeye devam edilecektir. 'Risk yönetimi' kavramı, riskin yönetilebilir olmasından çıkmıştır. Buna mukabil tehdit, müdahale gerektirdiğinden 'tehdit yönetimi' kavramı uygun düşmemektedir. Ancak, tehdit sürekli izlenerek alınan veya alınmakta olan tedbirler geliştirilebilir.

Risk ve tehdidin ortak özelliği, sürekli izlenerek kontrol altında bulundurulma zorunluluğudur. Tehdit, varlığa zarar verme noktasına geldiğinde mutlaka müdahalede bulunulur, yönetilemez duruma gelen risk ise, tehdit kategorisine yükseltilerek varlığa zarar vermemesi için tedbirler alınır. Her ikisi de belirli bir dönem sonra kendiliğinden risk veya tehdit olmaktan çikabilir.

Çeşitli kaynaklarca, güvenlik sorunlarına ilişkin yapılan değerlendirmelerde aşağıdaki ifadelere yer verilmiştir.

- "Etnik, dini ve kültürel çatışmalar, demokrasiye ve serbest piyasa ekonomisine geçişte yaşanan krizler, kaynağı belli '(olan ya da)' olmayan terör, uyuşturucu ticareti, kara para aklama girişimleri gibi yeni unsurlar tehdidin kaynaklarını çeşitlendirerek devletlerin duyarlılık alanlarının genişlemesine neden olmuşlardır."⁴⁰

- "AB, kitle imha silahlarının yayılması, silah kaçakçılığı, nükleer madde kaçakçılığı, mikro milliyetçilik, yabancı düşmanlığı ve radikalizm gibi çeşitli tehditleri engellemesi ve karşılık vermesi gerektiğini anlamıştır."⁴¹

⁴⁰ Gamze Güngörmüş Kona, "Türkiye'nin Güvenlik Politikaları ve Stratejik Öngörü Düzeni", Uluslararası Güvenlik Sorunları, Derleyenler: Dr.Kamer Kasım, Zerrin A.Bakan, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.60.

⁴¹ Bülent Sarper Ağır, a.g.e., s.109.

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

- “Dış askeri tehditlere karşı geleneksel güvenlik kaygılarına ek olarak; insan hakları, ekonomi, çevre, uyuşturucu madde trafiği, salgın hastalıklar, suç yada sosyal adaletsizlik gibi konular büyük oranda öncelik kazandırmak için sunulan teklifler şeklini almaktadır.”⁴²

- “Çevre sorunları, insan hakları, kitlesel göçler, mikro milliyetçilik, etnik çatışmalar, köktendincilik, uluslararası terörizm, ekonomik sorunlar, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, bulaşıcı hastalıklar, insan ticareti, uluslararası güvenlikte yeni sorunları olarak ortaya çıkmaktadır.”⁴³

- “Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile birlikte uluslararası sistemde organize suçlar, yasadışı göç, insan kaçakçılığı, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, para aklama gibi yeni güvenlik tehditleri ortaya çıkmıştır.”⁴⁴

- “Soğuk Savaş sonrasında küresel güvenlik ortamını derinden etkileyen ve şekillendiren bir diğer önemli olay ise 11 Eylül terör saldırıları olmuştur. Saldırıları sonucunda yeni küresel güvenlik tehditleri – terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, zayıf devletler vb.– uluslararası güvenlik gündeminin tepesine oturmuştur.”⁴⁵

- “Bağımsızlıklarını yeni kazanmış ve geçiş dönemi yaşayan zayıf devletler, kendi sınırları içinde yaşadıkları birçok soruna ek olarak ortaya çıkan yeni küresel tehditlerle gereken ölçüde mücadele etmek konusunda yetersiz kalmıştır. Bu kapsamda Karadeniz Havzasında reform süreci yaşayan bazı devletlerin güçsüz olmaları hem bu devletleri yeni tehdit tipleri için transit yol hâline getirmiş, hem de bu tehditlerle baş edecek güçlerinin olmaması nedeniyle ciddi güvenlik sorunları yaşamalarına neden olmuştur.”⁴⁶

- “Bir millet; halk, kitle, yani hiçbir şey haline getirilmek istenirse, onu tarihi süreç içerisinde sıfırlamak arzu edilirse, daha önce vazedilmiş değerlerini ortadan kaldırmak, onu değersizleştirerek küçümsemek yeterli olacaktır. Bu değerlerin ortadan kalkması nispetinde millî tutum ve tepki azalacak, dolayısıyla hasım için o millet tehlikeleştirilecektir. Bunun anlamı “barış meydanında” kazanılan bir zaferdir. Bu yüzden, herhangi

---

⁴² David A.Baldwin, a.g.e., s.1,2.

⁴³ Gökân Koçer, “Soğuk Savaş Sonrasında Uluslararası Güvenlik Ortamı ve Türkiye’nin Ulusal Güvenliği”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Yıl: 3, Sayı: 5, Ankara, Temmuz 2005, s.289.

⁴⁴ Christopher Layne, “The War on Terrorism and The Balance of Power”, Balance of Power, s. 110.

⁴⁵ Armağan Kuloğlu, “Broken Balances After The Cold War: Searches for Regional Stability”, The Thirteenth International Conference on Security and Cooperation, Antalya, 2003, s.102.

⁴⁶ Ongnyan Michev, Marin Lessenski and Plamen Ralchev, “Transatlantic Strategy for Black Sea Stabilization and Integration”, A New Euro- Atlantic Strategy for the Black Sea Region, s.91.

**GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR
VE NASIL BELİRLENMELİDİR?**

bir millî değere saldırı bir ülkenin başkentine askeri saldırıdan farksızdır ve aynı ciddi önlemlerle savunulması gerekir.”⁴⁷

- “Millî güvenliğin kaybedildiği bir ülkede sosyal güvenlik bahsedilmez. Bütün kutsal değerlerin çığnendiği, düşman kuvvetlerinin kol gezdiği, her türlü kaynağın dışa aktarıldığı bir ülkede, sosyal güvenlik elbette bir hayal olur. Çünkü, insanca yaşamak, hür bir toplumun üyesi olmaya bağlıdır. Bu sebeple bu durumda herkesin gücünü, bu güç hangi çeşitten olursa olsun, hür toplumun kurulmasına harcaması gerekir. Böyle olmakla beraber, şüphesiz, tehlikelere maruz kalanların, bu tehlikelerin zararların kurtarılması, fertlerin ve ailelerin başlıca görevi olmaya devam edecektir.”⁴⁸ Küreselleşme süreci ve teknolojiye yaşanan gelişmeler tehditlerin yaygınlaşması için olanak sağlamıştır.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere güvenlik sorunlarının ortaya konulmasında farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bu tespitlerde ülkeler arasındaki görüş farklılıkları önem arz etmektedir. Bu yüzden bugüne kadar “Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğunu aynı çatı altına toplayacak ortak bir tehdit anlayışı oluşturulamamıştır. Oysa ortak bir güvenlik politikasına doğru ilerlemek için asgari bir ortak tehdit vizyonuna sahip olunması gerekir. Tehdit ve çıkarlar; herhangi bir güvenlik politikasının belirlenmesi için gerekli temel taşlardır.”⁴⁹ Bu nedenle her ülke için tehdit algılamaları farklı olabilir. Bunun sebepleri farklı güvenlik kültürleri, yetenekleri ve en önemlisi de tehdit değerlendirmesindeki değişimdir. Her ülkenin risk ve tehdit algılaması, yönetimin elinde bulundurduğu imkan ve kabiliyete ve ülke çıkarlarına bağlı olarak farklılık gösterecektir. Tehdit algılaması bağlamında rejimin meşruiyeti de önemlidir. Halkı arkasına almamış olan rejimlerin tehdit algılaması içerisinde kendi halkı da olacaktır. Bu durum yöneticiler nazarında halkın sürekli olarak şüpheyile görülmesine neden olacaktır.

Günümüzde, ülkelerin tehdit ve düşman algılamalarını tarif eden metodolojileri de değiştirmiştir. Ülkelerin ekonomik, siyasi ve temel güvenlik yapılarına karşı gelişecek her türlü davranış ve bu davranışı sergileme niyeti tehdit olarak algılanmakta olup, yeni dönemde bu tehditlerin algılanması ulusal fiziki tehdit, ulusal çıkar tehdidi ve ortak

---

⁴⁷ Osman Karatay, Etnik Tutumun Tarihsel Kökleri AB ve Türk Kimliğinin Geleceği, TASAM Yayınları, Stratejik Rapor No:10, İstanbul, Aralık 2005, s.19.

⁴⁸ Turan Yazgan, a.g.e., s.21.

⁴⁹ Pascal Buffotot, “Avrupalıların Tehdit Anlayışı: Çatlak bir Vizyon”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Askeri Bilimler Araştırma Merkezi Dış Basın Bülteni, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, Temmuz 2006.

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

değerler tehdidi olmak üzere üç temel kategoride değerlendirilmektedir.
50

Bir ülkeye yönelik tehdidin ne olduğunu ortaya çıkarmakla görevli kurumlar, tehdit veya risk oluşturan konuları yaşadıkları ortamda bulacaklardır. Bu konuda sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları, medyanın dikkat çektiği konular, üniversite araştırmaları, devletin kurum ve kuruluşlarının elde ettiği sonuçlar ile diğer ülkelerde cereyan eden olaylar birer ip ucu oluşturabilecek konuların başında gelecektir. Bu ortam içerisinde koordinatör bir kurul tarafından tespit edilen risk ve tehdit olabilecek konular, anayasa ile devletin güvenliğini sağlama görevi verilmiş olan organa arz edilerek onayının alınmasını zorunlu kılacaktır. Anayasal sorumluluğa sahip organ tarafından risk olarak kabul edilen hususlar yönetilmek, tehdit olarak belirlenen hususlar tedbir alınmak üzere ilgili birimlere gönderilir. Tehdide karşı alınacak tedbirler, sonuçları itibarıyla halkın refah ve mutluluğunu etkileyeceği için mutlaka millet adına karar alıcı olan millet meclisine sunulmayı gerektirir.

Güvenlik Sağlayan Unsurlar (Güvenlik Kurumları)

Yukarıda ayrıntılı olarak incelediğimiz güvenliği oluşturabilmek için ulusal ve uluslararası bazda bir takım kurumlara ihtiyaç vardır. Güvenliği sağlayabilmek ve sürdürülebilmek; planlama, teşkilatlanma, emek, koordinasyon ve para gerektirir. Ülkeler, yönetimleri esnasında ülke içindeki menfaat gruplarının veya diğer ülkelerin menfaat alanlarına girdikleri için içten ve dıştan bazı müdahalelere maruz kalırlar. Bir toplumun huzuru, hak ve menfaatlerinin korunması ve ülkenin bekası için, yönetimi elinde bulunduranların sürekli uyanık olması ve güvenlik sağlayan unsurların canlı tutulması gerekmektedir.

Güvenlik, ekonomik, sosyal, askeri, siyasi ve çevresel faktörler açısından da tedbir alacak kurumlara ihtiyaç gösterir. Ancak, bu noktada en önemli unsur, güvenlik oluşturmamızı zorunlu kılan tehdit ve risklerin tespit edilme aşamasıdır. Bunların tespit edilememesi durumunda ne için tedbir alınacağı veya yönetim uygulanacağı bilinmeyeceği için güvenliğe ihtiyaç kalmaz. Tehdidin veya riskin varlığının tespiti için istihbarata ihtiyaç vardır. İstihbaratsız güvenlik olmaz. İstihbarat, güvenlik tedbirlerinde ön almayı gerektirir. Güvenliğin istihbarata dayanmaması, sağlanacak güvenliğin çok pahalıya mal olmasına veya reaksiyon

---

⁵⁰ http://www.turksae.com/face/index.php?text_id=26 (Global Güvenlik Mimarisinde Yeniden Yapılanma)

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

gösterilemeyecek kadar gecikmeye neden olacaktır. Bu yüzden istihbarat, güvenliğin sağlanmasında kullanılan ilk savunma kuşağını oluşturmaktadır. ABD Başkanı George W. Bush, “İstihbarat, -onu nasıl kullandığımız-teröristlere karşı ve düşman devletler tarafından ortaya konan tehditlere karşı ilk savunma hattımızdır”⁵¹ diye ifade etmektedir. Bir faaliyetin daha hazırlık aşamasında iken ortaya çıkarılması en ideal yaklaşımdır. Gerek yurt içinden gerekse yurt dışından kaynaklanan güvenlik sorunlarının daha oluşum aşamasında iken tespit edilmesi ve buna göre diğer güvenlik unsurlarının devreye sokulması daha ekonomik ve sonuç alıcı olur. Bu nedenle güvenlik boyutundan bakıldığında, istihbarat, güvenliğin bütün boyutlarında ilk savunma hattı durumundadır.

Güvenlik ile silahlı kuvvetler hep birlikte düşünülmüştür. Hatta bir dönem için silahlı kuvvetlerin yaptığı bütün faaliyetler güvenlik kavramının bütünü olarak algılanmıştır. Değişen koşullar altında bugün de silahlı kuvvetler güvenlik algılamasının içerisinde büyük bir yere sahiptir. Ancak tamamı değildir. Geçmişte, bir ülkeye yapılan müdahaleler; açık istihbarat toplama faaliyetleriyle veya silahlı kuvvetlerle direkt gerçekleştirilirken bugün, silahlı kuvvetler, bir müdahale aracı olarak en son sırayı almaktadır. Bunun yerine daha az tepki çeken ve karşı tarafa insanlık adına yardımcı olunuyormuş imajı veren müdahale yöntemleri kullanılmaktadır. Dolayısıyla günümüz dünyasında direkt yöntemlerin (silahlı kuvvetler gibi) kullanılması yerine endirekt yöntemlerin (askeri alan dışı faaliyet gösteren kişi ve kuruluşlar) kullanılması daha makul görülmektedir. Ancak, silahlı kuvvetlerin alınacak tedbirler için karşı tarafa vereceği inandırıcılık ve caydırıcılık duygusu, bu kuvvetin varlığını geçerli kılmaktadır.

Bir ulusu ayakta tutan unsurların başında o ülkenin ekonomisi gelmektedir. Güç oluşturmada en önemli unsur ekonominin kendisidir. Güçsüz bir ekonominin güçlü bir güvenlik yapısı oluşturması mümkün değildir. Ancak, güçlü ekonomiler güçlü güvenlik yapısının ihtiyacı gösterir. Çünkü ekonomi çarkının döndürülebilmesi için ihtiyaç duyulan kaynakların toparlanması ve üretilen ürünlerin pazarlara ulaştırılabilmesi, ulaştırma yollarının açık bulundurulması ile mümkündür. Ülke dışından kaynaklanan risklerin yönlendirilmesinde veya tehditlerin gidişatının izlenmesinde, ilgili ülkelerde görev yapan diplomatların kullanılmasını gerektirmektedir. Bir başka ülkenin egemenlik alanı içerisindeki ticari

---

⁵¹ Amerika Birleşik Devletlerinin Ulusal Güvenlik Stratejisi, Çeviren: Serkan Yalçınkaya, Eylül 2002, s.45.

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

faaliyetlerin emniyeti, ancak söz konusu ülke ile yapılacak diplomatik girişimler ile sağlanabilir. Bir başka ifade ile, ticareti ülke sınırları dışındaki emniyeti, ilgili ülkelerle yapılacak etkin diplomatik girişimlerin ilgili ülkeye aldırılması ile gerçekleşebilir. Bu noktada diplomasi, diğer ülkelerde faaliyet gösteren birimlerin, millî örgütlerin ve ülke vatandaşlarının güvenliklerinin sağlanmasında kullanılan bir güçtür. Dolayısıyla diplomasiyi kullanan birimler de birer güvenlik kurumu niteliğindedir.

Ülke sınırları içerisinde asayiş ve güvenliğin sağlanmasından polis, jandarma ve özel bölgelerin korunmasından özel güvenlik kurumları sorumludurlar. Bu unsurlar vasıtasıyla, ülkede sosyal yaşamın aksaksız sürdürülmesi, can ve mal güvenliğinin sağlanması esas alınmaktadır. Yine toplum hayatının vazgeçilmez unsuru olan ekonominin aksamadan sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi de bu birimlerin kullanılmasını gerektirmektedir. Bununla birlikte çevre güvenliğinin sağlanmasında polis, jandarma ve özel güvenlik birimlerine ihtiyaç vardır.

Dünya barışını sağlama adına Birleşmiş Milletler, NATO, AGİT gibi kuruluşlar etkin olarak faaliyet göstermektedirler. Örneğin Türkiye'nin öncülüğünde Karadeniz'de oluşturulmuş olan 'Karadeniz Görev Gücü' (BLACKSEAFOR) Karadeniz'i çevreleyen ülkelere güvenlik sağlamaktadır. Bu faaliyet, ülke menfaatleri gereği bir araya gelmiş olan ülkelerin kendi güvenliklerine katkı sağlarken, bu bölgenin güvenliğine olumsuzluk katması muhtemel ülke ve kuruluşlara karşı da bir mesaj niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla kendi ülke çıkarları için belirli bir amaca yönelik olarak bir araya gelmiş olan ülkeler, söz konusu kuruluşlar aracılığıyla kendi hak ve menfaatlerini korumaktadırlar. Aynı yaklaşımı uluslararası güvenliğe katkıda bulunan diğer kuruluşlar için de düşünebiliriz.

Değişen dünya koşullarına paralel olarak, sivil toplum örgütleri yönetimde etkin bir konuma gelmişlerdir. Hükümetler, genel ülke yönetiminde bu kuruluşları dikkate almak durumuyla karşı karşıyadırlar. Sağlıklı bir yapıya sahip sivil toplum örgütleri ülke güvenliğine dolaylı olduğu kadar direkt katkıda bulunabilmektedir. Bununla birlikte sivil toplum örgütleri, amaçlarının dışında bazı güç odaklarının etkisi altında kalarak olumsuz faaliyetlerde bulunabilirler. Bu durumda umulan yapıcı özelliği ülke güvenliğine risk veya tehdit oluşturacak bir mahiyet alabilir. Halka ve yönetime yardımcı olmak adına ortaya çıkmış olan sivil toplum örgütleri ülke güvenliğinin sağlanmasında dikkate alınması gereken ve günümüz koşullarında etkisi gittikçe artan bir güvenlik kurumu

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

niteliğindedir. Bugün, sivil toplum örgütleri siyasi, sosyal ve çevre güvenliği alanlarında yararlı hizmetler sunabilmektedir. Sivil toplum örgütleri, amaçları dışında kullanılmaya en müsait kurumlardır. Sürekli kontrol altında bulundurulmaları ve dikkatten uzak tutulmamaları gerekir.

Sonuç olarak, güvenliğin sağlanmasında; istihbarat unsurları, silahlı kuvvetler, diplomatlar, polis/jandarma/özel güvenlik teşkilatları, sivil toplum örgütleri ve uluslararası güvenlik örgütleri güvenlik kurumları olarak faaliyet icra etmektedirler.

Ulusal Güvenlik ve Türkiye

Geleceğe yönelik öngörü geliştirme yeteneği, güvenlik algılamalarının mahiyetine etki etmektedir. Öngörüsü yetersiz olan ülkelerin, şirketlerin ve hatta şahısların güvenlik algılamaları daha sığ ve sınırlı olurken, bunun tersine, uzun vadeli plan ve politikalara sahip olanların güvenlik algılamaları ise daha kapsamlı olacaktır. Bir devletin öngörü geliştirememesi dahi ülkesi için bir güvensizlik ortamı haline dönüşmeye neden olabilir. Bu kapsamda Francis Fukuyama, Devlet İnşası adlı eserinde; “Yine 1990’larda, tarihsel hayal gücündeki genel bir zaaf ve Soğuk Savaş sonrası Batı’nın Mısır’dan Afganistan’a, dünyanın pek çok bölgesinde, devlet düzenine ilişkin ortaya çıkan krizleri kavrama beceriksizliği, en nihayet kendi ülkeleri için bir güvenlik tehdidi haline gelecekti”⁵² demektedir.

Soğuk savaşın sona ermesi, Avrupa güvenlik alanında kurumsal bir değişimi başlatmıştır. Bu yeni güvenlik düzeninin içeriği ve şekli ağırlıklı olarak ulusal çıkarlar ve uluslararası kurumsal baskılar tarafından belirlenmektedir. Güvenliğin kapsamlı özelliği vardır. Sadece siyasi ve askeri alanda değil, aynı zamanda iktisat, teknoloji, kültür, iklim ve toplum gibi değişik alanları da içermektedir. Bu yaklaşımdan hareketle ulusal güvenlik, devletin varlığını sürdürebilmesi için, ulusal ve uluslararası ortamdan kendisine yönelen tehditleri nasıl algıladığını ve yanıtladığını ifade etmektedir. Bu anlamıyla ulusal güvenlik, değişime açık ve esnek olmak durumundadır. Devletin, varlığına tehdit oluşturan unsurları belirlemesi ve bunu bertaraf etmek amacına yönelik olarak davranış kalıpları geliştirmesi gerekir. Dolayısıyla, devletin bekasını sağlayacak her türlü yaklaşım ulusal güvenlik kapsamında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda ulusal güvenlik doktrini, modern

---

⁵² Francis Fukuyama, Devlet İnşası, 21’nci Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim, Remzi Kitapevi, Mart 2005, İstanbul, s.112, 113.

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

devletin ilkelerini tanımlayan temellerden biri olmaya devam etmektedir.⁵³

Çağımızda insan adına öne çıkan kavramlardan birisi de insan haklarıdır. İnsan için, insan olmanın getirdiği bir hak olarak görülmektedir. Sınırları tam olarak çizilip tanımlanamadığı için çeşitli ülkeler tarafından güvenlik gerekçeleri öne sürülerek sınırlamalar getirilebilmektedir. Bu durum yaygın anlamda insan hakları ihlali olarak ifadesini bulmaktadır. Liberal yaklaşımda; insan hakları ihlallerinin, ulusal güvenliği pekiştirmek yerine, devletin ve rejimin meşruiyet zeminini yok ederek toplumsal barış ve güvenliğe zarar verdiği iddia edilmektedir. Oysa insan hakları, ulusal güvenliği tehdit değil tahkim ederken, sistematik ve yaygın insan hakları ihlalleri yapan devletler de yalnız ulusal değil, bölgesel ve küresel güvenliği de zora sokmaktadır. Ulusal güvenliğin sağlanması ve korunmasında bireysel güvenlik önemli bir yer tutmaktadır. Ulusal güvenlik adı altında hedeflenen 'kolektif' güvenliğin de 'birey merkezli' bir anlayışla yeniden tanımlanması düşünülebilir. Devletin güvenliğinden öncelikli olarak 'insanın güvenliğini esas alan küresel güvenlik anlayışı, ulusal güvenlik politikasının gözden geçirilmesini gerektirebilir.⁵⁴ Bu yaklaşımda bireylerin güvenliklerinin toplamı ülke güvenliğini oluşturmaktadır. Bir devletin güvenlik kapsamındaki varlığının nedeni, vatandaşlarının gerek kısa gerekse uzun vadeli toplumsal güvenliğini sağlamaktır. Bunu sağlarken devlet, bazen bireylerin kısa vadeli güvenliklerinin ötesine geçebilir. Bu nedenle ulusal güvenlik için birey merkezli güvenlik anlayışı gereklidir ancak, yeterli olmayabilir.

Devletin esas amacı, halkının refah ve mutluluğunu engelleyen veya engellemesi muhtemel durumları ortadan kaldırmak veya tedbir almaktır. Bununla birlikte halkının güvenliğini ve devletin varlığını da sürdürmesi gerekir. Bir devlet kendi güvenliğini düşünürken sadece diğer devletleri değil, öteki uluslararası aktörleri de dikkate alması gereklidir. Hiç şüphesiz güvenlik, "güç ile birlikte düşünülen bir kavramdır. Gücü oluşturan özelliklerin bileşkesi, o aktörün varlığının amacını belirleyebildiği gibi, güvenlik araçlarını da belirlemektedir. Dolayısıyla her aktör, güvenliğini bir esasa bağlamadan önce kendi durumunu dikkate alır. Güvenlik sağlayıcı donanımları, örneğin ordusu, istihbaratı, iletişim olanakları, ekonomisi, coğrafyası, komşuları, istikrarlı/istikrarsız bölgelere yakınlığı, denizlerle çevrili olup olmaması, nüfus çokluğu,

⁵³ Gökhan Koçer, a.g.e., s.288.

⁵⁴ İhsan Dağı, İnsan Hakları, Küresel Siyaset ve Türkiye, Boyut Kitapları, İstanbul, 2000, s.210.

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

demografik özellikleri, doğal kaynaklara sahip olup olmaması gibi unsurları benzerleri ile karşılaştırarak tanımlamak durumundadır.”⁵⁵

İnsan, yaratılışı itibarıyla özgür olmaya en fazla özlem duyan bir canlıdır. Bu bağlamda devletin temel görevlerinden birisi de toplumda karmaşa yaratmayacak şekilde vatandaşlarının özgürlüğe ilişkin taleplerini karşılamaktır. Ancak, sonsuz özgürlük, kuralsız yaşam, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi çıkarların kişiler ve toplumlar arasında paylaştırılmaması anlamına gelir. Bu durum, güvenliğin göz ardı edilmiş olmasından dolayı kaos ortamının doğmasına ve bunun sonucu olarak devletin varlığının sorgulanmasına neden olur. “ABD’nin kurucularından, üçüncü başkan Thomas Jefferson; “Güvenlik için özgürlüğünden ödün veren, sonunda ikisini de yitirir” der. Bu ifade ile özgürlüğün güvenliğe yük getirmediği bilakis katkı sağladığı vurgulanmaya çalışılmaktadır. Ancak 11 Eylül’le başlayan ‘terör çağı’ ABD’den İngiltere’ye, İtalya’dan Avustralya’ya sayısız ülkenin yönetimlerini bu özdeyişi tersten okumaya yöneltmiştir. “Özgürlük için güvenliğinden ödün veren, sonunda ikisini de yitirir.”⁵⁶ Oysa Avustralya Başbakanı John Howard, özgürlüğün sonsuz olamayacağını, mutlaka sınırlarının olması gerektiğini vurgular mahiyette “Sahip olduğumuz özgürlüklerin en önemlisi hayatta kalmak, ölümden ve terörden korunmak özgürlüğüdür”⁵⁷ demiştir.

Eğer ulusal güvenlik adına yapılan iş, ulusun yüksek çıkarlarının gereği ise, bunun sonuçlarına katlanmaya hazır olunmalıdır. Ulusal çıkarlara gerektirdiği zaman hiçbir bedeli ödemekten kaçınılmamalıdır. Çünkü “Güvenliği elde etme uğraşısı, daima maliyetleri olan bir şeydir; yani güvenlik için sarf edilen kaynaklarla ulaşılabilecek olan diğer hedeflerin feda edilmesi söz konusudur.”⁵⁸ Güvenlik maliyetini uygun seviyede tutabilme, güvenliğe ilişkin alınan önlemlerin kararlı bir şekilde ve sürekli uygulanmasını gerektirir. Kısa vadede yüksek gibi görülen güvenlik maliyetleri uzun vadede, korunan hak ve menfaatler ile kendini amorti edebilir.

Güvenlik bağlamında arzu edilmeyen bir başka konu, devletlerin kendi icraatlarında başarısız olmaları ve devletlerinin yeteneklerini kullanamamalarıdır. Bu durum, ulusal ölçekte, ülke içerisinde güvensizlik ortamı demektir. Örneğin, başarısız ve zayıf devlet niteliğinde olan Afganistan, kendi ülkesi içerisinde yapamadıkları ile, dünya için tehdit

⁵⁵ Beril Dedeoğlu, Uluslararası Güvenlik ve Strateji, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s.51

⁵⁶ Sabah Gazetesi, “Özgürlük-Güvenlik Kritik Dengesi”, Erdal Şafak, 18.08.2005.

⁵⁷ A.g.e.

⁵⁸ David A.Baldwin, a.g.e., s.19.

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

üretmiştir. Bölge ve dünya güvenliği adına Afganistan gibi devletlerin sorunlarının dikkate alınması gerekir. Emekli Orgeneral Hilmi ÖZKÖK, Genelkurmay Başkanı iken Mart 2006 tarihinde, başarısız ve zayıf devletlerle ilgili olarak yaptığı değerlendirmede; “Başarısız veya zayıf devletlerle ilgili sorunlar incelendiğinde görülecektir ki, bu devletlerin sahip olduğu önemli sorunlar; fakirlik, ekonomik istikrarsızlık, sosyal refahı oluşturmama, güvenlik üretememe veya güvenlik nedeni olma ve özellikle devlet yönetimindeki zayıflıktır. Özellikle en sonuncu kurumsal kaliteyle de yakından ilgilidir. Bir devletteki yönetim kalitesini, devleti oluşturan kurumların kalitesi belirlemektedir”⁵⁹ derken, Francis Fukuyama, “Devlet zayıflığı, hem ulusal hem uluslararası boyutları olan bir gündem maddesi”⁶⁰ haline dönüşmüştür. “Başarısız devlet sorunu, daha önceleri geniş ölçüde insanlık meselesi ya da insan haklarıyla ilgili bir mesele olarak görülmekteyken, birdenbire ciddi bir güvenlik boyutu kazanmıştır.”⁶¹ demektedir.

Ülkelerin ulusal güvenliklerini, uzun vadeli hak ve menfaatlerini koruyacak şekilde oluşturmaları gerekir. Ülkenin zenginlikleri ürettikleri ve sattıkları ile doğru orantılıdır. Bu faaliyetleri gerçekleştirebilmeleri için ihtiyaç duydukları ve olmazsa olmaz nitelikte olan en önemli girdilerden birisi hiç şüphesiz ki enerjidir. “1989 sonrasında meydana gelen değişimlere bakıldığında büyük güçlerin (ABD, AB, Rusya, Çin) güvenlik stratejilerinin merkezine ekonomik güvenlik ve enerji güvenliğini oturttuğu görülmektedir.”⁶² Günümüzde bir ülke için ekonomik güvenlik ve enerji güvenliği konusu askeri güvenlikten bile daha önemli bir hale gelmiştir. Bu nedenle millî güvenliğe ilişkin yapılan tehdit değerlendirmesine ekonomi ve enerji gibi iki önemli unsur öncelikli olarak dahil etmemiz gerekecektir.

Ülke için nelerin tehdit olduğunu ortaya koyabilmek için, halkın refah ve mutluluğunu sağlayan ülkenin hayati çıkarlarının, vazgeçilmezlerinin, olmazsa olmazlarının ve bununla birlikte varlığının temellerini oluşturan dayanakların neler olduğunun ortaya konulması gerekir. Temel dayanaklar belirlendikten sonra ülke içinde ve dışında meydana gelen ve gelmesi muhtemel olaylar değerlendirilerek belirlenen dayanaklar ile çatışan konular tehdit olarak nitelendirilebilir.

⁵⁹ Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi ÖZKÖK’ün Harp Akademileri Konuşması, İstanbul, 16 Mart 2006, s.9.

⁶⁰ Francis Fukuyama, Devlet İnşası, 21’nci Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim, Remzi Kitapevi, Mart 2005, İstanbul, s.11.

⁶¹ A.e., s.112.

⁶² Kenan Dağlı, “ABD’nin Güvenlik Yaklaşımı ve Terörizm”, Stratejik Öngörü Dergisi, Stratejik Araştırmalar Merkezi, Sayı:7, Yıl:2005, s. 55.

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

Genelkurmay Başkanlığı değerlendirmelerine göre, “Türkiye’nin güvenlik stratejisinin dört temel dayanağı mevcuttur. Bunlar;

Etrafımızdaki simetrik tehditlere karşı mevcut dengeleri ve millî menfaatlerimizi korumak için caydırıcı bir gücün varlığı (ki bu güçlü bir silahlı kuvvetlerdir),

Terörizm başta olmak üzere uluslararası yeni risk ve asimetric tehditlerin ülkemize ve ülke dışındaki menfaatlerimize zarar vermesinin önlenmesi,

Ülkenin bütünlüğüne, ulusal birliğine ve rejimin bekasına yönelik tehditlere karşı gerekli tedbirlerin alınması ve

Doğu Akdeniz’deki güvenliğimizin temelini teşkil eden Kıbrıs’taki hak ve menfaatlerimizin korunmasıdır.”⁶³

Ulusal güvenliğin oluşturulmasında ülkenin dünya üzerindeki konumu büyük rol oynar. Ticaret ve enerji güvenlik yollarının kavşağında bulunup, bünyesinde meydana gelen olaylarda bütün dünyayı etkileyecek bir ülkenin güvenlik algılaması ile, konum itibarıyla hiçbir özelliği olmayan bir ülkenin güvenlik algılaması farklı olacaktır. Özetle; “millî güvenliğin, bir ortam ve onun koşulları içerisinde vücut ve şekil bulduğunu”⁶⁴ söyleyebiliriz.

Sergilenen bu yaklaşımlardan sonra millî güvenliği; “içte demokratik, laik ve üniter cumhuriyetin korunması, dışta, ülkenin yaşamsal çıkarlarının savunulmasıdır”⁶⁵ veya Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği yasasında belirtildiği üzere “devletin anayasal düzeninin, millî varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanması”⁶⁶ şeklinde tanımlamamız yerinde olacaktır. Millî güvenliğe ilişkin yapılan incelemeler ve değerlendirmeler, ülke yönetimine talip olanların ülkeyi yönetimleri esnasında mutlaka dikkate almaları gereken hususları ortaya koymaktadır. Yönetimde bulunanlar ortaya konulan tehdit ve riskleri göz önünde bulundurarak oluşturacakları siyasetle devleti yönetmeleri gerekecektir. Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu’nda,

⁶³ Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi ÖZKÖK’ün Harp Akademileri Konuşması, İstanbul, 16 Mart 2006, s.15.

⁶⁴ Tuncer Topur, “Yeni Jeopolitik Dönemde Millî Güvenlik”, Jeopolitik, Aylık Strateji Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 24, Ocak 2006, s.93.

⁶⁵ Vefa Toklu, “Ulusal Güvenlik Boyutunda Türkiye’nin İzlemesi Gereken Uygun Su Stratejisi Ne Olmalıdır?”, Sınır Aşan Suların Türkiye’nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Paneli, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 13 Nisan 2006, s.2.

⁶⁶ 2945 sayılı MGK Genel Sekreterliği Yasası.

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

Devletin Millî Güvenlik Siyaseti; “Millî güvenliğin sağlanması ve millî hedeflere ulaşılması amacı ile Millî Güvenlik Kurulu’nun belirlediği görüşler dahilinde Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaseti ifade eder”⁶⁷ şeklinde ifade edilmektedir. Bunu daha basit bir şekilde güvenliğe dayalı olarak ortaya konulan siyasete millî güvenlik siyaseti diyebiliriz. Bu bağlamda hazırlanan belgeye de millî güvenlik siyaset belgesi denir.

Millî güvenlik siyaset belgesinin, devletin mekanizmaları tarafından hükümet prensip ve esasları da dikkate alınarak uzman olan bir kurulca hazırlanması gerekir. Gerek halk tarafından ülkeyi bir dönem için yönetme sorumluluğu verilmiş olanların, gerekse atanmış olan yöneticilerin hazırlanan güvenlik belgesi doğrultusunda ülkenin millî çıkarlarını koruma zorunluluğu vardır. Seçilmişlik, plan ve programsız iş yapma yetkisini halktan almış olmak demek değildir. Devlet yönetimi, uzun vadeli stratejilerle hareket etmeyi gerektirir. Bu noktada kimin için güvenlik, ne kadar güvenlik ve sağlanan güvenliğin yeterliliğinin ölçüsü nedir soruları gündeme gelmektedir. Bu soruların cevabına ulaşabilmek için üzerinde mutabık kalınması gereken ilk konu ülkeye yönelik tehdit ve risklerin neler olduğudur.

Millî Güvenlik Kurulu üyesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin güvenliğine ilişkin en yoğun çalışan bir kurumun en üst düzey yöneticisi olan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi ÖZKÖK, Genelkurmay Başkanlığı devir teslim töreninde: “Ülkemizin karşısında geleneksel tehdit yaratan bu oluşumların yanında, dışarıdan da ciddi şekilde desteklenen ancak büyük ölçüde kendi iç dinamiklerimizle ilgili olan, ülkemizin bölünmez bütünlüğünü hedef alan bölücü tehdit ile Cumhuriyetimizin kurulduğu yıllardan itibaren laik rejimi tehdit eden irticayı da dikkatle takip etmek ve gerektiğinde ilave tedbirler almak zorundayız. Bu iki konu daha uzun bir süre ülkemizin gündeminde ağırlıklı olarak yer bulmaya devam edecektir. Çünkü her ikisi de akıllı hasımlarımızın sosyal bünyemize dayattığı dahiyane iki hastalık unsurudur. Maalesef yurtiçinde ki maşaları da çoktur”⁶⁸ derken, 30 Ağustos Zafer Bayramı ve Türk Silahlı Günü münasebetiyle yayımladığı mesajda yeni Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar BÜYÜKANIT; “Büyük Önder Atatürk’ün bize emanet ettiği Türkiye Cumhuriyeti, 21’inci yüzyılın bu döneminde karışık sorunlarla yüklü çok zor bir coğrafyanın ortasında yaşamak zorundadır. Bu durum yakın gelecekte de devam

⁶⁷ A.e.

⁶⁸ Milliyet Gazetesi, “ÖZKÖK: Laikliğin Garantisi Ulustur”, 29 Ağustos 2006, s.14.

**GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR
VE NASIL BELİRLENMELİDİR?**

edecektir. Böylesi karışık bir ortamın etki alanı içerisinde olan ülkemizin bugün karşı karşıya olduğu iki ciddi tehdit vardır. Bunlardan ilki; Türk ulusunun birlik ve beraberliğini bozarak bizi içten yıkmayı hedef alan bölücülük, ikincisi; Türkiye Cumhuriyeti'nin laik ve demokratik yapısını ve çağdaş kazanımlarını ortadan kaldırmayı amaçlayan irticadır⁶⁹ demektir. Söz konusu tehditlerin askeri boyutunun yanı sıra daha ağırlıklı olarak siyasi, sosyal ve ekonomik boyutları mevcuttur.

Bu noktada dikkati çeken bir başka konu, Genelkurmay Başkanının tehdit olarak nitelendirdiği hususların siyasi otorite tarafından tehdit olarak görülmemesidir. Oysa günümüzün güvenlik ortamında risk ve tehdit oluşturan hususlar askeri olmaktan ziyade sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel özellikler arz etmektedir. Risk ve tehdit üzerindeki bu değerlendirme farklılığının sistemsel bir yaklaşımın sergilenmemesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Bu konuda abartı, masrafların çoğalmasına neden olurken, olayı hafife alma, devletin çökertilmesi zemininin oluşmasına neden olabilecektir. O halde sağlıklı değerlendirme yapmak esastır. Ülke yönetimini üstlenenler, iktidara gelmeden önce halka vaat etmiş olduklarını gerçekleştirme adına yönetimde riskler üstlenebilirler. Ancak, Türkiye güvenliği, risk alınacak bir alan değildir. Bu nedenle, Türkiye yönetimini üstlenmiş olanların her şeyden önce ve öncelikle, risk ve tehditlerin belirlenme yöntemi konusunda tereddütsüz mutabık kalmaları gerekmektedir. Sağlıklı değerlendirmeler ancak, anayasal sorumlulukların tereddüde meydan bırakmayacak şekilde belirlenmesi ve kurumsal bir yapı ile sağlanabilir.

Ülke güvenliğine ilişkin kurumsal ve sistemsel bir yaklaşımla tespit edilen risk ve tehditler, hükümet onayı gerektirir. Böylece alınacak tedbirlerde millî güç unsurlarının etkin kullanımının yolu açılmış olur. Hükümet onayı da alınarak belirlenmiş olan riskler bir strateji dahilinde yönetilmeleri için ilgili birimlere sevk edilmeyi, tehditler ise tedbir getirilmek üzere millî güç unsurlarının devreye sokulmasını gerektirir. Son olarak her bir risk ve tehdit, belirli periyotlarla değerlendirilerek yapılmakta olan gayret tahsislerinin daha ekonomik kullanılması sağlanır veya yönetilemediği için tehdit durumuna gelen risklere karşı tedbir geliştirilir.

En önemli aşamalardan bir diğeri, siyasi iradenin risk yönetimleri veya tehdiye karşı almış oldukları tedbirlerin yeterliliğidir. Daha önce belirtildiği gibi, alınan güvenliğin derecesi, yapılan gayretlerle orantılıdır.

---

⁶⁹ Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar BÜYÜKANIT'ın 30 Ağustos Zafer Bayramı ve Türk Silahlı Kuvvetleri Günü Mesajı, 29 Ağustos 2006.

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

Hükümet edenlerin en önemli sorumluluklarından birisi, kaynakların ülke ihtiyaçları doğrultusunda en uygun şekilde yapmasıdır. Sınırlı kaynaklar içerisinde güvenlik için ayrılan pay, ancak bir başka ihtiyaç noktasından kısılarak yapılabilir. Bu iktidarın yönetim tercihidir. Ancak, yeterli güvenlik tedbirinin alınmaması, sürekli güçlü olmayı zorunlu kılan coğrafyadaki Türkiye'nin varlığını tehlikeye sokabilir. Gerekli tedbirlerin alınmıyor olup olmadığı, istihbarat raporları ve kamuoyu yoklamaları ile test edilerek siyasi otoritenin başarısının ortaya konulması gerekecektir. Başarılı hükümetler görevlerine devam ederken, başarılı olamayan hükümetler başarısız ilan edilerek yeni bir hükümetin önü açılmış olacaktır. Demokratik bir toplumda halkın oylarıyla işbaşına gelenlerin, yönetimde gösterdikleri zafiyetin sorumluluğunu üstlenmeleri gerekir. Belirtilen bu hususların bir sistem içerisinde yürüebilmesi için anayasal bir garantiye ihtiyaç bulunmaktadır.

Bütün bunların neticesinde güvenliğe ilişkin esasları belirleyecek, prensipler ortaya koyacak, hangi, derecede güvenlik istendiği kıstaslarını saptayacak bir kurula ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Bu kurul aynı zamanda;

- Ülkeye içerden ve dışardan yönelen veya yönelebilecek güvenlik sorunlarını tespit edecek,
- Güvenlik sorunlarını icra makamına sunarak bunların risk ve tehdit olarak sıralanmasını sağlayacak,
- Kanunun sorumlu kıldığı makamlarca yapılan sıralanmaya uygun olarak riskleri ilgili bakanlıklara, tehditleri izlenmek ve belirlenen esaslar çerçevesinde tedbir alınmak üzere hükümet direktifleri ile güvenlik kurumlarına sevk edecek,
- Tehditlere karşı alınması gereken tedbirleri ve bu kapsamda uyulması gereken politikaları hükümet adına hazırlayacak ve hükümete sunacak,
- Güvenlik kurumları arasında koordinasyonu yürütecek,
- Risk ve tehditlere ilişkin değerlendirmeleri sürekli güncel tutacaktır.

Sonuç

Soğuk Savaş öncesi daha ziyade askeri güvenlik olarak algılanan güvenlik kavramına Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte daha geniş bir anlam yüklenmiş ve bu kapsamda siyasi, sosyal,

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

ekonomik ve çevresel konular da kavram içerisine ilave edilmiştir. Güvenlik kavramındaki bu genişlemeye paralel olarak risk ve tehdit kavramları askeri olmaktan çıkmış ve silahlı kuvvetlerden ziyade devletin bütün organlarını ilgilendirir bir mahiyet almıştır.

Eskiden beri var olan güvenlik kavramının içeriği soğuk savaşın sona ermesi ve adından gelen küreselleşme dalgasıyla birlikte daha karmaşık bir yapıya bürünmüş ve ülke sınırlarını aşmıştır. Aynı bağlamda güvenlik, pasif yapıdan, sürekli değişen ve takip edilmeyi gerektiren aktif bir yapıya geçmiştir.

Günümüz koşullarında ülke içerisindeki güvenliği izah edebilmek için dahi, dış güvenlikten yani bölgesel ve küresel güvenlikten söz etmek gerekmektedir. Bir ülkenin başka ülkelerin yardım ve desteği olmadan kendi güvenlik sorunlarının üstesinden gelebilmesi mümkün görülmemektedir. Çünkü güvenliğe etki eden faktörlerin büyük bir bölümü küresel bir mahiyet almıştır.

Güvenlikle bağlantılı olarak sıkça kullanılmakta olan risk ve tehdidin tanımını yeni yaklaşımları da dikkate alarak aşağıdaki şekilde yapmak uygun olacaktır. Risk; güvenlik hizmeti sağlayan bir devletin üstesinden gelebilme gücüne bağlı olarak millî güç unsurlarından birisi tarafından koordine edilerek yönlendirilebilen / yönetilebilen sınırdır. Risk büyüklüğü itibarıyla ilgili devletin imkan ve kabiliyetleri ile yönetilebilir mahiyettedir. Tehdit, güvenlik hizmeti üreten/ sağlayan bir devletin üstesinden gelebilme gücüne bağlı olarak millî güç unsurlarının bileşkesi ile tedbir alınması gereken sınırlardır. Tehdit, büyüklüğü itibarıyla ilgili devletin imkan ve kabiliyetleri ile yönetilemez mahiyettedir ve millî güç unsurlarının tamamının tedbir için kullanılmasının yanı sıra uluslararası işbirliğine de ihtiyaç gösterir. Tehdit, milleti fedakarlığa zorunlu kıldığı gibi, mücadele için halkının desteğini de zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle tehdit olarak kabul edilen hususların, millet adına Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne arz edilmesi gerekmektedir.

Tehdide karşı alınan tedbirlerin yeterliliğinin, istihbarat vasıtalarının kullanılmasının yanı sıra bilimsel esaslarla test edilmesi gerekmektedir. Demokratik toplumlarda, halkı yönetmek için halkın oyları ile işbaşına gelenlerin, halka hesap verme zorunlulukları süreklilik arz eder.

Güvenliğe ilişkin çalışmanın başlangıç noktası olan risk ve tehditlerin neler olduğu anayasal sorumluluklar içerisinde hiçbir tereddüde meydan verilmeyecek şekilde ve koordineli olarak belirlenmesine ihtiyaç vardır.

**GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR
VE NASIL BELİRLENMELİDİR?**

Günümüzde, mücadele etmemiz gereken bilinmezlerle dolu olarak belirsizleşmiştir. Tehdidin belirsizleşmesi karar vericilerin işini zorlaştırırken istihbaratın önemini artırmıştır. Bu durumda istihbaratçıların bilinmeyenleri ortaya çıkartabilmek için daha fazla gayret göstermeleri gerekecektir. Bununla birlikte henüz tehdede dönüşmemiş olan riskler de tehdit gibi çok boyutlu bir yapıya bürünmüştür. Bu durum, risk yönetim merkezlerinin daha kapsamlı olma zorunluluğunu doğurmaktadır. Örneğin, eskiden bir bakanlık tarafından yönetilebilecek olan bir risk yönetimi anlayışı yerine, bütün bakanlık temsilcilerinin görev aldığı bir risk yönetim anlayışına dönüşmesini gerektirecektir.

Tarih, Anadolu coğrafyasını güçlülere emanet etmiştir. Tarihsel bir gerçek olan bu durum, söylemlerin cazibesine itibar gösterilmemesini ve varlığını sürdürebilmek için güvenliği bilimsel yöntemlerle yapmayı dikte etmektedir.

Ülkeler arasındaki çıkar mücadelesi, bütün dünyada, ekonomik ve siyasi anlamda olanca hızıyla sürmektedir. Bu mücadelelerde eskiden baş aktör olarak kullanılan silahlı kuvvetler yerine, bugün, sosyal, siyasi, ekonomik ve çevresel mücadele yöntemleri kullanılmaktadır. Bu kapsamda ülkeleri dize getirme anlamında direkt yöntemler yerine sosyal, tarihsel ve toplumu psikolojik olarak sindirecek olaylar ve yöntemler kullanılmaktadır. Silahlı kuvvetler ise aba altından sopa gösterir gibi geride saklı tutulmaktadır.

Güvenlik , tehdit ve risk konularında meydana gelen bu içerik değişikliğine paralel olarak, anayasa ile bu konularda görevli kılınmış olan Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin yapılanmasında, işleyişinde, teşkilatında ve anlayışında yeni değişikliklerin yapılmasına ihtiyaç vardır.

Bu nedenle anayasal bir kurum olan Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'ne önceki dönemlere nazaran daha fazla ihtiyaç bulunmaktadır. Söz konusu kurulun pasifleştirilmesinden ziyade, içerisine sosyal, siyasi, ekonomik, askeri, çevresel konularda uzman kişilerin yanı sıra uluslararası ilişkiler ve özellikle üniversitelerin öğretim elemanlarının dahil edilerek oluşturulması, zamandan ve ortamdan kaynaklanan bir zorunluluk haline gelmiştir. Siyasi değil bilimsel yöntemlerle çalışan teknik bir kurul niteliğinde olmalıdır.

Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu 35'inci maddesinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin vazifesi; "Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır”⁷⁰ olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 117’nci maddesinde Bakanlar Kurulu’nun “Millî güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne karşı sorumludur” ifadesi yerine güvenliğe ilişkin sorumlulukların yaygınlaştırılması için her bir bakanlık tarafından sağlanması gereken güvenliğin, Türk Silahlı Kuvvetleri’ne verilen vazife gibi anayasal garanti altına alınmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Millî Güvenlik Kurulunda, askeri güvenlik için Genelkurmay Başkanı, sosyal güvenlik için Sosyal Güvenlik Bakanı, siyasi güvenlik için bir Devlet Bakanı, ekonomik güvenlik için Ekonomi Bakanı, çevresel güvenlik için Çevre Bakanı ile, istihbarat yetkilisi olarak Millî İstihbarat Teşkilatı başkanı, diplomasiye ilişkin hususlar için Dışişleri Bakanı, kültürel konular için Kültür Bakanı, polis, jandarma ve özel güvenlik teşkilatlarının sorumlusu olarak İçişleri Bakanı yer almalıdır.

Güvenliğin sağlanmasında rol alan istihbarat unsurları, silahlı kuvvetler, diplomasiyi kullanan birimler, polis/jandarma/özel güvenlik teşkilatları, sivil toplum örgütleri ve uluslararası güvenlik örgütlerinde görev alan millî unsurlara kanunlarla verilmiş olan görevlerinin yanı sıra “Türk halkının refahının gelişmesine engel olan hususların ortadan kaldırılması ve Türk ticaret yollarının açık bulundurulması” görevi de verilmelidir.

---

⁷⁰ 10.01.1961 tarih ve 10703 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu.

KAYNAKÇA

- 1) Ağır, Bülent Sarper, “Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Düzenine Kurumsal Bir Bakış”, Uluslararası Güvenlik Sorunları, Derleyenler: Dr. Kamer Kasım, Zerrin A.Bakan, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.
- 2) Amerika Birleşik Devletlerinin Ulusal Güvenlik Stratejisi, Çeviren: Serkan Yalçinkaya, Eylül 2002.
- 3) Baldwin, David A., “Güvenlik Kavramı”, Uluslararası Güvenlik Sorunları, Derleyenler: Dr.Kamer Kasım, Zerrin A.Bakan, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.
- 4) Brotons, Antonio Remiro, “Construction of European Security,”Review of International Affairs, Cilt.LI, Sayı.1089-90 (Şubat-Mart, 2000)
- 5) Brugiere, F.Piere., La Securite Collective-1919-1945, Edition Pedone, Paris, 1946- Buffotot, Pascal, “Avrupalıların Tehdit Anlayışı: Çatlak Bir Vizyon”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Askeri Bilimler Araştırma Merkezi Dış Basın Bülteni, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, Temmuz 2006.
- 6) Buzan, Barry, People States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, Great Britain, Harvester Wheatsheaf, 1991.
- 7) Buzan Barry, Morten Kelstrup, Pierre Lematrien, Elzbieta Tromer&Ole Waever, The Europear Security Order Recast, 2'nd ed. (London, Pinter Publishers, 1991)
- 8) Çakmak, Haydar, Avrupa Güvenliği, NATI, AGİT; AGSP, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003
- 9) Dağlı, Kenan, “ABD'nin Güvenlik Yaklaşımı ve Terörizm”, Stratejik Öngörü Dergisi, Stratejik Araştırmalar Merkezi, Sayı:7, Yıl:2005
- 10) Dedeoğlu, Beril Uluslararası Güvenlik ve Strateji, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.
- 11) Erdoğan, K., “Şangay Beşlisinden Şangay İşbirliği Örgütüne”, <http://www.aydinlanma1923.org>.
- 12) Fischer, Dietrich, Non-Military Aspects of Security: A System's Approach (Dartmouth, UNIDIR and Dartmouth Publishing Company, 1993).

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

- 13) Fukuyama, Francis, Devlet İnşası, 21'nci Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim, Remzi Kitapevi, Mart 2005, İstanbul.
- 14) Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar BÜYÜKANIT'ın Göreve Başlaması Nedeniyle Türk Silahlı Kuvvetleri'ne Mesajı, 28 Ağustos 2006.
- 15) Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi ÖZKÖK' ün Harp Akademileri Konuşması, İstanbul, 16 Mart 2006.
- 16) Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar BÜYÜKANIT'ın 30 AĞUSTOS Zafer Bayramı ve Türk Silahlı Kuvvetleri Günü Mesajı, 29 Ağustos 2006.
<http://www.forsnet.com.tr/onemlilermgk.html> (Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Üzerine Bazı Düşünceler)
http://www.turksae.com/face/index.php?text_id=26 (Global Güvenlik Mimarisinde Yeniden Yapılanma)
- 17) İzci, Rana “Uluslararası Güvenlik ve Çevre”, Uluslar arası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul 1998.
- 18) Karatay, Osman, Etnik Tutumun Tarihsel Kökleri AB ve Türk Kimliğinin Geleceği, TASAM Yayınları, Stratejik Rapor No:10, İstanbul Aralık 2005.
- 19) Koni, Hasan, “Ekonomik Güvenlik ve Uluslararası İlişkiler ve Türkiye”, Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği, Derleyen Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür sanat Yayıncılık, İstanbul,2005.
- 20) Kona, Gamze Güngörmüş , “Türkiye'nin Güvenlik Politikaları ve Stratejik Öngörü Düzeni”, Uluslararası Güvenlik Sorunları, Derleyenler: Dr.Kamer Kasım, Zerrin A.Bakan, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.
- 21) Koçer, Gökan, “Soğuk Savaş Sonrasında Uluslararası Güvenlik Ortamı ve Türkiye'nin Ulusal Güvenliği”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Yıl:3, Sayı:5, Ankara, Temmuz 2005.
- 22) Kuloğlu, Armağan, “Broken Balances After The Cold War: Searches for Regional Stability”, The Thirteenth International Confrence on Security and Cooperation, Antalya, 2003.

GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR VE NASIL BELİRLENMELİDİR?

- 23) Küçükşahin, Ahmet, Sempozyum, Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? (26-27 OCAK 2006), Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, İstanbul 2006.
- 24) Layne, Christopher, "The War On Terrorism and The Balance of Power", Balance of Power.
- 25) Mathey, Jean-Marie, "Stratejiyi Anlamak", Çeviren: Zuhul Emirosmanoğlu, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006.
- 26) Meydan Larousse, Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 12'nci Cilt Meydan Yayınevi, İstanbul.
- 27) Michev, Ongnyan, Marin Lessenski and Plamen Ralchev, "Tarnsatlantic Strategy for Black Sea Stabilization and Intergration", A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region.
- 28) Milliyet Gazetesi, "Özkök: Laikliğin Garantisi Ulustur", 29 Ağustos 2006.
- 29) MS: 76-3 Türk Silahlı Kuvvetleri Askeri Terimler Sözlüğü, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1998.
- 30) Özcan, Gencer, "Doksanlarda Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politikasında Askeri Yapının Artan Etkisi", En Uzun On Yıl, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, Derleyenler: Gencer Özcan, Şule Kut, Büke Yayınları, İstanbul, 2000.
- 31) Özdal, Barış ve Mehmet Genç, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Türkiye ve AB İlişkilerine Etkileri, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005.
- 32) Porter, Gareth ve Janet Welsh Brown, Global Environmental Politics, San Fransisco, Westview Press Inc.,1991.
- 33) Risk Yönetimi ve TSK'deki Uygulamalar, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2000.
- 34) Sabah Gazetesi, "Özgürlük-Güvenlik Kritik Dengesi", Erdal Şafak, 18.08.2005.
- 35) Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.
- 36) Özcan, Gencer, "Doksanlarda Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politikasında Askeri Yapının Artan Etkisi", En Uzun On Yıl, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, Derleyenler: Gencer Özcan, Şule Kut, Büke Yayınları, İstanbul, 2000.

***GÜVENLİK BAĞLAMINDA, RİSK VE TEHDİT KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR
VE NASIL BELİRLENMELİDİR?***

37) Valantin, Jean-Michel, Küresel Stratejinin Üç Aktörü, Türkçesi;.Ömer Faruk Turan, Babiali Kültür Yayıncılığı, Haziran 2006.

38) Wendt, Alexander, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction Power Politics", International Organization, Cilt.46, Sayı.2 (İlkbahar, 1992)

39) Yazgan, Turan, İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik Ders Notları, Kutuyay Yayınları, İstanbul, 1992.

40) 2945 sayılı MGK Genel Sekreterliği Yasası.

41) 10.01.1961 tarih ve 10703 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu.

IRAK'IN KUZEYİ, IRAK'TA MEYDANA GELEBİLECEK MUHTEMEL OLUŞUMLAR VE ALINMASI GEREKEN ÖNLEMLER

Yazan: Hasan TURGUT*

Özet:

Ortadoğu bölgesi, üç kıtanın birleşiminden kaynaklanan jeostratejik öneminin yanı sıra, dünyadaki mevcut petrol rezervlerinin üçte ikisini bulundurması sebebiyle de büyük bir ekonomik öneme haizdir.

Türklerin Irak'ın kuzeyine olan ilgisi Selçuklulara kadar uzanmaktadır. Dokuz yüzyıl Türk hâkimiyetinde kalan Irak, Birinci Dünya Savaşı neticesinde, özellikle İngilizlerin türlü gayretleri ve oyunları neticesinde elden çıkmış. Sevr Anlaşması ile birlikte bir Kürt devletinin kurulmasının önü açılmış, fakat bunda başarılı olunamamıştır. Ancak o tarihlerde İngiltere'nin ortaya attığı Kürt politikası, batılı devletlerin tamamı tarafından benimsenmiş ve günümüzde hâlen geçerliliğini korumaktadır.

Irak'ta yaklaşık 2,5–3 milyon Türkmen yaşamaktadır. Irak Devletinin en sadık toplumu olan Türkmenler yıllarca hem Irak Yönetiminin hem de Kürt grupların baskı şiddet ve asimilasyon politikalarına maruz kalmıştır. Irak Türkmenlerinin üçte ikisi; Körfez Savaşı sonrası 36'ncı paralel olarak bilinen, ancak aslında sanki bir Kürt Devletinin sınırlarını çizercesine tespit edilmiş bulunan hattın güneyinde bırakılarak, Saddam Yönetimine adeta teslim edilmişlerdir. Günümüzde Türkmenlerin ekonomik sosyal ve siyasal pek çok sorunları vardır ve Türkiye'nin desteğini beklemektedirler.

Türkiye Ortadoğu'da bir güç merkezi olabilmek ve millî menfaatlerine zarar verebilecek her hangi bir oldubittiye karşı gerekli önlemleri zamanında alabilmek maksadıyla, Irak'ın kuzeyindeki gelişmeleri yönlendirecek kararlar ile taktik ve stratejik seviyede uygulanması gerekli politikaları, zamanında ve etkin olarak belirlemeli ve bir an önce uygulamaya başlamalıdır. Makalenin kaleme alınmasındaki en önemli etkende bu gerçeklerin herkes tarafından proaktif bir yaklaşımla ele alınması gayretleridir.

---

* P.Bnb. 3ncü Kolordu K.Yrd. cılığı 52nci Zh. Tüm. K.İığı,1991 Mezonu

Anahtar Kelimeler: Irak'ın kuzeyi, Türkmen, Ortadoğu, Federasyon, Petrol

ABSTRACT

Middle-east region has got a jeostratejik importance that it is the intersection of three continents. Also it has the two thirds of the world oil resources.

Turk's North Iraq interest dates back to Selçuklu State. Ira, which had been under rein of Turk, for nine hundred ages, was lost after the Firs World War especially due to English tricks found a Kurdish State but it, hasn't been achieved. But England's Kurdish policy is still valid nowadays.

Nearly 2,5-3 million Turcoman live in Iraq Turcoman have been exposed to violence pressure and assimilation policies both from Iraq Government and Kurdish groups for years. Two thirds of the line, which is known as 36th parallel after the Gulf War, and were surrendered to Saddam Administration.

Turkey has to be a power center in the region and prevent threats to its own interest, decide the tactical and strategic policies and apply them efficiently as soon as possible.

Key Words: North Iraq, Turkmen, Middle East, Federation, Petroleum.

Irak'ın Kuzeyi

Irak'ın kuzeyi üç kıtanın birleştiği, zengin petrol ve yeraltı kaynaklarının bulunduğu Ortadoğu'da yer almış olması, tüm dünyanın özellikle ABD ve Batı Ülkelerinin ilgi odağı olmasına neden olmuştur.

Bilinenin aksine Irak'ın kuzeyi, Körfez Savaşı sonrası ilan edilen 36'ncı paralelin kuzeyi değildir. Irak'ın kuzeyinin kavram olarak ilk çıkışı 1916 yılında İngiliz ve Fransızlar arasında imzalanmış bulunan ve genel olarak bölgenin paylaşılmasını içeren Sykes Picot Antlaşmasına kadar uzanır.¹ Irak'ın kuzeyi 1974'te Irak yönetiminin Kürtlerle yapmış olduğu Özerklik Anlaşmasına göre de, Irak Devrim Komuta Konseyi'nin tek taraflı olarak oluşturduğu sınırın kuzeyinde kalan bir bölgedir.²

¹ Zeynel Abidin KIZILYAPRAK, 1900'den 2000'e Kürtler, (İstanbul: Serler Matbaacılık, 2000), s:90–91.

² Ahmet Cem ERSEVER, Kürtler PKK ve Abdullah ÖCALAN, (Ankara: Ocak Yayınları, 1998), s:27.

Bugün bu bölge ne Körfez Savaşı sonrası çizilen 36'ncı paralel sınırıyla, ne de yerel Kürt partilerin istemekte olduğu bölgenin sınırlarıyla örtüşmemektedir. Irak'ın kuzeyi genel olarak Erbil, Dohuk ve Süleymaniye'yi kapsar. Irak'ın kuzeyi; 75.000 km² yüzölçümü olan ve Irak'ın yaklaşık 1/7'sini kapsayan bir bölgedir. Kuzey Irak diye anılmaya başlayan bölge, bir Ortadoğu ülkesi olan Irak'ın kuzeyinde ve kuzeydoğusunda yer alan topraklardır.³

Irak'ın kuzeyi problem olarak oldukça dinamiktir ve şartlar her geçen gün inanılmaz bir hızla değişmektedir. Bölgeye müdahale kararı alan ABD, müdahale sonrası meydana gelecek oluşumlar konusunda, Türkiye'yi ve bölge ülkelerini dikkate alacağını belirtmektedir. Ancak bölgede vazgeçemeyeceği çıkarları mevcuttur. ABD'nin müdahalesi sonrası meydana gelecek yeni oluşum Türkiye açısından hayati önem taşımaktadır.

Devletlerin bekası, sağlıklı ve süratli verilen kararlarla ve doğru üretilmiş millî politikalara bağlıdır. Sağlıklı, süratli ve doğru alınan kararların ve üretilen millî politikaların yürütülmesi de her şeyden önce sağlam bilgilere ihtiyaç gösterir.

Irak'ın kuzeyinin etnik ve coğrafi yapısı bilinmeden, bölgedeki menfaatleri için her şeyi mubah sayan güç odakları tanımadan, bu kritik coğrafyada yaşayan Kürtler ve Türkmenler her boyutu ile ele alınmadan üretilen politikalarla; bölgede sağlıklı sonuçlar almak mümkün değildir. Uzun süredir bölgede yaşanan karışıklıklardan dolayı sağlıklı bir nüfus sayımı yapılamamasına rağmen, çeşitli kaynaklar Irak'ın kuzeyinde yaklaşık 6 milyona yakın insanın yaşadığını göstermektedir. Bu nüfusun % 70'ini (4 milyon) Kürtler, % 20'sini (1,5 milyon) Türkmenler, % 10'unu (500.000) ise diğer etnik unsurlar teşkil etmektedir.⁴

Türkiye'nin, Irak'ın kuzeyinde meydana gelebilecek gelişmeleri takip etme ve olaylara proaktif bir yaklaşımla etki etme zorunluluğu hayati önem taşımaktadır.

Bu hayati önemin en temel nedenlerinden birisi, Irak'ın ve Irak'ın kuzeyinin jeopolitiğidir. Bu coğrafya üzerinden, Kuzeydoğu Akdeniz'in, Doğu Karadeniz'in, Kafkasya'nın ve Hazar Bölgesi ile Basra Körfezi'nin kontrol edilmesi mümkündür. Kontrol edebildiği bu coğrafyalar çıkış noktası alınır ise, Irak'ın kuzeyinin kontrol edilmesinin, burayı kontrol eden aktöre politik, ekonomik ve güvenlik açılarından çok ciddi avantajlar sağlayacağı görülür. Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık gibi tek tanrılı dinlerin doğum yeri olun Ortadoğu, adı geçen dinlerin ve

³ Ümit ÖZDAĞ, Türkiye Kuzey Irak ve PKK, Ankara, Asam Yayınları, 1999, s: 14-15.

⁴ Ziyat KÖPRÜLÜ: İnsan Hakları Açısından Irak Türkleri, (Ankara: Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, 1992),s: 24.

dinlere ait mezheplerin birbiriyle mücadele alanıdır. Ortadoğu, dünya petrol rezervlerinin üçte ikisine sahip olup⁵, bu özelliği ile bölge devletlerine büyük avantaj ve ekonomik üstünlükler sağlayan, buna karşılık birçok sorunu da beraberinde getiren bir bölgedir.

Bu avantajlar da, sadece bölgesel dengeler açısından değil, küresel dengeler açısından da anlamlı ve önemli olan avantajlardır. Kısacası Ortadoğu, emperyalist güçlerle, Ortadoğu'daki milletlerin egemenlik mücadelesinden çok, Ortadoğu'daki kaynakların ve özellikle maden, petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının paylaşım mücadelesinin yapıldığı bir sahadır.⁶ O itibarla, bu coğrafyanın görünür gelecekte istikrara kavuşmasını beklememek gerekir. Bölge, tıpkı Filistin gibi, yeni bir sorun alanı olarak, uluslar arası politikada yerini alacak gibidir.

Irak'ta Ocak (2005) ayında yapılan seçimler de, bu beklentiyi teyit eder bir nitelik arz etmiştir. Seçimlerin Irak'ta yaşayan tüm halkı kapsamaması ve dolayısıyla kucaklamaması, Irak'ın görünür gelecekte istikrarı yakalayamamasına neden olacaktır. Irak'ın bir kısım halkının (Arapların, Sünnilerin ve Türklerin), bu seçimde kendilerini ifade etme imkânından yoksun bırakılmalarını; seçimler sonucunda kurulan yeni geçici yönetimin bile, seçim sonuçlarını yansıtmaktan uzak olduğunu, bu noktada hatırlamak gerekir. Seçim sonuçlarına göre Şiilerin yeni yönetime damgalarını vurması beklenirken, Kürtlere dayalı yeni bir geçici yönetim ortaya çıkmıştır. Tek etken elbette ki bu değil; ancak sadece bu tablo bile, Irak'ın kısa sürede istikrara kavuşamayacağına düşünülmesine neden olabilmektedir. Seçimlerin beraberinde getirdiği bu tablonun diğer yüzünde ise, seçimlerin, Irak Kürtlerinin ayrılma yönündeki tezlerini güçlendirmesi, bu tezi beslemesi vardır. Kürt ayrılıkçı hareketinin stratejisi de dikkate alınırca, Irak'taki son seçimler ve bu seçimin sonucuna dayandırılan Irak'ın yeni geçici yönetiminin yapısı, Irak'ın üniter yapısını korumasını oldukça güçleştirecektir. Bağdat Yönetiminin, Kürtleri kontrol etmesi ve otoritesini ülkenin kuzeyine yayması, aşırı iyimser bir görüş ve beklenti olacaktır. Bütün bunlar, Türkiye'nin hemen güneşi için konuşulmaktadır...

Türkiye'nin hemen yanı başında, Türkiye'nin üniter yapısını tehdit eden ve aktif durumda bulunan bir süreç söz konusudur. Üstelik sunduğu avantajlar nedeniyle, bu coğrafyaya, sadece bölge ülkeleri değil, bölge dışı süper güçler de bir şekilde ilgi duymaktadır. Bunun anlamı, Türkiye, Irak konusuna eğilirken, bu ülkeleri ve aktörleri de dikkate almak durumunda olduğudur.

⁵ Mehmet KOCAOĞLU, Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1995), s: 167.

⁶ Mehmet KOCAOĞLU, a.g.e. s: 168.

Günümüzde, devletlerin ulusal çıkarlarını koruma gayretleri yeni bir güvenlik anlayışını da ortaya çıkmıştır. Bireyin ve sivil toplum kuruluşlarının öne çıktığı; etnik, dinsel, sosyal, kültürel faktörlerin daha etkili olarak kullanıldığı yeni bir güvenlik anlayışından söz etmek mümkündür. Uluslararası politikada, münhasıran askeri güç üzerinden mesafe almanın oldukça riskli ve maliyetinin yüksek olduğu bir konjonktür söz konusudur. Ancak, askeri caydırıcılığın önemi koruduğu da bir gerçektir. Nitekim kullandığı söyleme rağmen, Bush Yönetiminin artan savunma harcamaları bunu teyit etmektedir. Herhalde, sorun, askeri gücünü öne çıkarma ihtiyacını duyan ülkenin, bunu öne çıkarmada kendisini ne kadar rahat hissettiği noktasında kendisini göstermektedir. ABD için böyle bir sorun yoktur. Fakat Türkiye için durum böyle değildir. Türkiye, hem içeride, hem de dışarıda, askeri gücünü öne çıkarmada sıkıntı içindedir ve bu sıkıntı nedeniyle, geriye yapılacak bir şey kalıyor, o da, güncel güvenlik anlayışına uyan yeni bir yaklaşım içinde olmaktır.

Irak ve Irak'ın kuzeyi gerçeğini bu bağlamda ele almamız gerekmektedir, çatısı kurulmaya çalışılan Irak gerçeğini iyi etüt etmeliyiz, meydana gelebilecek oluşumlar üzerinde çalışmalıyız.

Irak'ın kuzeyinin geleceği Türkiye açısından önemlidir. Çünkü bu bölgedeki istikrarsızlık Türkiye'ye de yansımacaktır. Ayrıca Irak ile olan ilişkinin Türkiye'nin politik ve ekonomik çıkarlarına uygun olarak yeniden tesis edilmesine ihtiyaç vardır. PKK / KONGRA-GEL terör örgütünün bölgede üstlenmeye devam etmesi, Türkiye açısından ciddi bir sıkıntı kaynağıdır. Bu sebeple Türkiye, genelde Irak'ın özellikle de Irak'ın kuzeyinin geleceği konusuna ilgi duymak ve bu konuda etkin bir rol oynamak durumundadır.

Bu bağlamda, Irak'ın geleceğine ilişkin bazı senaryolardan söz etmek mümkündür. Bu senaryolar Irak'ın geneline gözükseler de doğrudan Irak'ın kuzeyi ile de ilgilidirler.

İkili Federasyon Sistemi:

Irak'ın Kürt ve Arap olmak üzere iki ayaklı bir federasyona dönüştürülmüş şeklindedir. Bu senaryonun hayat geçirilmesinden sonra Irak'ın kuzeyinde ABD'nin uzun süre kalamayacağı değerlendirilirse etkinliğinin bölgede azalacağından söz etmemiz yanlış olmaz yine buna paralel olarak, komşu ülkelerin etkileri, Kürtlerin liderlik mücadeleleri ve feodal yapının yarattığı sıkıntılar öne çıkar. Ülkede iç çatışmalar devam eder. Bu senaryo Arapları birleştireceğinden, Arap milliyetçiliği güçlenecektir. Kürt federe oluşumu da Kürt grupların bağımsızlık emellerinin gerçekleşmesine basamak oluşturacaktır. Bu senaryodan en

çok zarar görecektir olan Kesim Türkmenler olacaktır. Çünkü bu senaryo ile Türkmenler ikiye bölünmektedir ve bu da Türkmenlerin Irak'ta etkinliklerinin / güçlerinin kaybolmasına neden olacaktır. Bu senaryo Şii bölgesi üzerinde İran'ın etkisinin artmasına neden olur. Tahran'ın Irak ile oynama imkânı artar diğer taraftan Türkmenlerin görmezden gelinmesinin de etkisinde Kürt grupların, petrol bölgelerinde etkin konuma gelmeleri sebebiyle ekonomik olarak güçlenmelerini sağlar. Bu senaryoda, Irak Türkiye için sorun olmaya devam edecektir.⁷

Üçlü Federasyon Sistemi:

Bu senaryoda Irak'ın etnik ve dinsel yapısı çıkış noktası alınmaktadır. Şii Arap, Sünni Arap ve Kürt unsurları esas alınarak üçlü bir federasyon söz konusudur. İlk bakışta bu yapının Mezhepler arasındaki muhtemel çatışmalara mani olacağından, bölgede istikrarın oluşmasına sınırlı katkı sağlayacağı söylenebilir. Bir açıdan da Arapları, Sünni ve Şii olarak ikiye ayıracağından, Arap milliyetçiliğinin zayıflamasına yol açabilir ayrıca yine kuzeyde Kürtler bağımsız devlet emellerine ulaşamamış olacaktır. Kürtlerin federasyon içinde bir parçayı oluşturması hem kuzeyde komşu ülkelerin etkilerini, Kürtlerin liderlik mücadelelerini beraberinde getirecektir. Üçlü federasyon ülkedeki feodal yapı nedeniyle iç çatışmayı da besleyecektir.

Bu senaryo Kürt grupların bağımsızlık emellerinin gerçekleşmesine basamak oluşturur. Yine bu senaryoda da Türkmenler hem yok varsayılmakta, hem de ikiye bölünmektedir. Bölünmüş Türkmenlerin Irak'ın geleceğinde yer olmayacaktır. Böyle bir tablo, Türkmenlerin mücadeleye iterek, açıkça Kürtleri ve Arapları karşısına almaların neden olabilecektir. Türkmenlerin bu tavrının Türkiye'den bağımsız olacağı düşünülemez. Bu senaryo, birinci senaryoya göre, İran'a Irak konusunda çok daha büyük avantaj sağlayacaktır. Çünkü Araplar da ikiye bölünmüştür. Ayrıca Şii Arapların Tahran karşısındaki pozisyonları, üzerinde durulması gereken bir konu olarak bu senaryonun değerlendirilmesinde dikkate alınmalıdır. Bu senaryonun Irak'ı daha çok İran'ın etkisine açacağını söylemek mümkündür. Yine bu senaryoda da Kürt grupların, petrol bölgelerinde etkin konuma geleceklerinin, bunun Kürtleri ekonomik açıdan güçlendireceği ve onların bağımsızlık mücadelelerini besleyeceğini söylemek mümkündür.⁸

⁷ Fikret BİLA, "Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da Irak Savaşları", Ümit Yayıncılık, Ankara 2003, s:Ek-3

⁸ Mustafa KAYAR, a.g.e., s:361

Dokuzlu Eyalet Sistemi:

Bu senaryoda ise Irak dokuz eyalete ayrılmaktadır. Bunlar Erbil, Süleymaniye, Ninova (Musul, Felluce, Ramadi), Kerkük (Kerkük, Selahaddin, Diyala), Bağdat (Merkez), El Anbar, Necef, Samava, İmara eyaletleridir. Eyaletler merkezi idareye bağlı olmakla beraber, yönetim açısından sınırlı bir serbestliğe sahip olacaktır. Kendi yöneticilerini seçme ve bazı kararları alabilme yetkileri olacaktır.

Bu senaryo idari esasa dayalı olması nedeniyle, Irak'ta olacak etnik görüntü ve çatışmaları aza indirir. Ülkenin üniter yapısının kısmi olarak korunmasına hizmet eder. Eyaletlerin üniter yapıdan ayrılarak bağımsızlık ya da ayırım çabaları zorlaşır. Senaryo, Irak'ta çoğunluğu oluşturan Arap'ları (özellikle Basra petrol bölgesine hâkim olan Şii Arap'ları) bölerek farklı eyalet içine sokmak suretiyle, bunların güçlerini ve etkinliklerini zayıflatmaktadır. Bu Irak'taki dengeler açısından önemlidir. Bu sistemde, Irak'ın bölge ülkelerini tehdit edecek bir konuma gelmesinin önü tıkanmıştır.

Senaryo Erbil ve Süleymaniye Eyalet sınırları konusunda 1974 yılında Irak Yönetiminin tanıdığı özerk bölgeyi yansıtmaktadır. Bu Kürtlerin bağımsızlık yolundaki taleplerine verilmiş, hukuksal dayanağı olan cevaptır. Ayrıca bu senaryonun Kürtlerin bağımsızlık hedeflerine engel teşkil edeceği de söylenebilir. Diğer taraftan senaryo ile Şii bölgesi bölüneceğinden, İran'ın özellikle Basra üzerindeki etkisi azalacaktır. Senaryo Tahran'nın Irak üzerindeki etkisini kıracaktır. Senaryonun bir diğer özelliği de Irak'ı; Arap devleti görünümünden ve Arap ülkelerinin liderliği projesinden uzaklaştıracak olmasıdır. Bu da hem Irak'ın geleceği Orta Doğu'daki ve Arap Birliği içindeki dengeler açısından da önemli olacaktır.

Senaryonun en olumsuz yanı Kürt grupların Kerkük Eyaletinde etkin konuma gelecek olmaları, bunun ekonomik açıdan güçlenmelerine yol açarak bağımsızlık çabalarını beslemesidir. Türkmenler açısından bu senaryonun diğerlerinden bir farkı yoktur. Çünkü Türkmenlerin, eyaletlerde nüfus çoğunluğunu oluşturamayacakları için etkinlikleri azalacaktır.⁹

18'li Vilayet Sistemi:

Bu senaryoda Irak 18 vilayete ayrılmaktadır. Her vilayetin mahalli yönetimler oluşturarak, vilayetin idari, altyapı, hukuk, eğitim ve güvenlik hizmetlerini kendisi vermesi, Bağdat'ta kurulacak Merkezi Yönetimin Parlamentosunun 18 ilin temsilcilerinden oluşması ve Irak'ın doğal

---

⁹ Fikret BİLA, a.g.e., Ek-3

kaynaklarının idaresi ile Silahlı Kuvvetlerin ve dış ilişkilerinin Merkezi Yönetimin kontrolünde olması bu senaryonun esasını teşkil eder:

Bu senaryonun Irak'ta oluşacak etnik görüntü ve çatışmaları en aza indirilebileceği söylenebilir. Doğal kaynakları Merkezi Yönetimin kontrolünde olacağı için çıkar gruplarının özellikle Kürtlerin Kerkük ve Musul'a ilişkin emelleri engellenmiş olacaktır. İl Yönetimleri ön plana çıkacağı için etnik ve dinsel mülahazalar ülke genelinde değil, il düzeyinde kalacaktır. Bir süreliğine de olsa bu mülahazalar ikinci planda kalır. Bu sistem Kürtleri ve Şii Arapların etkinliklerini bütünlüklerini zayıflatır. Kürt grupların elde etmeyi arzu ettikleri federasyon ve bağımsız yönetim şeklini uzun süre engeller. Bu sistemin diğer sistemlerden ayrıldığı en belirgin özellikle Türkmenler ile ilgilidir. İlk defa sistem Türkmenlerin güçlenmelerine ve daha güvenli koşullarda yaşamalarına imkân sağlar görünmektedir.

Vilayet sistemi dış güçlerin müdahalelerini en aza indirecek gibidir. Buda etnik ve dinsel bölünmelerin hızını kesmesine hizmet edecektir. Sistem Merkezi Yönetimin yetkilerini sınırlayacağından Irak'ın yeniden bir diktatörün yönetimine girmesi riski de azalmış olacaktır. Ayrıca; İl Yönetimlerinin alacağı tedbirlere bağlı olmakla beraber, bu sistem Irak'ta demografik yapının değişmesine yol açacak göç hareketlerini de engelleyecek gibidir. Dolayısıyla bu sistem Irak'ın üniter yapısının korunmasına da hizmet edecektir. Dokuzlu eyalet sistemindeki sakıncalarında yok edilmesi ve merkezi sisteme daha fazla bağımlı olması sebebiyle üniter yapının korunmasına daha fazla hizmet edecektir. Bu özelliğin, Vilayet Sistemini diğerlerinden ayıran en belirgin özellik olduğu da ifade edilebilir.

Ancak bu sistem de, Kerkük, Musul ve Basra İl Yönetimleri'nin, doğal zenginliklerin getirdiği avantaj üzerinden Merkezi Yönetim üzerinde bir baskı oluşturabilirler. Bu iller arasında dengeyi bozabilir.

Benzer bir durum etnik yapısı çeşitlilik gösteren illerde de ortaya çıkabilir. Bir il içinde nüfusça daha az durumda olan kesimler üzerinde baskı oluşabilir, bu toplumların siyasi, eğitim ve kültürel faaliyetleri sınırlandırılır.¹⁰

---

¹⁰ Mustafa KAYAR, a.g.e., s:360.

IRAK'IN KUZEYİNE İLİŞKİN OLUŞUMLARIN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Türkiye Açısından Muhtemel Oluşumların Değerlendirilmesi

ABD Yönetiminin Irak'ta istikrarı sağladığı görüntüsünü oluşturarak 2005 yılı başındaki seçimler öncesinde kararlarındaki doğruluğu hem kendi halkına hem de uluslararası kamuoyuna gösterme ihtiyacı olduğu bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ABD'nin; bir şekilde (geçici de olsa) seçimler öncesinde Irak'ta istikrarı sağladığı görüntüsünü vermek isteyeceğini; bunun için de şımarttığı Kürt gruplar yerine çoğunluğu oluşturan Araplar ile bölge ülkelerinin çıkarlarını gözetken geçici bir politikası bir benimsemesi kuvvetle muhtemel gözükmektedir.

ABD'nin seçimlere kadar Irak'ta istikrarı tesis etme zorunluluğu ve tarafların genelde federasyon fikri üzerinde durduğu dikkate alındığında; 18'li Vilayet Sisteminin federasyonu çağrıştıran yanları öne çıkarılacak şekilde, gündeme taşınması yararlı olacaktır. Çünkü 18'li Vilayet Sistemi, Türkiye'nin çıkarlarına uygun bir özelliğe sahiptir. Bu sistem hem Irak'ın toprak bütünlüğünü ve siyasi birliğini gösterir, hem de Türkmenlere ve Irak içinde varlıklarını koruyabilme ve kendilerini ifade edebilme imkânı tanır.

Ancak bu değerlendirmeyi diğer iki taraflarında yapabileceği düşünüldüğünde ABD'nin 18 vilayetli idari federasyon sistemini benimsemiş görünerek tansiyonu düşürme ve önceden planladıkları ikili veya üçlü federatif sistemi zamana yayarak kabul edilir şartları oluşturmayı müteakip hayata geçirmeyi, öngören bir stratejiyi izlemesinin mümkün olabileceği akla gelmektedir. ABD bu mümkün olmazsa Irak'taki çoğunluğun ve bölge ülkelerinin istekleri doğrultusunda çözümü benimseyen bir hareket tarzı içerisine girecektir.

Yerel Kürt gruplar (KDP-KYB), bu süreçte tarihi liderlik mücadelelerini bir tarafa bırakıp siyasi emellerine ulaşmak için birlikte hareket etme isteyeceklerdir. Bunlar, kendi menfaatleri doğrultusunda istedikleri bölgeleri içine alacak federatif yapı için ABD nezdinde ısrarcı olacaklardır. Kürt grupların talep ettikleri sistemin bir sonraki aşaması bağımsız Kürt devleti olacaktır.

Sünni Araplar, kendilerine Saddam tarafından sunulan yönetim etkinliklerinin devamını istemekte, Şii Grupların hâkimiyetinden rahatsızlık duymakta ve Merkezi Yönetimde etkin olmaları şartıyla 18'li Vilayet Sistemi lehine görüş belirtmektedirler. Şii Araplar yönetim konusunda farklı görüşler ortaya koymaktadırlar. Bunlar, güney Irak'ta kendilerinin hâkim olacağı yönetim şeklini benimsemiş gözükmekte. İkili

veya üçlü federasyona karşı bir tavır sergilemektedirler. Ancak İran güdümündeki bu grup Türkiye'nin ve Irak içerisinde yer alan kendileri dışındaki grupların engelleneceğini düşündükleri için onları karşılarına almadan gayretlerini Şii kesim üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Geçici Yönetim Konseyi dışında kalan Sistani ve Sadr grupları, Irak'ta kurulacak yönetim konusundaki net görüşlerini resmen açıklamamalarına rağmen, dini motiflere uygun bir yönetimin seçimle belirlenmesinden yana tavır sergilemektedirler. Bunlar Kürtlerin federasyon isteklerine kesinlikle karşı olduklarını ve Irak'ın bütünlüğünün korunması için çalıştıklarını belirtmektedirler. Şii gruplardan şimdiye kadar ön plana çıkmamış ve diğer gruplara göre daha ılımlı ve gelişmelere açık Şirazi grubunun ise orta ve uzun vadede Irak'ta Şii Arapların siyasi liderliğini üstlenebileceği ihtimal dâhilinde görülmektedir.

Irak'ın üçüncü asli unsuru olan Türkmenler ise, öncelikle üniter yapının korunmasını istemektedirler. Bu mümkün olmazsa 18'li Vilayet Sisteminin kabulünden yavadır.

Irak'ta Şii mezhebinin ağırlığı nedeniyle etkili görünen İran; Irak'ın kuzeyinde kurulacak Kürt federasyonundan rahatsız olmakta; ancak, bu aşamada genelde sessiz kalarak Türkiye'nin verdiği mücadeleyi izlemektedir. İran aynı zamanda güneydeki Şii bölgesinde etkin olmak için çalışmaktadır. Suriye; Türkiye'nin politikasına uyumlu bir yaklaşım içindedir.

Hem coğrafi, hem tarihi, hem de etnik açıdan bakıldığında Irak'ın kuzeyinin Türkiye coğrafyasının bir devamı olduğu rahatça anlaşılacaktır. Diğer bir deyişle arada ne kadar sınır çekilirse çekilsin, ne kadar çok askeri önlem alınırsa alınsın ve ne kadar yeni bir oluşuma izin verilmeyeceği açıklanırsa açıklansın sınırın her iki tarafı birbirini birçok açılardan etkilemeye devam edecektir. Bu etki sınırın güneyindeki istikrarsızlık ve ekonomik anlamda az gelişmişlik nedeniyle şu ana kadar Türkiye için olumsuz yönde olmuştur. Üstelik bölgedeki güç boşluğunu Ankara'nın ya da Bağdat'ın dolduramamış olması yalnızca bölge devletlerini (İsrail, Suriye ve İran'ı) değil bölge dışı, hatta küresel güçleri de (ABD, İngiltere, Almanya, RF'side.) bölgeye çekmiştir. Bu da zaman içinde Türkiye'nin bölgedeki etkisini kırmış ve süreci Türkiye'nin kontrol edemeyeceği bir noktaya taşımıştır. Diğer bir deyişle Türkiye her şart altında Irak'ın kuzeyini yakından takip etmek ve kendisi için ciddi bir tehdidin oluşmasını engellemek zorunda olmasına rağmen, bunda fazla başarılı olamamıştır.

Bu çerçevede Türkiye Irak'ta "İki ayrı ulusal sınırın" bulunduğu farkında olmalıdır: bu sınırlar toprak temelli mevcut sınırlar ile ekonomik, sosyal ve kültürel sınırlardır. Bunlardan ilki için yapılabilecek çok bir şey yoktur. Zaten Türkiye'nin gelmiş olduğu nokta

itibariyle daha fazla toprağa değil, daha güçlü bir ülke olmaya ihtiyacı vardır. Türkiye'nin şu ana kadarki Irak politikası statükonun korunması ve toprak temelli mevcut sınırların güç kullanarak değiştirilmemesi şeklinde olmuştur. Bu bağlamda Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasının en önemli savunucusu Türkiye olmuştur ve bunun böyle devam etmesi beklenen bir gelişmedir. Ancak ikinci sınırlar konusunda denebilir ki Türkiye üzerine düşeni yapmamıştır/yapamamıştır. Türkiye, bu konuda İngiltere, İsrail, ABD gibi ülkelerin dahi arkasına düşmüştür. Böylece bir tür 'bataklık' halini alan Irak'ın kuzey bölgesi zaman içinde Türkiye'yi de içine çekmiştir.

Türkiye'nin Alması Gereken Önlemler

1. Ekonomik Önlemler

Türkiye'nin hızla Irak'ın kuzeyini kendi hinterlandı (arka bölge) haline getirmesi ve ekonomik bağları kuvvetlendirmesi gerekmektedir. Çünkü bölge ekonomisi mevcut haliyle birkaç aşiret reisini beslemekte, birkaç kanaldan gelen ekonomik kaynaklar değiştirilmesi imkânsızlaşan yapıyı daha da güçlendirmektedir. Özellikle İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra uygulanan ekonomik ambargoyla birlikte bölgedeki ticaret durma noktasına gelmiştir. Çok sayıda tüccar iflas ederken orta sınıfın neredeyse yok olmaya başladığı gözlenmiştir. Orta sınıf içinde en çok zarar görenlerin Türkmenler olduğu düşünülecek olursa, gelişmelerin hem Türkiye'nin hem de bölgede demokrasinin aleyhine olduğu kolayca anlaşılacaktır. Şu anki yapıda üç ayrı gelir kaynağından bahsetmek mümkündür. Bunlar Habur Sınır Kapısından elde edilen gelirler, petrol gelirleri ve yasa dışı gelirler ile yardımlardır.

Bölgenin en önemli gelir sağlayan sınırları Türkiye iledir. Türkiye ile yapılan ticaretten Iraklı Kürt grupların yılda 1 milyar doların üzerinde bir gelir sağladığı tahmin edilmektedir. Gelirin önemli bir kısmını Barzani ve tarafları almaktadır. Yapılan çeşitli girişimlere rağmen bu gelirin adil dağılımı sağlanamamıştır. Bunun anlamı, Türkiye'nin izlediği politikaya göre en az destek vermesi gereken grupları uygulamada en çok desteklemiştir. Petrol konusundaki, BM düzenlemeleri de Kürt gruplara petrolden önemli bir pay vermiştir. Bu pay da Barzani ve Talabani taraftarları arasında bölüşülmüş, adil bir dağıtım bu alanda da gerçekleşmemiştir. Başta Türkmenler olmak üzere Kürtler dışındaki diğer gruplar bu gelirden de pay alamamışlardır. Yasadışı gelirler arasında kaçakçılık (özellikle kaçak sigara ticareti), uyuşturucu ticareti ve

haraç en önemli olanlarıdır.¹¹ Doğal olarak bu gelir kalemleri de bölgeyi geliştirecek ve sağlıklı bir toplumsal yapının kurulmasını sağlayacak türden değildir. Son olarak gelen dış yardımların bir kısmı sivil toplum örgütlerince sağlanmakta, ancak önemli bir kısmı diğer devletler tarafından bölgede güç kazanmak için verilmektedir. Bu da bölgedeki yapının devam etmesine hizmet etmektedir.

Irak'ın kuzeyine ilişkin bu temel kaynaklar, bu bölgede hem adil ve dengeli bir şekilde dağıtılmakta, hem de münhasıran Kürt siyasi oluşumunu beslemektedir. Türkiye'nin bu ekonomik tabloyu değiştirmesi gerekmektedir. Türkmenleri ayakta tutabilmesi ve Kürt siyasi oluşumunu kontrol edebilmesi için bu gereklidir. Ekonomik alanda Türkiye için üç önemli araç bulunmaktadır. Bunlar doğrudan yatırımlar, ticaret ve ekonomik çekim merkezi oluşturulmasıdır.¹²

Türkiye, Birinci Körfez Savaşına kadar savaşa kadar bölgede çok az sayıda şirketle temsil edilmiştir. Son 10 yılı da bu konuda ciddi bir adım atmış değildir. Buna karşın bölgede sulama ve enerji alanında İran'ın devlet olarak faaliyette bulunduğu gözlenmektedir.¹³ Diğer bir deyişle Türkiye'nin uzak durması ile tarafından oluşan boşluklar diğer devletlerce doldurulmuştur. Özel şirketler bazında doğrudan yatırımlar için şu anda Irak'ta ve Irak'ın kuzeyinde çok uygun bir ortamın olmadığı söylenebilir. Belirsizlikler devam etmektedir. Türk şirketlerinin bölgede kalıcı ve büyük çaplı yatırımları kısa dönemde gerçekleştirebilmelerinin önünde güçlükler vardır. Ancak bu durumu sadece dezavantaj olarak görmek doğru değildir. Çünkü Türk özel sektörü, istikrarsız ortamlara ve Irak'takine benzer sorunlara alışmıştır. Bu nedenle ABD ve yeni oluşturulacak Irak yönetimi tarafından açılacak ihaleler sonucunda ortaya çıkacak işlerden önemli bir pay alması mümkündür. Ayrıca alt üstlenici olarak da önemli işler alabilirler. Batılı şirketler için geçerli olan coğrafi uzaklık, kültürel farklar ve rekabet unsurları gibi olumsuzlukla, Türk işadamları için avantaj olmaktadır.

İhaleler konusunda en avantajlı sektör şüphesiz inşaat sektörüdür. Irak'ın yeniden imarı için gerekli olan harcama miktarı 100 milyar doları aşılıyor.¹⁴ Türk müteahhitleri şu ana kadar uluslar arası alanda aldıkları işleri kalite, fiyat ve süre açısından en uygun şekilde teslim etmeleri ile tanınıyorlar. Özellikle ödenek sıkıntısına ve siyasi açıdan bazı dezavantajlara rağmen Rusya'da ve Orta Asya Türk

¹¹ Kıvanç Galip ÖNER, 'Irak'la Bütünleşmeye Doğru', Avrasya Dosyası, Cilt 6, Sayı 3, Sonbahar 2000, ss. 155-157; ve Erol KURUBAŞ, 'Irak'ta Kürt Ayrılı kılığı ve Başarı Şansı', Avrasya Dosyası, Cilt 8, Sayı 4, Kiş 2002, ss. 150-151.

¹² Ümit ÖZDAĞ, Sedat LAÇİNER, Serhat ERKMEN, a.g.e., s:246

¹³ Ümit ÖZDAĞ, Sedat LAÇİNER, Serhat ERKMEN, a.g.e., s:244

¹⁴ İbrahim BALTA ve Erkan ACAR, "Müteahhitler, ABD'nin İşbirliği Talebini Olumlu Karşıladi", Zaman, 19 Nisan 2003

Cumhuriyeti Türk firmalarının gösterdikleri performans Türkiye'yi bu alanda önemli bir marka haline getirmiştir. Bu çerçevede tecrübeli Türk şirketlerinin Irak'ta önemli bir pazar edinecekleri tahmin edilmektedir.¹⁵ Ayrıca Türk şirketlerinin bir diğer avantajı da, diğer Arap ülkeleri ile daha önce inşaat işleri yapmış olmalarıdır. Irak'ın genelinde ve kuzeyinde elektrik, içme suyu, sulama sistemleri, alt yapı oluşturulması, kamu binalarının yapımı alanlarda ciddi bir açık vardır. Bu alanlarda özel sektör kadar devlet kuruluşlarının da şansı bulunmaktadır. Küçük grupların saldırmaya edemeyecekleri düşünülürken. Özellikle çatışma ihtimali bulunan yerlerde devlet kuruluşların ihale alma şansları yüksek gözükmektedir. Bu konuda siyasi grupların teminatının alınması halinde devlet yatırımları ekonomik getirilerinden çok Türkiye imajının korunması ve Türkiye dışındaki aktörlerin bölgeye girmesini engellemesinin açısından önemlidir. Bu şekilde bölgede iş alan devlet kurumlarının başka işlevlerde de aracılık edebileceği şüphesizdir. Ayrıca özel sektör yatırımlarına devlet garantisi sağlanması sonucunda, özellikle tüketim malları konusunda özel sektörün de Irak'ta / Irak'ın kuzeyinde önemli bir şansı olabilir. Yerel yatırımcılar ile kurulacak ortaklıklar da, güvenlik sorununu en alt düzeye indirebilir. Devlete düşen rollerden biri de yönlendirmedir. Türkiye imajının korunması, sadece ticari açıdan değil, siyasi açıdan da büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle Orta Asya'da yapılan hatalardan ders alınarak Irak'a art niyetli şirketlerin ve kişilerin pazara girmemesi konusunda önlemler alınmalı; Irak'ta iş yapacak kişilerin hata yapmaması için danışma ve bilgilendirme merkezi oluşturulmalıdır. İmaj oluşturmada insani yardımlar ile kültürel, sanatsal, sağlık ve benzeri diğer yatırımların rolü de unutulmamalıdır.

Irak'ın yeniden yapılanmasında Türkiye'nin masanın dışında bırakılacağı ve "tezkere olayı" nedeniyle cezalandırılacağı sıklıkla iddia edilmiştir. ABD'nin Türk firmalara Irak Pazar'ında yer vermeyeceği ileri sürülmüştür. Şu ana kadarki belirtiler, bunun doğru olmadığını göstermiştir. Buna rağmen, ABD ilerleyen dönemlerde Türk şirketlerine karşı bir tutum içine girer ise bu durum ABD'nin Orta Doğu'da dengeleri iyi okuyamadığına işaret eder. Çünkü ABD'nin Irak pazarının ve kendisini tanıyan, Irak'ta uzun yıllar kalacak yatırımcılara ve ortaklara ihtiyacı bulunmaktadır. Ayrıca bölge dillerini ve kültürünü bilen Türk girişimcilerini Irak'tan uzak tutabilmek oldukça zordur. Türk sanayicilerinin Irak pazarı açıldıktan sonra Türkiye'den satışlarda önemli bir artışı kaçınılmaz görmeleri, buna işaret eder.¹⁶

Ticari alanda bir diğer gelişme sahası da nakliyedir. Irak'ı Avrupa pazarlarına bağlayan en önemli ülke Türkiye'dir ve Türkiye'nin

¹⁵ "En az 10 Milyar Dolarlık İş alacağız" Aktüel Para, 13-19 Nisan 2003, s. 16-17

¹⁶ Burak MAVİ, "Gıdacılar Yeni Rejimi Bekliyor", Aktüel Para, 13-19 Nisan 2003, s. 18-19

nakliyecilik alanındaki potansiyeli ve avantajları ciddi kazanımlar sağlayabilir. Nitekim Türk firmalarının kısa dönemde Irak'tan 5,5 milyar dolardan fazla gelir elde edebileceği ve nakliyeciliğin bundaki payının 1,2 milyar doları aşacağı ifade edilmiştir.¹⁷

Özetle Türkiye için, savaş sonrası Irak ticari anlamda karlı bir alan sayılabilir. Türkiye'nin Irak pazarından asıl elde edeceği kazanç kısa dönemde değil, orta ve uzun dönemde olacaktır. Çünkü Irak neredeyse bir yüzyıl boyunca Türkiye'nin yanı başında risk kaynaklarından biri olmuştur. Darbeler, iç çatışmalar ve savaşlarla geçen yıllar boyunca Türkiye dönemsel kazanımlar sağlamışsa da, Irak sağlıklı ve istikrarlı ilişkiler kurabileceği bir komşu ülke olmamasıdır. Irak gibi, İran ve Suriye de benzeri bir konumdadır. Türkiye'nin ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan ekonomik ve siyasi 'felç'te bu durumun da büyük bir rolü vardır. Bu nedenle Irak'ın yeniden yapılandırılmasının ve Türkiye'ye benzer bir ekonomik ve siyasi yapıya kavuşturulmasının Türkiye için çok yönlü ve büyük ve yararı olacaktır.

Ekonomik önlemler arasında belki de en önemli olanı Türkiye'nin bölgeye bakan yüzünün ekonomik anlamda bir çekim merkezi olabilmesidir. Diğer bir deyişle, Türkiye'nin Irak'a yakın bölgelerinin ciddi bir ekonomik güç merkezi haline getirilmesi gerekmektedir. Bazı riskleri beraberinde getirirse de, sınırın Türkiye tarafının ekonomik güç açıdan güçlü olması, güneydeki her türlü maksatlı gelişmenin Türkiye açısından sonuçsuz kalmasına hizmet edecektir. Türkiye şu ana kadar tüm Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni kalkındırma yolunu seçmiş ise de bölgede genel olarak istediği atılımı yapamamıştır. Seçici ve bilinçli olunamamıştır. Söz gelimi, yatırım teşviklerinin ve diğer desteklemelerin Gaziantep, Adıyaman, Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Hakkâri, Şırnak, Van gibi iller arasında bir ya da bir kaçına verilmesi çok daha etkili sonuçlar doğurabilirdi. Bölgede bu şehirlerden bir ikisi Irak ve Suriye'ye dönük her türlü ekonomi-politik hareketler için üs olarak seçilebilirdi. Bu sayede politik, ekonomik ve güvenlik mülahazaları uyumlulaştırılabilirdi. Bölgede iller ihracata dönük olarak yapılandırılabilir ve Ankara'dan gerekli yönlendirme sağlanabilirse Güneydoğu Anadolu Bölgesi Irak ve Suriye için bir alışveriş merkezi haline getirilmesidir. Türkiye, bu konuda gerekli iradeyi şu ana kadar ortaya koyabilmiş değildir. Buna karşın son dönemde Suriye, almış olduğu önlemlerle, Türk işadamlarını Suriye'nin kuzey bölgelerine, özellikle de Halep'e çekmeyi başarmıştır. Suriye, Türk İşadamlarına burada yatırım yapmaları halinde yedi yıla varan vergi muafiyeti, ucuz elektrik ve gümrüksüz hammadde girişi gibi imkânlar sunmaktadır. Bu teşvik ve destek Gaziantep'te yatırım yapmak, Halep'te yatırım yapmaktan daha

¹⁷ "Irak'ta Meşrubat Pazarına Girebiliriz", Milliyet, 8 Mayıs 2003.

zor bir hale gelmiştir. Bu örneğe rağmen Türkiye'nin ekonomik kapasitesi Suriye ile kıyaslanamayacak derecede kuvvetli olduğu için, Türkiye'nin bu yöndeki çabasının başarı şansı daha da yüksektir.

Ekonomik çekim merkezi projesi için gerekli bir diğer gelişme de, Türkiye-Irak-Suriye arasındaki hava, demir ve kara yolu bağlantılarının düzeltilmesidir. Çünkü Irak'a bağlanan hava, demir yolları ve diğer alt yapı yeterli düzeyde değildir. Bağlantılara ek olarak, depolama ve konaklama yerlerine ihtiyacın vardır. Bu eksikliklerin giderilmesi, GAP projesiyle birlikte artan tarımsal üretim ve sanayi ürünlerinin yakın ve uzak Orta Doğu'ya istenildiği ölçüde pazarlanılmasına katkıda bulunacaktır. Diğer ülkeler ile oluşturulacak ulaşım altyapısına ek olarak bölgenin Türkiye'nin diğer bölgeleri ile entegrasyonunu sağlayacak ulaşım bağlantılarının da iyileştirilmesi gerekmektedir. Adana-Şanlıurfa ve İskenderun-Şanlıurfa arasında sağlanan gelişmiş kara yolu hattı, alınacak diğer önlemler ile Irak sınırına kadar uzatılabilirse, bölge, Adana ve İskenderun sayesinde deniz yolunu da kullanabilme şansına kavuşacaktır. Ayrıca adı geçen hat boyunca çok geniş bir pazara ve Türkiye'nin geri kalanına ulaşma şansına da sahip olunacaktır.

Ekonomik altyapı ve üretime ek olarak, Türkiye'nin başta, Irak olmak üzere bölgedeki hemen hemen her ülkede imaj sorunu yaşadığı görülmektedir. Türk mallarının bu ülke pazarlara girememesinin ve Arap dünyasının Türkiye'ye yeterli ilgiyi göstermemesinin altında yatan en önemli nedenlerden biri de budur. Türkiye'nin, bölgede hem kendisini siyasi, kültürel ve diplomatik açılardan tanıtmayı, hem de Türk mallarının pazarlamasını sağlaması gerekmektedir. Irak'a müdahalesini engellemek amacıyla Türkiye'nin Ocak 2003'te yürüttüğü ve İstanbul Zirvesi'yle sonuçlanan kısa girişimi dahi bölgede Türkiye'ye olan bakışları etkilemiş ve çok sayıda Arap medya kuruluşu Türkiye ile ilişkilerin yeniden geliştirilmesi gerekliliğini vurgulamıştır.¹⁸ Bu da göstermektedir ki Türkiye'nin önünde bu konuda bakir bir alan bulunmaktadır. Çoğu bölge ülkesi Osmanlı'yı ve Türkiye'yi İngilizlerden ya da PKK terör örgütü yandaşlarını dinlemişlerdir. Bu suretle bölge ülkeleri nezdinde olmuş Türkiye imajını değiştirmek için oldukça organize ve kararlı bir kampanyanın gerekli olduğu açıktır. Büyükelçilikler, ticaret ataşelikleri ve diğer resmi kurumlara ek olarak, bu konuda ekonomi alanındaki sivil toplum örgütlerine de büyük bir rol düşüğü açıktır.¹⁹ Özetle bir ekonomik çekim merkezi olunması konusunda asıl üzerinde durulması gereken yer, sınırın diğer yakasından çok Türkiye tarafıdır: Eğer Güneydoğu Anadolu Bölgesi,

¹⁸ İstanbul Zirvesi için Bkz: Kadir DUVAN, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının İncelenmesi: İstanbul Toplantısı Örnek Olayı", Avrasya Dosyası, Kış 2002, Cilt8, Sayı4, s:253-259

¹⁹ Ümit ÖZDAĞ, Sedat LAÇİNER, Serhat ERKMEN, a.g.e., s:249

genel olarak da Türkiye, Irak ve diğer bölge ülkelerinin ihtiyaçları için cazip bir yer haline gelebilir ise, ABD ya da bir başka bölge dışı güç Türkiye ile bölge ülkeleri arasındaki yakınlaşmayı engelleme gücünü kendisinde bulamayacaktır.

2. Toplumsal ve Kültürel Önlemler

Türkiye'nin Irak'ın kuzeyi ile ekonomik ve sosyal entegrasyonu için ikinci önemli araç grubunu ise toplumsal ve kültürel araçlar oluşturmaktadır.

Bölge dil açısından Türkiye'de konuşulan dillere oldukça yakındır. Türkçe ve Kürtçe'nin bölgede konuşulan lehçeleri Türkiye'nin bölgeye dil açısından nüfuzunu kolaylaştırmaktadır. Özellikle televizyon ve radyo yayıncılığı alanında bölgeye ağırlığını koyacak bir Türkiye'nin, bölgede önemli bir kültürel çekim merkezi olacağı açıktır. Bunun için resmi ve özel kanalların teşvik edilmesi; bölgenin BBC, CNN gibi 'yabancı' haber kaynaklarından kurtulmasını sağlayabilir. TRT ve diğer kanallardan bölgeye Arapça, Farsça ve Kürtçe yayınlar yapılması önemliyse de sadece Türkçe yayınların gücünün ve yoğunluğunun artırılması dahi çok büyük değişikliklere yol açabilir. Şu anda Irak'ta uydu yoluyla izleyebilenler arasında en popüler kanallar Türk kanallarıdır ve Türk filmleri ve eğlence programlarının diğer ülke yayınlarına göre daha fazla rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Bu durumda yayınların izlenebilirliğinin artırılması hem Türkçe'nin bölgede güçlenmesini sağlayacak, hem de bölge ülkeleri arasındaki toplumsal bağları kuvvetlenecektir.²⁰

Dil ve yayıncılık açısından bir diğer nokta ise, Türk müziğidir. Türkçe bilmeyen kişiler dahi Türk müziğini tüm Irak'ta ve çevre ülkelerde yoğun bir şekilde takip etmektedirler. Türk pop müziği, sanat müziği ve halk müziği sanatçıları, özellikle Irak'ta oldukça popülerdirler. Şaşırtıcı olabilir, ancak müzik de Türk dış politikasında önemli bir avantaj haline dönüşebilir. Özellikle KDP, KYP ve PKK terör örgütünün yayınları karşısında Türk müziği ve eğlence programları avantaj sağlamaktadır.

Televizyon yayıncılığı konusunda bir diğer fırsat ise, Irak Türkmenleridir. Türkmenlerin yayıncılık alanında kayda değer tecrübeleri vardır. Türkmenler Saddam Hüseyin döneminde yalnızca Erbil bölgesinde yayın yapabiliyorlardı. Ancak Türkçe yapılan bu yayınlar Kerkük'ten dinlenemiyordu. Erbil'deki Türkmeneli TV'nin önemli bir yayıncılık birikimi bulunmaktadır. Bu kanalların teşviki ve desteklenmesi yoluyla Türkiye-Irak ilişkilerinde önemli bir gelişme sağlanabilir. Türkiye'nin bu konuda yapabileceği en önemli destek mali ve teknik

---

²⁰ Ümit ÖZDAĞ, Sedat LAÇINER, Serhat ERKMEN, a.g.e, s:250

yardımlar olarak görülmektedir. Özellikle uydu sistemleri konusunda elinde önemli imkanlar bulunan Türkiye, Türkmen ve Kürt grupların televizyon yayınlarını daha geniş bir coğrafyaya yayabilir. Bunun dışında program desteği de verilebilir. Ayrıca Türkmenlerin yayıncılık alanındaki elemanlarının Türkiye'de eğitimi de bir başka işbirliği alanıdır.²¹

Televizyon ve radyo yayıncılığına ek olarak Kuzey Irak yazılı yayınlar açısından da aktif bir bölgedir. Şu ana kadar Kürt ve Arap medyasında yapılan araştırmalar, Türkiye ve Türklerin bu gruplarca ne kadar farklı algılandıklarını ortaya koymuştur. Araplar ve Kürtler laik Türkiye'ye dinsiz, halkını ise ahlaksız olarak görebilmiş, Türkiye'nin yayılma amacı güden emperyalist bir devlet olduğu algısına kapılmışlardır.²² Şüphesiz bu algılamalarda en önemli pay Türkiye'nin bölgeye uzun yıllar ilgisiz kalması ve kendini anlatma ihtiyacını duymamasıdır.

Tıpkı dil gibi etnik yapı da, Irak'ın kuzeyi konusunda Türkiye için avantajlar sunmaktadır. Orta Doğu'da ve Batılı ülkeler arasında bölge insanını Türkiye'den daha iyi tanıyabilecek çok az ülke vardır. Türkiye şu an için dezavantaj olarak gördüğü bu hususu kolaylıkla avantaja çevirebilir. Ancak bunun için sosyal bağları kuvvetlendirecek araçları işletmesi gerekmektedir. Taraflar arasındaki ilişkiler oldukça düşük bir düzeydedir. Bu nedenle öncelikli olarak iletişim ve işbirliği kanalları oluşturulmalı ve önyargıları azaltacak buluşmalar sağlanmalıdır. Bu yönde akademik ve bilimsel çalışmaların yanı sıra, medyaya da büyük bir görev düşmektedir. Kardeş şehir uygulamaları, kültürel ve sanatsal festivaller, diğer araçlar arasında sayılabilir.

Bölgede ciddi bir eğitim açığı bulunmaktadır. Özellikle kırsal kesimden göçlerle birlikte zaten zayıf olan eğitim sistemi, adeta çökmüştür. Bu da silâhlı gruplarının taraftar bulmasını kolaylaştırmaktadır. Bu durumun önlenmesi için bölgede eğitim alanına doğrudan yatırımların yapılması gerekmektedir. Türkiye'nin bu konudaki birikimlerini gözden geçirerek, Irak (Irak'ın kuzeyi) için değerlendirmeyi düşünmelidir. Hâlihazırda bölgede birkaç okul olmakla birlikte, bunların araç gereç ve öğretmen ihtiyaçları had safhadadır. Türkiye çok küçük bir çaba ile, bu ihtiyaçları giderebilir. Buna ek olarak, Kırgızistan ve Kazakistan'da olduğu gibi, Irak'ın kuzeyinde de Türkiye destekli üniversite açılması düşünülebilir. Türkiye ile olan bağları kuvvetlendirecektir. Ayrıca çatışma kültürünün zayıflatılmasında önemli bir rol oynayacaktır. Aynı şekilde Türkiye'deki önemli üniversiteler, bölgede şube açabilir ve bölge üniversiteleriyle işbirliğine gidilebilir.

²¹ Ümit ÖZDAĞ, Sedat LAÇİNER, Serhat ERKMEN, a.g.e., s:251

²² Hasan YILMAZ, 'Kuzey Kürt Medyasında Türkiye'nin Görüntüsü', Stratejik Araştırma, Şubat 2003, Sayı: 34, s, 27-40

Eğitim alanında kullanılabilecek bir diğer araç da, eğitimin Türkiye'deki okullarda verilmesidir. Bunun için Türkmen, Kürt ve Arap gruplara her yıl yenilenmek üzere ciddi sayıda burslar ayrılabilir. Türkiye bir dönem Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yakın durmak için yararlanmıştır. Irak'ın kuzeyinde de Türkiye için taşıdığı önem ve coğrafi yakınlık (komşuluk) dikkate alındığında, bu bölge için tahsis edilecek bursların getirisinin stratejik değeri, çok daha yüksektir. Burslara ek olarak, öğrenci ve öğretmen değişimi de izlenebilecek politikalar arasında sayılabilir. Yine yaz kampları, dil eğitim kursları, televizyon ve radyo yayınları da bu arada sayılabilir. Tüm bunlara ek olarak, Irak'ta bulunan okullarda Türkçe eğitim verilmesi de üzerinde durulması gereken bir husustur. Türkmenlerin eğitim ve öğrenim hakları sonuna kadar savunulmalıdır. Bunun için eğitim araç gereçleri ve öğretmen konularında Türkiye'nin yardımlarına ihtiyaç olduğu belirtilmelidir.

Tıpkı ekonomik açıdan belirtildiği üzere Türkiye'nin toplumsal ve kültürel alanda da bölge için bir çekim merkezi haline getirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda ekonomi için üs olarak seçilen şehirlerin, toplumsal alanda da üs olarak belirlenmesi büyük bir önem taşımaktadır. Bu şehirlerde Arap, Türkmen ve Irak Kürtlerinin kültürlerini ve toplumsal yapılarını tanıyan araştırma merkezlerinin oluşturulması, bölge dillerine hakim uzmanların yetiştirilmesi ve tüm bu yapıyı besleyecek kontrollü / bilinçli bir yayın politikasının izlenmesi gerekmektedir. Sağlık, sanat vb. konularda bölgeyle yakın ilişki içine geçilmesi bu konuda katkı sağlayabilecek bir diğer boyuttur.

3. Siyasal Önlemler

Irak'ın iç dengelerinin Türkiye'nin güvenliği için ne kadar önemli olduğu İkinci Körfez Savaşı ile açık bir şekilde anlaşılmıştır. Irak'ın kuzeyinde oluşan güç boşluğunu, ne Bağdat, ne ABD ne de bölgedeki silâhlı Yerel Kürt grupları yeterince doldurabilmişlerdir. Bu boşluk PKK terör örgütünün güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu da göstermektedir ki, Türkiye'nin iç ve dış güvenliği açısından Irak'ta istikrar hayati bir unsurdur ve Türkiye'nin güvenliği, sınırlarının ötesinde başlamaktadır. Yine anlaşılmıştır ki terörü önlemede askeri politikalar bir noktaya kadar etkili olabilmekte; devamında ise, farklı araçların devreye girmesi gerekmektedir. Sosyo-ekonomik ve siyasal politikalar ile desteklenmeyen askeri önlemlerin hem etkisi sınırlı kalmakta, hem de kalıcı olamamaktadır. Siyasal önlemler bu açıdan önemlidir. Bu bağlamda önce genel açıklamalara yer verilecek, bu yapılırken de Irak gözetilecektir. Daha sonra ise, Irak'ta yer alan etnik gruplar tek tek incelenerek Türkiye'nin manevra alanı tartışılacaktır.

Türkiye'nin siyasi anlamda da çekim merkezi olmak durumundadır. Bölge de Müslüman bir ülke olarak Batılı değerleri ve demokrasiyi bu derece bir arada sürdürebilmiş ikinci bir devlet yaktır.²³

Cumhuriyeti kurarken bütün Müslüman doğu ülkelerine örnek olan Türkiye, aynı koşulları çağrıştıran günümüzde de, benzeri işlevi yerine getirebilir.

ABD Saddam Hüseyin'i devirirken Irak halkının Kürtler hariç tamamını karşısına almıştı. Saddam rejimini devirmek için kullandığı iddiaların başlıcası olan Kitle İmha Silahlarının bulunamaması, ABD'nin Irak'taki meşruiyetini tartışmalı hale getirmiştir. Bu koşullarda eğer ABD temel iddialarından birisi olan Irak'a demokrasiyi getirme konusunda da fazlaca bir şey yapamazsa, o zaman ABD'nin askeri ve ekonomik üstünlüğü devam etmekle birlikte, felsefi ve ahlaki inandırıcılığı önemli bir darbe yiyecektir. Bütün bu olumsuzluklara, Irak'ta devam eden ve bir türlü önü alınamayan direniş de eklenirse, ABD'nin bu ülkede çok olumsuz koşullar altında bulunduğunu hükmetmemiz mümkündür.

İşte Irak'ı bölme senaryoları, bu bataktan çıkmanın bir yolu olarak gündeme gelmektedir. Başlangıçta, Irak'ı üçe bölme senaryosu ABD ve İsrail açısından belki daha mantıklı bir yol gibi görünüyordu. Ancak böyle bir senaryonun gerçeklik kazanabilmesi için, Iraklı Şiiler ile Sünniler arasında silahlı çatışmaların yaşanması gerekirdi. Fakat pek çok provokatif eyleme rağmen böyle bir gelişme ortaya çıkarılamadı. Tam tersine Iraklı Şiiler ve Sünniler Araplık ve Müslümanlık temelinde başlattıkları dayanışmayı sürdüreceklerinin işaretlerini vermeye devam ediyorlar. Üstelik Saddam Hüseyin yakalanmasına rağmen Sünni bölgesindeki direnişin aynen devam etmekte olmasının ABD karşısında Şiileri rahatlatmış olduğunu da düşünmek gerekir. Saddam'ın yakalanmasına rağmen direnişin devam etmekte olması, direniş faaliyetini Şiilerin gözünde de cazip hale getirmiş gibidir. Ve ABD'nin Irak'ta tamamen Kürt yanlısı bir anayasada ısrar etmesi veya Irak'tan çekilmeme siyasetini sürdürmesi halinde, Şiilerin de bu direnişe katılma ihtimali giderek güçlenecektir.

Bu durumda bölünme senaryolarına destek veren gruplar olarak, ortada sadece ve sadece Kürtler kalıyorlar. Irak'taki bütün grupların silahları Amerikan birlikleri tarafından toplanırken Kürt gruplarının silahlarına dokunulmamış ve bunların daha fazla silah temin etmelerine göz yumulmuştur. Kürt gruplarını sadece kendi bölgelerinde bazı oldubittiler yaratmaya yetecek bir askeri güce sahip olduklarını kabul etmek gerekir. Böyle bir senaryoda Amerikan askeri varlığının da Kürtlere müzahir olması beklense de, böyle bir girişim büyük riskleri beraberinde

²³ Ümit ÖZDAĞ, Sedat LAÇINER, Serhat ERKMEN, a.g.e., s:255

getirecektir. Çünkü Irak halkının Şii-Sünni olmak üzere bütün Arap kesimlerinin buna karşı çıkacağı ve Türklerin de Araplarla ittifak halinde hareket edeceği aşıkârdır. Bu koşullarda bölünme senaryosunun sadece Kürtlerin kendi silahlarıyla ve Amerikan desteğiyle sonuca ulaştırılması mümkün olamayabilir.

Kürtlerin Amerikan desteği ile bu işe girişmeleri halinde Türk-Amerikan ilişkilerinin bundan önemli oranda zarar görmesi muhtemeldir. Türkiye, Kerkük ve Irak'ın kuzeyinin değişik bölgelerinde Kürtlerin Türkmenleri etnik temizliğe tabi tutması halinde, buna kayıtsız kalmakta zorlanacaktır. Böyle bir gidişatta, söz gelişi Washington yönetiminin İncirlik üssünü kullanabilmesi güçleşecektir. Bu yönde bir gelişme karşısında Suriye, Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerin giderek stratejik ittifaka dönüşmesi bile mümkündür, 1 Mart tezkeresinin TBMM tarafından reddedilmesinden bu yana Türkiye'yi cezalandırma veya Ankara'nın Irak konusundaki hassasiyetlerini ciddiye almama siyasetini sürdüren Washington'un bu çizgiyi sürdürmesi ve İsrail'in Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulmasına yardımcı olan politikası belirginlik kazandıkça, bölgede yeni dengelerin kurulması muhtemeldir. Ve bu yeniden yapılanma sürecinde, Türk-Amerikan ilişkileri, şu anda pek de parlak olmayan günlerini bile arar hale gelebilir.

Siyasal açıdan Irak'taki yeniden yapılanma faaliyetlerine aktif olarak katılmak durumundadır. Bu kapsamda; Irak anayasaları ve ilgili uluslar arası düzenlemeler gündeme taşınmalıdır. 1925 Anayasası Irak'ı, toprakları bölünemez, egemen bir devlet olarak tanımlamaktadır. Türkler bu anayasada Irak'ın üç kurucu unsurlarından biri olarak sayılır. Türkiye gerek bu anayasa, gerekse müteakip yıllarda oluşturulan geçici anayasalarla ilgili araştırmaların yapılmasını sağlayarak, yeniden yapılanma çalışmalarının Irak'la ilgili anayasa ve antlaşmalar çerçevesinde gündeme taşınmasını sağlamalıdır. Türkiye, Irak Geçici Yönetiminden ve ABD'den, Bağdat merkezli geçici yönetimin var olduğu ve yönetimin devredilmesi ile ilgili sürecin devam ettiği bir sırada, kuzeydeki yerel yönetimlerin ve sözde Kürdistan Parlamentosunun mevcudiyeti ve faaliyetleri konusunda bilgi isteminde bulunmalı: bu konuda taraflara yazılı notalar vererek bunları kayda geçirmelidir. 30 Ocak 2005 tarihinde yapılan seçim sonuçlarında görüldüğü gibi bir Türkmen nüfusunun bölgede olmadığı, seçim ihlalleri, Türkmen nüfusunun organize olamaması, güvensizlik ortamı ve dış güçlerin çabaları ile beklenen Türkmen oylarının seçim sonuçlarına yansıtılmadığı her fırsatta vurgulanmalı bu yönde çalışmalar yapılmalıdır. Irak Türkmen Cephesi olarak seçimlerde alınan 93.480 oyun Türkmen nüfusu olarak kabul görmesinin inandırıcı olmayacağını savunulması yanında bu oyun gerekçelerinin iyi etüt edilerek uzun vadede önleyici tedbirlerin alınması gerekmektedir. Irak'ta geniş katımlı

mitingler düzenlenmelidir. Türkiye uluslararası bir reklâm kuruluşu ile anlaşma yaparak, dünya kamuoyunun Türkmen gerçeği ve Türkmen tarihi hakkında bilgilendirilmelidir. Görsel medyada "seçilmiş akademisyenlerce" Türkmen konusunun tartışılmasını sağlamalıdır. Yine Türkiye, Irak'taki Arap halkın ve Arap ülkelerinin bölünme ve federasyon konusuna gösterdiği tepkileri desteklemeli ve bölge ülkeleri ile bu müşterek politikalar oluşturmalıdır. Etkili Arap yazarlara ulaşarak, onlardan konu hakkında kamuoyu oluşturmalarını istemelidir. Sadece Türkiye'nin değil, Türk dünyasından diğer ülkelerin de Türkmenlerin haklarına sahip çıktığını gösterecek şekilde, Türk Cumhuriyetleri nezdinde girişimlerde bulunmalıdır. Bu ülkelerin de konu ile ilgili hassasiyetlerini dünya kamuoyuna yansıtmasını sağlamalıdır. Bu kapsamda, Avrupa'daki Türk derneklerinin hareket geçirmelidir. Türkiye ITC' yi komşu ülkeler ile siyasi temaslara yönlendirmeli ve bu temaslara için Türkiye Dış İleri Bakanlığı'nın öncülük rolü üstlenmelidir. Irak'ta bölünme ve federasyon tezine karşı olan gruplar, aşiretler ve Geçici Yönetimde görevli şahıslarla temaslarda bulunarak, çeşitli vesileler ile Türkiye'ye davet edilmeli ve desteklenmelidir. Türkiye Ovaköy sınır kapısının; Irak tarafında muhatabın Bağdat yönetiminin olması, yasal dayanağı olmayan paraların alınmasının önlenmesi ve kapı bağlantısının güneydeki Türkmen yerleşim bölgelerinden geçmesi şartıyla açılmasını öngörmelidir. Gelişen durumlara bağlı olarak yapılacak değerlendirmeyi müteakip, Türkiye'deki KDP ve KYB irtibat bürolarının kapatılması, diğer ülkelerdeki irtibat bürolarının da Büyükelçiliklerimiz tarafından muhatap alınmaması, siyasal açıdan Türkiye'nin yapabilecekleri arasında yer alır.

Türkiye'nin ekonomik açıdan da yapabilecekleri vardır. Türkiye, Etnik ayrım yapılmadığı imajını vererek ancak, Türkmen işadamlarından çoğunluğu oluşturacak şekilde, Iraklı işadamları ile Türk işadamlarının bir konsorsiyum çatısı altında büyük çapta ve çeşitli alanları ihtiva edecek ticari faaliyete girişmelerinin sağlamalıdır. Bir Türk Bankasının bölgede şube açmalı ve bölgede taşınmaz menkul alınmasına yönelik olarak Türkmen girişimcilere kolay ve ucuz kredi vermelidir. KDP ve KYB güdümlü şirketlerin Türkiye ile ticareti dolaylı yollarla engellenmelidir.

Türkiye'nin psiko-sosyal ve enformasyon alanında da yapabilecekleri vardır. Türkiye'nin politikasını destekleyen yayınlar ve programlar yapılması ve konunun gündemde tutulması için basını yönlendirilmesi bu bağlamda ifade edilebilir. Türkiye'de yaşayan Kürt kökenli Türk vatandaşların oluşturduğu hassasiyet gözetilerek, Türk kamuoyunun yeterli ve gerekli ölçüde bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda Türkmenlerin ve Arapların Irak'ın toprak bütünlüğü ve siyasi birliğini sağlamak konusunda düzenleyecekleri gösteri, miting ve basın açıklaması gibi etkinlikler desteklenmeli ve bunların basında geniş yer alması sağlanmalıdır.

Irak'ta yayın yapan gazetelerdeki etkili yazarların Türkiye lehine ve Türkiye'nin politikasını destekleyici yazılar yazmaları için maddi olarak desteklenmesi de yararlı olur.

SONUÇ

ABD'nin Irak işgali öncesinde gerçek hedefinin Saddam'ı devirmek değil, kukla Kürt devletini kurmak olduğu çokça yazılıp söylenmişti Aradan geçen süre, ne yazık ki yazılıp söylenenlerin doğru olduğunu gösteriyor. Irak'ın toprak bütünlüğünün korunacağı, ABD'nin Saddam'ı devirip demokratik Irak'ı inşaa ettikten sonra bölgeden çekileceği yolundaki ABD politikasının, gerçekleri yansıtmadığı ve maksatlı bir propaganda olduğu ortaya çıkmıştır.

Hâlihazırda Irak'ta seçimlerden sonra ortaya çıkan tablo Irak'ın Şiiiler, Sünniler ve Kürtler olmak üzere üçe bölünmesine yol açtığını göstermektedir. Şiiiler ve Sünniler olmak üzere Irak nüfusunun yüzde 65 ini oluşturan Araplar arasındaki mezhep ayrılıklarının iyice arttığını da görmek gerekir. Aynı zamanda Kerkük konusundaki anlaşmazlıklarda bölgedeki ciddi sorunlardan birini oluşturmaktadır. Irak anayasasında öngörülen federal yapılanmanın uygulanırlılığını sağlama açısından Şii koalisyonu tarafından parlamentoya sunulan " Bölgeler ve İller Yasası Tasarısı "parlamentodaki siyasi gruplar arasında yeni bir gerginliğin yaşanmasına neden olmuştur. Sünni gruplar güney federasyonuna karşı çıkmalarına rağmen kuzey bölge federasyonuna olumlu bakmaktadırlar. Federe bölgelerin oluşturulmasının Irak'taki kaos ve şiddeti önleyeceği düşünülmese de rağmen yasa taslağının parlamentodan geçmesinden sonra kaos ve şiddetin bölgede daha da arttığını görüyoruz. Bölgede kaos ve şiddet halkı etkilemekte, hükümete güvensizlik duygusu yaratmaktadır. Halk hükümete güvenmediği gibi, gruplar arasındaki güvensizlikte artmış, yapılan kanlı eylemler ile ilgili gruplar birbirlerini açıkça suçlar duruma gelmiştir. Irak kaç parçaya bölünecek, merkezi bir otoritenin denetiminde federal bir yapı mı kurulacak yoksa etnik ve dinsel temellere dayalı parçalı bir yapılanmaya mı gidilecek? Bu ve benzeri sorular üzerinde çalışılmaktadır. Federal Irak üzerinde dönen tartışmanın ve ortalıkta uçuşan bütün bu soruların gösterdiği bir gerçeği tespit etmek gerek: ABD, müdahale ettiği bölgelerde istikrarsızlıktan başka bir sonuç elde edememektedir. Afganistan saldırısının ardından bu gün yaşananları tek kelimeyle özetlersek; kaos vardır. Irak bu gerçeğin en son halkası durumundadır. Ancak kaos ortamının varlığını, ABD müdahalelerinin başarısızlığı gibi görmek kadar, ABD'nin uzun yıllar bölgedeki varlığına meşruiyet kazandıran bir olgu olma işlevi yerine getirdiğini de görmek gerekir.

Hassas dengelerin bulunduğu Ortadoğu ve Kuzey Irak bölgesinde yerinden oynayacak küçük bir taşın, duvarların yıkılmasına sebep olacağı unutulmamalıdır. Esasen Kukla Kürt devletinin yaratacağı tehlikenin aslında bütün Ortadoğu coğrafyasını paramparça edeceği gerçeği bölge ülkeleri tarafından çok açık olarak görülmüş durumdadır.

Bölgede bir ittifak arayışı ortaya çıkmıştır. Türkiye, Suriye ve İran arasında uzun süreden beri görülen yakınlaşma kukla Kürt devletinin artık açıkça telaffuz edildiği bir dönemde anti Amerikan bir cephe olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Irak, İran için doğal stratejik derinlik sayılmaktadır. Çünkü İran'a karşı yapılacak bir saldırı yada rejim değişim girişimlerine karşı ilk savunma hattı Irak'tır. Ayrıca İran Irak'ı nükleer projesi nedeniyle uluslar arası pazarlıklarda baskı unsuru olarak görmektedir. ABD ve ABD yanlısı politika izleyen ülkelerin sınırlı yaptırım öngören BM karar tasarına rağmen İran uranyum zenginleştirme programının kapsamını genişlettiğini, santrifüjlere gaz enjekte edilmesi olan bir üst aşaması ile istenildiği takdirde savaş başlıkları için kullanılan nükleer yakıt temini aşamasında olduklarını teyit etmişlerdir. İran'a sunulan 5+1 öneri paketine kapsamlı bir cevap vermiş bunun İran'ın vazgeçilmez ve devredilemez bir hakkı olduğunu belirtmiş fakat çalışmalarının barışçıl amaçlardan sapmadığını da vurgulamıştır. Her fırsatta İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad tehditlere ve güç kullanma söylentilerine boyun eğmeyeceklerini belirtmiştir. Harekâtın ilk zamanlarında ABD İran üzerine değil de Suriye üzerine yoğunlaşmıştı. Suriye bölgede özellikle ekonomik açıdan sıkıntısını Türkiye'nin AB üyeliği ile aşacağına inanmaktadır. Türkiye'nin AB üyeliği ile Suriye'nin Avrupa'nın Ortadoğu'ya açılan kapısı olacağına inanmaktadır. Suriye, ABD ve Irak geçici yönetiminin Irak içerisindeki olayların içinde Suriye'nin parmağı olduğu yönündeki suçlamaları Türkiye'ye yakınlaşmasıyla aşmaya çalışmaktadır. ABD ise hâlâ Türkiye'yi kendisi için bir üs ve bir cephe ülkesi olarak görmeye devam etse bile, bölge gerçekleri ve Türkiye'nin cari ulusal güvenlik ihtiyaçları, ABD'yi "stratejik düşman" kategorisine itmektedir. İran ve Suriye, Türkiye'nin ABD ile uzlaşmaz çıkarları olduğunu gördükleri için bir ittifak arayışına yönelmişlerdir.

Öyle ki Suriye, tarihinde ilk kez devlet başkanı düzeyinde Türkiye'yi ziyaret ederek Türkiye ile ikili antlaşmalara imza atmıştır. Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad Türkiye ziyaretinde Türkiye ile aralarında yaşanan sorunların artık çözüldüğünü söylemiştir. İran da aynı şekilde PKK terör örgütü ile mücadelede Türkiye'nin yanında olduğu mesajını vermeye başlamıştır.

Bölgede tüm bu olaylar cereyan ederken İsrail-Hizbullah çatışması bölgeye ayrı bir dikkat çekmektedir.İsrail;nerede olurlarsa

*IRAK'IN KUZEYİ, IRAK'TA MEYDANA GELEBİLECEK MUHTEMEL OLUŞUMLAR VE ALINMASI
GEREKEN ÖNLEMLER*

olsunlar teröristlerin hedef alınacağını,küresel anlamda faaliyet gösteren terör gruplarının engellenmesi, mali destek kaynaklarının engellenebilmesi şeklindeki Bush doktrinini uyguladığı görülmektedir.ABD Başkanı Bush'a göre İsrail-Hizbullah çatışması Ortadoğu'da özgürlük güçleri ile terör güçleri arasında sürmekte olan geniş bir mücadelenin bir parçasıdır.Demokrasinin gücünün bölgeye barış getireceği düşünülmektedir.Tıpkı Irak'ta olduğu gibi, tıpkı İran'da oluşturulmaya çalışıldığı gibi, tıpkı Suriye'de yürütülen faaliyetlerde olduğu gibi...

Federal Irak, Türkiye'yi ve bütün Ortadoğu'yu parçalayacak, ABD ile karşı karşıya gelme gibi "en kötü" seçenikle karşı karşıya kalan Türkiye, Suriye ve İran'ın açıkça ABD planına karşı olduklarını açıklamaları ve üstelik bu planları boşa çıkartmak için bir araya gelmeleri, her üç ülkenin de Irak'ın parçalanmasının doğuracağı sonuçları düzgün tahlil ettiklerinin göstergesidir. Türkiye, daha ABD Irak'ı işgal etmeden önce, Irak'ta kurulacak bir Kürt devletini savaş nedeni olarak kabul edeceğini söylemişti. İran ve Suriye de aynı şekilde ABD'ye tavir almışlar ve Irak'ın toprak bütünlüğüne yönelik her türlü planın karşısında olduklarını söylemişlerdi. Buna rağmen ABD Irak'ı işgal etmiş ve kukla devlet için fiili durum yaratmıştı.

Barzani ve Talabani, sadece Irak'ın petrol yönünden zengin ve güçlü bir devleti olma sürecini kesintiye uğratarak ABD'ye hizmet etmemişlerdir. Bunlar aynı zamanda, yönetimlerine verilecek kukla bir Kürt devleti ile ABD'nin Orta Doğu'ya ilişkin politikalarının taşeronluğunu da üstlenmişlerdir. Öyle gösteriyor ki, ABD önümüzdeki dönemde de Kürt işbirlikçiliği üzerinden bir Ortadoğu kuşatması yürütecektir. Türkiye'de bu kuşatmanın dayanağını ise bir Kürt ayrılıkçı hareket olarak ön plana çıkacak olan PKK terör örgütü teşkil edecektir.

Bu koşullarda ABD'nin bölgede Araplara ve özellikle Türklere güvenmesi beklenemez. Türkmenler, en başından beri ABD'nin inisiyatifiyle bütün gelişmelerin ve karar alma süreçlerinin dışında bırakılmışlardır. ABD, Irak'ta çoğunluğu Araplar oluşturmasına rağmen, yeniden yapılanmada Kürtlere ağırlık vermiştir. Türkmenler, biraz geç de olsa, ABD'nin niyetini anlamışlar ve ilk kez ABD karşıtı açıklamalarda bulunup silaha sarılmaya başlamışlardır.

ABD'nin korkulu rüyası, anti-Amerikan yönelimli bir Türk-Arap birliğidir. İngilizlerin Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-Arap ilişkisini bozmayı amaçlayan planları da bu birlikteliğin yarattığı korkuya dayanıyordu. ABD'nin planı da Kürtleri kollama ve Türk-Arap birliğini engelleme üzerine konmuştur. Etnik kışkırtma, Ortadoğu'daki emperyalist politikaların temel hedefi olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Irak'ı parçalayan etnik ve dinsel bölünme planı, Türkiye de

*IRAK'IN KUZeyİ, IRAK'TA MEYDANA GELEBİLECEK MUHTEMEL OLUŞUMLAR VE ALINMASI
GEREKEN ÖNLEMLER*

dâhil bölge için söz konusudur. Bütün Arap dünyası ABD tarafından yıllardır, büyük bir özenle yürütülen bu etnik ve dinsel parçalama operasyonlarının yarattığı kargaşayla mücadele etmektedir.

Arap dünyasının son elli yılı ABD destekli Kürt ayaklanmalarıyla geçmiştir. Yine bölgedeki Sünni-Şii çatışması üzerinden çıkartılan ve sekiz yıl boyunca bütün Ortadoğu'yu kan gölüne çeviren İran-İrak Savaşı'nın da arkasında ABD vardır. Arap dünyasında yaşanan uluslaşma sürecinin güçsüzlüğü ile birleşen emperyalizmin etnik-dinsel bölünme politikası, Ortadoğu'nun antiemperyalist bir ulusal direnişe girişmesini zora sokmaktadır.

ABD'nin Irak konusunda izlediği siyaseti ve Türkiye'nin AB'ye tam üyelik konusunda yaşadıklarını, bugün Irak konusunda yaşananlarla birlikte değerlendirmek gerekir. Bu gereği görmek, Irak'tan dersler çıkarmak, endişeyi izole edici politikalar üretmek hızla bu politikaları uygulamaya sokmak ve uygulamayı da yakından izlemek gerekir.

KAYNAKÇA

- 1) BALTA İbrahim ve ACAR Erkan, “Müteahhitler, ABD'nin işbirliği Talebini Olumlu Karşıladi”, Zaman, 19 Nisan 2003
- 2) “En az 10 Milyar Dolarlık İş alacağız” Aktüel Para, 13-19 Nisan 2003,
- 3) BİLA Fikret, “Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da Irak Savaşları”, Ümit Yayıncılık, Ankara 2003
- 4) İstanbul Zirvesi için Bkz: DUVAN Kadir, “Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının İncelenmesi: İstanbul Toplantısı Örnek Olayı” , Avrasya Dosyası, Kış 2002, Cilt 8,Sayı 4.
- 5) “Irak'ta Meşrubat Pazarına Girebiliriz” , Milliyet, 8 Mayıs 2003.
- 6) ERSEVER Ahmet Cem, Kürtler PKK ve Abdullah ÖCALAN, (Ankara: Ocak Yayınları, 1998)
- 7) KAYAR Mustafa, Mustafa KAYAR, “Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003
- 8) KIZILYAPRAK Zeynel Abidin, 1900'den 2000'e Kürtler, (İstanbul: Serler Matbaacılık, 2000)
- 9) KOCAOĞLU Mehmet, Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1995)
- 10) KÖPRÜLÜ Ziyat: İnsan Hakları Açısından Irak Türkleri, (Ankara: Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, 1992)
- 11) MAVİ Burak,” Gıdacılar Yeni Rejimi Bekliyor”, Aktüel Para, 13-19 Nisan 2003
- 12) ÖNER Kıvanç Galip, 'Irak'la Bütünleşmeye Doğru', Avrasya Dosyası, Cilt 6, Sayı 3, Sonbahar 2000, ss. 155-157; ve Erol KURUBAŞ, Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı ve Başarı Şansı', Avrasya Dosyası, Cilt 8, Sayı 4, Kış 2002
- 13) ÖZDAĞ Ümit, Türkiye Kuzey Irak ve PKK, Ankara, Asam Yayınları, 1999
- 14) ÖZDAĞ Ümit, LAÇİNER Sedat, ERKMEN Serhat, Orta Doğu Araştırmalar Dizisi:Irak Krizi, Asam Yayınları, Ankara, 2003
- 15) YILMAZ Hasan, 'Kuzey Kürt Medyasında Türkiye'nin Görüntüsü', Stratejik Araştırma, Şubat 2003, Sayı: 34

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GAP VE SU SORUNUNA YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE FIRAT VE DİCLE NEHİRLERİNİN YÖNETİMİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR

Yazar: Eray ACAR¹

ÖZET

Günümüze kadar inkar edilemez bir gerçeklik olarak; bulunduğu bölgede medeniyetler kurulan, tükendiğinde medeniyetlerin yıkılmasına neden olabilen, uğruna savaşılabilen özelliği ile su, günümüzde kıt bir kaynak oluşu nedeniyle, stratejik bir madde özelliği taşıyor duruma gelmiştir. Ortadoğu'nun bir parçası olan Türkiye, sahip olduğu Fırat ve Dicle Nehirleri'nden dolayı yaşanan su sorununun merkezinde yer almaktadır.

AB ile müzakerelerin yol haritası niteliğindeki, Katılım Ortaklığı Belgesi ve Avrupa Birliği Komisyonu İlerleme Raporu gibi bazı belgelerde, Dicle ve Fırat sularının yönetiminin "uluslararası" özel statülü bir idare" ye devredilmesi talebi gündeme getirildi. AB'nin Fırat-Dicle havzalarına ilgisi su ihtiyacından kaynaklanmıyor. Avrupa'nın büyük bölümünde su ihtiyacı bulunmuyor ve kıta su yönetiminde başarılı bir performans sergiliyor. Buradaki ilgi, havzanın stratejik karakterinden kaynaklanmaktadır. Askeri-coğrafi güç, su havzaları ve Kürt sorunu etrafında kazanılacak pozisyonlar, AB'nin önemli ihtiyaçları durumunda.

Bu bağlamda Türkiye'nin en önemli meselelerinden biri olan AB'ye tam üyelik müzakerelerinde Türkiye, Fırat-Dicle Nehirleri için ulusal egemenliğinin hiçe sayıldığı bir uluslararası yönetime razı olmayacaktır. Ulus olarak, egemenlik ve bağımsızlığımıza yönelen tehditlere karşı verilen haklı tepkileri Sevr sendromuna kapılmış AB karşıtlığı olarak değerlendirmektense, uluslararası arenada mücadele edilerek kazanılmış hakları ve inisiyatifi elden bırakmadan, AB hedefine yürümek; hem meşru hem de onurlu bir politika olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Su Sorunu, Hukuksal Çözüm, Uluslararası Yönetim, Egemenlik, Sevr Sendromu.

---

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F, Kamu Yönetimi Bölümü. Buca/ İZMİR
0232-4204180 / 2376, eray.acar@deu.edu.tr

ABSTRACT

Being a rare resource today, water has come to bear strategic importance. Civilizations have been hosted in areas with water resources while stopping of the water resources resulted in end of the civilizations, too. Obviously many wars were waged for water throughout the history. As an integral part of the Middle East, Turkey is situated in the very middle of the water issue experienced with Syria and Iraq due to the Rivers Euphrates and Tigris, both of which spring in its lands.

The proposal to transfer managing the Rivers Euphrates and Tigris to an authority with an “international” status has been brought in documents that are regarded road map for the EU accession negotiations such as Accession Partnership Document and the Regular Report issued by the European Union. The EU’s interest in the Euphrates-Tigris Basins does not derive from its want of water. Most of Europe is not in need of water resources; in addition the Europeans perform well in managing water resources. Rather, its interest emanates from the strategic character of the basin. The EU must be intending to play an active role in issues peculiar to the region such as military-geographical power, water basins and Kurdish issue.

Within this context, Turkey shall not accept an international management disregarding a national sovereignty for Fırat-Dicle Rivers during the stage of full membership negotiations of Turkey in the EU. As a nation, walking towards the target of EU by keeping the rights that were gained as a result of a great struggle at the international arena and the control mechanism instead of making the evaluations for the rightful reactions against the treats raised against our sovereignty and independence as the EU opposition related to Sevres syndrome shall be deemed both as the legal and self-respecting policy.

Key words: Water issues, Legal Settlement, International Management, Sovereignty, Sevres Syndrome.

AB'NİN GAP VE SU SORUNUNA YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE FIRAT VE DİCLE NEHİRLERİNİN YÖNETİMİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR

1. Ortadoğu ve Su

Suyun insanlar ve ülkeler açısından hayati önemi bilinen bir gerçekliktir. Çağlar boyunca insanların kurduğu uygarlıkların hemen hemen tamamının sulak alanlarda ortaya çıkmış olması da bir tesadüf değil aksine bilinçli bir tercihtir. Bildiğimiz gibi su; içme, tarımsal sulama, endüstriyel üretim, sportif amaçlar, kirli atıkların uzaklaştırılması gibi çok çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Bu haliyle suyun yaşamımızdaki rolü gayet hayati bir kıymet ifade etmektedir.

İkel toplumdan bilgi toplumuna uzanan gelişim dönüşüm süreci, toplumsal ekonomik teknolojik yönetsel ve siyasal nitelikli çok sayıda kazanım yanında, gelecek kuşaklar adına çözümlenmesi zor ve belirsiz bir dizi sorunu da beraberinde üretmiştir.²

Üstelik, doğal üretim kaynaklarının bozulması kirlenmesi ve yok edilmesi temelinde somutlaşan bu sorunlar, yeterince anlaşamadığı, algılanıp fark edilmediği için, sanılandan çok tehlikeli bir özellik taşımaktadır.³

Dünyanın yeni bir kurak döneme girdiği yolundaki gözlem ve değerlendirmeler, sorunun çok daha ağır olduğunu ortaya çıkarmakta ve “su çevrimine dayalı yaşamın” sürdürülebilirliği her ortamda konuşulan güncel ve evrensel bir sorun olarak gündeme yerleşmeye başlamaktadır.⁴

Su sıkıntısının belirgin bir şekilde yaşandığı, ülkemizin de içinde bulunduğu Ortadoğu bölgesine genel hatlarıyla bakıldığında, Yüksek Saha bölgesinde yer alan Türkiye'nin bölge akarsularının kaynak kısımlarına sahip olduğu görülür. Türkiye'nin sahip olduğu avantajlı akarsu coğrafyası komşu ülkelerle olan siyasi coğrafyasını karmaşıktırılmaktadır.

Ortadoğu'nun kuzeydoğu, orta ve güney bölgelerinde, birbirini takip eden uçsuz bucaksız çöller yer almaktadır. Arap yarımadasında, Büyük Nefud ve Küçük Nefud, Suriye çölleri önemli alan kaplarlar. Bunların yüzölçümleri, bölge topraklarının yarısından fazlasını teşkil eder. Öte yandan, çöllerin çevresinde ise, özellikle yaz kuraklığının

²Sami Ağırğün, "Su Kaynaklarının Kirlenmesi ,Arıtım Tesisleri ve Arıtımın Önemi",Yeni Türkiye,Yıl:1, Sayı5, Temmuz-Ağustos 1995,s.11

³ Neşet Akmandor, *Su Sorunun Fiziksel Boyutları: Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunları*, Tesav Yayınları, Ankara,1994,s.155

⁴ Sami Ağırğün,a.g.e.,s.41

hakim olduğu step bölgeleri geniş yer tutar. Bir bakıma, Türkiye'nin Karadeniz kıyıları ile İran'ın Hazar kıyıları dışında kalan tüm Ortadoğu toprakları, yaz kuraklığı ile karşı karşıya olup, suya hasrettirler. İşte bu hasretlik, bölge toprakları üzerinde yaşayan insanları, zaman zaman birbirlerine düşman yapacak kadar depreşir.⁵

Belki dünyanın hiçbir bölgesinde, Ortadoğu'da olduğu kadar su değerli değildir. Nitekim çoğu Arap Ülkelerinde, su; petrolden daha değerlidir. Bu sebeple, geçmişte olduğu gibi, bugün de, Ortadoğu bölgesinin en önemli sorununu, su yetersizliği teşkil eder.⁶ Ortadoğu devletlerinin genelinde jeo-ekonomik yapının doğrultusunda şekillenen tarım ağırlıklı ekonomiler, su kaynaklarının ne kadar önemli olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır. Petrol gelirlerinden faydalanan ya da yoksun olan devletler arasındaki ortak nokta tarım üretiminin ekonomiler içindeki yaşamsal rolüdür. Tarım sektöründe kullanılan suyun plan ve projeden yoksun değerlendirilmesi ise israfa yol açmaktadır. Ayrıca bölge genelinde her geçen gün artan nüfus karşısında her gün azalan su kaynakları yetersiz kalmaya mahkumdur.⁷

Ortadoğu bölgesi, su yetersizliği, özellikle sınır aşan nehirlerin ortak kullanımı üzerinde anlaşmazlıklara sahne olmuştur. Söz konusu bu anlaşmazlıklar bazen iki ülkeyi bazen de üç veya daha fazla ülkeyi ilgilendirmektedir. Petrolün stratejik merkezi olan Ortadoğu, giderek suyun da stratejik merkezi olacak gibidir. Bunun nedenlerini yukarıdaki açıklamalar ışığında özetle şöyle sıralayabiliriz:

1. *Suyun bölgede dengesiz dağılımı*
2. *Ortalamanın üzerindeki nüfus artışı*
3. *Gittikçe yükselen hayat standartlarına bağlı olarak artan su ihtiyacı*
4. *Suyu tarımsal alandan endüstriyel alana ve iç kullanıma çevirebilecek politik iradenin zayıflığı*
5. *Gıda güvenliğini su güvenliğine bağlayan yanlış anlayış*
6. *Suyu korumak ve tasarruf için gerekli teknoloji ve alt yapının eksikliği (İsrail ve Ürdün hariç)*
7. *Suyun politik kazanımlar için istismar edilmesi*
8. *Sorunlu sular üzerinde işbirliğine dayalı antlaşmaların yapılamaması*
9. *İstikrarsız rejimler, zayıf politik irade ve güvensizlik*

⁵ Neşet Akmandor, a.g.e., s.161

⁶ Serap Kuleli, "Su Kaynakları Yönetimi", Yeni Türkiye, Yıl:1, Sayı:5, Temmuz-Ağustos, 1995, s.44

⁷ Malcom Russell, *The Middle East and South Asia*, Stryker-Post Publications, 1999, p.2 -7.

10. Yaptırım gücünden yoksun uluslararası kurallar ve antlaşmalar⁸

Türkiye'nin sahip olduğu coğrafyası ve akarsularıyla içinde yer aldığı "Ortadoğu Su Sorunu" genel hatlarıyla bu şekildedir. Konuyu sadece ülkemizi ilgilendiren Fırat ve Dicle suları ile ilgili sorunlar olarak daraltığımızda karşımıza Suriye ve Irak devletleri çıkar.

2. Türkiye'nin Sınır-Aşan Akarsuları Olarak Fırat ve Dicle Nehirleri

2.1. Fırat ve Dicle Nehirleri

Fırat ve Dicle, Türkiye'nin yer üstü suları içinde toplam % 28,5'lik paya sahiptir ve en çok akış hacmini içeren nehirlerdir. Fırat, 2780 km uzunluğunda, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Karasu ve Murat Suyu adlı iki büyük kolun birleşmesiyle oluşan bir nehirdir. Erzurum-Dumlu dağlarından kaynağını alan nehrin akaçlama alanı 720.000 km² kadardır. Nehre kaynak sağlayan alanların, % 62'si Türkiye'de, % 38'i Suriye'dedir. Türkiye nehrin yıllık su hacminin % 89'unu karşılamaktayken, Suriye'nin payı yalnızca % 11'dir.⁹

Fırat'ın Türkiye'den çıkışındaki yıllık ortalama debisi, saniyede 909 m³ dür. Habur'dan sonra 1200 km.lik akışı boyunca hiçbir kol olmadığından, buharlaşma, sızma ve sulama nedeniyle debisi 2/3 oranında azalır. Irak topraklarında Dicle nehri ile Al-Kurna'da birleşerek Şatt-ül Arap adını alır ve Basra Körfezi'ne dökülür. Su potansiyeli yıllar ve mevsimsel olarak büyük değişimler gösterir. Fırat'ın suları Mart başında karların erimesiyle yükselmeye başlar ve Nisan ayında en yüksek seviyesine ulaşır. Mayıs'tan sonra alçalmaya başlayarak Eylülde en düşük seviyeye iner.¹⁰

Dicle nehri, Doğu Anadolu'da Baba Dağı'nın güney eteklerindeki kaynakların birleşmesiyle meydana gelir. Ambar, Kuru, Pamuk, Hazro, Batman ve Garzan Çayları ile beslenerek Habur'dan sınırlarımızı aşar ve Irak'a girer.¹¹

Dicle'nin toplam uzunluğu 1840 km.dir. Bunun 523 km.lik kısmı Türkiye'dedir. Türkiye'deki 4 havzası 38,280 km².dir. Saniyede ortalama

⁸ Abdullah Kıran, *Ortadoğu'da Su: Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı*, Kitap yayınevi, İstanbul 2005, s.8

⁹ Mehmet Gönülöbol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*(1919-1995), Siyasal Kitabevi, s.668.

¹⁰ Mehmet Gönülöbol, *a.g.e.*, s.669

¹¹ Osman Tekinel, *Ortadoğu Su Sorunu ve Ülkeler Arasındaki İlişkilere Etkisi*, Çukurova Üniversitesi, Ceyhan Meslek Yüksek Okulu Yardımcı Ders Notları:20,s.17

olarak 629 m³ su geçirir. Türkiye-Suriye sınırının küçük bir bölümünü çizerek, Irak topraklarında Fırat ile birleşir ve Basra Körfezi'ne dökülür.

Dicle Havzası'nın % 12'si Türkiye, % 0,2'si Suriye, % 54'ü Irak ve % 34'ü İran sınırları içinde yer alır. Nehrin yıllık su hacmine Türkiye'nin katkısı % 51, Irak'ın %39 ve İran'ın %10'dur.¹²

2.2. Fırat - Dicle Üzerine Anlaşmalar Ve Sorununun Tarihsel Gelişimi

Fırat nehri ilk defa 1921 yılında uluslararası bir anlaşmaya konu oldu. Bu Ankara Anlaşması'dır. Fransa ve Ankara hükümeti arasında Halep'in kuzeyindeki Kuveik suyunun adil bir paylaşımı konusunda yapılmıştır. Bilindiği üzere Suriye o zamanlar Fransız mandası altındaydı. Su konusundaki 2. Anlaşma 1923 Lozan Anlaşması'nın 109. maddesidir. Fırat ve Dicle Havzası'nı oluşturan Türkiye, Suriye ve Irak'ın bir komisyon oluşturarak suya ilişkin konularda, mevcut bulunan su rejiminin devamını temin için antlaşmalar yapmaları yönünde kararlar alınmıştır.¹³ Türkiye'nin Fırat ve Dicle Havzası üzerinde gerçekleştireceği projelerle ilgili ilk önemli anlaşması, 1946'da Ankara'da Türkiye ile Irak arasında imzalanan Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması'dır. Türkiye ile Irak arasında 29 Mart 1946 tarihinde sonuca bağlanan Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşmasının, Fırat ve Dicle ile onların kollarındaki suların düzenlenmesine ilişkin Birinci Protokole göre; Türkiye Irak'ı, Dicle ve Fırat ile onların kolları üzerindeki koruma tesisi çalışmalarlarıyla ilgili planlarından haberdar edecek, bunun için de, bu çalışmalar, hem Irak, hem Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda mümkün olduğunca ortak anlaşmalarla belirlenecektir.¹⁴

1950'lere gelindiğinde, gerek Suriye, gerekse Türkiye, Fırat üzerinde kendi büyük çaplı projelerini geliştirmeye başlamışlardır. Bu dönemde Suriye, Asi nehri üzerinde baraj ve sulama tesisleri kurmayı da planlamış ve proje finansmanı için Dünya Bankası'na başvurmuştur. Dünya Bankası, durumdan etkilenebilecek diğer üye ülkelerin çıkarlarını da göz önünde bulundurarak Suriye'ye Asi nehrinde aşağı çığır ülkesi olan Türkiye ile görüşmesini tavsiye etmiştir¹⁵ Dünya Bankası'nın bu yaklaşımı etkilerini bugün de sürdüren iki önemli sonuç doğurmuştur. Biricisi; Suriye, Türkiye'ye katılmasını kabul edemediği Hatay ilinden denize dökülen Asi konusunda Türkiye'den onay almayı politikasına uygun bulmadığı yorumuna yol açacak biçimde, kredi talebini geri

¹² Osman Tekinel, **a.g.e.**, s.35

¹³ Mehmet Kocaoğlu, **Ortadoğu**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s.193.

¹⁴ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri II**. Kitap, Ankara, 1993, s.248

¹⁵ Gün Kut, **"Türk Dış Politikasında Su Sorunu"**, Türk Dış Politikasının Analizi, Der Yayınları, 1994, s.226.

çekmiştir. Suriye'nin Asi nehri Türkiye ile görüşme konusu yapmaktan kaçınma politikası bugün de devam etmektedir. İkinci önemli sonuç; Türkiye'nin Fırat üzerinde 1960'larda inşasına başlayıp 1973'te işletmeye soktuğu Keban Barajı ve 1987'de tamamladığı Karakaya Baraj ve hidroelektrik santralleri için Dünya Bankası'ndan talep ettiği krediler karşılığında ve bankanın politikası gereğince, barajların doldurulma işlemi sırasında nehirden aşağı çığır ülkelerini tatmin edecek asgari miktarda su bırakmayı taahhüt etmesidir.¹⁶

Türkiye tarafından Fırat üzerine kurulan ilk baraj olan, Keban'ın proje çalışmalarına 1964'te, inşaatına ise 1965 yılında başlanmış ve 1974 yılında bitirilmiştir. Aynı yıllarda Suriye Fırat nehri üzerinde başladığı Tapka Barajı'nı 1975 yılında tamamlamıştır. Bu yıllarda başlayan mansap ülkelere su bırakılması konusundaki görüşmeler; 1966 yılında Türkiye'nin 450 m³ su bırakmayı taahhüt etmesi ile uzlaşmaya varılmıştır. Bu tarihten itibaren barajın inşa safhasında, ülkeler arasında bilgi alışverişinin dışında önemli bir olay gelişmemiştir.¹⁷

1974 -1975 yıllarında Türkiye ve Suriye'nin büyük barajlarını bitirmesi ile birlikte, ülkeler arasında Fırat'ın sularının kullanımına ilişkin ciddi sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak, bu yıllarda asıl sorun Suriye ve Irak arasında yaşandı. 1973-1974'te Suriye'de Tapka Barajı'nın inşası ikili ilişkilerin gerildiği bir döneme rastladı ve Irak'ın sert tepkisine yol açtı. Esat Gölü havzasının doldurulması Irak'ı Fırat'ın doğal akışından geçici olarak yoksun bıraktı. Irak 1975'te Fırat'ın yıllık ortalama akışından (9,4 km³) üçte birinden azını aldığını iddia ederken, Suriye, Irak'a aynı dönemde yıllık üretimi olan 12,8 km³ suyun bırakıldığını iddia etmekteydi. Suriye yetkilileri Irak'ın herhangi bir su açığını, Dicle'nin sularını kullanarak giderebileceğini ileri sürdüler.¹⁸ Irak, Dünya Bankası'nın 1965'teki önerisi doğrultusunda, Fırat'ın sularındaki "adil hakkının" 16,1 km³ düzeyinde olması gerektiğini iddia etti. Irak, Nisan 1975'te Suriye'nin Fırat'ın sularını Esat Gölü'nü dolduracak miktardan fazlasını, politik nedenlerle tuttuğunu ve böylece Irak'ın kışlık tahıl üretiminin % 70'inin yok olmasına neden olduğunu ileri sürerek Arap Birliği'ne şikayetini bildirdi. Suudi Arabistan ve SSCB'nin Haziran 1975'teki arabuluculuğunun ardından Suriye Tapka Barajı'ndan daha fazla su bırakacağını bildirdi ve aynı yılın Ağustos ayında Fırat'ın sularının paylaşılmasına yönelik Suudi Arabistan önerisini (daha sonra uyulmamış da olsa), kabul ettiğini açıkladı. Ancak Irak, 1980'lerde

¹⁶ Rifat Uçoral, "Siyasi Tarih" (1789-1994), İstanbul, 1995, s.256

¹⁷ Mehmet Gönülöbol, a.g.e.,s.670

¹⁸ Uçoral, a.g.e.,s.257

yaşanan yarı kuraklık döneminde Suriye'yi her fırsatta Fırat'ın sularını tutmakla suçlamaya devam etti.¹⁹

Türkiye - Suriye ilişkilerinde ciddi şekilde su problemi çıkaran diğer gelişme, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin ortaya atılmasından ve bir kısmının gerçekleşmesi olmuştur. Türkiye su kaynaklarının %28'ini oluşturan Dicle ve Fırat nehirleri yakın zamana kadar atıl durumdaydı. Bu potansiyeli kullanmak isteyen Türkiye Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınması için uzun vadeli ve kapsamlı bir kalkınma planı hazırlamış, bu kapsamda Güneydoğu Anadolu Projesi adı altında (GAP) sulama ve enerji amaçlı 22 baraj, 19 hidroelektrik santralinin yapımına başlamıştır. Proje tamamlandığında atıl durumunda olan 1.8 milyon hektarlık arazi sulanacak ve yılda 23 milyar kw/saat elektrik üretilecektir.

Türkiye'nin Aşağı Fırat Projesi'ni geliştirerek Güneydoğu Anadolu Projesi'ni faaliyete geçirmek üzere olduğunun ilk işaretleri gelmeye başladığında ise aşağı çığır ülkelerinin Fırat konusunda bir anlaşmaya varma talepleri yüksek sesle telaffuz edilmeye başlamıştır. Aşağı çığır ülkelerinin temel korkusu GAP çerçevesinde sulanması planlanan 1,8 milyon hektar tarım arazisi nedeniyle öncelikle Fırat ve daha az ölçüde Dicle sularının bugün Türkiye tarafından kullanılmadan Suriye ve Irak'a akan sularının azalmasıdır. Nihayet, 1980'de Irak ve Türkiye arasında imzalanan Karma Ekonomik Komisyon Protokolü uyarınca bölgesel sular sorununu görüşmek amacıyla bir Ortak Teknik Komite kurulmuş, Suriye de bu komiteye 1983'te katılmıştır.²⁰

Türkiye'nin GAP'ın en önemli parçasını oluşturan Atatürk Barajı'na başlamasından bir yıl sonra, 1982'de ilk toplantısını yapan Ortak Teknik Komite, Suriye'nin de katılmaya başladığı üçüncü toplantısından, 1992'de yapılan on altıncı ve son toplantısına kadar tarafların birbirleriyle tamamen çelişen çıkarları ve en temel konulardaki görüş ayrılıkları nedeniyle gündem bile belirleyemeden dağılmıştır.²¹

3. Uluslararası Hukuk Açısından Fırat ve Dicle

Ortadoğu'da sürekli artan su talebi ve su kaynaklarının yetersizliği, zaten paylaşımı konusunda sorunlar bulunan sınır aşan sular konusunda bu ırmaklara kıyıdaş olan ülkeler arasında gelecekteki olası çatışmaları gündeme getirmektedir. Su yoksulu bir bölge olan Ortadoğu'da kıt olan su kaynakları hesapsız ve hoyratça kullanılmaktadır. Bu şekilde devam ettiği takdirde 21.yüzyılın ilk

¹⁹ Uçoral, a.g.e., s.257

²⁰ İbrahim Mazlum, *Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları Açısından Sınıraşan Sular Sorunu*, En Uzun On Yıl, Buke Yayınları, Mart 2000, s.371.

²¹ Gün Kut, a.g.e.,s.226.

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GAP VE SU SORUNUNA YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE FIRAT VE DICLE NEHİRLERİNİN YÖNETİMİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR

çeyreğinden itibaren iki ya da üç ülkenin dışında tüm Ortadoğu, çok ciddi bir su krizi yaşayabilecektir. Böyle bir durumda, diğer bölgelere nazaran çok daha fazla şiddet potansiyeline sahip olduğu bilinen Ortadoğu'da "su savaşlarının" çıkacağı ve bu savaşların çok yakın zaman diliminde yaşanacağı iddia edilmektedir.²² Tabii ki savaşın alternatifi de sorunun karşılıklı görüşmeler ve uluslararası hukuk kuralları ve ilkeleri çerçevesinde çözüme kavuşturulmasıdır.

Fırat ve Dicle Irmakları Suriye ve Irak için "Uluslararası Su" Türkiye için ise "Sınır Aşan Su" (Transboundary rivers) dur. Suriye ve Irak'ın Fırat ve Dicle'yi uluslararası su olarak nitelendirmeleri her şeyden önce paylaşma amacına dayanıyor. Çünkü "uluslararası" nitelemesi genellikle paylaşılabilirliği ortaya koymaktadır. Oysa "sınır aşan" sulara suyun çıktığı ülke ile aktığı ülke arasında eşit egemenlik söz konusu olamaz. BM Uluslararası Adalet Divanı (UAD) Statüsü'nün md.38'e göre uluslararası hukukun kaynakları; Anlaşmalar, teamül, hukukun genel ilkeleri, mahkeme kararları, doktrin olarak sınıflandırılmaktadır. Uluslararası su yolları bakımından bağlayıcı kural, ya da alışılmış bir uygulama bulunmamaktadır²³.

Anlaşmalar, Viyana Antlaşmalar Hukuk Sözleşmesi (VAHS) md.64 gereğince, sadece anlaşmaya taraf olanları bağlar ve onlar için hak ve yükümlülükler doğurur. Ancak istisnaen "özellikle ulaşım yollarıyla ilgili birtakım anlaşmaların üçüncü uluslararası taraflar için de haklar" doğurduğu görülebilir. Sınır aşan suların hukuki kaynakları bakımından devletler, daha çok, uyumsuzluğa taraf devletlerin bir araya gelmesi ile o konuya özgü özel bir anlaşma imzalama yoluna gitmektedirler. Ancak bu anlaşmalar, bir diğer uyumsuzluğu çözümlenecek anlaşmalar bakımından aynen uygulanabilme kabiliyetini haiz değildir. Çünkü anlaşmalar birbirinden farklı nehirler üzerinde doğan uyumsuzlukları çözümlenmekte, ortaya konulan sorunlar ve mutabık kalınacak çözümler farklılaşabilmektedir. Aynı özellikleri taşıyabilen nehirler bakımından ise, sorunlar aynı olabilse de çözümler, somut uyumsuzluğa göre değişik olabilmektedir. Örneğin, su konusunda imzalanan anlaşmalar, ülkeler arasındaki topyekün ilişkilerin sadece bir parçasıdır. Buna bağlı olarak da taraflardan birinin anlaşmanın müzakere edildiği dönemdeki pazarlık gücü, benzer durumlardaki başka kıyıdaş devletlerinkinden farklı olabilir veya taraf ülkelerden birinin o anlaşmayla verdiği taviz, başka bir anlaşma ile dengelenmiş olabilir²⁴. Sonuç olarak, bir akarsu ile ilgili anlaşma, başka bir akarsu ile ilgili anlaşmada aynen kullanılamamaktadır.

²² Orhan Tiryaki, *Sınır Aşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu*, Hak Yayınları, İstanbul, 1994, s.146-147

²³ Gündüz, *a.g.e.*, s.81 ; Sönmezoğlu, *a.g.e.*,s.541; Tomambay, *a.g.e.*,s.152.

²⁴ Öztürk, *a.g.e.*, s.133.

Zaten uluslararası hukukta nehir sularının paylaşımı konusunda kesin bir kural da yoktur. Bir akarsuyun uluslararası su olarak tanımlanabilmesi her şeyden önce suyun drenaj alanındaki ülkelerin hepsinin taraf olduğu bir anlaşmanın varlığı gerekmektedir. Bu çerçevede Türkiye'den doğup komşu ülkelere geçen Fırat ve Dicle nehirleri için Türkiye, Irak ve Suriye'yi taraf konumuna getiren bir anlaşma yoktur.²⁵ Bu akarsular konusunda 29 Mart 1946 tarihli Dostluk ve iyi niyet anlaşması varsa da, bu Türkiye ile Irak arasında olup Suriye taraf olmadığı için, söz konusu anlaşmanın Fırat ve Dicle'yi uluslararası su konumuna getirmeyeceği açıktır.

3.1. Uluslararası Hukukta Sınır Aşan Suların Kullanım Hakkı Konusundaki Yaklaşımlar

Uluslararası hukuk alanında sınır aşan suların kullanım hakkı konusundaki yaklaşımları kısaca ele alacak olursak,²⁶ aşağıda belirtilen altı temel yaklaşımın bu konuda esas teşkil ettiğini görürüz.

3.1.1. Harmon (ya da Mutlak Egemenlik Hakkı) Yaklaşımı Bu yaklaşıma göre ülkelerin, sınır aşan suyunun kendi toprakları üzerinde kalan kısımları üzerinde sınırsız kullanım hakkı bulunmaktadır. Harmon yaklaşımında sınır aşan sular konusunda uluslararası hukuk kuralları göz önüne alınmamaktadır.

3.1.2. Sınırlı Egemenlik Hakkı Yaklaşımı

Sınırlı egemenlik hakkı yaklaşımı, bir ülkenin sınırları içindeki sulardan yararlanma ve doğal akışta değişiklik yapma hakkını kabul eder, ancak bu yararlanmaların ve değişikliklerin alt kıyıdaş ülkelere ciddi zarar vermemesi gerektiğini ileri sürer. Çağdaş hukukçular tarafından ağırlıklı olarak bu görüş benimsenmektedir.

3.1.3. Ortak Havza Yaklaşımı

Bu yaklaşım bir nehrin havzasını paylaşan bütün ülkelerin bu havzanın ve suyunun ortak sahipleri olduklarını ileri sürmekte ve yapılacak düzenlemelerin bu anlayışla gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ortak havza yaklaşımı siyasal sınırlamaları dikkate almadığı için uygulanabilir olmaktan uzaktır.

---

²⁵ Pazarcı, a.g.e.,s.248.

²⁶ Tekinel, a.g.e., s.33

3.1.4. Komşu Ülke Kaynaklarının Etkilenmemesi Yaklaşımı

Mutlak egemenlik yaklaşımının zıt kutbu olan bu görüş, her devletin bir başka devletten kendi topraklarına akan suların doğal akışı değiştirilmeden ve bozulmadan aktarılmasını isteme hakkı bulunduğunu ileri sürmektedir. Doğal olarak, bu hakka sahip devlet de kendi topraklarından geçen suları gene doğal akışını değiştirmeden, bozmadan alt kıyıdaş devlete aktarma yükümlülüğünü taşıyacaktır. Bu görüş uygulanırsa bir ırmağın sularından en alt kıyıdaş ülke dışındaki ülkelerin yararlanması pratik olarak olanaksızdır.²⁷

3.2. Uluslararası Hukukta Sınır Aşan Suların Kullanım Hakkı Konusundaki Düzenlemeler

Sınır aşan ve sınır oluşturan sular konusunda uluslararası kuruluşlar tarafından yetersiz de olsa birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeleri iki grupta inceleyebiliriz:

3.2.1. Uluslararası Hukuk Derneği'nin (ILA) Çalışmaları:

Derneğin 1966 yılındaki Helsinki toplantısında bazı tavsiye niteliğinde kararlar alınmıştır.²⁸ Helsinki kuralları olarak da isimlendirilen bu kararlar, kıyıdaş ülkeler arasında sudan ortak yararlanma konusunda **hakça ve makul kullanım** kavramını ortaya koymuştur. Bu kavram aşağı ve yukarı kıyıdaş ülkelerin sınır aşan sulardan makul ve hakça ölçüler içinde yararlanabileceklerini vurgulamaktadır.

3.2.2. BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Çalışmaları

Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu 1970 yılından beri uluslararası suların kullanımıyla ilgili çok sayıda rapor hazırlamıştır. En son 1991'de hazırlanan ve 22 Temmuz 1994'te ikinci okuması tamamlanan 33 maddelik bir taslak metin bulunmaktadır. Ancak bu taslak tüm ülkeler tarafından onaylanmamıştır.

UHK taslağındaki önemli noktalara değinecek olursak, taslakta sınır aşan ve sınır oluşturan sular ayrımı yapılmadan uluslararası sular kavramı kullanılmaktadır. Taslağın en önemli hükümleri 5. ve 7. maddelerinde yer almaktadır. Bu maddelerde kıyıdaş ülkelerin 'adil ve makul ölçüler içinde' sulardan yararlanma hakları teyit edilirken bu yararlanma sırasında diğer kıyıdaş ülkelere 'kayda değer bir zarar

²⁷ Keskin, a.g.e., s.530

²⁸ Branko Bosnjakovic, Regulation of International Watercourses Under the UN/ECE Regional Agreements. "Water International", V.25, N.4, 2000, s.544.

vermemeye özen göstermeleri' ilkesi ortaya konmaktadır. Buradaki '**kayda değer zarar**' kavramının tanımı açık değildir.²⁹

Taslağın 6. maddesinde ise hakça ve akılcı bir şekilde optimum bir kullanımın nasıl ve hangi usullerle gerçekleştirilebileceği kaydedilmiştir. Bu maddede, yalnız bu kriterlerle sınırlı olmamakla beraber; bölgenin nüfusu, iklimi, alternatif su olanakları, gelişmişlik düzeyi, teknolojik durumu, hidrolojik özellikleri ve akarsuyu kullanan ülkelerin ekonomik ve sosyal gereksinmelerinin suyun havza ülkeleri arasında paylaşımında dikkate alınması öngörülmektedir.

Meseleye teknik bir mesele gözüyle bakan çevrelerce önemli bir yaklaşım olarak görülmekte olan, devletler arasındaki sınırları gözetmeden "**havza bütününde en iyi yararlanma**" görüşü ise bu durum karşısında ikinci planda kalmıştır. Söz konusu karar tasarısının Birleşmiş Milletler'deki oylamasında, Türkiye, Çin ve Burundi red oyu kullanmışlar, birçok ülke çekimser oy kullanmış, birçok ülke oy kullanmamış, bazı maddeler de üye devletlerin ancak üçte bir kadarının olumlu oyuyla kabul edilmiştir.³⁰

Birleşmiş Milletler'in 21 Mayıs 1997'de kabul ettiği, "Uluslararası Su yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımları Kanunu Hakkındaki Sözleşmesi" başlığını taşıyan kararı, sınır-aşan veya sınır-oluşturan suların yer aldığı havzaları "uluslararası suolları" olarak tanımlamakta, sadece kıyıdaş ülkelere değil, kıyıdaş ülkelerle ekonomik anlaşmaları olan diğer ülkelere de görüşmelere katılma kapısını aralamaktadır. Uluslararası su yolu niteliği taşıyan bu suların "hakça" ve "makul" biçimde kullanılması ve "önemli zarara sebebiyet verilmemesi" esası bu sözleşmenin özünü oluşturmaktadır.³¹

Hukuksal görüşler arasından hakkaniyete uygun kullanım görüşüne dayanan ve uluslararası hukuk komisyonunun, ülkelerin uymalarını istediği ilkeler şunlardır:

- a. Coğrafi, hidrografik, iklimsel, ekolojik ve doğal nitelikteki diğer etkenler,
- b. Kıyıdaş devletlerin sosyal ve ekonomik ihtiyaçları,
- c. Kullanımın diğer kıyıdaş ülkelere olan etkileri,
- d. Sınır aşan sular mevcut potansiyel kullanımları,

²⁹ Filiz Kartal, "Su Yönetimi: Son Dönemdeki Politika Arayışları", Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt.8, Sayı:4, Ekim 1999, TODAIE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, s.101-102.

³⁰ Branko Bosnjakovic, . a.g.e.s.544.

³¹ U.N. "Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses". New York, United Nations, A/51/869, 1997, s.25.

e. Sınır aşan suyun doğal özelliklerinin korunması, geliştirilmesi ve su kaynaklarının ekonomik kullanımı, bu amaca yönelik alınan tedbirlerin mahiyeti.³²

3.2.2.1. Birleşmiş Milletler/Avrupa Ekonomik Komisyonu'nun Sınır-aşan Akarsuların ve Uluslar arası Göllerin Korunması ve Kullanımı Sözleşmesi

BM Avrupa Ekonomik Komisyonu (UN/ECE), suyun niteliğinin korunması ve iyileştirilmesine öncelik veren ve bu amaçla 2000'li yıllarda sağlanması gereken koşulları hedefleyen, Avrupa ülkelerinin büyük bölümü ile Avrupa Birliği tarafından da kabul edilmiş olan anlaşmalar ortaya koymuştur.³³ *"Bu bağlamda, 1992'de Helsinki'de imzalanan ve 1997'de yürürlüğe giren, "Sınır-aşan akarsuların ve uluslararası göllerin korunması ve kullanımı sözleşmesi" anlaşma temelini oluşturmaktadır. 1999'da buna ek olarak Londra'da "Su ve sağlık protokolü" imzalanmıştır. 1991'de Espoo'da imzalanmış olan "Sınır-aşan çerçevede çevresel etki değerlendirmesi sözleşmesi" de 1997'de yürürlüğe girmiştir."*³⁴

Ayrıca, 1998'de Aarhus'ta imzalanan "Çevre konularında bilgi alma, karar vermede toplumun katılımı ve hak arama sözleşmesi" de, sulardan yararlanma ve korunma konularında yapılacak uygulamaların çevresel etkisinin değerlendirilmesinde sivil toplum örgütlerinin katılımı açısından ilginç boyutlar getirmektedir.

3.3. Tarafların Su Sorununa Yaklaşımları ve Gerekçeleri

a. Türkiye

Halen Türkiye, debisi ortalama 1000 m³/sn olan Fırat sularından Suriye ve Irak'a 500 m³/sn su bırakmaktadır. Türkiye'nin yaklaşık % 90'ı kendi topraklarından kaynaklanan bir nehrin sularının % 50'sini aşağı havza ülkelerine bıraktığı ve bu konuda da sulama ve enerji projelerinin başlamasından beri, teknik sorunlar hariç, herhangi bir aksaklık olmadığı açıktır. Türkiye GAP Projesi gereği Atatürk Barajı'nın doldurulması sırasında dahi üzerine düşen hukuki ve ahlaki bütün görevleri yerine getirmekle kalmayıp, fiili düşmanlık gösteren bu iki ülkeye karşı (PKK Terör örgütüne yardım ve yataklık) oldukça cömert davranmaktan kaçınmamıştır. Türkiye'nin bu sulardan yararlanma konusundaki

³² U.N. a.g.e.,s.25.

³³ www.suvakfi.org.tr/sudosyalari/uluslararasıisu/suhukuku.htm, 31.10.2006.

³⁴ www.Suvakfi.Org.Tr/Sudosyalari/Uluslararasıisu/Suhukuku.Htm,ÖzişÜnal,Özdemir Yalçın, Baran Türkay, Türkman Ferhat, Fıstıkoğlu Okan, Dalkılıç Yıldırım,"Türkiye'nin Sınır - Aşan Sularının Su Hukuku ve Su Siyaseti Açısından Durumu" 31.10.2006.

çabalarını ve hakkını sınırlandırmasını istemek, Türkiye'nin egemenlik haklarını sınırlandırmasını istemektir. Bu kısıtlamaya ne uluslar arası hukuk, ne iyi komşuluk ilişkileri nede "hakça, makul ve optimum kullanım ilkeleri" izin vermez/öngörmez.³⁵ Suriye ve Irak'ın talep ettikleri su miktarının, Dicle ve Fırat'ın su arzıyla karşılanamayacağı da oldukça açıktır.

Uluslararası hukuka uygun olarak Türkiye; Fırat ve Dicle'yi "sınıraşan sular", olarak kabul etmekte, bu akarsuların ilgili ülkeler arasında "**hakkaniyete uygun tahsis**"ini öngörmektedir. Suriye ve Irak ise "**paylaşma**" ilkesini savunan, çözüm olarak üçlü anlaşma önermektedirler. Türkiye; bu akarsuların kendi topraklarındaki bölümlerinin egemenliğinin kendine ait olduğunu ileri sürerek, suların paylaşılması konusunda üçlü bir anlaşmanın hukuksal değil, siyasal bir tavır olacağını belirterek Irak ve Suriye'nin önerilerini reddetmektedir.³⁶

b. Irak

Irak'ın tezine göre; Irak devleti binlerce yıldan beri bu sulardan sulama amaçlı olarak yararlanmış ve buralarda tesisler kurmuştur. O nedenle "müktesep haklar"a sahiptir.

Türkiye Atatürk barajının doldurulması sırasında Irak'a zamanında haber vermeyerek uluslararası hukuk kurallarını çiğnemiş, dahası taahhüt ettiği su miktarının altına düşerek, Irak halkını zor durumda bırakmıştır. Bununla da kalmayarak inşa ettiği ve edeceği yeni tesislerle aşağı havza ülkelerinin mağduriyetine neden olacaktır.

Irak çözüm olarak, matematiksel formülle "paylaşma" ilkesini savunmakta, üçlü anlaşma önermektedirler.³⁷ Her ülke için su miktarı bütün projeler göz önüne alınarak ayrı ayrı hesaplanmalıdır. OTK bu konuda gerekli verileri çıkarmalıdır.

c. Suriye

Suriye Fırat ve Dicle'yi "uluslararası sular" olarak nitelendirmektedirler. Bu nehirler uluslararası suyolları olup, "ortak kaynaklar" niteliğindedir. O nedenle havza ülkeleri arasında üçlü bir anlaşmayla, tıpkı Irak'ın getirdiği çözüm önerisi gibi, salt matematiksel anlayışla paylaşılması tezini savunmaktadır³⁸.

---

³⁵ Kocaoğlu, a.g.e.,s.195-196.

³⁶ Melek Fırat- Ömer Kürkçüoğlu, "**1980-90 arası Ortadoğu ile İlişkiler**", Türk Dış Politikası C.II, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 146-147.

³⁷ Fırat-Kürkçüoğlu, a.g.e.s.146.

³⁸ Fırat-Kürkçüoğlu, a.g.e.s.146.

Fırat ve Dicle ile beraber Suriye ile yaşanan sorunlardan biri de Asi Nehri'dir. Suriye halen Asi Nehri'ni büyük ölçüde sulamada kullanarak yaz mevsimi boyunca suların Türkiye'ye ulaşmasını engellemektedir. Suriye, Asi Nehri'nden yaptığı sulamalarda tasarruf sağlayıcı sulama yöntemlerine de başvurmayarak bu nehirlerden Türkiye'nin yararlanmasını imkansız bir hale getirmektedir. Suriye Asi nehri üzerinde yaptığı çalışmalar konusunda da Türkiye'ye bilgi vermemektedir. Oysa Türkiye, Fırat ve Dicle üzerinde yaptığı bütün projelerde Suriye'yi bilgilendirmekte ve 1987 yılında yapılan bir protokole istinaden de bu ülkeye Fırat Nehri'nden saniyede 500 m³ su bırakmayı da sürdürmektedir. Yapılan hesaplamalara göre, Suriye Asi Nehri üzerine inşa ettiği barajlarla Hatay'ın önemli ovası olan Amik Ovası'nın sularının 1/3'ünü kesmiş bulunuyor.³⁹ Asi Nehri'nin yıllık su potansiyeli 1,2 milyar m³tür. Suriye ve Lübnan Asi Nehri'nin sularının yaklaşık % 98'ini kendi ülkelerinde kullanmakta, Türkiye'ye bırakmamaktadırlar. Asi Nehri'nin su kapasitesinin % 2'sini Türkiye kullanmakta olup, bu miktar da nehre Türkiye'den katılan sulardır.

Özetle; Türkiye tahsis konusunda uluslararası hukukça belirlenmiş ilkeler esas almaktadır: "Suların hakça ve akıllıca kullanımı" ilkesi çerçevesinde bilimsel ve objektif ölçütler geliştirilmesini, "Önemli zarar vermeme" ilkesi gereği ilgili ülkelerin suyun kullanımında birbirine zarar verici eylemlerden kaçınmasını gerektiği görüşünü savunmuştur. Türkiye daima bu ilkeler çerçevesinde hareket ederek, suyu aşağı havza ülkelerine karşı bir silah olarak kullanmayı düşünmemiştir. Hakkaniyet ilkeleri çerçevesinde de taahhüt ettiği su miktarını göndermeye azami dikkat göstermiştir.

4. Türkiye'nin Su Sorununa Çözüm Önerileri

Türkiye Bölgenin en önemli sorunlarından biri durumunda olan su sorununa, gerek, Fırat ve Dicle nehirleri bağlamında sorun yaşadığı Suriye ve Irak devletlerine yönelik, gerekse Suriye ve Irak' a ilave olarak geniş ölçekte su sorununa ile karşı karşıya bulunan Suudi Arabistan, İsrail, Ürdün, Filistin, Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkeleri de kapsayacak bazı çözüm önerileri getirmiştir.

4.1. Türkiye'nin Suriye Irak'a Yönelik Üç Aşamalı Paylaşım Planı

Türkiye tarafından Fırat ve Dicle nehir sularının paylaşımı konusunda Suriye ve Irak hükümetine önerilmiş olan bu plan, sorunun

³⁹ Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, **Ortadoğu ve Geleceği**, SİSAV Yayını, İstanbul, 1992, s.14.

belli aşamalardan geçirilerek çözüme kavuşturulmasını savunmuştur. Bu aşamalar şöyledir:

- a) Su kaynaklarına ilişkin envanter çalışmaları,
- b) Toprak kaynaklarına ilişkin envanter çalışmaları
- c) Tüm toplanan verilerin birlikte değerlendirilmesi

Bu plan, Türkiye'nin "Fırat-Dicle Havzası Sınıraşan Sularının Akılcı, Hakça ve Optimum Kullanımı için Üç Aşamalı Plan" çerçevesinde 1990'dan beri savunduğu, kıt bir kaynak olarak suyun etkin bir biçimde kullanılması ilkesinin yaşama geçirilmesi doğrultusunda atılmış bir adım ve başarılı bir örnek oluşturmıştır.⁴⁰

Planın iki önemli yönü bulunmaktadır. Birincisi, plan her iki akarsuyu tek bir sistem içinde değerlendirmektedir. İkincisi, her üç ülkede de veri toplama işleminin ortak olarak gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Böylece her üç ülkedeki su ve toprak kaynakları konusunda mutabakat sağlanacak ve gerçek verilere dayalı, hakça ve makul faydalanma sağlanacaktır. Fakat, OTK toplantılarında Suriye ve Irak'ın yaklaşımı Türkiye'den çok farklı olduğu için bir uzlaşma zemini sağlanamamıştır.

4.2. Türkiye'nin Bölgesel Düzeyde Ortaya Attığı Çözüm Önerileri

Türkiye, Suriye ve Irak ile birlikte su sorunu yaşayan diğer bazı Orta Doğu ülkelerini de kapsayacak şekilde bir dizi çözüm önerileri ortaya atarak soruna barışçıl bir çözüm bulma arayışları sergilemiştir. Bu faaliyetlerden kısaca bahsetmek, meseleye Türkiye'nin bakış açısını yansıtmak ve suyun paylaşımının, Türkiye tarafından casus belli (savaş sebebi) değil, casus paci (barış sebebi) olarak görülmesi açısından faydalı olacaktır.

4.2.1. Barış Suyu Projesi

Zamanın Türkiye Başbakanı Turgut Özal tarafından, 1986 yılında ortaya atılmış olan ve Barış Suyu Projesi olarak anılan girişim, Ortadoğu'nun su sorunları ile ilgili gündemde önemli bir yer tutmuştur. Türkiye'nin iç suları olan Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden, Türkiye'nin tüm ihtiyacı düşüldükten sonra artakalan suyun bir bölümünü teşkil eden; günde 6 milyon m³ suyun, Arap ülkelerine iletilmesini öngören projenin, ön inceleme kademesindeki çalışmaları 1986 yılında

---

⁴⁰ Gün Kut, "Ortadoğu'da Su Sorunu: Çözüm Önerileri", *Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*, İstanbul, Bağlam Yay., 1993, s. 478.

yapılmıştır. Bu teklifle, bazı Ortadoğu ülkelerinin su açıklarının kısmen de olsa karşılanmasının çok ötesinde, bölge ülkeleri arasında büyük bir proje etrafında işbirliği ve güven ortamı (confidence building) yaratarak, bölge istikrar ve güvenliğine katkı sağlanması hedeflenmiştir. Maliyeti yaklaşık 20 milyar dolar tahmin edilen ve inşaat aşamasında boru hattının geçtiği her ülkedeki yerel malzeme ve işçiliğin kullanılması öngörülen proje, küresel ölçekte alt yapı projeleri listesinde yer alan tesislerden birisidir.⁴¹

Ürdün, Filistin, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin su kaynaklarına katkıda bulunacak olan proje iki boru hattından oluşmaktadır.

Batı hattı olarak isimlendirilen hattın kapasitesi günde 3.5 milyon m³ olup uzunluğu 2700 km'dir. Bu hat Türkiye topraklarından çıktıktan sonra Hama, Humus, Halep, Şam, Amman, Yanbu, Medine üzerinden geçerek Mekke'ye ulaşmaktadır. Ön hesaplara göre suyun 1 m³'ünün maliyeti 0.84\$/m³tür.

Doğu hattı ise, Suriye ve Ürdün üzerinden Körfez ülkeleri Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirliklerine kadar uzanmaktadır. Batı hattına göre daha uzun olup 3900 km'dir. Günlük kapasitesi ilk hesaplara göre 2.5 milyon m³ olarak saptanmıştır. Bu hat ile iletilecek suyun maliyeti 1.07 \$/m³ hesaplanmıştır. Doğu hattının maliyeti 12 milyar, Batı Hattının ise 8 milyar dolar olarak tespit edilmiştir.⁴²

Projenin yatırım bedeli yüksek olduğu için, boru hattının Suudi Arabistan ve Körfez bölgesine uzatılması yerine, en yoğun su sıkıntısının yaşandığı Ürdün'e kadar getirilmesi, böylece daha kısa bir hatla yetinilerek maliyetinin düşürülmesi bazı uzmanlarca teklif edilmiştir. Proje ile iletilmesi öngörülen yıllık su miktarı 2.19 milyar m³ olup Ürdün nehrinin yıllık ortalama su kapasitesinin 1.6 katıdır.

4.2.1.1. Barış Suyu Projesine İlişkin Politik Yaklaşımlar

Barış suyu boru hattı projesi ortaya atıldığı günlerden itibaren, olumlu ve olumsuz çeşitli politik tepkilerle karşılaşmıştır. Ürdün genelde sıcak bir yaklaşım gösterirken, Suudi-Arabistan ve Suriye olumsuz bir tavır takınmıştır. Büyük su sıkıntısı içinde olan ve ileride bu problemleri daha da artacak Ürdün ve Filistin'in projeyi desteklemelerine karşın, Arap kamuoyunda özellikle Suriye'nin girişimleri ile konu amacından tamamen saptırılarak, Türkiye aleyhinde bir kampanya başlatılmıştır.

⁴¹www.kho.edu.tr/yayinlar/btym/haftalikbasbultenleri/basinozetleri/2003/2428subatic.htm.(11 Mayıs 2003)

⁴²John Bullog, Adel Darwish; Su Savaşları, Çeviren:Mehmet Harmancı, Altın Kitap Yayınevi, İstanbul, 1994, s.137.

Ortadoğu bölgesi üzerine yapmış oldukları çalışmalarla bilinen John Bullog, Adel Darwish; özellikle Araplar tarafından Türkiye'nin Barış suyu projesinin, Osmanlı İmparatorluğu'nu canlandırmaya yönelik bir girişim olarak algılandığını belirtmişlerdir.⁴³

Deniz suyu arıtma tesislerini geniş ölçüde kullanan Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri gerek ekipman temini gerekse tesislerin işletilmesi aşamalarında, yabancı teknolojiye bağlı bulunmaktadır. Bu teknolojiye sahip uluslararası büyük şirketlerin bölgedeki etkinliği ve ticari çıkarları, arıtma teknolojisi dışında su temini yönündeki girişimlere karşı bir lobi oluşturmuştur. Boru hattı projesi ile taşınacak suyun m³ maliyetinin (Batı hattı: 0.84\$/m³ ve Doğu hattı: 1.07\$/m³) yüksek olduğu iddia edilerek, Ölüdeniz kıyısında kurulacak ve Akdeniz-Ölüdeniz iletim sisteminden elde edilecek enerji ile işletilecek arıtma tesislerinden elde edilecek suyun maliyetinin 0.64\$/m³ olduğu ifade edilmiştir.⁴⁴ Dolayısıyla, uluslararası büyük firmaların birer baskı unsuru olarak ortaya çıkması, projeyi engelleyen önemli bir husus olmuştur.

4.2. Manavgat Su Temin Projesi

Akdeniz Bölgesinde yer alan Manavgat Çayı, Akdeniz'e, ortalama olarak her gün 4 milyon metreküp su boşaltmaktadır. Projeye göre, çayın suları Belen mevkiinde depolanacak ve toplanan 500 milyon metreküp suyun, 2 milyon metre küpü tarımda, kullanılacak, 250 milyon metreküp ise, Akdeniz'e döküldüğü yerde, kıyıdan 1300 m Uzaklıkta, deniz üzerinde yapılacak iki adet platforma sevk edilecek ve buradan tankerlerle Ortadoğu ülkelerine sevk edilecektir. Manavgat projesinin teknik sorumluluğunu DSİ Genel Müdürlüğü üstlenmiştir. Bakanlar Kurulu kararıyla Ağustos 1990'da başlatılan projenin Ağustos 1992'de altyapı inşaatlarına fiilen başlanmıştır. 8 Aralık 1998 tarihinde Manavgat Çayı Su Temin Tesisi, zamanın Başbakanı Mesut Yılmaz tarafından açılarak hizmete girmiş⁴⁵ ve bu tarihe kadar 147 milyon ABD doları harcanmıştır.

Manavgat Projesi'ne ilişkin işletme hakkının özel sektöre devredilerek su satış ve dağıtımının özel kuruluşlar eliyle yürütülmesi öngörülmektedir. Türkiye'nin su satabileceği başlıca Ortadoğu ülkeleri Suriye, İsrail ve Filistin yönetimidir. Bu üç ülkeye, bölge dışından Kıbrıs ve Kuzey Afrika ülkelerinin katılacağını düşünülebilir. Son zamanlarda İsrail ve Ürdün'ün Manavgat suyundan faydalanması ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Anlaşmaya göre İsrail 2006'dan başlayarak 20 yıl

⁴³ Akmandor, a.g.e., s.34.

⁴⁴ www.basarm.com.tr/yayin/politik/susorun02.htm. (15 Mayıs 2003)

⁴⁵ Doğu Ergil, **Körfez Bunalımı**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s.129

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GAP VE SU SORUNUNA YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE FIRAT VE DICLE NEHİRLERİNİN YÖNETİMİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR

boyunca Türkiye'den yılda 50 milyon metreküp su ithal edecektir. İsrail'e yaklaşık metreküpü 1\$'a mal olacak su özel tankerlerle taşınacak ve İsrail'in yıllık toplam ihtiyacının % 3'ünü karşılayacaktır.⁴⁶ Ancak, İsrail ekonomik olabilmesi için suyun kendilerine maliyetinin bir doların altında olması gerektiğini belirterek öneriye soğuk bakmakta, Türkiye ise, Manavgat'a yapılmış olan yatırımların karşılığını alabilmek için, fiyat hususunda esneklik tanımamaktadır. İsrail, Manavgat'tan tankerlerle su taşımak yerine son olarak Türkiye'ye; Göksu nehir suyunun yeraltına kurulacak bir hat vasıtası ile taşınmasını teklif etmiş, ancak Türkiye bu öneriye net bir cevap vermemiştir.⁴⁷

Sonuç olarak, bölgede bir işbirliği ortamı yaratarak güvenlik ve istikrarı yaratmak amacıyla ve büyük bir iyi niyetle ortaya atılan Barış Suyu Projesi, Üç Aşamalı Plan ve Manavgat Su Temin Projesi, Ortadoğu'nun karmaşık ortamı içinde ya tamamen yanlış yönlere çekilmiş, ya da suyun fiyatlandırılması konusunda anlaşılammıştır. Önerilen bu planlara karşı çıkmakta direnen bölge ülkeleri, aynı şekilde GAP projesi çerçevesinde yapılacak olan barajlar sayesinde Suriye ve Irak'ın da lehine olacak düzenli bir su rejimine kavuşulacak olmasını da göz ardı ederek GAP Projesine şiddetle karşı çıkmışlardır. Bunların yanı sıra, bölgede aşırı sulama nedeniyle başlayan "tuzlanmaya bağlı çoraklaşma" tehlikesinin önlenmesi bakımından GAP bölgesinde ileri teknolojiye dayanan sulama sistemlerinin kullanımı bölge için büyük bir avantaj olmuştur.

Bazı kesimlerce GAP kapsamında barajların yapılması sırasında göl alanları altında kalan köylerin etnik nedenden dolayı yerlerinden edildiği⁴⁸ iddiaları bile dile getirilmiştir. GAP politikalarından etkilenen insanların dışlandıkları, görüşlerine başvurulmak bir yana onlara zorunlu konularda bilgi bile verilmediği, 2001 yılının sonlarında kaba yapımı bitip su toplamaya başlayan GAP kapsamındaki Birecik Barajının binlerce Kürt'ün yer değiştirmesine sebep olduğu ileri sürülmüştür.⁴⁹ Oysa dünyanın her yerinde barajlar yapılmakta ve baraj sahasında kalan yerleşim birimleri tahliye edilmektedir, bundan daha doğal bir şey yoktur. Mısır'daki Asuan Barajı da geçmişte büyük tartışmalara neden olmuştu. Fakat şu anda Mısır'da kuraklığın giderilmesinde büyük rol oynamaktadır.⁵⁰

⁴⁶ Vefa Toklu, **Fırat ve Dicle**, Cumhuriyet Strateji, 06.06.2005, s.21-23.

⁴⁷ "İsrail'e Manavgat Suyu Projesi İptal", Milliyet Gazetesi, 02.02.2006

⁴⁸ Müftüoğlu, a.g.e., s.10.

⁴⁹ "Türkiye'de Baraj Yapımının Alt-Havza Etkileri" Suriye ve Irak'ta İncelemeler Yapan Gerçekleri Araştırma Heyetinin Raporu Çeviren: Emin Soğancı, Mayıs 2002, s.17.

⁵⁰ http://www.dsi.gov.tr/duyuru/s_sukonusma1.htm Alison BARTLE **Sosyal ve Ekonomik Kalkınmada Barajların Rolü**, 02.11.2006.

5. Avrupa Birliği (AB)'nin Resmi Belgeler Bağlamında Fırat-Dicle Meselesi ve GAP'a Yaklaşımı

Türkiye'nin en uzun ve en önemli projesi olan Avrupa Birliği üyeliği süreci, geline müzakere aşamasında oldukça çetin görüşmelere ve sıkı bir çalışmaya sahne olacak gibi görünüyor. Türkiye'nin tam üyeliğe giden yolda artıları ve eksileri ile değerlendirileceği bu süreçte, sosyo-ekonomik ve siyasal bünyesinde yapması gereken değişim ve dönüşümler yine bu müzakere aşamasında şekillendirilecek. Müzakere Çerçeve Belgesinin Ek-1. "Avrupa Birliği'nin Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlamasına ilişkin açıklaması" başlığı altında 9. madde de belirtildiği gibi, hem AB, hem Türkiye açısından zorlu geçmesi beklenen bu süreç, doğru yönetildiği takdirde, her iki taraf için de önemli fırsatlar sunabilecektir⁵¹.

Türkiye - AB ilişkilerine bakıldığı zaman, Avrupa Birliğinin Türkiye'yi "Avrupa standartlarına taşıma" gerekçesi ile Türkiye'den birtakım talep ve beklentileri, hatta zorlamaları olduğu görülecektir. Avrupa Birliği ile ilişkilerimizde bazen gerilimlere, bazen de görüşmelerin durma noktasına kadar gelmesine sebep olabilen bu istek ve beklentiler, Türk kamuoyu tarafından tartışılmakta AB karşıtlarına göre, ulusal egemenliği tehdit eden AB'nin bu istek ve beklentileri şiddetle karşı çıkılması gereken kararlar olarak algılanırken, AB yandaşlarına göre de; muasır medeniyete ulaşabilmenin kaçınılmaz ve katlanılması gereken bir önkoşulu olarak görülmüştür. AB'nin, özellikle son üç yıldır resmi belgelerinde ortaya atılan ve Türk kamuoyunun da tepkisini çeken ve ulusal egemenlik açısından bir tehdit olarak algılanan önemli bir mesele de, AB'nin Fırat ve Dicle nehirleri özelinde, Türkiye'nin su sorununa yaklaşımı ve sunduğu çözüm önerileridir.

Türkiye'nin üyelik sürecinde Fırat ve Dicle suları ile bu sular üzerindeki tesislerin, başta İsrail olmak üzere bölge ülkeleri ile ortak kullanımı önerilmektedir. Karşılıklılık ve eşitlik esasına dayanması gereken Türkiye'nin AB ile üyelik sürecinde, egemenlik haklarını bir üçüncü ülke ile paylaşması anlamına gelecek olan bu düzenlemenin, belgenin özelliği gereği bağlayıcı olmadığı, ancak önemli siyasi anlamları olduğu açıktır. Öte yandan, Türkiye gerekli girişimlerde bulunmadığı takdirde, bu tür bağlayıcı olmayan metinler, daha güçlü ve bağlayıcı belgelere aktarılabilir. Devletlerin ve halkların direnme ihtimali olan düzenlemeler, genellikle önce kesin olmayan ifadelerle raporlarda veya "soft law" olarak kabul edilen belgelerde yer alır, kamuoyu tepkisi

---

⁵¹ Negotiating Framework Principles Governing The Negotiations, 12823/05, Brussels, 3 October 2005.

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GAP VE SU SORUNUNA YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE FIRAT VE DICLE NEHİRLERİNİN YÖNETİMİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR

"aşındıktan" ve kamuoyu hazırlandıktan sonra zorunlu düzenlemeler haline gelir. AB raporlarının tavsiye niteliğinde olması veya taleplerin yerine getirilmesinin hukuken zorunlu olmaması, ilişkilerin dinamik karakteri göz önüne alındığında, Türkiye'nin sessiz kalmasını gerektirmez.⁵²

Türkiye Avrupa Birliğine Üyelik sürecinde, Avrupa Birliği ile ilişkilerini düzenleyen bir çok belge imzalamıştır. Bu belgeler arasından özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üye adaylığının ilan edildiği 1999 Helsinki zirvesi sonuç belgesinden itibaren temel belge niteliği taşıyan seçilmiş bazı resmi metinlere kronolojik sırayla kısaca değinmekte fayda var:

11-12 Aralık 1999: Helsinki'de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısında Türkiye'ye adaylık statüsü tanındı.

13 Ekim 2000: Avrupa Komisyonu Türkiye için 3. İlerleme Raporu'nu açıkladı.

8 Kasım 2000: AB Komisyonu Türkiye hakkındaki İlerleme Raporlarından 3. Üncüsünü, Katılım Ortaklığı Belgesi Taslağı'nı ve Genişleme Stratejisi'nin açıklamıştır.

19 Mart 2001: TBMM "Topluluk Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı"nı kabul etti.

13 Kasım 2001 : IV. İlerleme Raporu yayınlandı.

9 Nisan 2002: Kopenhag siyasi kriterlerine uyum amacıyla hazırlanan II.Uyum Paketi (dernekler,siyasi partiler ve basın kanunları başta olmak üzere önemli yasal değişiklikler getiren) yürürlüğe girmiştir.

20 Kasım 2002: "Aday Ülkelerin Üyelik Yolunda İlerlemelerine İlişkin Tavsiye Kararı" Avrupa Parlamentosu raporu (Genişleme Raporu), AP'nin genişleme konulu Genel Kurul toplantısında kabul edilmiştir.

15 Nisan 2003: Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Konseyi'nin 42. toplantısı Lüksemburg'da yapılmıştır. Toplantıda Avrupa Birliği tarafı Türkiye'ye gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'ni sunmuştur

24 Temmuz 2003: 2003 yılı Katılım Ortaklığı Belgesi ışığında güncelleştirilmiş olan Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı yürürlüğe girmiştir

5 Kasım 2003: AB Komisyonu Türkiye'nin üyelik yönünde attığı adımları siyasi, ekonomik ve müktesebat uyumu kriterleri açısından değerlendiren 2003 Türkiye İlerleme Raporunu ve Strateji Belgesi'ni yayınlamıştır

⁵² Alaeddin Yalçınkaya, "AB Raporlarında Fırat-Dicle ve İsrail", **Vatan Gazetesi**, 3 Kasım 2006.

17-18 Haziran 2004: Türkiye'nin reform sürecinde gösterdiği ilerlemeleri takdirle karşıladığını belirtmiştir. 2004 yılı sonunda gerçekleşecek Zirve toplantısında, Komisyonun Türkiye için hazırladığı ilerleme raporu ve tavsiye kararlarına dayanarak, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar vermesi durumunda, Türkiye ile katılım müzakerelerine gecikmeden başlanacağı teyit edilmiştir.

6 Ekim 2004: Avrupa Komisyonu, 2004 Türkiye İlerleme Raporu ve rapora bağlı tavsiye belgesini yayımladı. Söz konusu belgelerde Türkiye'nin siyasi kriterleri gerekli ölçüde karşıladığı belirtilerek, birliğe katılım müzakerelerinin başlatılması tavsiyesinde bulunuldu.

15 Aralık 2004: Parlamenter Camiel Eurlings tarafından hazırlanan Türkiye Raporu Avrupa Parlamentosunun Strazburg'ta yaptığı toplantıda kabul edildi. Avrupa Parlamentosunda yapılan oylama sonucu 407 evet, 262 hayır ve 29 çekimser oy çıktı.

16-17 Aralık 2004: AB Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyinin Brüksel'de yapmış olduğu Zirve Toplantısında Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini müzakereleri açmak için yeterli ölçüde karşıladığına karar verildi ve 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere başlaması öngörüldü.

29 Haziran 2005: Avrupa Komisyonu, 2005 yılı içinde Türkiye'ye yönelik olarak hazırlanması öngörülen belgelerden, "Türkiye İçin Katılım Müzakereleri Çerçevesi Taslağı"nı açıkladı. Taslakta, müzakereleri düzenleyen genel ilkeler, müzakerelerin içeriği, müzakere prosedürleri ve müzakere başlıklarına ilişkin taslak liste yer aldı.

3 Ekim 2005: Lüksemburg'ta toplanan AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi, Aralık 2004 tarihinde AB Devlet ve Hükümet Başkanları Toplantısı Sonuç Bildirgesinden aldığı yetki ile Türkiye ile AB'ye üyelik müzakereleri çerçeve belgesini onayladı.

9 Kasım 2005 : AB Komisyonu, 2005 Türkiye ilerleme raporu, Strateji Belgesi ve yenilenmiş katılım belgesini (KOB) onayladı. AB Komisyonu ilerleme raporunda öncelikle raporun kapsadığı dönemde Türkiye'de gerçekleşen siyasi ve ekonomik gelişmeler ayrıntılı bir şekilde ele alındı.

17 Ocak 2006: Türkiye Cumhuriyeti ile Katılım Ortaklığında Yer Alan İlkeler, Öncelikler ve Koşullara İlişkin Konsey Kararı" 17 Ocak 2006 tarih ve 15671/05 sayı ile kabul edildi.⁵³

Yukarıda sayılan temel metinler dışında Avrupa Birliği Türkiye ilişkilerini düzenleyen daha bir çok belge bulunmaktadır. Bu belgeler arasında göreceli olarak önemli gördüğümüz temel belgelere kısaca

⁵³ http://www.abgs.gov.tr/tur_ab_iliskileri_dosyalar/tur-ab_iliskileri_kronoloji.htm

değindik. Ancak burada belirtilmesi gereken bir husus var ki; Avrupa Birliği yukarıda adı geçen belgelerde Türkiye'nin sınır aşan suları olarak Fırat ve Dicle nehirleri suyunun kullanımı ve paylaşımı konusunda 2003 katılım ortaklığı belgesinde konuya ilişkin olarak ilk kez bir değerlendirmede bulunmuştur. Avrupa Birliği'nin bu konuda ilk kez 2003 yılı ilerleme raporunda bir değerlendirmede bulunmasının sebebi ile ilişkili olarak şu ön bilgiyi vermekte fayda var: *Su kaynaklarının paylaşımı sürecinde çıkacak savaflara ilişkin senaryoların genellikle Ortadoğu'da önemli savaş ve barış süreçlerinin yaşanmakta olduğu dönemlerde gündeme getirilmesi, bu meselenin gerek küresel gerekse bölgesel aktörler tarafından bölge-içi dengeleri etkilemek için kullanılan, diplomatik manipulasyona uygun bir potansiyel çatışma alanı olarak yorumlandığını ortaya çıkarmaktadır.*⁵⁴

Bu varsayımdan hareketle, kanımızca ABD'nin Irak devletine yönelik yapmış olduğu II. Körfez harekati sonrası bölgede şiddetlenen güç ve hakimiyet savaşlarının da bunda büyük payı vardır. Zira; Avrupa Birliği, ABD ile girdiği Ortadoğu'da güç ve hakimiyet savaşında, bölge için hayati önem arz eden su meselesinde en büyük aktör olarak ipleri elinde tutmak suretiyle güç dengesi sağlayıp bölgede söz sahibi olma çabasına girmiştir. Avrupa Birliği adaylığı sürecinde Türkiye'ye Fırat ve Dicle nehir sularının kullanımı ve paylaşımı konusunda yön tayin ederek hem güçlü bir bölgesel aktör, hem de İsrail ve İran gibi iki sorunlu ülkenin de su yönetimine katılmasını sağlayarak; çözümü imkansız görünen Ortadoğu su sorununu çözüp, bölge ülkeleri üzerinde güven ve otorite tesis etmeyi amaçlamaktadır. Birliğin politikasını netleştirmek açısından, Türkiye'nin sınıraşan sularına yönelik doğrudan veya dolaylı olarak hüküm içeren Avrupa Birliği belgelerine maddeler halinde kısaca değinmekte fayda var:

a. 14 Nisan 2003 Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi

AB, ilk olarak 14 Nisan 2003 tarihli Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi'nde çevre başlığı altında sular konusuna değinerek, Türkiye'nin, AB Çerçeve Su Direktifi (SÇD) ve AB'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler (Su Çerçeve Direktifi, Sınıraşan Su Yollarının Korunması, Kullanımı ve Uluslararası Göllere İlişkin Sözleşme, Sınıraşan Boyutta Çevresel Etkilerin Değerlendirilmesi Sözleşmesi)⁵⁵ Oysa Türkiye, AB'nin atıfta bulunduğu sulara ilişkin üç sözleşmenin hiçbirine taraf değildir.

⁵⁴ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik - Türkiye'nin Uluslar arası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s.337-338.

⁵⁵ Accession Partnership With Turkey, 14 April 2003.

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GAP VE SU SORUNUNA YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE FIRAT VE DICLE NEHİRLERİNİN YÖNETİMİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR

Katılım Ortaklığı Belgesine karşılık olarak Türkiye'nin hazırladığı Ulusal Program⁵⁶ da sözleşmelerin tam üyelikle birlikte değerlendirileceği belirtilmişti. Başka bir deyişle sorun ileri bir tarihe bırakılmıştı.

b. 06 Ekim 2004 Etki Değerlendirme Raporu

03 Ekim 2005'te kabul edilen Müzakere Çerçevesi Belgesi⁵⁷ AB Komisyonu'nun 06 Ekim 2004'te sunduğu Etki Değerlendirme Raporu⁵⁸ na atıf yapıyor. Bu Etki Raporu'nda Ulusaşırı konular başlığı altında şu ifadeye yer verilmişti: *“Ortadoğu'da su önümüzdeki yıllarda giderek artan biçimde stratejik bir konu haline gelecektir. Türkiye'nin AB'ye katılımıyla beraber su kaynaklarına ve altyapılarına (Fırat ve Dicle nehirleri havzaları üzerindeki barajlar ve sulama sistemleri, İsrail ve ona komşu ülkeler arasında su alanında sınır ötesi işbirliği) uluslararası yönetimin AB için önemli bir mesele haline gelmesi beklenebilir.”*

Bu değerlendirmede iki nokta dikkat çekiyor. Birincisi, Türkiye'nin görüşünün aksine olarak Fırat ve Dicle ayrı ayrı havzalar olarak gösterilmiş ve bu havzalarda sınır aşan boyutta entegre havza yönetimi konseptinin benimsenmesi gereği vurgulanmış

İkincisi ise; bu konseptin uygulanması Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımı ile doğrudan ilişkilendirilmiştir.

c. 15 Aralık 2004 Avrupa Parlamentosu İlke Kararları

16-17 Aralık 2004 tarihinde yapılan Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi⁵⁹,nin 21. maddesi aynen şöyledir:” Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu tarafından 15 Aralık 2004 tarihinde kabul edilen kararı not etmektedir.” Avrupa Konseyi'nin atıfta bulunduğu Avrupa Parlamentosu İlke Kararları⁶⁰,nin 42. maddesi GAP ve su sorununa ilişkindir ve aynen şöyle der. *“Bölgesel istikrarın geliştirilmesine ve komşularla iyi ilişkiler kurulmasına devam edilmesi kapsamında, Türkiye'nin komşu ülkelerin, özellikle Atatürk Barajı'nın inşa edilmesi sonrasında su akımının önemli ölçüde azaldığı Irak ve İran'ın aşağı Mezopotamya bölgesindeki su ihtiyaçlarına karşı daha duyarlı olmasını ve Suriye'nin de dahil olduğu komşu ülkelerle, Türkiye'den doğan ve bu ülkelere akan nehirlerdeki*

⁵⁶ Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı, 2003/5930, 23 Haziran 2003.

⁵⁷ Negotiating Framework Principles Governing The Negotiations, 12823/05, Brussels, 3 October 2005.

⁵⁸ Issues Arising From Turkey's Membership Perspective 6 October 2004.

⁵⁹ Presidency Conclusions Of The European Council, Brussels, 16238/1/04, 16/17 December 2004.

⁶⁰ Katılıma Doğru Türkiye'nin İlerlemesine Dair 2004 Tarihli Avrupa Komisyonu'nun Tavsiyesi ve Düzenli Raporu Hakkında Avrupa Parlamentosu İlke Kararı, P6_TA-PROV ,0096, 2004.

suyun adil ve eşit dağıtımının sağlanması konusunda çalışma gruplarının oluşturulmasını ister⁶¹ Bu ilke kararında Avrupa parlamentosu 2004 etki değerlendirme raporuna paralel olarak meseleyi çok aktörlü bir sorun olarak gördüğünü, bu aktörlerden Irak ve Suriye'nin haricinde İran ve üstü kapalı bir şekilde Suriye'nin Komşusu olan İsrail devletinin de katılımıyla ortak bir çalışma grubu oluşturularak meseleye uluslararası yönetim anlayışı içerisinde barışçıl bir çözüm getirilebileceği tavsiyesinde bulunmaktadır. Ancak, kanımızca; bu ilke kararında bugüne kadar Fırat ve Dicle nehirlerinin sularının paylaşımı konusunda taraf olmamış olan İran ve İsrail gibi iki ülke de soruna dahil edilerek, çözümden ziyade çözümsüzlük tetiklenmiştir.

d. 09 Kasım 2005 Türkiye İlerleme Raporu ve Katılım Ortaklığı Belgesi

Kasım 2005'te yayınlanan ilerleme Raporu⁶² ve Katılım ortaklığı belgesi nin⁶³ çevre bahsinde yer alan ifadeler ise şu şekilde olmuştur. 'Çerçeve Su direktifi ile Avrupa Topluluğunun taraf olduğu uluslar arası sözleşmeler doğrultusunda, sınıraşan sular alanında işbirliğinin geliştirilmesine devam edilmesi.'⁶⁴

Yukarıda özetle Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde Türkiye'nin çözmesi gereken bir sorunu olarak görülen; Fırat ve Dicle nehir sularının Türkiye ve komşuları arasındaki paylaşımına dair yakın geçmişte resmi belgelerde AB'nin ortaya koymuş olduğu yaklaşımını vermeye çalıştık.

Gerek 06 Ekim 2004⁶⁵ tarihli İlerleme raporunun çevre başlığı altındaki değerlendirmeleri, 09 Kasım 2005⁶⁶ tarihli ilerleme raporunun 27 nolu müktesebat faslı ve gerekse, 09 Kasım 2005⁶⁷ Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki ifadeler ve yaklaşıma bakıldığında; Türkiye'deki su kaynakları, kullanım, yönetim, kirlilik, çevre gibi konulara değinilip sınıraşan sular alanında Topluluğun taraf olduğu Uluslar arası anlaşmalar çerçevesinde işbirliği ve çözüm önerilirken, Etki Raporu'nda tamamen farklı bir bakış açısı, anlayış ve öneri görülmektedir.

⁶¹ <http://www.belge.net.>, Avrupa Parlamentosu İlke Kararı Md. 42. (15 Aralık 2004 Tarihli Oturumda Kabul Edilen Metin)02.11.2006.

⁶² <http://www.tsrsb.org.tr/NR/rdonlyres/178F1B9F-99D9-4458-B2CB-ECF714F85909/1091/2005ilerlemeRaporu.pdf> 02.11.2006.

⁶³ <http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/5E459993-FDC9-49D5-BC1A-E9C10718DA40/0/KOB.pdf>

⁶⁴ <http://www.belge.net.Avrupa> Komisyonu Türkiye İlerleme Raporu, Brüksel, 2005. 02.11.2006.

⁶⁵ http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2004/pdf/tr_recommendation_en. 02.11.2006.

⁶⁶ http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2005/pdf/tr_recommendation_en. 02.11.2006.

⁶⁷ <http://www.tsrsb.org.tr/NR/rdonlyres/178F1B9F-99D9-4458-B2CB-ECF714F85909/1091/2005ilerlemeRaporu.pdf> 02.11.2006.

e. 09 Kasım 2006 tarihinde yayınlanan Türkiye İlerleme Raporu

Son olarak 09 Kasım 2006 tarihinde yayınlanan Türkiye İlerleme Raporunda da Çevre faslında konuya değinilmiş, Türkiye'nin Su Çerçeve Yönetmeliğiyle uyumlaştırma ve özellikle Üye Ülkelerle sınıraşan su işbirliğinin geliştirilmesine yönelik olarak gerekli adımların atılmadığı⁶⁸ belirtilerek AB'nin bu konudaki ciddiyeti ve hassasiyeti tekrar vurgulanmıştır.

5.2. AB'nin Su Sorununa Getirdiği Çözüm Önerisi: Uluslararası Yönetim

Uluslararası yönetim kavramı, burada altı çizilmesi gereken kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Etki Raporu'nda bahsedilen uluslararası yönetim kavramına açıklık getirilmemiş, dolayısıyla yoruma açık bırakılmıştır. Bu kavram ile kastedilenin ne olduğu konusunda iki önemli çıkarımda bulunmamız mümkün;

a) Türkiye'nin, su meselesine taraf olan komşuları ile (Suriye ve Irak) üzerinde anlaşabilecekleri bir çözüm önerisi bulmak suretiyle su rejimini, uluslararası hukuka ve birliğin taraf olduğu ilgili sözleşmelerin gözetilmesi kaydıyla kendi egemen iradeleri bağlamında düzenlemeleri.

b) Türkiye ve su meselesine taraf olan ve taraf olduğu düşünülen ülkeler arasında (Suriye, Irak, İran ve İsrail) su konusunda bir uzlaşmanın ihtimal dışı görülmesi nedeniyle, bu suların rejiminin düzenlenmesi görevinin, AB öncülüğünde oluşturulacak uluslararası bir idareye verilmesi.

Uluslararası yönetim kavramı, Avrupa'daki sınıraşan sular (Ren ve Tuna) nedeniyle AB'nin yabancı olmadığı bir kavramdır. 1990'lı yıllarda oluşan Entegre Havza yönetimi anlayışı, "su kalitesi" etrafında oluşmuştur. Önerilen yaklaşım; uyumlu hale getirilmiş, katılımcı ve koordine edilmiş iş birliğidir. Entegre havza yönetimi, henüz yeni bir kavram olmasına karşın, sınıraşan/sınır oluşturan sular açısından uygulamadaki başarısının taraf ülkelerin uzlaşma kültürü ile orantılı olacaktır.⁶⁹

Yukarıda bahsettiğimiz ilk çıkarımdan yola çıkılırsa, AB sürecinde Türkiye'nin karşısına çıkacak ve AB mevzuatı ile uyumlaştırılması istenecek hususlar Katılım Ortaklığı Belgesi ve İlerleme Raporları'nda

⁶⁸ <http://www.abgs.gov.tr/indextr.html.ilerlemeRaporu.pdf>. 10.11.2006

⁶⁹ Vefa Toklu, a.g.e.s.21-23.

belirtildiği gibi; Su Çerçeve Direktifi⁷⁰, Sınırtaşan Su Yollarının Korunması, Kullanımı ve Uluslararası Göllere İlişkin Sözleşme⁷¹ ile Sınırtaşan Boyutta Çevresel Etkilerin Değerlendirilmesi Sözleşmesi⁷² öngörülen hususlar ile sınırlıdır.

SÇD'nin Amacı (Madde 1)⁷³

1. Nehir havzalarının entegre yönetimi (su sisteminin politik sınırlarda bitmediğinin kabulü ve sınır ötesi işbirliği),
2. Yüzeysel sular ve yeraltı sularının bütüncül olarak korunması,
3. 2015'e kadar suların "iyi durum"a gelmesinin sağlanması,
4. Su kalite standartlarının ve emisyon kontrolünün birlikte değerlendirilmesi ve öncelikli zararlı maddelerin ortadan kaldırılması,
5. Suyun mantıklı bir şekilde kullanılmasını sağlayacak şekilde doğru fiyatlandırılması,
6. Bütün paydaşların ve vatandaşların su yönetimine katılımı; çevre ile yararlananların çıkarlarının dengelenmesidir.

Bu mevzuat çerçevesinde olabildiğince, şimdiye kadar olduğu gibi Irak ve Suriye'ye önerilecek, iş birliği ile çözüm yolları araştırılacak, bu arayışların sonuç vermemesi halinde diğer "kıyıdaş" ülkelerin bu konudaki mevcut tavırlarını sürdürerek iş birliğinden kaçınmaları durumunda; Türkiye, Su Çerçeve Direktifi'nin 13. Maddesi uyarınca havzanın kendi sınırları içinde kalan bölümü için havza yönetim planları hazırlayıp AB yönetimine sunabilecektir.

Meseleye bakış açımızın ikinci çıkarım doğrultusunda olduğu varsayarsak; Türkiye ve su sorununa taraf olan ülkeler açısından çözümden ziyade çözümsüzlük hakim olacaktır. Zira Ortadoğu'nun, hatta daha açık ifadeyle İsrail'in su sorununu çözmekte Türkiye'nin su kaynakları kullanılacaktır. Türkiye'nin sınırtaşan sular sorunu; dünyada benzeri görülmemiş biçimde, ilk kez suya kıyısı olmayan, menba ya da mansap ülke olmayan (İsrail) ve bugüne kadar su sorununa hiç taraf olmamış (İran) ülkelerin taraf edilmesiyle çözülmeye çalışılacaktır.

Avrupa Birliği su sorununu gerek İsrail-Filistin, gerekse İsrail-Suriye geriliminde temel anlaşmazlık noktalarından biri olarak görmektedir. Bölge barışının tesis edilmesinde Fırat ve Dicle nehirleri

⁷⁰ Council Directive 64,2000/60/EC

⁷¹ Convention Non-Navigational Uses of International Watercourses, General Assembly ResolutionUN/ECE, 51/229, 21 May 1997.

⁷² Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary, General Assembly ResolutionUN/ECE 10 September 1991.

⁷³ Ayla Efeoğlu, Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi Ve Bu Alanda Türkiye'de Yürütülen Çalışmalar, DSİ Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2005, s.7.

vasıtası ile başat bir rol üstlenmek istemesi ihtimal dışı değildir. Zira bölgede, ABD odaklı gelişmeler nedeniyle geri planda kalan Avrupa Birliği için Fırat ve Dicle sularının paylaşımı konusu bölgede etkin ve söz sahibi olabilmek için önemli bir fırsattır. Bu bağlamda Filistin sorununun başlangıcında su sorununun da etkili olduğu⁷⁴düşüncesinden hareket ederek, Şeria Havzası'nı çekirdek kabul edip, Dicle ve Fırat Nehirleri'ni bu çekirdeği besleyen kollar olarak görmektedir. Şeria havzasındaki su sorunu da Türkiye'yi dolaylı olarak ilgilendirmektedir. Çünkü Suriye, İsrail ile arasındaki en büyük sorun olan Golan Tepeleri'ni işgal altında tutan İsrail ile bir anlaşmazlık yaşamaktadır. Bu anlaşmazlığın temel noktalarından birisi Golan Tepelerini zengin su kaynaklarına sahip olmasından kaynaklanıyor. Hem Suriye hem de İsrail bu tepeler üzerinde hak iddia ediyor. Şu an İsrail'in kontrolü altında bulunan bu tepelerin kontrolünün Suriye'ye tekrar bırakılması ancak İsrail'in alternatif su kaynakları bulması ile mümkün olabilecektir. Bölgedeki diğer su kaynakları konusunda da en cazip ülke Türkiye'dir. Benzer şekilde Türkiye'den İsrail'e su gönderilmesi konusu da bu bağlamda gündeme gelebilir. Her iki seçenekte de Türkiye bu bölgedeki sorunun bir parçası haline gelmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen, Ortadoğu'nun hidrolojik açıdan bir bütün olarak ele alınmasını mümkün görülmemekte ve çözüm üretirken her havzanın kendi başına ele alınmasını gerekmektedir.⁷⁵ Ancak burada dikkat çekilmesi gereken husus, dünyada bir örneği olmamasına karşın İran ve İsrail'in de soruna taraf edilerek, AB öncülüğünde oluşturulacak Uluslararası bir yönetimin; Türkiye'nin ve komşuları Irak ve Suriye'nin de kabulü halinde gerçekleşmesinin mümkün olacağıdır, ki asıl tehlike buradadır. Yani böyle bir yapılanma, örneği görülme de mümkündür.⁷⁶

Sonuç ve Öneriler

Sahip olduğu su kaynakları itibariyle bölgede görece olarak su zengini bir ülke olarak görülen Türkiye, artan nüfus oranı dikkate alındığında gelecekte su sıkıntısı çekebilecek bir konumdadır. Bu bağlamda su kaynaklarını iyi kullanması ve sınır aşan sularını da en iyi şekilde değerlendirme ihtiyacıyla karşı karşıyadır. Mevcut durumda, Türkiye'nin varolan akarsularının belli bir bölümü komşu ülkelere aktığı için bu ülkelerce kullanılmaktadır. Komşu ülkelerden Türkiye'ye giriş yapan sulardan ise komşu ülkeler optimum düzeyde yararlandığı için Türkiye, bir yarar sağlayamamaktadır. Türkiye'nin su zengini bir ülke olduğu fikrine ihtiyatla ve dikkatle yaklaşılmalıdır.

⁷⁴ Özden Bilen, *Ortadoğu'da Su Sorunları ve Türkiye*, Ankara, TESAV Yayınları, 1996, s. 24-36.

⁷⁵ Bilen, *a.g.e.*, s.41

⁷⁶ Toklu Vefa, *a.g.e.*, s.21-23

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GAP VE SU SORUNUNA YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE FIRAT VE DICLE NEHİRLERİNİN YÖNETİMİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR

Sınır aşan sular konusunda vurgulanması gereken bir önemli husus da, Türkiye'nin yaptığı barajlarla debi düzensizliği içinde olan nehirlerin akıntılarını zararsız hale getirmiş olduğudur. Bu yolla Türkiye suyu zaman bakımından uyumlaştırıp; aşağı çığır ülkelerine ücretsiz bir su düzenleme ve ıslah hizmeti vermektedir. Özellikle Suriye için saniyede 500 m³ su taahhüt edilmesi, bu açıdan Türkiye'nin üstlendiği ve yerine getirdiği bir yükümlülüktür.

Türkiye gelişmekte ve kalkınmakta olan bir ülke olarak enerji ihtiyacını karşılamak zorundadır ve bu çerçevede kendi imkanlarını kullanma hakkına sahiptir. Özellikle GAP'ın gerçekleşmesi ve ülke kalkınmasına istenen katkıyı yapması, Fırat ve Dicle üzerindeki tesislerin istenen kapasitede çalıştırılmasına bağlıdır. Türkiye'nin 1960'lardan bu yana ortaya koyduğu tavır ve uygulamaların istikrarlı bir seyir izlediği, komşularının haklarını da göz ardı etmediği ortadadır.

Bölgedeki Su sorununun çözümünde bölge ülkeleri arasında güven unsurunun eksikliği en önemli sorundur. Bu sebepten, taraflar her çözüm önerisinin altında bir art niyet aramaktadırlar. Özeldde Suriye'nin, genelde Arap kamuoyunun tutumu bu yöndedir. Bölge ülkeleri arasındaki siyasi rekabetler ise sorunun başka dış politika konularıyla ilişkilendirilmesine yol açmaktadır. Türkiye'nin İsrail'le geliştirdiği stratejik işbirliği, bu güven bunalımını daha da perçinlemektedir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Türkiye; sorunun çözümü için iyi niyetli çabalarını devam ettirmiş ve ettirmektedir. Bölge ülkelerinin büyük tepki gösterdikleri GAP'la ilgili erken sonuçlar, bu projenin öncelikle aşağı kıyıdaş ülkelere ve beraberinde bölge ülkelerine de katkı sağlayacağı yönündedir.

Fırat ve Dicle nehirlerinin kullanımı ve paylaşımı, bu akarsularla ilgili projeler ve bölgede su yönetimi AB'yi; çevre, sürdürülebilir kullanım, bu akarsularla ilgili stratejilerde havza yönetimi anlayışı ile hareket etme ve bu konularda suya kıyıdaş ülkelerle iş birliği boyutunda ilgilendirmektedir. Bu çerçevenin dışında bir girişim uluslararası hukukta konuya ilişkin düzenlemelerle bağdaşmayacaktır. Uluslararası hukukun geçmişin birikimleri ve günümüz gelişmeleriyle her gün, her olayda yeniden yapılanacağı dikkate alınsa dahi, çözüm adına AB'nin Türkiye'nin soruna barışçıl bakışını göz ardı ederek, meseleye ilişkin tek taraflı ve zorlayıcı ifadeleri, üyelik ve müzakere anlayışı ile izah edilemeyecektir. Bir ülkenin egemenlik haklarının, mütekabiliyet olmadan üçüncü ülkelerle paylaşılması demek olan bu taleplerin raporlarda yer alabilmesi, ülkemizin dış politikada ve diplomaside gelişmelerin gerisinde kaldığını göstermektedir.

Türkiye'nin su alanındaki uluslararası kuruluşların görüş ve çalışmalarına çok temkinli yaklaşması gerekiyor. Ülkemizin su

*AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GAP VE SU SORUNUNA YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE FIRAT
VE DİCLE NEHİRLERİNİN YÖNETİMİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR*

kaynaklarının uluslararası yararlanmaya konu edilmesine yönelik çalışmalara ihtiyatlı yaklaşmalıyız. Her şeyden önce sular meselesinin, ülkemizin gelecekteki ihtiyaçları ve güvenliği için taşıdığı önemi politikacılarımız ve bilim adamlarımız vasıtası ile, gerek AB'nin yetkili organlarına, gerekse üye ülkelere ifade etmeli sarf edilen iyi niyetli çözüm çabalarını anlatmak suretiyle AB'yi karşımıza değil, yanımıza çekmeye yönelik realist, tutarlı ve kararlı bir politika izlemeliyiz. Bu amaçla Türkiye'nin yapabileceklerine ilişkin önerilerimizi şu şekilde maddeler halinde sıralayabiliriz:

a) Etkin bir su politikası izleyerek, uluslararası alanda ve BM çerçevesinde kendi lehine uluslararası kamuoyu yaratmalıdır.

b) Türkiye, su konusunda bölgesinin özelliklerini, kendi ihtiyaçlarını ve AB'nin su ve çevreye ilişkin kriterlerini de dikkate alacak çözüm önerileri hazırlayarak, bunları uluslararası kamuoyuna açıklamalıdır. Aksi takdirde "bölgenin su sorununa çözüm", adı altında dayatmacı politikalara maruz kalması kaçınılmazdır.

c) Türkiye, su sorununu ulusal çıkarlarına uygun şekilde çözümleyebilmek için su konusunda yapılacak olan zirve ve konferansların düzenlenmesinde inisiyatifi elinde bulundurmalıdır.

d) Türkiye'nin su sorununa yönelik araştırma ve inceleme yapan her kesimi (akademik olan ve olmayan) desteklenmeli, ortaya çıkan bulgularla, başta AB zeminleri olmak üzere, komşu ülkelerin bilim ve medya kuruluşları yoğun bir şekilde beslenmelidir.

e) Bundan sonra daha ağır taleplerle karşılaşmamak ve ilişkileri kopma noktasına getirmemek için konu bilimsel ve ekonomik yönleriyle ayrıntılı olarak ele alınarak her zeminde işlenmelidir. "Toplumsal dayatma düzeyi"nin böylece yükseltilmesi ile yönetimin doğru kararlar almasını, stratejik yanlışlar yüzünden ülkenin geleceğinin tehlikeye atılmamasını sağlamak için protesto, lobi, eleştiri vb. yöntemler kullanılmalıdır ki; bunlar üyesi olmak istediğimiz AB kültüründe çok daha itibarlı yöntem ve araçlardandır.

Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne göre kurulan, uluslararası nitelikteki "Boğazlar Komisyonu" koşullarında benzer bir durumla karşı karşıya kalan izlediği strateji ile Montrö Sözleşmesi'ni imzalayarak egemenlik haklarını tekrar tesis eden Türkiye, hukuki statüsü tamamen farklı bir nitelik arz eden Fırat-Dicle nehirleri için ulusal egemenliğinin hiçe sayıldığı bir uluslararası yönetime razı olmayacaktır. Ulus olarak, egemenlik ve bağımsızlığımıza yönelen tehditlere karşı verilen haklı tepkileri Sevr sendromuna kapılmış AB karşıtlığı olarak

*AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GAP VE SU SORUNUNA YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE FIRAT
VE DİCLE NEHİRLERİNİN YÖNETİMİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR*

değerlendirmektense, uluslararası arenada mücadele edilerek kazanılmış hakları ve inisiyatifi elden bırakmadan, AB hedefine yürümek; hem meşru hem de onurlu bir politika olacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR VE MAKALELER

- 1) AĞIRGÜN Sami, "Su Kaynaklarının Kirlenmesi, Arıtım Tesisleri ve Arıtımın Önemi", Yeni Türkiye, Yıl:1, Sayı5, Temmuz-Ağustos 1995,
- 2) AKMANDOR Neşet, **Su Sorunun Fiziksel Boyutları:Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunları**, Tesav Yayınları, Ankara,1994,
- 3) BİLEN Özden, **Ortadoğu Su Sorunu ve Türkiye**, Tesav Yayınları, Ankara, 2000,
- 4) BISWAS, A.K, "**International waters of the Middle East from Euphrates-Tigris to Nile**". Oxford, University Press, 1994.
- 5) BOSNJAKOVIC, B. Regulation of international watercourses under the UN/ECE regional agreements. "**Water International**", V.25, N.4, 2000.
- 6) BULLOG John, DARWİSH Adel; **Su Savaşları**, Çeviren: Mehmet Harmancı, Altın Kitap Yayınevi, İstanbul, 1994.
- 7) ÇAKMAK Belgin, Turhan Aküzüm, Nizamettin Çiftçi,Zeynep Zaimoğlu, Bilal Acar Mehmet Şahin, Zeki Gökalp, "Su Kaynaklarının Geliştirme ve Kullanımı", 1.Ulusal Sulama Kongresi, Antalya, 2001.
- 8) DAVUTOĞLU Ahmet, "**Stratejik Derinlik**" - *Türkiye'nin Uluslar arası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.
- 9) EFEÖĞLU Ayla, "**Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi Ve Bu Alanda Türkiye'de Yürütülen Çalışmalar**", DSİ Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2005.
- 10) ERGİL Doğu, "**Körfez Bunalımı**", Gündoğan Yayınları, Ankara,1990.
- 11) FIRAT Melek - KÜRKÇÜOĞLU Ömer, "**1980-90 Arası Ortadoğu ile İlişkiler**", *Türk Dış Politikası* C.II, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- 12) GAP, Orta Doğu ve Su Meselesi, Aydınlar Ocağı Yayını, 1996.
- 13) GÖNLÜBOL Mehmet, "**Olaylarla Türk Dış Politikası**", Ankara, SBF Yayınları, No.279, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974.
- 14) GÖNLÜBOL Mehmet, "**Olaylarla Türk Dış Politikası**" (1919-1995), Siyasal Kitabevi, 1999
- 15) KARTAL Filiz, "**Su Yönetimi: Son Dönemdeki Politika Arayışları**" Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt.8, Sayı:4, Ekim 1999.
- 16) KIRAN Abdullah "**Ortadoğu'da Su: Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı**", Kitap yayınevi, İstanbul 2005.

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GAP VE SU SORUNUNA YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE FIRAT VE DICLE NEHİRLERİNİN YÖNETİMİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR

- 17) KOCAOĞLU Mehmet, "**Ortadoğu**", Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.
- 18) KULELİ Serap, "**Su Kaynakları Yönetimi**", Yeni Türkiye, Yıl:1, Sayı:5, Temmuz-Ağustos, 1995.
- 19) SÖNMEZOĞLU Faruk, "**Türk Dış Politikasının Analizi**", Der Yayınları, İstanbul, 1994.
- 20) KÜRKÇÜOĞLU Ömer, "**Osmanlı Devletine Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi**" (1908-1918) , Ankara, AÜSBF Yayınları,1982.
- 21) MAZLUM İbrahim, "**Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları Açısından Sınırışan Sular Sorunu**", En uzun on yıl Büke Yayınları, Mart 2000.
- 22) ÖZİŞ Ü, TÜRKMAN F, BARAN T, ÖZDEMİR Y., "**Güneydoğu Anadolu Projesi ve Hidropolitik Yönleri**", Mühendislik ve Diğer Meslek Odaları İzmir Şubeleri, "İzmir Su Kongresi", Mayıs 2000.
- 23) PAZARCI Hüseyin, "**Uluslararası Hukuk Dersleri**" II.Kitap, 3. B, Turhan Kitabevi, Ankara. 1993.
- 24) RUSSELL Malcom, "**The Middle East and South Asia**", Stryker-Post Publications, 1999.
- 25) Siyasi Ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, "**Ortadoğu ve Geleceği**", SİSAV Yayını, İstanbul. 1992.
- 26) SOYSAL İsmail,"**Hatay Sorunu**", Belleten Dergisi, Sayı:193, Ankara, Nisan, 1985.
- 27) TEKİNEL Osman, "**Ortadoğu Su Sorunu ve Ülkeler Arasındaki İlişkilere Etkisi**", Çukurova Üniversitesi, Ceyhan Meslek Yüksek Okulu Yardımcı Ders Notları:20.
- 28) TİRYAKİ Orhan, ""**Sınırışan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu**", Hak Yayınları, İstanbul, 1994.
- 29) UÇORAL Rifat, "**Siyasi Tarih**" (1789-1994), Bağlam Yayınları, İstanbul,1995.

GAZETELER

- 30) TOKLU Vefa, "Fırat ve Dicle", **Cumhuriyet Strateji**, 06.06.2005.
- 31) TOKLU Vefa, "AB suda Sınırları Zorluyor", **Cumhuriyet Strateji**, 30.01.2006.
- 32) İsrail'e Manavgat Suyu Projesi İptal, **Milliyet Gazetesi**, 02.02.2006.
- 33) YALÇINKAYA Alaeddin, "AB Raporlarında Fırat-Dicle ve İsrail", **Vatan Gazetesi**, 3 Kasım 2006.
- 34) KAPLAN Pervin, "**Bereket Yerine Felaket**," **Radikal**, 3 Aralık 1998.

İNTERNET KAYNAKLARI

- 35) http://www.abgs.gov.tr/tur_ab_iliskileri_dosyalar/tur-ab_iliskileri_kronoloji.htm.04.10.2006.
- 36) <http://www.abgs.gov.tr/indextr.html.ilerlemeRaporu.pdf>. 10.11.2006
- 37) <http://www.belge.net>.Avrupa Komisyonu Türkiye İlerleme Raporu, Brüksel, 2005. 02.11.2006.
- 38) <http://www.belge.net>., Avrupa Parlamentosu İlke Kararı Md. 42. (15 Aralık 2004 Tarihli Oturumda Kabul Edilen Metin) 02.11.2006.
- 39) http://www.dsi.gov.tr/duyuru/s_sukonusma1.htm Alison BARTLE Sosyal ve Ekonomik Kalkınmada Barajların Rolü, 02.11.2006.
- 40) <http://www.ekitapyayin.com/id/062/susorun02-02.htm>. 01.10.2006.
- 41) http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2004/pdf/tr_recommendation_en. 02.11.2006.
- 42) http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2005/pdf/tr_recommendation_en. 02.11.2006.
- 43) <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/kob>,
- 44) <http://www.kho.edu.tr/yayinlar/btym/haftalikbasbultenleri/basinozetleri/2003/2428subatic.htm>.11 Mayıs 2003
- 45) <http://www.khrp.org/documents/turkish/korayduzgoren.doc> Sally Eberhardt, Nicholas Hildyard. Antonio Tricario, Heike Drillisch, Douglas Norlan, The Preliminary Report FromThe Ilisu Dam Fact Finding Mission, 9- 16 October 2000. 30.10.2006
- 46) <http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/5E459993-FDC9-49D5-BC1A-E9C10718DA40/0/KOB.pdf>. 30.10.2006.
- 47) <http://www.suvakfi.org.tr/sudosyalari/uluslararasısu/suhukuku.htm>,Ö zış Ünal,Özdemir Yalçın, Baran Türkay, Türkman Ferhat, Fıstıkoğlu Okan, Dalkılıç Yıldırım, **"Türkiye'nin Sınır - Aşan Sularının Su Hukuku ve Su Siyaseti Açısından Durumu"** 31.10.2006.
- 48) <http://www.tsrsb.org.tr/NR/rdonlyres/178F1B9F-99D9-4458-B2CB-ECF714F85909/1091/2005İlerlemeRaporu.pdf> 02.11.2006.
- 49) <http://www.tsrsb.org.tr/NR/rdonlyres/178F1B9F-99D9-4458-B2CB-ECF714F85909/1091/2005İlerlemeRaporu.pdf> 02.11.2006.

RESMİ BELGELER

- 50) Accession Partnership With Turkey, 14 April 2003.
- 51) Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı, 2003/5930, 23 Haziran 2003.
- 52) Convention Non-Navigational Uses of International Watercourses, General Assembly Resolution UN/ECE, 51/229, 21 May 1997.
- 53) Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary, General Assembly Resolution UN/ECE 10 September 1991.
- 54) Council Directive 64,2000/60/EC
- 55) Issues Arising From Turkey's Membership Perspective 6 October 2004.
- 56) Katılıma Doğru Türkiye'nin İlerlemesine Dair 2004 Tarihli Avrupa Komisyonu'nun Tavsiyesi Ve Düzenli Raporu Hakkında Avrupa Parlamentosu İlke Kararı, P6_TA-PROV ,0096, 2004.
- 57) Negotiating Framework Principles Governing The Negotiations, 3 October 2005.
- 58) Presidency Conclusions Of The European Council, Brussels, 16238/1/04, 16/17 December 2004.
- 59) U.N. "Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses". New-York, United Nations, A/51/869, 1997.

RAPORLAR

- 60) "**Türkiye'de Baraj Yapımının Alt-Havza Etkileri**" Suriye ve Irak'ta İncelemeler Yapan Gerçekleri Araştırma Heyetinin Raporu Çeviren: Emin Soğancı, Mayıs 2002.

ULUSLARARASI SİYASAL ÖRGÜTLENME MODELİ OLUŞUMUNUN TARİHSEL SÜRECİ VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÖRGÜTÜ (1941-1990)*

Yazan: Hüseyin EMİROĞLU

ÖZET

Uluslararası İlişkiler disiplininde, uluslararası nitelikli siyasal yapılar arası ilişkinin doğası üzerinde önemle durulmuştur. Bu çalışmaların önemli kısmı, insan doğasından kaynaklanan niteliklerle, uluslararası politikanın yapısını açıklamaya çalışmışlardır. Realistler, uluslararası politikayı bir 'güç' ve 'çıkar' mücadelesi, uluslararası sistemi de 'anarşik' yapıda, iç siyasal sistem yapılanmasından 'yaptırım uygulama yoksunluğu' noktasında ayırarak tanımlamışlardır. Buna karşılık idealistler, eğitim ve çevrenin düzenlenmesiyle insan doğasının pozitif özelliklerinin ortaya çıkarılacağını savunmuşlardır. Bu özelliklere sahip insanın kuracağı uluslararası örgütler, barış ve düzenin kurulmasına da hizmet edeceklerdir. Kıta Avrupa'sı devletleri ve medeniyetini büyük yıkıma uğratan Birinci Dünya Savaşı sonrasında, idealist yaklaşıma uygun olarak tarihsel birikimlerden de yararlanılarak ilk uluslararası siyasal örgütlenme modeli olan Milletler Cemiyeti (MC) kurulmuştur. İdealist söylemlere uygun olarak kurulan MC, realist ilkelere göre işleyen uluslararası politika karşısında iki savaş arası dönemde başarısız olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sürecinde yapılandırılmaya başlayan Birleşmiş Milletler (BM), soğuk savaş döneminde iki düşman blok arasında bir güç mücadelesinin alanı olduğu kadar, diyalog platformu olarak da hizmet etmiştir.

Anahtar Kavramlar: *Uluslararası Örgütlenme, Milletler Cemiyeti, Birleşmiş Milletler, Soğuk Savaş, Dünya Düzeni.*

---

* Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Emiroğlu, Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yahşihan/ Kırıkkale, e-posta: hemiroglu_2000@yahoo.com, hemiroglu9@gmail.com, cep Tlf: 0535 6503507.

ABSTRACT

In the field of international relations, the nature of relationship between international political structures has been extensively analyzed. A great portion of the studies on this matter aims to explain the structure of international politics and the effect of human nature on it. The realists define international politics as the struggle for power and interest. They also describe international system as an anarchical structure, which differs from internal political system in terms of lack of enforcement. On the other hand, the idealists emphasize that human nature is originally good and that education and the creation of a better social environment may improve human nature. International organizations are the kind of institutions that improve international environment by promoting the rules of conduct between nations. In the aftermath of World War I, which ended European supremacy, the League of Nations was established, by benefitting from historical legacy, as the first model of international association. Established in conformity with the idealist perspective, this organization failed in confronting the complicated problems of the inter-war period, exacerbated by different approaches of the major world powers. Its successor, the United Nations, was mainly created during World War II. It served as an arena of power struggle as well as the platform of dialogue between the two enemy camps.

Key Words: Organizational Structuring, United Nations, League of Nations, Cold War, World Order.

GİRİŞ

Bu çalışmada, tarihsel süreç boyunca uluslararası siyasal örgütlenme kavramının/modelinin, şekillenmesine/oluşumuna bir takım sorular yöneltilecek ve ele alınan süreçle ilgili ve daha sonraki süreçte de denenmeye açık tespitler yapılmaya çalışılacaktır. Uluslararası siyasal örgütlenme kavramının/modelinin tarihsel süreç boyunca evrimi sonucunda, 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan köklü ekonomik, siyasal ve sosyal değişimlerin tüm bu alanlarda derinlemesine yarattığı etkiler sonrasında varlık kazanan Milletler Cemiyeti (MC) ve Birleşmiş Milletler (BM) örgütlenmesi/yapılanması çalışmanın inceleme alanını oluşturacaklardır. Uluslararası siyasal

örgütlenme modelinin en son örneği olması dolayısıyla, çalışmanın asıl yoğunlaşacağı konu BM örgütlenmesi olacaktır.

Uluslararası siyasi örgütlenme kavramının tarihsel süreçte oluşumuna/teorik yapılanma ve pratik uygulama boyutundaki sorunlarına/işlevselliğine yöneltilebilmesi olası sorular ve yapılması olası tespitler şunlardır:

1. Gerek Kıta Avrupası gerekse global kapsamda dünya siyasi sistemi için olsun -MC daha çok Kıta Avrupası eksenlidir- uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla tasarlanan 'yapı'larda, 'örgüt' modellerinde bir ülkenin tüm sisteme hakim olma yönündeki çabası diğer aktör-devletlerce engellenmektedir. Sanayi Devrimi'ne kadar geçen dönemde 'güç dengesi' politikası sistemde nispi istikrarı sağlamıştır. Özellikle Sanayi Devrimi'nin ikinci aşamasının devletlere sunduğu imkanlar, sistemde 'düzenleyici' mekanizmaların olmaması/yetersiz olması sebebiyle 'bozucu' girdilerin sistemi istikrarsızlaştırmasını engelleyememiştir. Devletlerin dar eksenli ve kapsamlı 'ulusal çıkar' tanımları ve bu yönde izledikleri politikalar Birinci Dünya Savaşı'na yol açmıştır. Aynı devletler grubu (özellikle İngiltere, Fransa) MC çatısı altında da bu politikalarını devam ettirmişler, MC'yi de bu politikaların bir aracı olarak kullanmışlardır. Bu çerçevede, siyasi nitelikte uluslararası bir örgüt açısından, bir ya da daha fazla devlet/devletler grubu tarafından kendi dış politikalarının (belli bir seviyeye kadar) meşruiyet kaynağı olarak görülmesi karşısında, örgütün hayatiyeti/işlevselliği/itibarı noktasında ne tür sorunların ortaya çıkması/yaşanması söz konusudur? Bu aşama yeni bir örgüt yapılanmasına gidilmesi sürecinin başlangıcı ya da zorlayıcı sebebi midir?

2. Birinci Dünya savaşı sonrası Fransa, kendi güvenliğini sağlamak amacıyla, Versay düzeninin devamını ve Almanya'nın sıkı denetim altına alınmasını savunmuş, 1924 yılından sonra ilişkilerin yumuşaması ile MC'yi Almanya'nın denetlenmesinin bir aracı olarak görmüştür. Bu tarz dış politika yaklaşımları 'evrensel aktör', 'düzenleyici mekanizma' olarak tasarlanan bu tür örgütleri dar alana hapsetmekte ve işlevsiz kılmaktadır. Bire bir örgüt üyesi devletleri bu tarz dış politika yaklaşımlarından uzaklaşmalarını sağlamak mümkün müdür? Bu noktada söz konusu devlete/devletlere ve örgüte düşen sorumluluklar nelerdir? Sorumlulukların yerine getirilmemesinin örgütsel ve sistemik karşılığı ne olmalıdır/olacaktır?

3. MC'ne kadar geçen süreçte, konferanslar ve geliştirilen sistemler büyük bir savaşla bozulan güç dengesini kurmak amacıyla toplanmış ve oluşturulmuşlardır. Böyle bir resme bakan şahıs, varolan güç yapısını yansıtıp-yansıtmadığını kolayca anlayabilir. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinde sistemde kendi gücü oranında bir yer

edinemeyen Almanya'nın geliştirdiği dış politika yaklaşım ve uygulamaları etkili olmuştur. Versay düzeninin Viyana düzeninden farkı; 'denge' yerine 'cezalandırmayı esas almasıdır. Bu yaklaşım MC yapılanmasında da devam etmiştir. Bu bağlamda, siyasi nitelikte bir örgüt, dünya siyasi sistemindeki mevcut güç yapısını yansıtmıyorsa ve örgütün yeniden yapılandırılması imkansız veya çok güç ise, 'hegemonik' güç nasıl bir yaklaşım geliştirebilecektir? Hegemonik güç açısından 'rasyonel' olan dış politika yaklaşımı sorunlara ve itirazlara karşın mevcut statükoyu korumak mıdır, yoksa revizyonist talepleri dikkate almak mıdır? Revizyonist taleplerin dikkate alınmamasına karşın, bu tür taleplere sahip devletlerin ortaya koyduğu yaklaşım, MC üyeliğinden ayrılmak olmuştur.

4. Gerek Kuzey Ren Vestfalya (NRV) düzeninde konumunu güçlendiren 'millî devlet'ler ve sonrasında diğer konferansların kurduğu düzenlerden edinilen tecrübenin ortaya koyduğu, gerekse MC tipi örgüt yapılanmasında aktör-devletlerin en hassas oldukları nokta, 'egemen-eşitlik' prensibidir. Bu iki husus örgütü, uluslararası barış ve güvenliği koruma, bozması olası davranışları önleme, bozan davranışları cezalandırma yönünden etkisiz kılabilmektedir. Egemenlik noktasındaki tartışmalarda en az küçük devletler kadar büyük devletler de itiraz ortaya koymaktadırlar. Giriş bölümünde, MC Andlaşması'nın 26 maddesini de içeren Versay Andlaşması Kongre`de bu sebeple kabul edilmemiştir. Bu çerçevede, daha işlevsel bir örgüt yapılanması için 'egemen-eşitlik' noktasında bir ortak uzlaşma geliştirmek mümkün müdür? Bu türlü bir uzlaşma geliştirmenin büyük/küçük devletler açısından olası engelleri/sakıncaları neler olabilir?

5. 'Uluslararası barış ve güvenliği korumak' diye başlayan bir örgüt metninin ortaya koyduğu kararlılık önemlidir. Ancak, uluslararası sistemde barış ve güvenliği korumak, bozanı cezalandırmak eylemi, bu kararlılığın ötesinde operasyonel anlamda 'askeri kuvvet kullanımı' içermekte/içerebilmektedir. Evrenselliği yansıtan bir örgüt genel kurulunda egemen-eşitliğin yansması 'bir oya' sahip olan devletler ne tür bir yaklaşım içinde olmuşlardır/olmalıdırlar? Genel Kurul`da yapılan oylamada tek oy prensibinin yansması olarak ağırlıklı olarak küçük devletlerin desteklediği 'askeri kuvvet kullanımına' dair bir karar nasıl işlevsellik kazanabilecektir? MC yapılanmasında/andlaşmasında, Genel Kurul ve Meclis, bu tür sorunlarda daha çok birlikte hareket edebilecek tarzda düzenlenmiştir. Bir noktadan sonra Genel Kurula karşı Meclis daha çok etkisini arttırmakta, ancak sorunların daha önce de bahsettiğimiz sebeplerden dolayı çözülememesi nedeniyle, aktör-devletlerin örgüt dışına çıkması ve bu yönde dış politika geliştirmeleri ile sonuçlanmaktadır. Bu nokta, örgütün işlevselliğini ve hayatiyetini kaybetme aşamasıdır.

Bu bağlamda, çalışma boyunca, aynı zamanda realist/idealist gibi iki düşün okulunun temel tezlerinin gelişmeler karşısında geçerli olup/olmadığı tartışılmaya/irdelenmeye/tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede çalışma ile, tarihsel süreçte ortaya çıkmış daha basit örnekleriyle birlikte, MC, BM tipi makro örgütlerin uluslararası politikayı ve dünya siyasal sistemini denetlemekte nasıl bir rol üstlendiklerini, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasındaki rollerinin ne olduğunun belirginleştirilmeye çalışılması hedeflenmiştir..

BİR ULUSLARARASI ÖRGÜTLENME MODELİ OLARAK BİRLEŞMİŞ MİLLETLER YAPILANMASINI ORTAYA ÇIKARAN TARİHSEL SÜRECİN ÇÖZÜMLEMESİ

20. yüzyılın ilk yarısı, uluslararası ilişkiler disiplininin iki büyük 'düşün okulu' olan 'realistler' ile 'idealistler' arasında, 'uluslararası ilişkilerin doğası ve düzenlenmesi' konusundaki argümanlarının uygulama boyutu kazandırılmaya çalışıldığı bir dönem olarak nitelenebilir. Farklı argümanların odağında, dünya siyasal sisteminin temel aktörleri konumunda bulunan devletlerin bire bir dış politikalarının toplamı olarak nitelendirilen uluslararası politikanın yapısı, bu yapıyı etkileyen faktörler; aktör-devlet davranışları ve bu davranışı etkileyen içsel-dışsal faktörler ve bunların sahip oldukları nitelikler vardır. Realist okula göre, insan 'bencil-egoist' bir varlıktır. İnsan tarafından kurulan/oluşturulan yapıların/kurumların özünde/işleyişinde bencillik duygusu şekillendirici/tanzim edici bir rol oynamaktadır. Dünya siyasal sistemindeki bütün aktör-devletlerin aynı yapıya ve güdülere sahip olduğu varsayıldığında, devletlerin dış politikalarını 'çıkar eksenli' ve sahip oldukları 'güç yapılarına' göre 'dış tehdit ve güvenlik algılaması' çerçevesinde düzenledikleri ve yönlendirdikleri bir düzlemde uluslararası politika, 'anarşik' bir yapıda/görünümde olacaktır. İdealist okula göre ise gerçekte insan, 'iyi' bir varlıktır. Ancak, insanın eğitim süreci, sosyal ilişkileri ve mevcut kurumsal yapılar, onun bu iyi olarak nitelendirilen yönünü gidermekte ve başkalaştırmaktadır. İnsanın iyiliğe eğilimli yapısını geliştirebilmenin temel yolu şudur: onun bütün hayatı boyunca içinde yaşadığı ve ilişkide bulunduğu süreçler ve kurumlar yeniden yapılandırılabilirse, bencillik duygusunun güdülediği çıkar eksenli dış politika yönelimlerinin ve 'anarşik' görünümdeki uluslararası politikanın yapısının değiştirilmesi de mümkündür¹. İnsanlığın kadim devirlerinden

¹ Bkz. Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, s. 121-161; Paul R. Viotti & Mark V. Kauppi, **International Relations Theory**, Second Edition, MacMillan Publishing Company, New York, 1993, s. 35-61; Theodore A. Coloumbis & James H. Wolf, **Introduction To International Relations: Power and Justice**, Fourth Edition, Prentice-Hall, Inc, New Jersey, 1990, s. 6-10; ; Torbjøn L. Knutsen, **A History of International Relations Theory**, Manchester University Pres, New York, 1992, s. 184-239; James E. Dougherty & Jr, Robert L. Pfaltzgraft, **Contending**

bu yana geçen süreç boyunca insan, devlet ve uluslararası politikanın doğasına/işleyişine/ilişkisine dair örtük ya da açık olarak yukarıdaki değerlendirmeler çerçevesinde yorumların/çözümlemelerin yapıldığı eldeki kaynaklarda mevcuttur. Ancak 15'inci yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da meydana gelen gelişmeler ve yol açtığı sonuçlar, odaklaşılan tartışma konuları üzerinde daha da yoğunlaşılmasına sebep olmuştur. Bu yoğunlaşmada, dünya siyasal sisteminin kapsam ve etkisinde teknolojinin tetiklediği büyük değişim, aktör-devletlerin siyasal yapılarında meydana gelen değişim ve bu değişimin uluslararası politikaya yansımaları etkili olmuştur.

Kadim devirler ve sonrasında oluşan/oluşturulan 'medeniyet havzaları'nı incelediğimiz zaman şu tespitleri yapmak olasıdır: söz konusu dönemlerin teknik imkanlarının yetersizliği, ulaşım zorluğu vb gibi sebeplerle dünyada varolan medeniyet havzalarının birbirleriyle olan ilişkisi son derece sınırlıdır. Bu ilişkiyi sağlayan temel davranış/faaliyet çeşitli sebeplerden dolayı meydana gelen 'göç' olgusudur. İlişkiler daha çok kendi medeniyet havzası ile sınırlıdır. Daha uzak noktadaki ilişkiler 'ticari' karakterlidir, 'hegemonik' değildir. Mezopotomya, Kadim Yunan, Kadim Mısır, Kadim Hint ve Kadim Çin medeniyet havzaları büyük oranda bu özellikleri göstermektedirler².

İnsanlığın bir sonraki döneminde, kent-devleti denilen siyasal yapılar yerini 'merkezi' siyasal yapılara bırakmaya başlamıştır. Bu siyasal yapıların en önemlilerinden birisi, gelişimini sağladığı coğrafi alanın ötesinde bir etkiye ve güce ulaşmış, Roma İmparatorluğudur. Roma İmparatorluğu, inşa etmiş olduğu imparatorluk yolları, işgal etmiş olduğu bölgelerde oluşturduğu askeri garnizonlar ve idari yapılarla, oluşturulan hukuk kodifikasyonu ile 'Roma barışı' diye nitelendirilen, 'hegemonik' karakterli bir siyasal oluşumdur. Roma imparatorluğu gibi bir merkezi siyasal yapının önemi, kendi hakimiyet sahasında veya yakın bölgelerdeki sorunları, gerektiği taktirde 'askeri güç' kullanarak 'tırmanmasını' ve Roma barışını zedelemesini önlemesidir. Bu tür bir dış politika yaklaşımı, o günün dünya siyasal sisteminde varolan diğer aktör-devletleri, 'isteyerek' veya 'zorla' bu gücün arabuluculuğunu ya da sorunları çözme iradesini kabul etmeye itmektedir. Bu kabulün doğal sonucu, sistemde karakteri ne olursa olsun 'barış ve istikrar'ın devamına hizmet etmektedir³.

Roma İmparatorluğu'na yönelik göçebe 'Germen akınları'yla başlayan süreç sonucunda, merkezi siyasal otoritenin 'merkezkaç'

Theories of Intenational Relations, Third Edition, New York: Harper & Row, Publishers, New York, 1990, s. 81-124.

² Arnold Toynbee, **Medeniyet Yargılanıyor**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 61-71.

³ Chris Harman, **A People's History of The World**, London: Bookmarks Publications Ltd, London, 1999, s. 71-86.

unsurların eline geçmesi ve Roma barışı olarak nitelendirilen dönemin son bulmasıyla Avrupa sahnesinde 'Feodal Beyler'in hüküm süreceği ve Katolik Kilisesi'nin Batı dünyasında etkisini arttıracığı yeni bir döneme girilmiştir. 9. ve 10'uncu yüzyıllardaki Nordik ve Macar akınları Batı dünyasındaki kaotik yapıyı besleyecek ve feodal eğilimlerin/feodal lordların daha da güçlenmesine yol açacaktır. Bu anlamda, 9-11'inci yüzyıllar arası dönem feodalitenin klasik dönemi olarak nitelendirilmektedir. 11'inci yüzyılın sonlarından itibaren feodalitenin simge yapılarından olan 'kale kentler'in dışında 'burg' denilen ve daha sonraki ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerin motor gücü olacak 'burjuvazi'ye de ismini verecek olan bu 'yeni kentler', sahip oldukları büyük dinamizmle, o gün için öngörülemeyen büyük dönüşümün ateşleyicisi olmuştur⁴.

Diğer feodal lordlara karşı bir 'Monark'ın desteğini alan burjuvazinin yürüttüğü ticari faaliyetler ve dünyaya açılım, monetarist, milliyetçi ve merkezietçi nitelikteki merkantilist ekonomi politika uygulamalarının sonucu, ülkesel sınırları kabaca ortaya çıkmaya başlayan, bir hanedanın etrafında şekillenen ve bir monarkın temsil ettiği siyasi yapılar olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Belirli bir ülkesel sınırlar içinde monark'ın dışında hala varlığını devam ettiren siyasal yapılar ve uygulamaları, merkezde bulunan monark'ın otoritesini zedelemesi nedeniyle onun şahsına, burjuvazinin temel faaliyet alanı olan ticari noktadaki uygulama farklılıkları ve angaryaları ile burjuvaziye büyük tehdit oluşturmaktaydılar. Bundan sonra, Fransız İhtilali'ne kadar 'Monark-Burjuvazi işbirliği' tüm sorunlarına karşın devam edecektir. Rönesans ve Reform hareketleri de bu gelişmeleri, otoritenin kaynağının ilahi değil dünyevi olduğu iddiasıyla Katolik Kilisesi'nin siyasal gücüne çok önemli bir darbe vuracak, Monark-Burjuvazi işbirliğinin gelişmesine ve önündeki engellerin önemli bir kısmının giderilmesine yardımcı olacaktır⁵. Katolik Kilisesi'nin protestan Bohemya tahtına müfrit bir katolik olan Ferdinandı getirmek istemesiyle başlayan ve 1618-1648 yılları arasında devam eden otuz yıl savaşları sonucunda düzenlenen Vestfalya Konferansları yeni dönemin simgesi olmuştur. Bu dönemin üç temel niteliği şunlardır: birincisi, düzenlenen konferanslara kilise temsilcilerinin çağrılmaması dolayısıyla 'laik' karakterde olmasıdır. İkincisi, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun ve Katolik Kilisesi'nin daha küçük siyasal yapılara müdahalesinin ortadan kalkmasıyla, 'ulusal devletler'in temeli atılmıştır. Üçüncüsü, gerek savaş içinde gerekse savaş sonrasında çok sayıda siyasal birimin sorunlarını tartıştıkları

⁴ Marc Bloch, **Feodal Toplum**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: OPUS Yayınları, Ankara, 1998, s. 59-69; Henri Pirenne, **Ortaçağ Kentleri**, İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 72-84.

⁵ Stephen J. Lee, **Aspects of European History 1494-1789**, Second Edition, Routledge, London, 1990, s. 288-295.

toplantılar dizisi, daha sonraki dönemlerde, uluslar arasında barış ve güvenliği sağlayabilecek 'örgütsel' yapıların oluşmasına katkıda bulunmuştur⁶.

Vestfalya sonrası Kıta Avrupası'ndaki siyasal görünümde, bir hanedanın asabiyesi etrafında oluşan ulusal devlet gün geçtikçe sağlamlaşırken, monarklar'ın zihin dünyasında, eski Roma İmparatorluğu benzeri bir siyasal oluşum hayali, merkezi bir yer işgal etmekteydi. Bu amaçla, üreten burjuvazinin finanse ettiği monark ve üretmeyen saray aristokrasisi için savaş kaçınılmaz bir olguydu. Değişen ölçekte çok sayıda aktör-(hanedan) devletin yer aldığı ve profesyoneller arasında yürütülen savaşların temel bir amacı vardı: kendi (hanedan) devletin etrafında bir büyük merkezi-hegemonik yapı oluşturmak, Avrupa Kıtası'nda barış ve istikrarı sağlamak, dış tehditleri önlemektir. Bir aktör-devletin diğer ulusal devletleri denetim altına almak amacıyla giriştiği tüm mücadeleler karşısında onu dengeleyen bir koalisyon gücü bulmuştur. Söz konusu dönemlerdeki etki-tepki tarzındaki mücadele süreci, 'güç dengesi politikası' olarak nitelendirilmiştir. Koalisyon güçlerinin amacı, bir büyük (hanedan)-ulusal devletin kuvvet yoluyla tüm sistemi veya büyük kısmını denetlemesini engellemek, '*statüko ante*'yi inşa etme hedefine dönüktür. 1701-1713 yılları arasında devam eden İspanya Veraset savaşları, Fransız İhtilali sonrasında 1792-1814 yılları arasında Napolyon'un yürüttüğü savaşlar, Fransa eksenli bir 'Kıtasal Avrupa (Monarşi) sistemi' kurmaya dönüktür. Her iki çaba da Kıta dışı bir güç olan (güç dengesi sisteminde dengenin dengeleyicisi olarak nitelendirilen) İngiltere'nin desteklediği koalisyon güçleri, Fransa'yı yenilgiye uğratmışlar; savaş sonrası düzenledikleri Utrecht ve Viyana Konferansları ile Fransa'nın Kıta Avrupası'nda bozduğu dengeyi yeniden inşa etmişlerdir. Ulusal devlet karakteri her iki savaş ve konferanslardan güçlenerek çıkmıştır. Ancak gerek Avrupa'lı düşünürlerin gerekse devlet adamlarının düşüncelerinde, Avrupa Kıtası'nda barış ve güvenliği sağlamanın ve dış tehditleri önlemenin yolu, merkezde bir büyük devletin ya da devletler grubunun bulunduğu bir siyasal oluşumdu. Fransız İhtilali'nin ortaya koyduğu ve Napolyon savaşlarının Kıta Avrupası'na yaydığı milliyetçilik olgusunun tetiklediği süreçte, belirli bir hanedanın asabiyesi etrafında oluşan siyasal yapılar yeni bir dönüşümün eşliğindeydi. Burjuvazi Fransız İhtilali ile iktidara el koyarken, siyasal sistemi de kendi ekseninde yeniden yapılandırıyordu. 'Ulus-devlet' olarak nitelendirilen siyasal yapının meşruiyet kaynağı, zaman süreci içinde nitelik/kapsam açılarından farklılıklar gösterse de 'halk'tı. Halkın düzenlenen seçimler yoluyla iradesini yansıttığı meclisler yetkinin/erkin kaynağı olacaktır. Bu yaklaşımın tüm Kıta Avrupası'nda

---

⁶ Lee, s. 117-120.

yayılması, yeni bir 'patlayıcı' gücün ve 'çatışma' olgusunu tetikleyici unsurların artmasına yol açacaktır. 1815 Viyana Konferansı'nda dört büyük devlet arasında kurulan ve sonrasında Fransa'nın katılımıyla beş'e çıkan devletler grubunun oluşturduğu 'Monarklar arası uyum' ve 'danışma sistemi', Kıta Avrupası eksenli dünya siyasal sisteminde 'milliyetçi' karakterli ayaklanmaları çoğu zaman şiddet/güç kullanarak bastırmıştır. 1848'de meydana gelen milliyetçi nitelikteki ayaklanmalar söz konusu sistemi sona erdirmiştir⁷. Şurası açıktır ki, Kıta Avrupası'nda görece bir barış ve istikrarı 'motor' nitelikteki bir büyük ülkeler grubu olmaksızın gerçekleştirmek mümkün olmamıştır/olmamaktadır.

Siyasal çerçevede meydana gelen bu gelişmelerde 19'uncu yüzyılda meydana gelen 'Sanayi Devrimi'nin çok büyük etkisi vardır. Sanayi Devrimi'nin iletişim ve ulaşım alanında ortaya koyduğu ürünler merkezi yapının güçlenmesine hizmet etmiştir. İtalyan ve Alman birliğinin sağlanmasında söz konusu teknolojik gelişmelerin çok büyük katkısı vardır⁸. Ancak büyük bir hızla ilerleyen teknolojik gelişmeler sosyal, siyasal, ekonomik yapıları yeniden biçimlendirirken, en büyük etkisi askeri teçhizatın nitelik ve niceliğindeki gelişmeyle yapmıştır. Askeri teknolojideki bu hızlı gelişme, 19'uncu yüzyıl Kıta Avrupası devletleri arasında çok hassas dengeler üzerinde işleyen güç dengesi sistemini derinden etkilemiş, çok daha kırılgan bir hale getirmiştir. Geçmiş yüzyıllar ve hatta 19'uncu yüzyılın önemli bir kesiminde yürütülen profesyonel askerler arasında sınırlı, belirli bir hedefe dönük ve dar alanda yapılan savaşların niteliği ve boyutu Sanayi Devrimi'nin ikinci aşama ürünleriyle değişmeye başlamıştır. Savaş araç ve stratejisindeki bu değişimin sonucu, savaşların çok yıkıcı hale gelmesidir. Sınırlı ve dar kapsamlı savaşlar, burjuvazinin sermaye birikimini arttırırken, gelecekteki savaşların yıkıcılığını görmek ve 'sübab' ya da 'önleyici-engelleyici' mekanizmalar oluşturma çabalarında yoğunlaşmaları için biraz daha beklemek gerekecektir. Çünkü savaşlar, burjuvazi için teknolojik gelişmenin bir itici gücü rolünü görmektedir⁹.

19'uncu yüzyıl boyunca kurumsallaşma sürecini devam ettiren Kapitalist sistem, teknolojik gelişmelerin verdiği imkanlarla yeni bir sürece girmektedir. Kapitalist sistem çarkının dönebilmesi için, iki şey vazgeçilmezdi: birincisi, hammadde; ikincisi de, pazar. Sanayi Devrimi'nin özellikle ulaşım-iletişim ve askeri alanda ortaya koyduğu

⁷ Bkz. Eric Hobsbawm, **Devrim Çağı 1789-1848**, Dost Yayınevi, Ankara, 1998a, s. 15-160..

⁸ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914**, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 285-297; Georges Abi-Saab, 'The Concept of International Organizations: a synthesis', **The Concept of International Organizations**, (edited by Georges Abi-Saab), Published by UN, UNESCO, Paris, 1995, s. 10.

⁹ William H. McNeill, **West A History of The Human Community**, The University of Chicago Pres, Chicago, 1963, s. 739-744.

ürünler geçmişin sömürge-sömüren devlet ilişkisini farklı bir niteliğe büründürmüştür. 'Emperyalizm' olarak nitelendirilen bu ilişki, ekonomik sömürü, siyasal bağımlılık ve ırksal eşitsizlik temeline dayanmaktadır. Kendi ülkesinde karlılığı azalan sermaye, daha büyük kazançlar elde edebileceği yeni (dışsal) alanlara yönelmiştir. 19'uncu yüzyıl boyunca özellikle Batı Avrupa ülkeleri tüm dünyayı 'sömürgeleştirme' ve bu alanlarda 'bağlı siyasal yapılar' oluşturma çabası içine gireceklerdir. Amaç, daha ucuz emek, ucuz hammadde, pazar imkanları elde etmek ve sanayinin rekabet gücünü sürdürebilmektir. Bu noktadaki rekabet ulus-devletler açısından bir ölüm-kalım savaşı gibi görülmekteydi. Özellikle, kapitalist devletlerin yaşadıkları krizleri aşabilmek amacıyla ana devlet-sömürgeler arasında uyguladıkları 'ekonomik milliyetçi' politikalar sistemde haksız rekabete yol açmakta ve çatışma riskini artırmaktadır. 1861 yılında İtalya'nın, 1871 yılında Almanya'nın ulusal birliklerini sağlayarak söz konusu pazar ve hammadde yarışına yeni aktör-devletler olarak girmeleri bu riski daha da arttırmıştır. Bu yaklaşım, sistemi daha rekabetçi ve kırılğan bir hale getirmektedir¹⁰.

Devletlerin birbirleriyle giriştiği bu rekabetçi/çatışmacı yapının/sürecin dışında, istenmeyen gelişmeleri önlemek, sorunları çözmek ya da savaş sonrası düzen oluşturmak amacıyla kurulan koalisyonlar ve toplanan uluslar arası nitelikte konferanslar vardır. Bu koalisyonların en önemlisi, 1848'de Macar milliyetçi ayaklanmasını çok kanlı bir biçimde bastıran ve kutsal yerler sorunu nedeniyle Osmanlı Devleti'ne baskı yapan Rus Çarlığı'na karşı birlikte hareket eden/savaşan Osmanlı Devleti-İngiltere-Fransa-Piyemonte Krallığı'nın oluşturduğu koalisyondur. Sonuçta Çarlık Rusyası yenilmiş, düzenlenen Paris Konferansı ile Osmanlı Devleti Avrupa Siyasal Sistemi'ne dahil edilmiştir. Daha sonra, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında toplanan Berlin Konferansı ile, Balkanlar ve Doğu Avrupa'yı içine alan önemli düzenlemeler yapılmıştır. Yine Rus Çarı'nın silahsızlanma önerisi üzerine Lahey'de toplanan I'inci (1899) ve II'inci (1907) Lahey Konferansları ile barış, istikrar ve işbirliği yolunda önemli adımlar atılmaya çalışılmıştır¹¹.

1815 Viyana Konferansı'ndan 1907 II'inci Lahey Konferansı'na kadar geçen (Aix-la-Chapelle K., Troppau Kongresi, Laibach Kongresi, Verona Kongresi, Paris Konferansı, Berlin Konferansı, I'inci Lahey Konferansı gibi) konferanslar dizisinin o gün için Kıta Avrupası eksenli dünya siyasal sistemine yönelik- uluslararası barış ve güvenliği

¹⁰ Eric Hobsbawm, **Sanayi ve İmparatorluk**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, s. 52-88, 100-122.

¹¹ M. S. Anderson, **The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919**, Longman Group UK Limited, London, 1993, s. 260-265; Johan Kaufmann, **Conference Diplomacy-An Introduction Analysis**, Second Revised Edition, Kluwer Academic Publishers, Norwell (USA), 1998, s. 4-5.

sağlamaya yönelik bir 'uluslararası örgüt' konseptinin geliştirilmesinde çok önemli katkıları olmuştur. Söz konusu katkıları aşağıdaki tarzda değerlendirmek ve tespit etmek mümkündür:

Birincisi, bu konferanslar savaş ya da barış zamanı veya her iki döneme de sarkan şekilde toplanmışlardır. Konferansların temel amacı, kendisini merkeze oturtmaya çalışan bir devletin yürüttüğü savaşlar sonrasında bozulan Avrupa güç dengesini yeniden kurmaktır¹².

İkincisi, konferansların toplanmasında büyük devletler aktif rol oynamakta, bu sebeple sorunların ele alınması ve çözümlenmesi süreci daha çok küçük devletlerin de dahil olacağı 'genel kurul' şeklinde değil, büyük devletler tarafından 'alışveriş yöntemi'ne uygun olarak çözümlenmektedir. 1907 II'inci Lahey Konferansı'na kadar yürütülen konferanslar 'evrensel' nitelikte değildir¹³.

Üçüncüsü, söz konusu konferanslar savaş sonrası güç dengesinin korunabilmesi amacıyla, 'danışma sistemi' adı verilen ve merkezde büyük devletlerin bulunduğu görelî süreli yapılar oluşturabilmektedirler. Söz konusu devletlerin amacı, süpranasyonal ya da devletler arası nitelikte bir örgüt kurarak sistemi dönüştürmek değil, sadece diplomasi aracıyla sistemi düzenlemek hedefine dönüktür¹⁴.

Dördüncüsü, danışma sistemi gibi görelî süreli yapıların yanında gerek savaş sonrası düzenlemeler kapsamında gerekse bu düzenlemelerin dışında birtakım önemli çalışmalar yapılmakta ve bu amaçla 'ad hoc' nitelikte komisyon ve komiteler kurulabilmektedir. Örneğin, Viyana Konferansı'nda, diplomatik konulardaki düzenleme, Ren Nehri'nin Statüsü ile ilgili yapılan düzenleme; Paris Konferansı'nda Deniz savaşının düzenlenmesini içeren Paris Beyannamesi'nin kabulü ve Tuna Nehri'nin Statüsü ile ilgili yapılan düzenlemeler, I'inci Lahey'de sorunların çözümünde 'Tahkim yöntemi'nin kabulü vb gibi¹⁵.

Beşincisi, büyük devletlerle küçük devletlerin bir genel kurul şeklinde toplandıkları, sorunları tartıştıkları ve çözüm için çaba sarfettikleri 'evrensel' karakterli II'inci Lahey Konferansı, devletlerin sürekli temsil edilebilecekleri ve düzenli toplantılar yapan 'örgütsel organları' geliştirme iradesini ortaya koymuştur. Önceki konferanslarda sekreteryaya ve diğer organlar *ad hoc* niteliktedir¹⁶.

---

¹² Anderson, s. 163-180.

¹³ Chadwick F. Alger, **The United Nations In Historical Perspective**, Edited by Alger Chadwick F., Gene M. Lyons and John E. Trent, UN University Press, New York, 1995, s. 5.

¹⁴ Anderson, s. 186-187, 238.

¹⁵ Alger, s. 5; David Armstrong, Lorna Loyd, John Redmond, **From Versailles to Maastricht, International Organizations in the Twentieth Century**, St. Martin's Press, New York, 1996, s. 11-12.

¹⁶ Armstrong, Loyd, Redmond, s. 11-12.

*ULUSLARARASI SİYASAL ÖRGÜTLENME MODELİ OLUŞUMUNUN TARİHSEL SÜRECİ VE
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÖRGÜTÜ (1941-1990)*

Altıncısı, gerek Viyana Konferansı'nda yapılan düzenlemelerin sürdürülmesini belirleyen, gerekse Paris ve Berlin Konferanslarında yapılan düzenlemelerin itici gücü, merkezde yeralan bir büyük devletler grubudur. Merkez güçler arasındaki çatışma, işleyen yapıyı sona erdirmekte. Sistemi bozmak isteyen güce karşı diğer büyük devletler dengeyi sağlamaya çalışmaktadırlar. Tek bir devletin sistemde 'düzenleyici' güce ulaşmasına izin verilmemektedir.

Gelişmeler göstermiştir ki, uluslar arası barış ve güvenliği bozması olası sorunların çözümünde, uluslar arası örgütsel gelişmeye yaptığı tüm katkılara rağmen, konferans sistemi bir noktada tıkanmıştır. Çünkü, küçük devletlerin iradelerinin yok sayıldığı, büyük devletlerin kendi ulusal çıkarlarına uygun olarak belirledikleri dış politikalarını küçük devletleri hesaba katmaksızın uygulamaları, Avrupa eksenli dünya siyasi sisteminden memnun olmayan ülkeler grubunu önemli oranda arttırmıştır. Bunun yanında büyük devletler arasındaki silahlanma yarışı, kapalı diplomasi ve gizli anlaşmalar sistemin kırılmasını daha da arttırmıştır. Uluslar arası barış ve güvenliği sağlamakta kullanılan 'eski' yöntemlerin çözüm üretmediği açıkça ortaya çıkmıştır.

Söz konusu çözüm üretememenin en önemli örneği, bir yönüyle Birinci Dünya Savaşı'nın provası niteliği taşıyan 'Bosna-Hersek krizi'dir. 1878 Berlin Konferansı, Bosna-Hersek'i ilhak etmeme şartıyla Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun denetimine bırakmıştı. 1908 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun anlaşmaya karşın bölgeyi ilhak etmesi, bu bölgeyi kendi yayılım alanı içinde gören Sırbistanı harekete geçirmiş ancak, Rus Çarlığı'na yapılan başvuru karşılıksız kalmış ve Sırp milliyetçiliği ağır bir darbe almıştır. Sırp yönetimi benzer bir olayda geri adım atmayacağını ifade etmiştir. Gerçekten de, 28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tahtının tek velihtinin bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesiyle başlayan süreç, sorunun çözümüne yönelik uluslararası nitelikte bir örgütsel yapının olmayışı sebebiyle, örgütsel yapı içinde sorunun çözümü, bir ara dönem oluşturarak kuvvet kullanımının geciktirilmesi vb gibi yöntemler uygulanamamış, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle sonuçlanmıştır. İfade ettiğimiz gibi, devletler arasındaki iletişim kanallarının çok iyi işlememesi, gizli diplomasi ve gizli anlaşmalardan duyulan endişelerin giderilebileceği örgütsel yapıların yokluğu savaşın çıkışında veya durdurulamamasında etkili olmuştur¹⁷.

---

¹⁷ Armaoğlu, 1999: 494-504; Oral Sander, **Siyasi Tarih I İlkçağlardan 1918'e Kadar**, Ankara: İmge Yayınevi, Ankara, 1989, s. 246-247; Leroy A. Bennett, **International Organizations Principles And Issues**, Fourth Edition, Prentice-Hall International, Inc, New Jersey, 1988, s. 5.

Dört yıl devam eden Birinci Dünya Savaşı'nın çok önemli ekonomik, siyasal, sosyal ve askeri sonuçları olmuştur. Kıta Avrupası'nın merkez güçleri ve İngiltere (galip-mağlup ayrımı olmaksızın) büyük bir ekonomik yıkım yaşamışlardır. Savaşın yol açtığı ekonomik yıkım, siyasal açıdan kısa dönemde kurulan demokratik yönetimlerin, 1929 ekonomik bunalımı gibi bir kriz sonucunda Almanya gibi Nazist yönetimlere dönüşmesine sebep olmuştur. Sosyal açıdan, toplumda çok geniş tabanlı bir tatminsizler grubunun varlığı İtalya örneğinde olduğu gibi erken Faşist yönetimlerin oluşmasına yol açmıştır. Avrupa eksenli dünya siyasal sistemi sona ermiş, güç merkezden kanatlara geçmiştir. Birinci Dünya Savaşı, silah teknolojisinin ulaştığı yıkıcı boyutu ortaya koyması açısından da çok önemlidir.

Birinci Dünya Savaşı, yukarıda bahsettiğimiz negatif/olumsuz sonuçlarının dışında, çok önemli bir gelişmeyi hızlandırmıştır. Uluslararası barış ve güvenliği bozan/bozması olası sorunların çözümüne yönelik uluslar arası nitelikte bir örgütsel yapı geliştirmek. Bu düşünce/bu yaklaşım bir yönüyle, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Woodrow Wilson gibi bir 'idealist'in 'Wilson maddeleri' diye nitelediği ilkelerde yer bulmuş bir düşünce olsa da, savaşın galipleri de savaş sonrası tekrar 'yeni bir dünya savaşı' ile karşılaşmamanın/önlemenin ve dünya siyasal sisteminde/Kıta Avrupası'nda Versay Andlaşması'nın kurduğu sistemin bozulmaması amacıyla, yine 'statükocu' yaklaşımın savunucusu bu devletler önemli bir dış politika aracına sahip olabileceklerini düşündüklerinden, uluslararası bir örgüt yapılandırılmasına çok olumsuz bakmamışlardır. Bu güçler açısından önemli olan, Başkan Wilson'ın idealist söylemlerine karşın, yeni örgütün uluslararası sistemin yapılandırılmasında bu ülkelerin dış politika manevra alanını ne derece genişletip/genişletmeyeceği ve daraltıp/daraltmayacağı noktasıydı. Ancak, Paris Konferansı'nda ABD heyetinin ortaya koyduğu çekinceler/itirazlar sonucunda MC adı verilen yeni örgütün 26 maddelik andlaşma metni Versay Andlaşması'nın girişine konulmuş, ABD Kongresi'nin itirazlarının bu şekilde giderilebileceği düşünülmüştü. Bu olumlu beklentiye rağmen ABD Kongresi Versay Andlaşması'nı onaylamamış, Başkan Wilson'ın düzenlenen genel seçimleri kaybetmesi sonucunda yeni yönetim 'yalnızcılık' politikasına tekrar geri dönmüştür. ABD'nin önemli oranda fikir babası olduğu yeni örgütün dışında kalması, geçmiş konferanslar sisteminde Avrupa'nın önemli güçlerinden olan Rusya'nın Bolşevik İhtilali'nin sancılarını taşıması ve sistem dışı kalması, savaşın galiplerinden özellikle İngiltere ve Fransa açısından, yeni örgütü bir dış politika denetim ve etkileme aracına dönüştürme niyetlerinin önündeki engelleri kaldırmıştır. Bu gelişmelerin sonucu olarak, 1919-1939 dönemi

MC`de etkili olan güçler, daha çok MC Meclisi üyesi de olan bu iki devlette olacaktır¹⁸.

İngiltere ve Fransa açısından MC yapılanması farklı dış politika yönelişleri de içermesine karşın, birçok ortak noktaya da sahiptir. ABD`nin ortaya koyduğu ve 1898 İspanya galibiyetinden sonra Filipin adalarında uyguladığı 'toprak ilhak etmeme' prensibi Wilson`ın etkisiyle MC yapılanmasına da yansımıştır. MC Andlaşması`nın en önemli ve en uzun düzenlemelerinden birisi 22. maddeye konu olan 'manda' sistemidir. 'Toprak ilhak etmeme' ilkesinin karşılığı olan bu sistem, Birinci Dünya Savaşı`nın mağlupları olan Alman İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sömürgeleri ile Osmanlı İmparatorluğu`nun hakimiyeti altında bulunan toprakların A, B, C, tipi mandalar olarak sınıflandırılarak, 'manda yönetimi' adı altında özellikle İngiltere, Fransa ve İtalya`nın 'vesayeti' altına konulmasından ibarettir. MC üyeliğinde 'bağımsızlık' şartı aranmaması, 'sömürge ve dominyonların' da üye olabileceklerinin belirtilmesi, MC yapılanmasında Genel Kurul ve Meclis`in yetkilerinin düzenlenmesinde 'uzmanlaşma' yerine birçok konuda birlikte hareket edilmesi veya yetki kullanılabilmesi tarzındaki düzenleme Genel Kurul`daki oy ağırlığının belirlenmesinde etkili olacaktır. Büyük devletlerle küçük devletler arasındaki sorunların MC çerçevesinde çözümlenmesi ya da sorunun gündeme alınması noktasında yapılan oylamalarda, sömürge ve dominyonların ana devletle birlikte hareket etmesi, küçük devletlerin zararına olmuştur. Savaş sonrası İngiltere dünya siyasal sisteminde/Kıta Avrupası`nda, manda sistemi de içinde olmak üzere savaş öncesi 'ittifaklar oluşturma' ve 'güç dengesi'ni koruma politikasını; 'ittifaklara girmeme' ve 'yatıştırma' politikasıyla koruma olarak revize etmiş, varolan statükonun korunması için büyük çaba harcamaktaydı. Fransa açısından sömürge politikası önemli olmakla birlikte, asıl yoğunlaştığı nokta, tüm ısrarlarına rağmen parçalanmamış bir Almanya`nın gelecekte doğuracağı tehlike, bir intikam savaşına girişme olasılığı ve bu tehlikenin önlenmesi/çevrenmesidir. Bu bağlamda MC, Fransa`ya Almanya`nın denetlenebilmesi için iyi bir araç olarak gözük müştür. Bu çerçevede Almanya, 1926 yılında MC üyesi ve aynı zamanda MC Meclisi üyesi olarak büyük devletlerle birlikte olmuştur¹⁹.

1875-1896 yılları arasında Kapitalist sistemin karşılaştığı krizler 'ekonomik milliyetçi' politikalarla aşılmaya çalışılmış, pazar ve hammadde kaynaklarına girme noktasında yaşanan büyük rekabet, Kıta Avrupası`nda o güne kadar görülmeyen bir yıkıma yol açmıştı. Versay Andlaşması, ne Fransa`nın güvenlik endişelerini ortadan kaldırmış, ne

¹⁸ Coulombis&Wolfe, s. 277-280; Benneth, s. 21-26.

¹⁹ Manda ve vesayet sistemi ile ilgili bkz. Bennett, s. 326-327.

de Almanya'yı Avrupa güç dengesi sisteminin onurlu bir üyesi olarak sisteme dahil etmişti. Gerek Demokratik Weimar Cumhuriyeti politikaları gerekse Fransa'nın Almanya'ya karşı İngiliz etki ve baskısıyla revize ettiği politikalar, sorunun özüt/temeli noktasında bir çözüm üretmemiştir. 1929 'ekonomik bunalımı'nın 1920'lerin İtalyası'nda yaşanan toplumsal tatminsizlik, başarısızlık ve ekonomik sorunların Faşist Parti ve lideri Benito Mussolini'yi iktidara taşıyan bir ortamı yaratması gibi bir 'ortamı' Almanya için de yaratmıştır. Weimar Cumhuriyeti liderlerinin ekonomik sorunlarla başa çıkamamaları, bunalımın yol açtığı ekonomik krizlerin devletleri yeni bir ekonomik milliyetçi politika dalgasına sürüklediği bir ortamda, pazar ve hammadde sorunu, en az Versay Düzeni kadar Almanya'yı baskı altında tutuyordu. Ekonomik, siyasal ve askeri açılardan baskı altına alınmış, toplumsal tepki ve talepler 1920'lerde küçük bir parti olarak siyasete giren Nasyonal Sosyalist Parti lideri Adolf Hitler'i 1933 yılında iktidara taşımıştır. Şansölye Adolf Hitler liderliğindeki Almanya, kendi üzerinde bir denetim aracı gibi gördüğü ve statükocu güçlerin dünya siyasal sistemindeki bir değişimi önlemelerinin örgütsel anlamdaki en güçlü yansıması olarak düşündükleri MC'den ayrılmıştır. Almanya ile birlikte aynı yıl içinde İtalya ve Japonya da MC'den ayrılmışlardır. Bu üç devletin, 1934 yılından sonra girişecekleri uluslararası hukuk ihlalleri, Versay Düzeni'ni ortadan kaldıran girişimler, dış politikada askeri kuvvet kullanımına başvurma ve işgallere karşı, MC yapılanması çerçevesinde bir çözüm üretmek imkanı büyük oranda olmamış ya da gerçekleştirilememiştir²⁰. MC örgütünün, uluslararası barış ve güvenliği bozan ya da bozması olası sorunlar karşısında etkisiz kalmasında birtakım ortak noktalar tespit etmek mümkündür. Bunlar şunlardır: Birincisi, MC tipi örgütlerde, büyük bir devletin küçük (ekonomik ve askeri olarak zayıf) bir devlete karşı giriştiği saldırılarda, gerek Meclis'te ağırlık gerekse Genel Kurul'da etkiye sahip 'motor' rolündeki devletler, ya harekete geçmekte isteksiz davranmakta ya da MC Andlaşması'nın öngördüğü önlemleri almakta ağır davranmaktadırlar. İkincisi, Japonya'nın Çin'in Mançurya bölgesine yönelik giriştiği askeri ve siyasal nitelikteki işgal eylemleri, sömürge dönemi politikaları çerçevesinde algılanmakta, bu kapsamda bir büyük güce karşı askeri güç kullanmanın, sömürgeci ülkeler açısından olumlu bir gelişme olmayacağı düşünülmektedir²¹. Üçüncüsü, MC Andlaşması'nda öngörülen zorlama tedbirlerinin işlevsellik kazanmasında karşılaşılan zorluklar ve alınan zorlama tedbirlerinin uluslararası politikanın dönemselsel işleyişi çerçevesinde etkisiz kalmasıdır²². Dördüncüsü, gerek uluslararası politikada gerekse MC

²⁰ Knutsen, s. 196-205.

²¹ Bennett, s. 32.

²² Bennett, s. 32-33.

sisteminin önemli ülkelerinden özellikle İngiltere'nin izlediği dış politika yaklaşımı, örgütün varolan hükümlerinin dahi işlevsellik kazanmasını önlemiştir. Beşincisi, İngiltere'nin dış politika yaklaşımlarının örgütü etkisiz kılmasının ötesinde, daha MC örgütünün yapılandırılması sürecinde, örgütün sadece 'idari' bir rolle sınırlandırılmasını savunmuş, ilk MC Genel Sekreteri de bu çizginin savunucusu İngiliz temsilcisi Sir Eric Drummond olmuştur²³. Altıncısı, uluslararası barış ve güvenliği bozan uyuşmazlıkları ele almak için kurulan komisyonlar, çoğu zaman büyük devletlerin etkisi altında kalmışlardır. Bu tür gelişmeler hem örgüte itibar kaybettirmiş hem de MC gibi siyasi nitelikte bir uluslararası örgütün başarısızlığında önemli etki yapmıştır²⁴.

Buraya kadar, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak, uluslararası işbirliğini ve dayanışmayı geliştirmek amacıyla, uluslararası nitelikte siyasi bir örgütlenme çabasının panoromasını ve yaşadığı sorunları siyasi tarih perspektifinden de yararlanarak ortaya koymaya çalıştık. Bu nokta önemlidir. Çünkü, bir sonraki veya (aslında) devam eden süreçte benzer nitelikte bir örgüt yapılandırılmasında insanlığın bu döneme kadar yaşadığı tecrübe ve bunun en önemli/ilk örneği diyebileceğimiz MC tecrübesi/uygulaması son derece büyük önem taşımaktadır/taşıyacaktır. Bir sonraki örgütün daha sağlıklı yapılandırılabilmesi için bu nokta çok önemlidir.

ULUSLARARASI NİTELİKTE YENİ BİR ÖRGÜT OLARAK BİRLEŞMİŞ MİLLETLERİN KURULMASI/YAPILANDIRILMASI

Savaş sonrası barış ve düzeni kurmak, uluslararası barış ve güvenliği korumak, sistemdeki bozucu girdileri etki ve denetim altında tutmak ve gerekirse cezalandırmak, uluslar arasında işbirliği ve dayanışmayı geliştirmek amacıyla bir uluslararası örgüt oluşturulması çabasında görülen ortak noktalardan birisi de şuydu: barış ve düzeni kurma yönündeki girişimler çoğu savaş devam ederken başlamakta ve savaşın bitiminde son şeklini almaktadır²⁵.

İkinci Dünya Savaşı Dönemi (1941-1945) Birleşmiş Milletler Örgütü Konseptinin Oluşumu

1934 yılı sonrası MC'nin uluslararası barış ve güvenliği bozan/bozması olası sorunların ele alınması ve çözülmesinin platformu olmaktan çıkmıştı. MC/Meclis üyeliğini devam ettiren İngiltere ve Fransa gibi güçler, dış politikada yaşadıkları sorunları/krizleri MC dışında çözme

²³ Bennett, s. 30.

²⁴ Bkz. Mehmet Gönülöbol (1975), *Milletlerarası Siyasi Örgütlenme*, SBF Yayını, Ankara, 1975.

²⁵ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, s. 607-609.

çabası/yönelimi içinde olmuşlardır. 1939 yılında Finlandiya'yı işgal eden Sovyetler Birliği'nin oybirliği ile üyeliğinin sona erdirilmesi dışında MC, diğer büyük güçler arasındaki ya da büyük güçler ile küçük güçler arasındaki sorunların çözümünde etkili olamamıştır. Almanya'nın 01 Eylül 1939 tarihinde Polonya'ya saldırması ile İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. 1939-1942 dönemi, Almanya'nın savaş içinde Kıta Avrupası'nda nispi üstünlük dönemidir. Bu dönem, henüz savaş dışı ABD ile savaşı alan olarak genişletme çabası içinde olan İngiltere'nin savaş dönemi ve sonrası işbirliğinin şartlarının görüşüldüğü bir süreçtir. Bu işbirliği çabasının en önemli yansıması olarak, 09-10 Ağustos 1941 tarihinde İngiliz Başbakanı Winston Churchill ile ABD Başkanı Franklin Roosevelt Atlantik'teki New Foundland'in Placentia koyuna demir atan iki zırhlıda buluşmuşlar ve savaştan sonra yeryüzünü nasıl düzenleyeceklerine dair 8 maddelik 'Atlantik Demecini' yayınlamışlardır. Söz konusu düzenlemeler daha sonra BM Andlaşması'nın içine de alınacaktır²⁶. 22 Haziran 1941 tarihinde Sovyetler Birliği'ne yönelik Alman saldırısı başladı. Savaş mekan anlamında önemli bir genişlemeye uğramış ve İngiltere'yi rahatlatmıştı. 07 Aralık 1941 tarihinde Japonya'nın Pasifik'teki ABD donanma ve hava filosuna yönelik başlattığı saldırı, 11 Aralık 1941 tarihinde Almanya'nın ABD'ye savaş açması ile İkinci Dünya Savaşı'nın Pasifiğin iki yanıyla birlikte, Atlantik'in öte yakasını içine alacak şekilde genişlemiş oluyordu. Bu gelişmeler üzerine Başbakan Churchill, Başkan Roosevelt ile görüşmek üzere Ocak 1942'de ABD'ye gitmiş ve burada Birleşmiş Milletler İttifakı kurulmuştur. Birleşmiş Milletler İttifakı'nın daha sonra kurulacak olan BM ile herhangi bir ortak yönü yoktur. Daha doğrusu İttifak bir örgütsel yapı değildir. Sadece katılımcı devletlerin Mihver'e karşı sonuna kadar savaşmak ve gizli ya da açık Mihver üyeleriyle anlaşma yapmamak kararlılığının ifadesidir. Ancak daha sonra Mihver'e karşı geniş kapsamlı bir çevreleme oluşturabilmek amacıyla BM'nin kurucu üyesi olabilmek için BM İttifakına katılmak ve Mihver ülkelerine savaş açmak bir ön kabul haline gelmiştir²⁷. BM İttifakı kavramı, Müttefik liderleri arasında savaş boyunca devam eden mektuplarda, bir kararlılık ve dayanışma duygusu olarak sık sık vurgulanmaktadır²⁸.

Savaş süresince Müttefik güçler birbirlerinden kuşku duymuşlardır. Özellikle, derhal ikinci cephenin açılmasını ve kendilerine çok yoğun bir yardım programı başlatılmasını isteyen Sovyetler Birliği ile

²⁶ Oral Sander, **Siyasi Tarih II 1918-1990**, İmge Yayınevi, Ankara, 1991, s. 124-125.

²⁷ Sander, 1991, s. 129.

²⁸ Bkz. Ministry of Foreign Affairs of The USSR, **Correspondence Between The Chairman of The Council of Ministers of USSR And The President of The USA And The Prime Ministers of Great Britain During The Great Patriotic War of 1941-1945**, Volume Two, Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1957, s. 79, 131

ABD ve İngiltere arasında önemli şüpheler vardır. Bu endişelerin giderilmesinde Moskova Konferansı ve Tahran Konferansı hayati önemdedir. Dışişleri Bakanları düzeyinde 19-30 Ekim 1943 tarihleri arasında toplantılar yapılan Moskova Konferansı ve 28 Kasım 01- Aralık 1943 tarihleri arasında Tahran`da yapılan liderler zirvesinde savaşın nasıl sürdürüleceği ve savaş sonrasına dair önemli kararlar alınmıştır. Bu iki konferansın çalışmamız açısından önemi, savaş sonrası barış düzeninin korunması amacıyla bir uluslararası örgüt kurulması ve büyük devletlerin (özellikle ABD ve Sovyetler Birliği'nin) bu örgütün dışında kalmaması noktası karara bağlanmıştır²⁹.

Savaş dönemi içinde uluslararası bir örgüt kurulması yönünde Moskova ve Tahran Konferansları`nda ortaya konan kararlılık, ard arda gelen Müttefik zaferleri sonrasında Ağustos 1944 tarihinde Washington, DC yakınlarındaki Dumbarton Oaks`da toplanmışlar ve yeni örgütün anayasası üzerinde konuşmuşlar/tartışmışlardır. Burada düzenlenen toplantılarda yeni örgütün 'organlar'ı ve bunların yetkilerinin neler olacağı konuları tartışılmış, Güvenlik Konseyi üyelerinin hangilerinin veto yetkisine sahip olacağı ve veto yetkisi noktasında bir uzlaşmaya varılamamıştır³⁰.

Savaş sonrası dünya düzenini kurmak amacıyla 04-11 Şubat 1945 tarihleri arası düzenlenen Yalta Konferansı`nda, Dumbarton Oaks Konferansı`ndan arta kalan yeni örgüte dair konular da ele alınmıştır. Yalta Konferansı, savaş sonrası düzen ve barışın tesisi için bir uluslararası örgüt kurulmasına dair (Moskova ve Tahran Konferansları`ndaki) soyut kararlılığın ötesinde, örgüt yapılanmasına dair somut ilkelerin öne sürüldüğü ve tartışmaların yürütüldüğü bir zemin olmuştur. Büyük devletlerin örgüt yapılanmasında sahip olacakları haklar çerçevesinde görülen 'veto' ve üyelik sorunları tartışılmıştır³¹. Yapılan tartışmalardan sonra, 01 Mart 1945`e kadar ortak düşmana savaş açan devletlerin yeni örgüte üye olabilecekleri kabul edilmiştir. Veto konusunda, ABD ve İngiltere`nin yoğun istek ve baskısı ile beş büyük devletin 'veto' hakkına sahip olduğu kabul edilmiştir. Sovyetler başlangıçta veto konusuna pek sıcak bakmamışlardır³².

BM Andlaşması`na son şekli San Fransisco Konferansı`nda verilmiştir. San Francisco Konferansı dört davetçi devlet adına ABD

²⁹ Armaoğlu, 1989, s. 391-394.

³⁰ Sander, 1991, s. 149; Dumbarton Oaks`da yapılan tartışmalar için bkz. Townsend Hoopes & Douglas Brinkley, **FDR and the Creation of the UN**, Yale University Press, London, 1997, s. 133-158; Brian Urquart, 'The Evolution of the Secretary-General', **Dumbarton Oaks Conversations and the United Nations 1944-1994**, (Edited by Ernest R. May, Angelik E. Laiou), Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Harvard University Press, Washington, D.C., 1998, s. 27-30.

³¹ Veto konusundaki müzakereler için bkz. Hilderbrand, s. 123-157.

³² Armaoğlu, 1989, s. 399-401.

tarafından yapılan davet üzerine, 46 devletin temsilcisinin katılımıyla 25 Nisan 1945`de San Fransisco şehrinde toplanmıştır. Konferansta gerçekleşen müzakere ve tartışmalar Dumbortan Oaks`ta ortaya konan teklif ve tasarılar üzerinde yapılmıştır. BM Andlaşması San Fransisco Konferansı`nın 26 Haziran 1945`de yaptığı genel oturumda oybirliği ile kabul edilmiştir. Andlaşma, gerekli sayıda tasdiknamenin teatisi üzerine 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir³³.

Bu başlık altında şu değerlendirmeyi yapmak olasıdır: geçmişte savaş sonrası barış ve düzeni kurmak için toplanan konferansların oluşturduğu yapı veya mekanizmalar *ad hoc* niteliktedir. Böyle bir sistemde, konferans sonrasında barış ve düzenin korunması, sistemin denetim altında tutulması, bir uluslararası örgüt bünyesinde değil daha çok devletlerin kendi aralarındaki diplomatik ilişki düzeyince belirlenmekteydi. MC, kendi alanında sürekli nitelikte ve aynı zamanda sürekli organlara da sahip olan ilk örgütlenme modeliydi³⁴. Birinci Dünya savaşı sonrası *yalnızcılık* politikasına yeniden dönen ABD MC sistemi dışında kalmıştı. BM`nin yapılandırılması sürecinde adının ne olacağı tartışma konusu olmuş, bazı ülkeler MC adının devamını savunmuşlardır. Ancak ABD, örgütsel gelişim süreci açısından MC`nin çok önemli bir model/aşama olduğunu kabul edecek, fakat İkinci Dünya Savaşı sonrası 'yeni düzen'in geçmişin başarısızlıklarından kurtulmuş yeni bir örgüt ile desteklenmesini savunacaktır. Özellikle BM örgütünün organlarının statü ve yetkilerinin belirlenmesinde MC tecrübesi önemli katkı yapmıştır. Bunun ötesinde kurumsal bilgi birikiminden çok yararlandığını söylemek de mümkün değildir³⁵.

Soğuk Savaş (1950-1990) Dönemi Birleşmiş Milletler

İkinci Dünya Savaşı`nın 1942-1945 dönemi ideolojisi birbirine zıt iki ülke ABD ve Sovyetler Birliği`nin 'ortak düşman'a karşı 1942 yılında ortaya konan Birleşmiş Milletler İttifakı çerçevesinde (bahsettiğimiz mektuplardaki çok samimi ifadelerde bu İttifaka yapılan vurgunun öneminden iki ülke arasındaki dostluk düzeyini ya da işbirliğine duyulan istek ve zorunluluğu anlamak mümkündür) çok yakın bir işbirliği ve dayanışma mevcuttur. Ancak 1943 yılından itibaren 'ikinci cephe' konusunda yapılan müzakereler taraflar arasında şüphe tohumlarını ekmıştır. Taraflar, 1943 ve 1944 yıllarında yapılan Moskova ve Tahran Konferansları`nda bu endişeleri önemli oranda gidermeye çalışmışlardır. Fakat, savaşın sonu yaklaştıkça iki ülke arasındaki uzlaşmazlık noktaları artmaya başlamıştır. Bu uzlaşmazlıkların önemli bir kısmı savaş sonrası

³³ Gönlübol, s. 176-179.

³⁴ Alger, s. 4.

³⁵ Gönlübol, s. 182; Bennett, s. 20-38.

barış ve düzenin hangi şartlarda kurulacağı noktasındadır. Bu noktada iki husus ön plana çıkmaktadır. Birincisi, BM'nin nasıl yapılandırılacağı ve örgütün misyonu konusundaki uzlaşmazlıklar. İkincisi de, dünya siyasi sisteminin denetlenmesinde BM'nin nasıl bir işlev üstleneceği hususundadır³⁶.

BM örgütünün yapılandırılmasında 'gerçek' anlamda etkili olan ülkeyi anlamak için söz konusu dönemi iyi çözümlenmek gerekmektedir. Kanaatimizce savaş sonrası ülkeleri kabaca dört gruba ayırmak mümkündür. Bunlar, galip devletler, mağlup devletler, işgal altına düşmüş devletler ve tarafsız devletler. Bunun dışında galip ve mağlup devletleri de kendi içlerinde ikiye ayırmak mümkündür. Galip devletler teorik olarak şu ülkelerdir: ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere, Fransa, Çin vb gibi galip devletlerden ABD'yi bir yana bırakarak diğer ülkeleri ele alalım. Sovyetler Birliği, savaş boyunca çok büyük maddi ve manevi zarara uğramış, savaşı önemli oranda ABD ve çok kısmi İngiliz desteği ile sürdürmüştür. Savaş sonrası Almanya'nın bıraktığı güç boşluğunu 'Yalta paylaşımına' uygun olarak doldurmuştur. Ekonomik, askeri, siyasi, toplumsal anlamda büyük sorunlarla boğuşmaktadır. İngiltere, Almanya karşısında savaşı büyük oranda zaman kazanarak ve alan genişleterek kazanmıştır. Ancak savaş boyunca yoğun Alman bombardımanları ve füze atışları bu ülkeyi ekonomik anlamda yıkıma uğratmıştır. Aynı zamanda çok uzun süren savaşın ekonomik yükü taşınamayacak boyutlara ulaşmıştır. Fransa, savaşın daha başlangıcında mağlup olmuş, uzun süren bir işgal dönemi yaşamış, kaynakları büyük oranda Almanya tarafından talan edilmiştir. Çin'de ise Japonya'nın mağlup olmasıyla işgal dönemi sona ermiş, ancak komünistlerle milliyetçiler arasında bir iç savaş yaşanmaktadır. ABD, savaş döneminde bu ülkelere malzeme ve parasal yardımda bulunmuş, savaş sonrasında Batı Avrupa'nın ekonomik kalkınmasını üstlenmiştir. 1945-1949 dönemi ABD'nin sahip olduğu 'atom bombası tekeli' ve sahip olduğu olağanüstü ekonomik güç bu ülkeye dünya siyasi sisteminde, diğer aktör-devletlerin durumu da göz önüne alındığında, çok büyük etkileme kapasitesi sunmaktadır.

Sunduğumuz İkinci Dünya Savaşı sonrası panoraması çerçevesinde, görev ve yetkileri açısından değil, sadece BM sisteminin 'motoru' olarak değerlendirebileceğimiz Güvenlik Konseyi'nde temsil noktasında 'veto' hakkının hangi ülkelere tanındığına bakalım ve bu temsili uluslararası sistemdeki mevcut güç yapısını yansıtmayı yansıtmadığını değerlendirelim. Gerek savaşın başlangıcında mağlup Fransa'nın gerekse savaşta büyük yıkıma uğramış İngiltere'nin, iç savaş yaşayan Çin'in BM Güvenlik Konseyi'nde veto hakkına sahip daimi üye

³⁶ Knutsen, s. 213-239.

ülke olmalarını sağlayabilecek bir güç ve etkileme kapasitesine sahip olmaları söz konusu değildir. Veto hakkı, ABD'nin birtakım dengeleri korumak amacıyla onlara sağladığı bir yetkidir. Çünkü MC sistemi, birincil aktör-devletlerin yanında, ikincil aktör-devletlerin de yer almasının sistemin meşruiyeti açısından yaşamsal olduğunu ortaya koymuştur. BM sisteminin meşruiyeti ve işletilebilmesi açısından ise Sovyetler Birliği'nin yaşadığı tüm sorunlara karşın, 'karşıt güç' konumunun korunması ve güçlendirilmesi gerekmiştir. Ancak şurası da unutulmamalıdır ki, 1944-1946 yılları arası, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki bütün sorunlara karşın, henüz düşman devletler değillerdir. Özellikle ABD Başkanı Roosevelt'in dünyada barış ve güvenliği sağlamak için tasarladığı 'dört polis'in içinde, Sovyetler Birliği de vardır³⁷. Kısaca, ABD savaş sonrası geliştirdiği 'makro' ve 'mikro' kurumlarla dünya siyasal sistemi ve alt-sistemleri denetlemek istemiş, bu çerçevede BM örgütü de önemli bir araç olarak ortaya çıkmıştır

Bu değerlendirmeden sonra kısaca, örgütün yapılandırılması ve bu noktada MC'den farkı, örgütün organları, görev ve yetkilerinin ortaya konulmasının, çalışmanın yoğunlaştığı noktaların anlaşılması açısından önemli olduğunu düşünüyoruz.

Tarihsel süreç izlendiğinde BM'ye 'MC'nin çocuğudur' demek mümkündür ve doğal olarak gelişim noktasından bakıldığında BM daha ileri/gelişmiş bir örgütlenme modeli sunmaktadır³⁸. MC'de iki temel, bir yardımcı organ vardır. Asli organlardan Genel Kurul ve Meclis inhisari ve birlikte kullandıkları yetkilere sahiptirler, MC Andlaşması'nda uluslararası barış ve güvenlik konularında yetki ayırımı tam olarak yapılmamıştır. Ancak her iki organ da üyelik yapısı gereği merkez ülkelerin etkisi altında kalmış ve bu ülkelerin dar politik çıkarlarının bir aracına dönüşmüştür. Merkez ülkeler arasındaki Meclis'teki bütün üyelerin veto hakkı olması sık sık sistemi tıkamış, örgüt dışı çözüm arayışına yönelmesine sebep olmuştur. Ülkelerin birbirleriyle geliştirdikleri ittifak ilişkileri, örgütce alınan ekonomik ve siyasal yaptırım kararlarının uygulanmasını zorlaştırmış ya da imkansız kılmıştır. MC örgütünün katkısıyla da düzenlenen silahsızlanma konferansları bu alanda bir çözüm üretmemiştir. Çünkü örgütün yaptırım mekanizmaları çok gelişmemiştir. Uyuşmazlıkların çözümünde 'Adalet Divanı'nın yetkileri çok dar bir alanla sınırlandırılmıştır. Bu sınırlama, uyuşmazlıkların çözümünde MC Andlaşması'nda önerilen üç yoldan birisi olan kazai çözüm yolunu

---

³⁷ Anjali V Patil, The UN Veto in World Affairs 1946-1990-A Complete Record and Case Histories of the Security Council's Veto, UNIFO Publishers Inc., Sarasota, Florida, 1992, s. 11-17; Hilderbrand, s. 34.

³⁸ Alger, s. 4.

etkisiz kılınıştır. Yardımcı organ olan Genel Sekreterlik ise, ilk temsilcisi olan Eric Drummond'un çizgisinde idari bir memur gibi çalışmıştır³⁹.

BM örgütü, BM Andlaşmasının 7. maddesinde ortaya konduğu üzere altı asli organdan oluşmaktadır. Bunlar şunlardır: Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Meclisi, Uluslararası Adalet Divanı ve Sekreterlik'tir⁴⁰.

BM yapılanmasının MC'den en önemli farklarından birisi, uluslararası barış ve güvenliği bozan veya bozması olası sorunların ele alınmasına dair yetkilerde özellikle Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi arasında bir 'işbirliğini' değil 'uzmanlaşmayı' yansıtmadır. MC Andlaşması 3'üncü madde 3'üncü fıkra ile Genel Kurul'a, 4'üncü madde 4'üncü fıkra ile Meclis'e '*faaliyet sahasına giren ve dünya barışını ilgilendiren her soruna bakmaya yetkilidir*' hükmü ile yetki vermiştir⁴¹. BM Andlaşması 10'uncu madde ile Genel Kurul'a, 24'üncü madde ile Güvenlik Konseyi'ne uluslararası barış ve güvenliği bozan veya bozması olası sorunlara bakma yetkisi tanımıştır. Ancak MC'den farklı olarak bu yetkinin kullanılmasında Genel Kurul iki noktada sınırlanmıştır. Bu sınırlama, 11'inci madde 2'nci fıkra ile 12'nci madde 1'inci fıkrada ortaya konmuştur. 12'inci madde 1'inci fıkraya göre, "*Güvenlik Konseyi, bir uyuşmazlık veya herhangi bir durum karşısında, işbu Andlaşmanın kendisine yüklediği görevleri yaptığı müddetçe, Genel Kurul bu uyuşmazlık ve durum hakkında herhangi bir tavsiyede bulunmamalıdır, meğer ki, Güvenlik Konseyi bunu ondan isteye*" şeklinde yapılan düzenleme uyuşmazlıkların çözümünde Güvenlik Konseyi'ni birinci derece sorumlu kılmaktadır. 12'nci madde 2'nci fıkra, Genel Sekreter, Güvenlik Konseyi'nin onayı ile uyuşmazlıklar konusunda her toplantıda Genel Kurulu bilgilendirebilir⁴². Burada asıl önemli nokta, "... *Güvenlik Konseyi sözü geçen işleri elden bıraktığı anda da, Genel Sekreter yine aynı şekilde Genel Kurul'a, ya da Genel Kurul toplantı halinde değilse Birleşmiş Milletler üyelerine durumu bildirir*" ifadesi bu tür örgütsel metinlerin 'muğlak' yazıldığına dair eleştirilere güzel bir örnektir. Çünkü, BM Andlaşma metninde, Güvenlik Konseyi'nin bir uyuşmazlığa bakmayı bıraktığının nasıl tespit edileceği, Genel Sekreter'in nasıl ve neye göre hareket edeceği belirtilmemiştir. Ancak bu noktada daha sonra meydana gelen müzakerelerde, çeşitli ülke (örneğin Sovyetler Birliği) temsilcileri,

³⁹ Bennett, s. 20-38; Gönülöbol, s. 87-98.

⁴⁰ Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi Yayını (1997), **Birleşmiş Milletler (BM) Andlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü**, Ankara, 1997, s. 9.

⁴¹ Gönülöbol, s. 396.

⁴² BM Andlaşması, s. 10, 17, 11, 12.

bir uyuşmazlıkla ilgili olarak bir tavsiye kararı almaksızın Genel Kurul'un konuyu gündemine alabileceğini ve tartışabileceğini ifade etmişlerdir⁴³.

BM'de MC'den farklı olarak uluslararası barış ve güvenlik konularında Güvenlik Konseyi'nin birincil olarak 'sorumlu' kılınması ve bu sorumluluğunu yerine getirecek şekilde yapılandırılması, oybirliği usulünden, nitelikli oy çokluğuna geçilmesinin (esasa dair kararlarda beş daimi üyenin oyları da olmak üzere on beş üyenin dokuzunun müspet oyu, prosedüral kararlarda herhangi dokuz üyenin müspet oyu yeterlidir. Çekimser oylar veto sayılmamaktadır) önemli sebeplerinden birisinin de, yeni örgütün sahip olduğu 'üyelik' profili olduğunu düşünüyoruz. Hatırlanacağı üzere MC'ne sömürge ve dominyonlarda (MC Andlaşması 1/1,2 maddeler) üye olabilmekteydi⁴⁴. Bu tür bir düzenleme, ana devlete MC Genel Kurulu'nda önemli bir ağırlık kazandırıyordu. 1934 sonrası birtakım (Almanya, İtalya, Japonya gibi) büyük devletlerin MC'den ayrılmasıyla örgütün evrensellik iddiasını savunmak ve mevcut güç dengesini temsil ettiğini iddia etmek imkansız olmuştu. BM üyeliğini düzenleyen II'nci Bölüm 3'üncü ve 4'üncü maddelerinde sömürge ve dominyonların üyeliğine dair bir düzenleme yoktur⁴⁵. Çünkü İkinci Dünya Savaşı'nın galiplerinden ABD ve Sovyetler Birliği 'sömürgelerin bağımsızlaşması' sürecini desteklemektedirler. 1945-1963 yılları arası bu sömürgelerin bağımsızlaşması hareketi çok sayıda yeni devletin bağımsızlaşma ve BM üyesi olmasının yolunu açmıştır. Bu nedenle BM Genel Kurulu'nun 1963 yılında yapılan toplantılarında alınan kararlar sonucunda Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey üye sayısı arttırılmıştır. Yine bu çerçevede, Bağlantısızlık hareketi BM Genel Kurulu'ndaki ağırlığını gittikçe arttırmaya başlamıştır⁴⁶. Bu tür bir üyelik profiline sahip Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'nin yetki ve görevlerinin düzenlenme tarzı ele alındığında bir diğer ilkenin göz önünde tutulması gerekmektedir. Birincisi, BM Andlaşması'nın 2'nci madde 1'inci fıkrasında, "*Örgüt, tüm üyelerin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuştur*" şeklindeki ifadesidir. İkincisi, BM Andlaşması'nın 18'inci madde 1'inci fıkrasında, "*Genel Kurul'un her üyesinin bir oyu vardır*" şeklinde ortaya konan ilkedir⁴⁷. Bu iki ilke birlikte ele alınarak, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'nin üstlendikleri sorumluluk veya sahip oldukları yetkiler bir değerlendirmeye tabi tutulabilir. Bağımsızlığını kazanan devletlerden 1963'e kadar ve sonrasında BM üyesi olan devletlerin önemli bir kısmı,

⁴³ BLUM, Yehuda Z. Blum, *Eroding The United Nations Charter*, Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 1993, s. 121; Oscar Schachter and Christopher C. Joyner, **United Nations Legal Order**, Volume I, Cambridge University Press, New York, 1995, s. 271-277.

⁴⁴ Gönülöbol, s. 395-396.

⁴⁵ BM Andlaşması, s. 8.

⁴⁶ Sönmezoğlu, s. 175.

⁴⁷ BM Andlaşması, s. 6, 14.

San Fransisco Konferansı'nda ortaya konan büyük, orta, küçük devletler kategorisine göre küçük devletlerden oluşmaktadır. BM Genel Kurulu'nda bu tür bir üyelik profili oluşacağını önceden tahmin etmek zor değildir. Çünkü büyük devletlerin sömürgelerin bağımsızlaşmasını desteklediğini daha önce ifade etmiştik. Bağımsızlaşan ülkelerin BM Genel Kurulu'nda hangi blok içinde yer alacağı endişesi, uzun süre bu ülkelerin üyeliğinin özellikle Sovyetler Birliği tarafından veto edilmesiyle ortaya konmuştur. Genel Kurul'un onuncu toplantısında aldığı tavsiye kararı ve sağlanan uzlaşmalar ile 1955-1966 yılları arasında kabul edilen üyeler ile BM üye sayısı 122'ye ulaşmıştır⁴⁸. Yeni üyelerin birçoğu BM aidatlarını ödeme noktasında büyük zorluklar yaşamışlardır.

Bu noktada, dünyanın herhangi bir yerinde uluslararası barış ve güvenliği bozan/bozması olası bir gelişmenin önlenmesi sorununda görev/yetki/sorumluluk açısından Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'nin pozisyonuna bakalım. BM Andlaşması 10'uncu maddeye göre 11/2, 12/1 kısıtlamaları dışında Genel Kurul tavsiye kararı alabilmektedir. Karar, 18'inci madde 2'nci fıkrada "*... önemli sorunlar konusundaki kararları hazır bulunan ve oy veren üyelerin üçte iki çoğunluğu ile alınır. Önemli sayılan sorunlar şunlardır: uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin tavsiyeler...*" şeklindeki düzenlemeyle, 18/1 maddesindeki "*... her üyesinin bir oyu vardır*" ilkesi Genel Kurul'da büyük devletlerin içinde olmadığı bir kararın çok az sayıda bir üye ile de alınmasına imkan tanımaktadır. Biz tarihsel süreçte, farklı kalıplarda oluşan uyuşmazlıkları çözme, barış ve düzeni kurma model ve çabalarının işlevsellik kazanabilmesinin temel itici gücünün, sistemin 'motoru' rolündeki bir büyük devletler grubunun varlığına bağlı olduğunu ifade etmiştik. BM Andlaşması VI. ve VII. Bölümler kapsamında, uyuşmazlıkların 'pasifist' araçlarla ya da 'askeri kuvvet kullanarak' çözülmesi opsiyonlarının her ikisinde de sistemin değişik şekillerde harekete geçmesi mümkündür. Bu noktada BM üyesi olmak ya da olmamak sorun oluşturmamaktadır. Örneğin, BM Andlaşması 35/1 maddesine göre; "*BM'nin her üyesi herhangi bir uyuşmazlık ya da 34'üncü maddede öngörülen nitelikte bir duruma Güvenlik Konseyi'nin ya da Genel Kurul'un dikkatini çekebilir*". Aynı şekilde 35/2 maddesine göre; "*BM üyesi olmayan bir devlet, taraf olduğu herhangi bir uyuşmazlık konusunda, işbu andlaşmada öngörülen barışçı yollarla çözme yükümlülüğünü bu uyuşmazlık için önceden kabul etmek koşuluyla, Güvenlik Konseyi'nin ve Genel Kurul'un dikkatini çekebilir*". 99. maddeye göre "*Genel Sekreter, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebileceğini düşündüğü herhangi bir konuyu Güvenlik Konseyi'nin dikkatine sunar*"⁴⁹. Bu düzenlemeler

⁴⁸ Gönülöbol, s. 195-197.

⁴⁹ BM Andlaşması, s. 20, 21, 46.

çerçevesinde BM sistemi, birtakım kısıtlamalarla birlikte Genel Kurul'un ve esas olarak da Güvenlik Konseyi'nin uyuşmazlıkların çözümünde ön plana çıktığı bir yapı görünümündedir. Bir önceki noktadan devam edersek, herhangi bir uyuşmazlıkta gerek altıncı bölüm gerekse yedinci bölüm kapsamındaki önlemlerin nasıl işlevsellik kazanacağı sorunu ön plana çıkmaktadır. Örneğin yedinci bölüm 41'inci madde kapsamında, "... ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir" alınması öngörülen bu önlemlerin bir ülkeye karşı uygulanmasının zorluğu, 1936 yılında İtalya'nın Habeşistan işgaline karşı MC Andlaşması'nın 16'ncı maddesindeki ekonomik önlemlerin uygulanmasında karşılaşılan zorluklarda görülmüştür⁵⁰. Özellikle sistemdeki bazı büyük devletlerin bu önleme tedbirlerini dikkate almaması ve delmeleri diğer bir önemli sorundur. Bu noktada bir sorun çıkmadığını ancak, çözüm de üretilemediğini düşünerek bir adım sonrasındaki 42'nci madde kapsamında "uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir"⁵¹. Bu girişimler, gösterileri, ablukayı ve BM üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir" şeklinde yapılan söz konusu yaptırım kararlarını alabilir. Bir an MC yapılanmasında olduğu gibi uyuşmazlıkların çözümünde Genel Kurul-Meclis işbirliğinin olduğunu ve bunun BM sisteminde de devam ettiğini hatta Güvenlik Konseyi'nde veto'nun olmadığını ve bu bağlamda askeri kuvvet kullanımı kararının herhangi dokuz üyenin müspet oyu ile alındığını varsayarsak, orta (bu devletler Güvenlik Konseyi'nde de temsil edilmekte) ve küçük büyüklükteki (bu devletler Genel Kurul'da temsil edilmekte) devletlerin alabileceği kararın işlevsellik kazanma şansı ne olacaktır? Bu soruya olumlu yanıt vermek çok zordur, hatta imkansızdır. Yaptırım kararının alınmasından hava, deniz ve kara operasyonlarını gerçekleştirmek aşamasına kadar askeri personel, teçhizat, donanım vb ihtiyaçların yanında çok önemli 'mali' sorunlar ortaya çıkacaktır. Devletler ya da süpranasyonal örgütlerden farklı olarak, devletlerarası nitelikteki örgütlerin ortak savunma ve dış politika geliştirmeleri (bugün itibariyle ve mevcut teorik yapılarını korudukları sürece) neredeyse imkansızdır. Sistemin 'otomatik' harekete geçen bir mekanizma(yı) olmaması/içermemesi, üye devletlerin 'egemenlik' noktasında çok hassas davranmaları, uyuşmazlıklar karşısında üye devletlerin örgüt bünyesinde pozisyonlarını belirlerken 'geleneksel-dönemsel dış politika yönelimlerini' göz önünde tuttıkları bir görünüm ortaya koymaktadır.

⁵⁰ BM Andlaşması, s. 23; Gönülbol, s. 401-402.

⁵¹ BM Andlaşması, s. 23.

Burada yapılması gereken söz konusu çerçevede belirlenen pozisyonların meşru, yasal ve ahlakiliği noktasında sorgulanmasıdır. Bunun ötesinde BM yapılanmasında, üye devletleri belirledikleri pozisyonları noktasında zorlayıcı ya da sorgulayıcı bir mekanizma/yöntem yoktur.

BM Andlaşması l'inci Bölüm 1'inci madde 1'inci ve 2'nci fıkralarında ortaya konan "... barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak", "dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak" şeklindeki amaç ve ilkeleri gerçekleştirmekte mekanizmayı harekete geçirmek için bir ya da daha fazla büyük devlete ihtiyaç olduğunu gösteren örnek, 25 Haziran 1950 tarihinde Sovyet-Çin destekli Kuzey Kore Halk Cumhuriyeti'nin Güney Kore'ye saldırmasıyla ortaya çıkmıştır⁵². Bu olay, BM'in ABD dış politikasının bir aracı olarak kullanılmasının önemli örneğidir. ABD, BM (aracı) ve kararlarını, Sovyet komünizmi ve saldırganlığını önleme, çevreleme politikasını genişletme amacıyla kullanmış, dış politikasına BM yoluyla meşruiyet sağlamış, dünya siyasi sistemindeki gelişmeleri denetlemekte BM'nin gücü ve etkisi görülmüş ve diğer aktör-devletlerin BM ideallerine bağlılığı yani ABD ekseninde dış politika üretebilme yetenekleri ortaya çıkmıştır. Kuzey Kore saldırısı sonrası acil durumlarda hemen harekete geçebilecek şekilde yapılandırılan Güvenlik Konseyi'nin aldığı ilk karar, Sovyet temsilcisinin yokluğunda alınmış, kararın meşruiyeti noktasında Sovyetler tarafından eleştirilse de, ilk karara dayanılarak yedinci bölüm 42'nci madde kapsamında askeri kuvvet kullanılarak 'saldırı' fiili önlenmeye ve BM aracılığıyla *statüko ante* inşa edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra sorunun çözümüne yönelik Güvenlik Konseyi'nde Sovyet vetosu sebebiyle yeni bir karar almak imkanı ortadan kalkınca, sorun Güvenlik Konseyi'nin gündeminden çıkarılmış, daha sonra Genel Kurul'da ABD'nin girişimleriyle 'barış için birleşme' kararı alınmıştır. Diğer yönüyle Kore sorunu, BM yapılanmasının, 'otomatik' işlemeyen, 'egemen-eşitlik' ilkesi üzerine dayalı, devletlerin kendi dış politika yaklaşımları çerçevesinde pozisyonlarını belirledikleri yönünü net bir şekilde ortaya koymuştur. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dış politikasında yalnızlaşan Türkiye, ABD ile ilişkilerini geliştirmek, ABD ile yakınlaşarak NATO üyeliğini gerçekleştirmek, BM ideallerine sahip çıkarak benzer bir Sovyet tehdidini karşılamak gibi düşüncelerle BM emrine 4500 kişilik bir Tugayı'nı tahsis etmiştir. Daha sonra gidenlerle birlikte bu sayı yaklaşık altı bine ulaşmıştır⁵³. Kore savaşı daha bitmeden, Türkiye'nin gösterdiği başarılar neticesinde,

⁵² Anthony Clarck Arend and Robert J. Beck, *International Law and The Use of Force Beyond The UN Charter paradigm*, Routledge, New York, 1993, s. 52-53.

⁵³ General Tahsin Yazıcı, *Kore Birinci Türk Tugayında Hatıralarım*, İstanbul, 1963.

NATO üyeliği 1952 yılında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin BM emrine asker tahsis ettiği bir dönemde, birçok Batılı devlet sadece tıbbi teçhizat ve askeri malzeme göndermiştir. Bu olayda, her ne kadar meşruiyeti tartışılrsa da, veto mekanizmasının aşılabılmesinde *de facto* olarak 'gıyabında karar alma' usulü ortaya çıkmıştır. Benzer bir kararı, örneğin, İngiltere ya da Fransa'nın Güvenlik Konseyi'nden çıkartabilmesi, karar çıksa bile işlevsellik kazandırabilmeleri dönemsel olarak son derece zor hatta imkansızdır. Bunun örneği, İngiltere ve Fransa'nın dahil olduğu Süveyş krizinde çok net olarak görülmüştür. Veto hakkına sahip olsalar da 'ikincil güçler'in BM mekanizmasını harekete geçirebilmeleri çok güçtür.

Soğuk Savaş dönemini belirginleştiren, fay hatlarını derinleştiren ve daha da kırılğan hale getiren Kore sorunu sonrasında yaşanan gelişmeler, BM'yi bloklararası güç mücadelesinin bir arenası haline getirmiştir. Bu durum, soğuk savaş döneminde örgütün uyuşmazlıkların çözümünde daha etkili bir rol üstlenmesini engellemiştir. Çoğu zaman vetolar sebebiyle BM Güvenlik Konseyi görev ve yetkilerini gerçekleştirmez bir konumda bırakılmıştır. Bu noktada, Genel Kurul'un yetkilerini genişletme yolundaki çabaları, BM Andlaşması'nın 11/2'nci ile 12/1'inci maddelerine takılmıştır. Ancak tavsiye kararı alınmadan, birçok konunun Genel Kurul gündemine alınması ve görüşülmesi, belki kamu oyuna yönelik etkileri açısından önemli olmuştur. Sorunların tartışıldığı bir platform rolü işlevini yerine getirmiştir. BM mekanizması çerçevesinde üçüncü taraflar açısından başka bir şey ifade etmemektedir.

SONUÇ

BM'in soğuk savaş dönemi işlevi ve yaşadığı sorunlar, büyük oranda iki blok arasındaki ideolojik çatışmanın/rekabetin uluslararası politika alanındaki görüntüsünün örgüte olan yansımalarıyla ilintilidir. Silahsızlanma, atom teknolojisi ve silahlarının denetlenmesi, sömürgelerin bağımsızlaşması, üyelik, uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden sorunlar/uyuşmazlıklar, uluslar arası işbirliği ve dayanışmanın gerçekleştirilmesi, BM operasyonları ve bunların finansmanı vb gibi tüm konular, İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası politikanın gündemine giren ideoloji eksenli yaklaşımlarla ele alınmış, ülkeler bu sorunlar karşısında BM'deki pozisyonlarını söz konusu ideolojik tercihlerine göre belirlemişlerdir. İdeolojik şüphecilikle birbirine bakan blok liderlerinin BM organlarında ortaya koydukları tutum ve yaklaşımlar örgütün işlevselliğine önemli oranda darbe vurmuştur. Üçüncü dünya hareketi olarak başlayan Bağlantısızlar hareketi, BM Genel Kurulunda önemli bir sayısal ağırlığa ulaşmasına karşın, BM'in

daha işlevsel hale getirilmesi çabasında beklenen performansı gösterememiştir. BM'e 1955 ve sonrasında üye olan ülkelerin önemli bir kısmı bu hareketin içinde yer almasına rağmen, ideolojik farklılıkları, ekonomik olarak yaşadıkları zorluklar, sömürge dönemi yansıması Batı karşıtı tutumların esnek dış politika üretmelerini engellemesi ve bunun BM'e yansıması, sömürge dönemi kalıntısı sorunların doğurduğu bu devletler arası çatışmalar bir çok konuda 'ortak tutum' geliştirilmesini engellemiştir. Bu devletlerin BM organlarında temsil ile ilgili talepleri ve üstlenmeleri gereken sorumluluk noktasında yaşanan sorunlar, organlardaki temsilci sayısının artırılması ile çözülmüş, ancak finansman sorunu çoğu zaman aşılammamıştır. Çünkü büyük devletler ile küçük ve orta büyüklükteki devletler arasında BM misyonunun odaklanması gereken nokta konusunda bir uzlaşma sağlanamamıştır. Büyük devletler örgütü daha çok 'güvenlik' konularında sorumlu görünürken, diğerleri örgüte 'ekonomik kalkınmalarının bir aracı' misyonunu yüklemişler ya da öyle görmek istemişlerdir. Bu ise bir at arabasının iki farklı yönüne bağlanmış atlar tarafından çekilmesinde ortaya çıkan tabloyu resmetmektedir.

Ancak bu görünüm, BM organlarının görev ve yetkilendirilmesindeki yaklaşım ile örtüşmektedir. Şöyle ki, BM organlarından Güvenlik Konseyi, 'güvenlik' konularında, Genel Kurul, 'sorunların dile getirildiği bir platform' olmak üzere tasarlanmıştır. Güvenlik Konseyi daimi üyelerinden ABD, uluslararası uyuşmazlıkların çözümü noktasında zaman zaman Genel Kurul'u da kullanmış, alınan kararların işlevsellik kazanmasını desteklemiş ve finanse etmiştir. ABD, dış politikasıyla örtüşen konularda, kararların (karar veya tavsiye) BM örgütünün hangi organında alındığıyla çok ilgilenmemiştir. Ancak, kendi dış politikasıyla uyuşmayan Güvenlik Konseyi kararlarını veto ederek işlevsellik kazanmasını engellediği gibi, Genel Kurul'un tavsiye kararlarını dikkate almamıştır. MC ve BM'nin düşünsel ve kurumsal altyapısının itici gücü olan ABD'nin BM örgütüne biçtiği rol ve ortaya koyduğu yaklaşım diğer (özellikle büyük) devletler tarafından da benimsenmiştir. Güvenlik Konseyi'nin sürekli ve sürekli olmayan üyelerinin sorunlar/uyuşmazlıklar konusunda ortaya koydukları uyum 'yeni bir uzlaşma' dönemi izlenimi vermektedir⁵⁴. Ancak kanaatimizce, soğuk savaş sonrası bu yaklaşımın daha ileri boyutta adımlarla desteklenmesi, örgütü hızla MC'nin akıbetine uğrama sonucuna getirmiştir. MC, BM tipi makro örgütler bir hegemonik gücün ve az sayıdaki büyük devletin dış politika aracına dönüşmesiyle prestijinin yanında önemli oranda işlevselliğini kaybetmektedir. Üyeler, BM

⁵⁴ James N. Rosenau, *Along The Domestic Foreign Frontier-Exploring Governance In A Turbulent World*, Cambridge University Press, New York, 1997, s. 392.

Andlaşması'nda ortaya konan çözümler üzerinde durulmadan ve öngörülen süreçler gerçekleşmeden, manipülatif yöntemlerle örgütün kendilerine karşı da kullanılabilme riskinden çekinmektedirler. Bu durum, örgütün güvenilirliğini büyük oranda aşındırmıştır.

Soğuk savaş dönemi BM örgütüne biçilen rol ve uygulamaları bloklar arası rekabet sebebiyle üçüncü dünya ülkeleri açısından, özellikle sömürge dönemi sonrasında komşu devletlerle çıkan uyuşmazlıklarda önemli/olumlu roller üstlenmiştir.

BM örgütünün işlevi ve sorunları incelenirken şu temel paradoks aşılılamamaktadır. Gerek tarihsel süreçte ortaya çıkan basit örnekleri gerekse MC, BM tipi çok daha gelişmiş örneklerin oluşturulmasının düşünsel altyapısını bir yana bırakırsak şu gerçeklik karşımıza çıkmaktadır. Bu tür örgütler, büyük bir savaş sonrasında galip devletler tarafından oluşturulmakta ve bu devletlerin beklentilerine göre yapılandırılmaktadır. Savaş dönemi korkuları ve tecrübeleri örgütün yapılandırılmasında galip devletlerin çıkarlarını mağlup devletlerin geleceğe yönelik tehditlerini öne çıkarmaktadırlar. BM Andlaşması 107'inci maddesi taşınan bu endişelere en iyi örnektir. Bu maddedeki düzenlemeyle, İkinci Dünya Savaşı'nda düşman ülkeler olarak nitelenen devletlerden gelebilecek bir tehdidi BM sistemi dışında galip devletler ele alacak ve gerekli önlemleri uygulayabileceklerdir. Bu tip bir düzenlemeyle sanki, galip devletlerden dünya barış ve güvenliğine hiç tehdit ortaya konmayacağı düşünülmüştür. Bu noktada, gerçekten 'evrensel aktör' niteliği taşıyan bir örgütün oluşturulmasının barış dönemi şartları içinde gerçekleştirilmesiyle daha sağlıklı bir örgüt yapılanması kurgulanabilir.

BM tipi örgüt yapılanmasının ikinci önemli sorunu, 'egemen eşitlik' ilkesinin algılanmasının ortaya koyduğu sorunlarla ilgilidir. Egemenlik noktasındaki itiraz ve endişelerin önemli bir kısmı özellikle büyük devletlerden gelmektedir. BM üye profilinden hareketle büyük devletler, küçük ve orta büyüklükteki devletlerden değil, BM örgütü organlarında önemli ağırlık teşkil eden bu devletlerden kendilerine yönelebilecek etkilerden çekinmektedirler. Bu endişelerin teorik temelli yaklaşımların ötesinde uygulamaya dönük tehdit doğurması söz konusu değildir. Çünkü ilgili ülkelerin alabilecekleri kararların işlevsellik kazanması imkansız gibidir. Ancak büyük ülkelerin BM organlarını harekete geçirerek bir takım kararlar almaları ve kararlara işlevsellik kazandırmaları olasıdır. BM Andlaşması 25'inci maddesinde 'BM üyeleri, işbu andlaşma uyarınca Güvenlik Konseyi'nin kararlarını kabul etme ve uygulama konusunda görüş birliğine varmışlardır' şeklinde yapılan düzenleme 'klasik egemenlik' görüşünü açıkça zedelemektedir. Bu zedelenmenin gerçekleşme olasılığı BM Güvenlik Konseyi'nin daimi

üyelerinin dışındaki üyeler için daha yüksek bir risk olduğu açıktır. Kısaca, alınan ve uygulamaya geçirilen kararların küçük ve orta büyüklükteki devletlerin egemenlik haklarını zedelemesi söz konusudur. Bu durum, BM Andlaşma metninin yazılmasındaki 'muğlaklık ve boşluklar' ile birlikte ele alınıp, VI'nci Bölümdeki pasifist yöntemlerden VII'nci Bölümdeki kuvvet kullanımını içeren yöntemlere geçişin nasıl olacağına net bir şekilde belirlenmemesi noktasında düşünüldüğünde, bu endişeler daha da artmaktadır. İkinci Körfez krizi ve savaşı bu yöndeki endişeleri daha da arttırmıştır. Egemen eşitlik ilkesi çerçevesindeki endişelerin aşılabilmesi de, barış zamanı şartlarında toplanacak bir konferansta optimum çözümlerin üretilmesi ve dengeleyici mekanizmaların oluşturulması ile mümkündür. Aynı zamanda andlaşma metninde, düzenlemeler ve usuller net bir şekilde sürecin nasıl olacağı belirlenerek ortaya konmalıdır. Bu noktada özellikle orta ve küçük büyüklükteki devletlerin endişeleri giderilmelidir.

BM yapılanmasının/Andlaşması'nın uluslararası politikada 'idealistler'in görüşleri çerçevesinde dünya barış ve güvenliğine hizmet edecek, uluslararası işbirliği ve dayanışmayı sağlayacak şekilde değiştirilmesi Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin oyu olmaksızın imkansızdır. BM yapılanmasının, mekanizmayı harekete geçirecek ve işletecek motor ülke(lerin)'nin çerçevesinde, İkinci Dünya Savaşı sonrası güç yapısını yansıtır şekilde tasarlanması, dünya siyasi sistemine yönelik tehditlerin sadece Mihver ülkelerinden geleceğinin varsayılmasına dayanan düzenlemelerle pekiştirilmişti. İkinci Dünya savaşı boyunca Müttefik liderlerinin karşılıklı mektuplarında 'büyük düşman' olarak nitelenen Almanya ve 'küçük düşman' olarak nitelenen Japonya ile savaş sonrası/soğuk savaş dönemi ABD'nin kurduğu 'stratejik ortaklık', ekonomik destek bu ülkelerin askeri ve siyasi açılarından olmasa da 1960'lardan sonra çok büyük bir ekonomik dev olmalarına zemin hazırlamıştır. Almanya'nın AB bünyesinde, Japonya'nın Pasifik eksenli oluşumlarla güçlendirdiği pozisyonları, 21'inci yüzyılda küresel rekabette bu ülkelere, uluslararası politikada savaş sonrası sahip olmadıkları geniş bir manevra alanı sunmuştur. Dünya siyasi sisteminde daha etkili pozisyonlar elde etmeye çalışan bu ülkeler yanında BM yapılanmasının değişmesinin önünde savaş sonrası pozisyonunu kaybeden (bugünkü adıyla) Rusya Federasyonu da vardır. Dünya siyasi sisteminde Paul Kennedy'nin ifadesiyle (kitabının başlığı), 'büyük güçlerin yükseliş ve düşüşüne' tanık olunurken, bu sistemin en önemli makro örgütü olan MC/BM tarzı örgütler, uluslararası güç yapısını yansıtmayabilmektedirler. MC tecrübesine baktığımızda, uluslararası güç yapısını/dağılımını yansıtmayan bir örgütün yaşaması, kararlarına işlevsellik kazandırması son derece zordur. O zaman BM Andlaşması'nın tadili gündeme getirilmek zorundadır. BM Andlaşmasına

göre, tadil işlemi iki yoldan olmaktadır. Birinci yol olarak tadil işlemi 108'inci maddede, '*... yapılacak değişiklikler, Genel Kurul üyelerinin üçte iki çoğunluğu tarafından kabul edilip, Güvenlik Konseyi'nin sürekli üyelerinin tümünü kapsamak üzere BM üyelerinin üçte ikisi tarafından her birinin anayasa kuralları gereğince onaylandığı zaman yürürlüğe girer*' şeklinde düzenlenmiştir. İkinci yol olarak da, Genel Kurul'un üçte iki çoğunluğu ve Güvenlik Konseyi'nin herhangi dokuz üyesinin oylarıyla saptanacak yer ve tarihte toplanacak bir konferansla tadil yapılabilecektir. Ancak Andlaşmada yapılacak herhangi bir tadil işlemi, Güvenlik Konseyi'nin sürekli üyelerinin tümünü kapsamak üzere BM üyelerinin üçte ikisi tarafından her birinin anayasa kuralları gereğince onaylandığı takdirde geçerlik kazanacaktır. Her iki maddede ortaya konan 'veto' engeli sebebiyle BM Andlaşması'nda köklü bir değişiklik yapmak söz konusu değildir. BM'nin kuruluşu sonrası yaşanan süreç boyunca, Andlaşma'nın tadil edilmeden farklı uygulamalara gidilmesinin bazı yöntemleri ortaya çıkmıştır. Bunlar, geniş yorum, tefsir, bazı maddelerin uygulanmaması vb gibi.

Daha önceki bölümlerde ifade ettiğimiz üzere İkinci Dünya Savaşı sonrası BM'in yapılandırılmasında ABD, üç hatta hareket etmiştir. Birincisi, savaş sürecinde yapılandırılmasını başlattığı örgütün savaş sonrası meşruiyetinin sağlanmasında ideolojik farklılaşmaya rağmen Sovyetler Birliği'ni içerde tutmak. Moskova Konferansı, Tahran Zirvesi, Dumbortan Oaks Görüşmeleri, Yalta Konferansı'nda izlenen politikalarla bu sağlanmıştır. İkincisi, savaşın galiplerinden İngiltere ve savaşın başlangıcında mağlup olan Fransa'nın durumudur. Her iki ülkede savaştan çok büyük tahribatla çıkmışlardı. Savaş sonrası dünya siyasal sisteminde sorumluluk taşımaktan çok, çeşitli bölgelerdeki sorumluluklarını ABD'ye terk ediyorlardı. ABD, eski dünyanın iki merkez gücünü de sistemde etkili pozisyonda kendi yanına almıştı. Üçüncüsü, 1949 Komünist devrimle birlikte temsil meşruiyeti tartışılan bir ülke olan (o günkü adı Milliyetçi Çin/Formoza) Taiwan idi. ABD, 1971 yılında komünist Çin'in üyeliğine kadar bu ülkeyi kendi yanında tutmuştur. Üç hareket hattı dikkatle ele alındığında sistemin kurgulanmasında etkili gücün ABD olduğu, diğer güçlerin ise çoğu zaman edilgen bir konumda buldukları görülür. Soğuk savaş dönemi boyunca ABD'nin BM sistemi içindeki davranışlarının incelenmesinde bu noktalar belirtilmişti.

KAYNAKÇA

- 1) ABI-SAAB, Georges (1995), 'The Concept of International Organizations: a synthesis', **The Concept of International Organizations**, (edited by Georges Abi-Saab), Published by UN, UNESCO, Paris.
- 2) ALGER, Chadwick F. (1995), **The United Nations In Historical Perspective**, Edited by Alger Chadwick F., Gene M. Lyons and John E. Trent, New York: UN University Press.
- 3) ANDERSON, M. S. (1993), **The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919**, London: Longman Group UK Limited.
- 4) ARCHER, Clive (1992), **International Organizations**, London: Routledge.
- 5) AREND, Anthony Clarck and BECK, Robert J., International Law and The Use of Force Beyond The UN Charter paradigm, Routledge, New York, 1993.
- 6) ARI, Tayyar (2002), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- 7) ARMAOĞLU, Fahir (1989), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, 6. Baskı, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- 8) ARMAOĞLU, Fahir (1999), **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914**, Ankara: TTK Yayınları Yayınları.
- 9) ARMSTRONG, David, LOYD, Lorna, REDMOND, John (1996), **From Versailles to Maastricht, International Organizations in the Twentieth Century**, St. Martin's Press, New York.
- 10) BENNETT, Leroy A. (1988), **International Organizations Principles And Issues**, Fourth Edition, New Jersey: Prentice-Hall International, Inc.
- 11) Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi Yayını (1997), **Birleşmiş Milletler (BM) Andlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü**, Ankara.
- 12) BLOCH, Marc (1998), **Feodal Toplum**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: OPUS Yayınları.
- 13) BLUM, Yehuda Z. (1993), **Eroding The United Nations Charter**, Martinus Nijhoff Publishers, Boston.
- 14) CALVOCORESSÍ, Peter (1996), **World Politics Since 1945**, 7th Edition, London: Longman.

- 15) COLOUMBİS, Theodore A. & WOLFE, James H. (1990), **Introduction To International Relations: Power and Justice**, Fourth Edition, New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- 16) DOUGHERTY, James E. & PFALTZGRAFF, Jr, Robert L. (1990), **Contending Theories of Intenational Relations**, Third Edition, New York: Harper & Row, Publishers.
- 17) GÖNLÜBOL, Mehmet (1975), **Milletlerarası Siyasi Örgütlenme**, Ankara: SBF Yayını.
- 18) HARMAN, Chris (1999), **A People`s History of The World**, London: Bookmarks Publications Ltd.
- 19) HİLDERBRAND, Robert C. (1990), **Dumbortan Oaks, The Origins of UN and the Search For Post-War Security**, Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- 20) HOBBSAWM, Eric (1998), **Sanayi ve İmparatorluk**, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- 21) HOBBSAWM, Eric (1998a), **Devrim Çağı 1789-1848**, Ankara: Dost Yayınevi.
- 22) HOLBROOKE, Richard (1998), **Bir Savaşı Bitirmek**, Çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak, Ankara: İş Bankası Kültür yayınları.
- 23) HOOPEs, Townsend & BRINKLEY, Douglas (1997), **FDR and the Creation of the UN**, Yale University Press, London.
- 24) KARLUK, Rıdvan (1998), **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 5. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 1998.
- 25) KAUFMAN, Johan (1988), **Conference Diplomacy-An Introduction Analysis**, Second Revised Edition, Kluwer Academic Publishers, Norwell (USA).
- 26) KNUTSEN, Torbjon L. (1992), **A History of International Relations Theory**, New York: Manchester University Press.
- 27) LEE, Stephen J. (1990), **Aspects of European History 1494-1789**, Second Edition, London: Routledge.
- 28) MCNEİLL, William H. (1963), **West A History of The Human Community**, Chicago: The University of Chicago Press.
- 29) MURPHY, John F. (1995), **‘Force and Arms’ United Nations Legal Order**, (Edited by Oscar Schachter and Christopher C. Joyner), Volume I, Cambridge University Press, New York.
- 30) PATIL, Anjali V (1992)., **The UN Veto in World Affairs 1946-1990-A Complete Record and Case Histories of the Security Council’s Veto**, UNIFO Publishers Inc., Sarasota, Florida.

- 31) PİRENNE, Henri (1994), **Ortaçağ Kentleri**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- 32) ROSENAU, James N. (1997), **Along The Domestic Foreign Frontier-Exploring Governance In A Turbulent World**, New York: Cambridge University Press.
- 33) SANDER, Oral (1989), **Siyasi Tarih I İlkçağlardan 1918`e Kadar**, Ankara: İmge Yayınevi.
- 34) SANDER, Oral (1991), **Siyasi Tarih II 1918-1990**, Ankara: İmge Yayınevi.
- 35) SCHACHTER, Oscar and JOYNER, Christopher C. (1995), **United Nations Legal Order**, Volume I, Cambridge University Press, New York.
- 36) SÖNMEZOĞLU, Faruk (1989), **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- 37) **Stalin`s Correspondence With Churchill, Attlee, Roosevelt and Truman, 1941-1945**, Volume II, New York: E. P. Dutton & Co., Inc, 1958.
- 38) TOYNBEE, Arnold, **Medeniyet Yargılanıyor** (1991), İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- 39) URQUART, Brian (1998), 'The Evolution of the Secretary-General', **Dumbarton Oaks Conversations and the United Nations 1944-1994**, (Edited by Ernest R. May, Angelik E. Laiou), Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Harvard University Press, Washington, D.C.
- 40) VİOTTİ, Paul R. & KAUPPI, Mark V. (1993), **International Relations Theory**, Secon Edition, New York: MacMillan Publishing Company.
- 41) YAZICI, General Tahsin (1963), **Kore Birinci Türk Tugayında Hatıralarım**, İstanbul.

*KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN GÜCÜ:
SİYASİ, ASKERİ VE EKONOMİK AÇIDAN BİR DEĞERLENDİRME*

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN GÜCÜ:
SİYASİ, ASKERİ VE EKONOMİK AÇIDAN BİR
DEĞERLENDİRME**

Yazan: Fırat BAYAR*

Özet

Ekonomik, siyasi, teknolojik/iletişimsel, çevresel/demografik ve kültürel olarak çeşitli boyutlardan oluşan küreselleşme süreci, içinde yaşadığımız dünyanın şekillenmesinde köklü değişikliklere neden olmakta; diğer tüm ülkelere benzer şekilde, Türkiye’ye de türlü şekillerde etki etmektedir. Ancak, burada önemle vurgulanması gereken husus, madalyonun diğer tarafına da bakarak, Türkiye’nin de küreselleşme süreci üzerinde türlü etkilerde bulunabildiğidir. Diğer birçok ülke ile kıyaslandığında, Türkiye’nin küreselleşme süreci üzerinde etkide bulunabilme kapasitesi çok daha ileri seviyededir. Bunun temel nedeni, Türkiye’nin sahip olduğu siyasi, askeri ve ekonomik gücüdür. Bu çok boyutlu güç sayesinde Türkiye, gerek bölgesel gerekse küresel anlamda etkin politikalar yürütebilme imkanına kavuşmaktadır. Halihazırdaki çalışmanın amacı, küreselleşme süreci içerisinde Türkiye’nin sahip olduğu bu siyasi, askeri ve ekonomik güç unsurlarının incelenmesidir.

***Anahtar Kelimeler:** Küreselleşme; Türkiye’nin siyasi, askeri ve ekonomik gücü; Türk dış politikası; uluslararası barışı destekleme ve İttifak operasyonları; ekonomik istikrar*

Abstract:

The globalization process - consisted of various dimensions such as economic, political, technological/communicative, environmental/demographic and cultural - brings about radical changes in shaping the world we live in; and has influence on Turkey in a variety of ways, similar with the case of other countries. However, the crucial point to emphasize here by looking at the

---

* Dr. Fırat BAYAR E-posta: f_bayar@yahoo.com

other side of the coin is that Turkey could influence the globalization process in several ways, as well. Compared to many other countries, Turkey has a much more advanced capacity to influence the globalization process. The primary reason for that is Turkey's political, military and economic power. Through this multi-dimensional power, Turkey acquires the opportunity to conduct active regional and global policies. The present study aims at examining these aforementioned political, military and economic power elements of Turkey in the globalization process.

Key words: *Globalization; political, military and economic power of Turkey; Turkish foreign policy; international peace supporting and Alliance operations; economic stability*

GİRİŞ

Ekonomik, siyasi, teknolojik/iletişimsel, çevresel/demografik ve kültürel olarak çeşitli boyutlardan oluşan küreselleşme süreci, içinde yaşadığımız dünyanın şekillenmesinde köklü değişikliklere neden olmaktadır. Çağdaş küreselleşme süreci, ulus-devlet, uluslararası kuruluşlar ve devletler-üstü kurumlar, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları gibi çeşitli aktörlerin karşılıklı iletişimi ve etkileşimi sonucunda şekillenmekte ve dünya üzerindeki tüm ülkeler üzerinde yapısal dönüşümleri beraberinde getirmektedir.

Bu şekilde uluslararası sistemin şekillenmesinde belirleyici bir role sahip olan küreselleşme olgusu, hızlı bir değişim sürecini tetiklemekte, sistemin bir dizi karmaşık süreçten geçmesine neden olmaktadır. Küreselleşme süreci, uluslararası sisteme bir yandan yeni aktörleri yerleştirirken, diğer yandan ulusal ve uluslararası arenadaki mevcut aktörlerin yapıları üzerinde köklü değişikliklere yol açmaktadır. Dolayısıyla, bir bütün olarak ele alındığında küreselleşme olgusu, mevcut uluslararası sistemin kurumlarını radikal biçimde değiştirmekte ve dönüştürmektedir.

Gerek sahip olduğu özel jeostratejik konumu itibarıyla gerekse köklü tarihi ve topraklarında barındırdığı zengin insan topluluğu ile Türkiye, söz konusu küreselleşme sürecinden en çok etkilenen ülkelerden birisidir. Türkiye, Batı'yla Doğu'nun, Kuzey'le Güney'in buluştuğu bir noktada, Avrasya'nın merkezinde yer alan ve medeniyetlerarası diyaloga ev sahipliği yapan bir ülkedir ve bu nedenle küreselleşmenin etkilerine geniş oranda açık durumda bulunmaktadır.

Küreselleşmenin Türkiye üzerindeki etkilerini, küreselleşmenin mevcut tüm boyutları çerçevesinde gözlemlemek mümkündür. Bu

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN GÜCÜ:
SİYASİ, ASKERİ VE EKONOMİK AÇIDAN BİR DEĞERLENDİRME**

çerçeve, küreselleşmenin ekonomik, siyasi, teknolojik/iletişimsel, çevresel/demografik ve kültürel boyutları Türkiye üzerinde türlü etkilerde bulunmaktadır. Ancak, burada unutulmaması ve üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir nokta, Türkiye'nin de diğer birçok ülkeye nazaran küreselleşme süreci üzerinde türlü etkiler bırakabilmekte olduğu gerçeğidir. Başka bir deyişle, Türkiye'nin de belirli ölçülerde küreselleşme sürecine etki etme kapasitesi bulunmaktadır. Bunun temel nedeni, Türkiye'nin sahip olduğu siyasi, askeri ve ekonomik açıdan önemli ölçüdeki gücüdür ve bu sayede Türkiye, gerek bölgesel gerekse küresel anlamda etkin bir rol oynama kapasitesine sahip olabilmektedir.

Halihazırdaki çalışmanın amacı, küreselleşme süreci içerisinde Türkiye'nin sahip olduğu bu siyasi, askeri ve ekonomik güç unsurlarının incelenmesidir. Bu çerçevede çalışma, temel olarak iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, küreselleşme kavramı üzerinde durulmakta, küreselleşmenin türlü boyutları incelenmekte ve bu olgunun Türkiye üzerindeki etkileri analiz edilmeye çalışılmaktadır. İkinci bölümde ise küreselleşme sürecinde Türkiye'nin kendine özgü siyasi, askeri ve ekonomik güç unsurları incelenmektedir. Sonuç bölümü ise birkaç kısa değerlendirme ve yorumdan meydana gelmektedir.

1. KÜRESELLEŞME VE TÜRKİYE

a. Küreselleşme

Küreselleşme, 1970'li yılların sonlarından itibaren hem teorik çalışmalarda hem de pratik yaşantımızda en çok kullanılan terimlerin başında yer almaktadır. Küreselleşme, kısaca yerkürenin farklı bölgelerinde yaşayan insan, toplum ve devletler arasındaki iletişim ve etkileşim derecesinin "karşılıklı bağımlılık" kavramı çerçevesinde giderek artması olarak tanımlanabilir.¹ Bu itibarla küreselleşme, son derece dinamik ve değişken bir yapıya sahip bulunmakta ve dünyanın farklı alanlarını giderek artan bir oranda nüfuzu altına almaktadır.

Tabiiyla küreselleşme, çok boyutlu bir yapıya işaret etmekte; bu çerçevede ekonomik, siyasi, teknolojik/iletişimsel, çevresel/demografik ve kültürel boyutlara sahip bulunmaktadır. Ekonomik boyut, küreselleşmenin en önemli boyutlarından birini oluşturmakta; günümüzde uluslararası ticaret, uluslararası finans, sermaye akımları ve küresel üretim daha önce benzeri görülmemiş hız ve boyutlarda gerçekleşmektedir.

---

¹ Baylis J. ve Smith S., "Introduction", ed. Baylis J. ve Smith S., "The Globalization Of World Politics", Oxford University Press, 2004, s.8

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN GÜCÜ:
SİYASİ, ASKERİ VE EKONOMİK AÇIDAN BİR DEĞERLENDİRME**

Ekonomik alanın yanında, küreselleşme süreci siyasi bir boyuta da sahip bulunmakta; siyasi güç, otorite ve yönetim biçimlerinde yapısal bir dönüşüme neden olmaktadır. Günümüzdeki etki alanını tüm dünya olarak tanımlayan “küresel siyaset” anlayışı giderek güçlenmekte, bu yeni siyaset anlayışı ulus devlet, devletler-üstü kurumlar, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının karşılıklı etkileşimi sonucunda şekillenmektedir.² Literatürde, bu yeni yapıyı betimlemek üzere “küresel yönetim” (global governance) kavramı kullanılmaktadır.

Çağdaş küreselleşmenin en önemli bileşenlerinden bir diğeri, “üçüncü sanayi devrimi” olarak da adlandırılan ve giderek artan bir hızla gelişen teknoloji/iletişim devrimidir. Bu devrimin özellikleri arasında veri iletiminde mikroşlemciden ve uydu teknolojilerinden faydalanılması, bilginin saklanması, depolanması, işlenmesi ve iletilmesinde dijital ortamlardan yararlanılması ve iletişim araçlarının üretim ve kullanım maliyetlerindeki radikal düşüş seyri sıralanabilir.³

Küreselleşmenin çevresel ve demografik bir boyutu da bulunmaktadır. Küresel ısınma, hava kirliliği, nükleer ve kimyasal atıklar, kuraklık ve sel felaketleri, biyo-çeşitlilik ve türlerin yok oluşuna ilişkin sorunlar, asit yağmurları, deniz, göl ve akarsu kirliliği gibi problemler, özellikle 1990'lı yılların başlarından itibaren dünya gündeminde önemli bir yer edinmişlerdir.⁴

Son olarak, kültürü genel anlamda bir topluma özgü maddi ve manevi değerler bütünü olarak ele aldığımızda, küreselleşmenin kültür üzerinde de önemli etkiler doğurması son derece doğal olarak karşılmalıdır. Özellikle teknoloji/iletişim devrimi neticesinde, tüm dünya genelinde bireyler ve toplumlar arasındaki etkileşim oldukça ileri bir seviyede bulunmakta; bu durum bir anlamda, global bir kültür ve birikimin ortaya çıkması yönünde rol oynamaktadır.

b. Küreselleşme Süreci ve Türkiye

Küreselleşme sürecinin Türkiye üzerindeki etkileri incelenmeye başlandığında ilk göze çarpan husus, Türkiye'nin küreselleşmenin yukarıda bahsedilen tüm boyutlarından dünyadaki birçok ülkeye kıyasla,

---

² McGrew A., “Power Shift: From National Government to Global Governance?”, ed. Held D., “A Globalizing World?: Culture, Economics, Politics”, Routledge, Londra ve New York, 2000

³ Nye J.S.Jr., “In Government We Don't Trust”, ed. Giddens A., “The Global Third Way Debate”, Polity Press, UK, 2001; Nye J.S. Jr., “Globalization and American Power”, ed. Held D. ve McGrew A., “The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate”, Polity Press, Cambridge, 2003, s.215

⁴ Held D., “The Transformation of Political Community: Rethinking Democracy in the Context of Globalization”, ed. Shapiro I. ve Hacker-Cordon C., “Democracy's Edges”, Cambridge University Press, Cambridge, 1999

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN GÜCÜ:
SİYASİ, ASKERİ VE EKONOMİK AÇIDAN BİR DEĞERLENDİRME**

oldukça yüksek bir oranda etkilenmekte olduğudur. Bu durumun temel nedeni, Türkiye'nin jeostratejik konumundan kaynaklanmaktadır. Türkiye, Batı'yla Doğu'nun, Kuzey'le Güney'in buluştuğu bir noktada, Avrasya'nın merkezinde yer almakta olup, küreselleşmenin türlü etkilerine geniş oranda açık durumda bulunmaktadır.

Türkiye'nin küreselleşme sürecinden büyük ölçüde etkilenmekte olmasının diğer bir nedeni ise coğrafyasında barındırdığı insan topluluğunun özelliğine ilişkindir. Türkiye, sahip olduğu özel coğrafi konumu ve köklü tarihi nedeniyle uzun yıllar boyunca kültürler ve medeniyetler arası diyaloga ev sahipliği yapmış olan bir ülkedir. Esasen farklı insan toplulukları arasındaki ilişki ve etkileşimlerin radikal bir şekilde artışı olarak tanımlanan küreselleşmenin, bu özelliği haiz bir ülkeye büyük ölçülerde etkilerde bulunması kaçınılmazdır bir durumdur.

Küreselleşmenin Türkiye üzerindeki bu etkilerini, küreselleşmenin mevcut tüm boyutları çerçevesinde gözlemlemek mümkündür. Örneğin, ekonomik küreselleşmenin dinamiklerine uyum sağlamak ve dünya ekonomisi ile bütünleşebilmek amacıyla Türkiye ekonomisi, 1980 sonrasında köklü bir yapısal değişim geçirmiştir. Bu dönemde, korumacı ve ithal ikameci ekonomik yapı, yerini serbest pazar ve ihracat teşviklerine dayanan, dış ticaretin, kurun, faizin ve sermaye hesabının serbestleştirilmiş olduğu bir yapıya terk etmiştir.

Benzer şekilde, mevcut siyasi küreselleşme trendleri çerçevesinde, Türkiye, özellikle son dönemde demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, insan hakları, kadının statüsü gibi konuların yanında şeffaflık, hesap verebilirlik gibi temel yönetim ilkelerinin yerleştirilmesi ve uygulanması çerçevesinde büyük mesafe kat etmiştir. Öte yandan, küreselleşmenin güvenlik ağırlıklı siyasi boyutu, Türkiye'yi uluslararası terörizmle mücadele, silahların kontrolü ve silahsızlanma, yasadışı göç, insan ticareti, organize suç, yolsuzluk, uyuşturucu ticareti ve kara para ile mücadele gibi konularla çok daha kapsamlı ve derin bir şekilde ilgilenmeye zorlamakta, bu konularda bölgesel ve uluslararası işbirliğinde öncü rol almaya yöneltmektedir.

Küreselleşmenin çevresel/demografik boyutu da Türkiye üzerinde türlü etkilerde bulunmaktadır. Örneğin, çevre dostu üretim ve tüketim, Türkiye'de giderek artan bir şekilde dikkate alınmaya başlanmıştır. Benzer şekilde, küreselleşmenin demografik boyutunun etkisiyle, ülke genelindeki nüfus artış hızının düşme eğilimine girdiği gözlenmektedir.

Son olarak, Türkiye'nin küreselleşmenin kültürel boyutundan da yaygın bir biçimde etkilendiği, bu bağlamda, Türk toplumunun beğeni ve ilgi alanlarının, özellikle son yıllarda, ciddi bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçtiği söylenebilir. Ancak, bu, küresel düzeyde tanınan

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN GÜCÜ:
SİYASİ, ASKERİ VE EKONOMİK AÇIDAN BİR DEĞERLENDİRME**

kültürel ve üretim biçimlerinin Türkiye’de yer etmesi kadar, Türk kültür öğelerinin uluslararası tanınırlığı ve kullanımının da artması şeklinde gerçekleşmektedir.

2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN GÜCÜ

Yukarıda değinildiği üzere, diğer tüm ülkeler örneğinde olduğu gibi küreselleşme, Türkiye üzerinde de çeşitli etkilerde bulunmaktadır. Ancak, burada gözden kaçırılmaması ve üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir husus, Türkiye’nin de küreselleşme sürecinin şekillenmesi çerçevesinde bir kapasiteye sahip olduğu ve bu kapasite vasıtasıyla, diğer birçok ülkeye kıyasla anılan süreç üzerinde daha belirgin etkilerde bulunabildiğidir.

Başka bir deyişle, Türkiye’nin de belirli ölçülerde küreselleşme sürecine etki etme kapasitesi bulunmaktadır. Bu durum, bu makalenin de ana teması olan Türkiye’nin sahip olduğu çok-boyutlu gücü sayesinde gerçekleşebilmektedir. Türkiye’nin, siyasi, askeri ve ekonomik açıdan kendine özgü ve önemli güç unsurları bulunmakta ve bu sayede Türkiye, gerek bölgesel gerekse küresel anlamda etkin bir rol oynama kapasitesine sahip olabilmektedir. Bu çerçevede aşağıda, sırasıyla Türkiye’nin söz konusu siyasi, askeri ve ekonomik güç unsurları incelenmektedir.

1. Siyasi Güç

Sahip olduğu jeostratejik konum Türkiye’ye uluslararası ilişkiler ve politika alanında önemli bir siyasi güç bahşetmektedir. Türkiye, Balkanlar, Kafkaslar, Karadeniz, Orta Doğu, Akdeniz ve Orta Asya ile Avrupa’nın doğal kesişim noktasında bir istikrar unsuru olması itibarıyla öncelikle bölgesel, sonrasında uluslararası istikrarın sağlanmasında kilit bir konumda bulunmaktadır.

Batı ve Doğuyu birbirine bağlayan kritik kara, hava ve deniz yolları üzerinde yer alan bu konumu nedeniyle, Türkiye bir köprü vazifesi görmekte ve bu durum Türkiye’nin dış politikasında stratejik bir avantaj ve derinlik sağlamaktadır.⁵ Bu itibarla Türkiye, Asya için Avrupa’nın ana kapısını, Avrupa için ise zengin enerji kaynakları ve yeni pazarlara açılma yolunda giriş noktasını oluşturmaktadır.⁶

---

⁵ Uslu N., “Türk Dış Politikası Yol Ayrımında: Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Sorunlar, Yeni İmkanlar ve Yeni Arayışlar”, Anka Yayınları, 2006, s.22

⁶ Budak Ö., “Türkiye’nin Dünya Ülkeleri Açısından Jeopolitik Önemi ve Avrasya’daki Yeri”, Bilge Yayınları, 2006, s. 2

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN GÜCÜ:
SİYASİ, ASKERİ VE EKONOMİK AÇIDAN BİR DEĞERLENDİRME**

Üç ana kıtanın kavşağında ve son derece duyarlı bir bölgede yer alan Türkiye için bu jeostratejik konum birçok sonucu da beraberinde getirmektedir. Örneğin, sahip olduğu bu konum Türkiye’nin çok boyutlu, dengeli ve sorunlara çözüm üreten bir dış politika izlemesini gerekli kılmaktadır. Her biri farklı özelliklere ve tarihe sahip sekiz komşusu olan Türkiye, gerek ikili ilişkiler gerekse yer aldığı çok-taraflı örgütler kanalıyla siyasi istikrara katkıda bulunmaya yönelik aktif bir dış politika izlemek durumundadır.

Bahse konu çok boyutluluk, Türkiye’nin birçok uluslararası ve bölgesel kuruluşa üyeliği ile de teyit edilmektedir.

Tablo 1: Türkiye’nin Üye Olduğu Uluslararası Kuruluşlar

Birleşmiş Milletler (BM)
Avrupa Konseyi (AK)
Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)
Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)
Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)
İslam Konferansı Örgütü (İKÖ)
Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ),
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT),
D-8
Avrupa Birliği (AB)*
Amerika Devletleri Örgütü**
Karayip Devletleri Birliği**
Afrika Birliği**

* Katılım müzakereleri devam etmektedir

** Türkiye, daimi gözlemci statüsündedir

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı

Ancak burada unutulmaması gereken bir husus, bu çok boyutlu perspektif içerisinde Türkiye’nin temel dış politika hedeflerinin birbirlerinin ikamesi ya da alternatifini oluşturmadığı; aksine birbirlerini

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN GÜCÜ:
SİYASİ, ASKERİ VE EKONOMİK AÇIDAN BİR DEĞERLENDİRME**

tamamlayıcı bir etkide bulunmalarıdır. Örneğin, AB'ye tam üyelik Türk dış politikasının temel hedeflerinden birini oluşturmakla birlikte, bu durum Türkiye'nin ABD ile olan stratejik ilişkilerine ve güçlü transatlantik bağlarına olumsuz bir etkide bulunmamaktadır. Başka bir deyişle, Türkiye'nin AB ve ABD ile yürüttüğü ilişkiler birbirlerini tamamlayıcı ve destekleyici mahiyettedir.

Öte yandan, Balkanlar, Kafkaslar, Karadeniz, Orta Doğu, Akdeniz ve Orta Asya gibi coğrafyalar da Türkiye'nin çok boyutlu dış politikası içinde önemli bir yere sahip bulunmaktadırlar. Bu çerçevede küresel düşünmekle birlikte yerel ortamda da faal bir çizgi izleyen Türkiye, yeni çağın fırsatlarını değerlendirmek, tehdit ve tehlikelerine göğüs germek için barışçı, girişimci ve ön alan bir yaklaşımla, çok taraflı ve çok bölgeli bir zeminde hareket etmektedir. Türkiye, gerek bölgesel gerekse uluslararası anlamda güvenliğin, istikrarın, refahın ve işbirliğinin sağlanması bakımından önemli katkılarda bulunmaktadır.

Öte yandan, Türkiye'nin yer aldığı coğrafi bölgenin, özellikle Soğuk Savaş ertesinde birçok ihtilaf ve çatışmalara sahne olması, Türkiye'nin bu bölgesel sorunların barışçıl yollardan çözümünü yönünde inisiyatif almasını zorunlu kılmıştır. Kendine özgü jeostratejik konumu, zengin tarihsel ve kültürel birikimi ile Türkiye'nin çok boyutlu bir dış politika uygulaması büyük önem arz etmektedir.

Bahsekonu bölgesel amacın ötesinde, Türkiye'nin öncelikli dış politika hedefi, küresel ölçekte de barışın tesis edilmesi ve istikrarın hakim kılınmasıdır. Bu çerçevede, Türk dış politikasının esasları gerçekçilik, aktiflik, barışçılık, tutarlılık, sağduyu ve uluslararası hukuka saygı gibi ilkeler çerçevesinde şekillenmektedir.

Gerek bölgesel gerekse küresel ölçekteki konularda gerginlik ve çatışma yerine, işbirliği, istikrar ve barış gibi hedeflere dayalı bir dış politika söylemi geliştiren Türkiye'nin bu yöndeki çabaları, kurucu üyesi olduğu BM Şartı'nda yer alan ideallerle örtüşmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin, uluslararası barış ve güvenliğin muhafazasını hedefleyen BM Güvenlik Konseyi'ne (BMGK) üye olmak amacıyla 2009-2010 dönemi üyeliği için adaylığını açıklaması önemli bir adımı teşkil etmektedir. Türkiye'nin Batı Avrupa ve Diğerleri Grubundan aday olduğu BMGK üyeliği için seçimler, 2008 yılında gerçekleştirilecektir.

Küreselleşme sürecinde uluslararası sistemin içinden geçtiği bu hızlı değişim ve yeniden yapılanma döneminde, sahip olduğu tüm bu özellikler Türkiye'yi önemli bir siyasi güç haline getirmiştir. Özellikle 11 Eylül sonrası dönemde Orta Doğu, Kafkasya ve Asya bölgelerinin küresel gelişmeler bakımından giderek daha çok önem kazanması ve medeniyetler arası diyalog konusunun artan oranda gündeme gelmesi neticesinde Türkiye'nin bölgesel ve küresel siyasetteki rolü ağırlık

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN GÜCÜ:
SİYASİ, ASKERİ VE EKONOMİK AÇIDAN BİR DEĞERLENDİRME**

kazanmıştır. Kendine özgü tarihi ve kültürel yapısı ile Türkiye, medeniyetler arası uyumun en önemli örneklerinden birini oluşturmaktadır. Türkiye, tüm dünyaya, kültürel çeşitliliğin bir tehditten ziyade bir zenginlik olduğunu göstermeye çalışmakta, kültürler arasındaki yanlış algılama, önyargı ve kutuplaşmaların önlenmesi için her türlü platformda aktif çaba sarf etmektedir. Ülkemizin Şubat 2004'te ilk kez bir araya gelen AB-İKÖ ortak formuna ev sahipliği yapması medeniyetler ve kültürler arası diyaloga ne ölçüde önem verdiğinin de bir göstergesidir. BM Genel Sekreteri tarafından 2005 yılında Türkiye ve İspanya'nın eş-sponsorluğunda başlatılmış olan Medeniyetler İttifakı projesinin de bu çerçevede değerlendirilmesi uygun düşmektedir.

Türkiye'nin sahip olduğu siyasi güç unsurları konusunda değinilmesi gereken son bir husus ise enerji konusudur. Türkiye, dünya enerji kaynaklarının dörtte üçünün bulunduğu Orta Doğu ve Hazar Denizi havzasına yakın bir coğrafyada yer almakta; bu itibarla 21'inci Yüzyılın İpek Yolu olarak adlandırılan Doğu-Batı Enerji Koridorunda en önemli transit ülkeyi oluşturmaktadır. Bu çerçevede Türkiye, Hazar Denizi petrol ve doğalgaz rezervlerinin Batılı enerji tüketicisi ülkelere taşınması açısından en kısa, maliyeti düşük, teknolojik ve çevresel açıdan uygun ve güvenilir seçeneği sunmaktadır. Bu özelliğiyle Türkiye, eş zamanlı olarak Hazar Havzası ve Ortadoğu bölgeleri ile Batılı ülkeler arasında bir köprü rolü üstlenmekte, bu bölgede yer alan ülkelerin siyasi ve ekonomik bağımsızlıklarını konsolide ederek Batı'yla bütünleşmeleri açısından önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Tabiatıyla, bu denli önemli bir role sahip olması, Türkiye'nin gerek bölgesel gerekse küresel anlamda jeostratejik ve buna bağlı olarak dış siyasi gücünü ciddi biçimde artırmasına neden olmaktadır.

Türkiye'nin de yer aldığı belli başlı petrol ve doğalgaz boru hatları ve projelerine ilişkin bilgilerin yer aldığı Tablo 2 aşağıda sunulmaktadır.

**Tablo 2: Türkiye'nin Yer Aldığı
Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları ve Projeleri**

PETROL BORU HATLARI ve PROJELERİ
Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı
Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı
Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı
İğneada-Enez/Kıyıköy-İbrikbaba Petrol Boru Hattı Projesi (Trans-Trakya)
DOĞAL GAZ BORU HATLARI ve PROJELERİ
Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı Projesi
İran-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı
Arap Doğal Gazı Projesi
Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı Projesi
Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

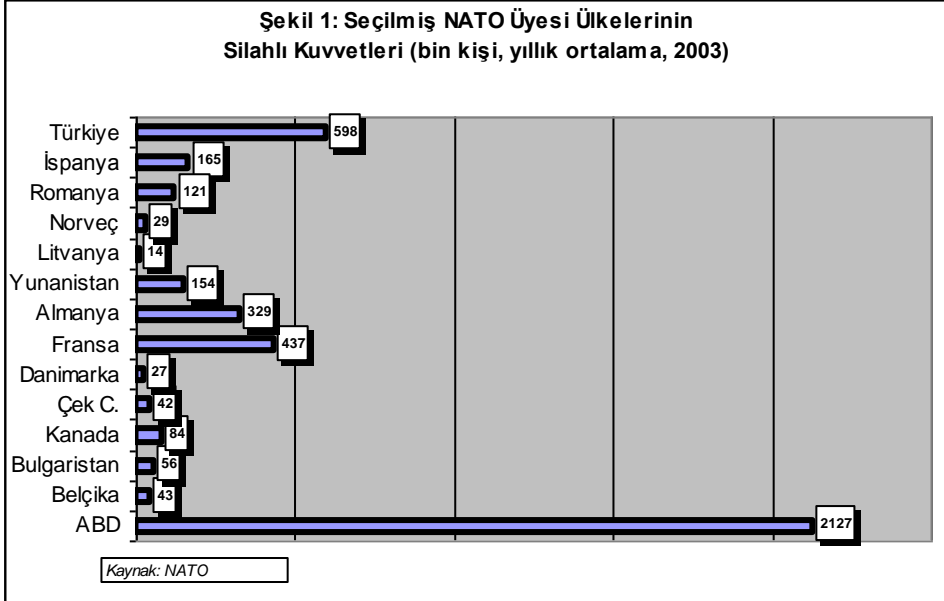
Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı

2. Askeri Güç

Yukarıda ifade olunan siyasi gücünün yanı sıra Türkiye, önemli ölçüde askeri gücü bulunan bir ülkedir. Türkiye'nin söz konusu askeri güç unsurları, gerek bölgesel gerekse küresel anlamda belirleyici bir üstünlüğe sahip durumdadır.

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN GÜCÜ:
SİYASİ, ASKERİ VE EKONOMİK AÇIDAN BİR DEĞERLENDİRME**

Şekil 1'de görüldüğü üzere, Toplam 600.000 civarında askere sahip olan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), NATO içerisinde ABD'den sonra sayısal olarak en büyük orduyu oluşturmaktadır.

TSK, aynı anda yerkürenin dört farklı yerinde uluslararası barışı destekleme hareketlarına iştirak edebilecek imkan ve kabiliyete sahip bulunmaktadır. Nitekim, 1988 yılından itibaren TSK, dokuz adet uluslararası/bölgesel gözlem misyonu ile on bir tane uluslararası barışı koruma hareketına katılmıştır. Bu itibarla 1990'dan bu yana uluslararası barışı koruma misyonlarına katılan toplam Türk asker sayısı 10 bini aşmıştır. Öte yandan, uluslararası misyonlarda bugüne kadar görev yapmış olan Türk jandarma ve sivil polis sayısı da bine yakın durumdadır.

Bu çerçevede, TSK'nın günümüze değin görev yaptığı belli başlı uluslararası barışı destekleme hareketları aşağıda sunulmaktadır:

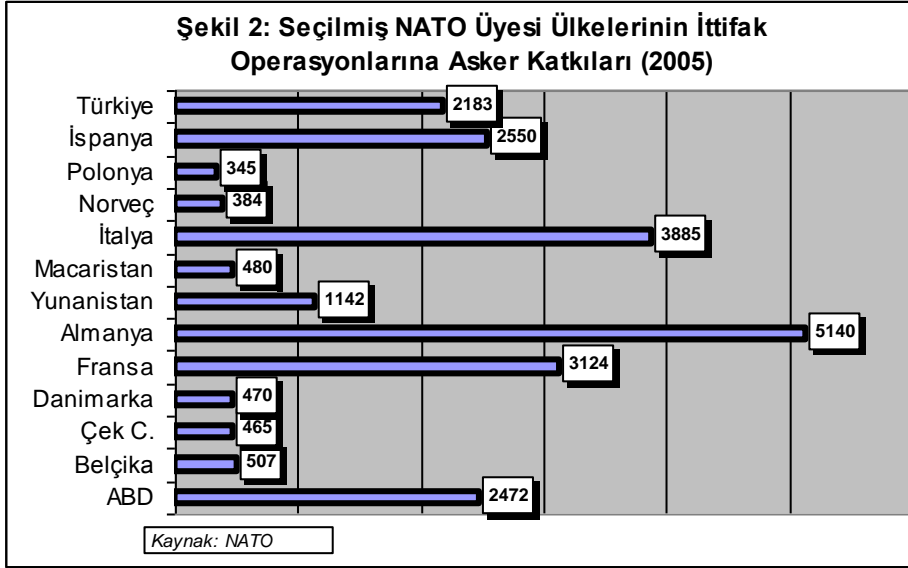
- Kore Savaşı
- BM İran-İrak Gözlemci Grubu (UNIMOG)
- BM Irak-Kuveyt Askeri Gözlem Misyonu (UNIKOM)
- BM Gürcistan Gözlemci Misyonu (UNOMIG)

*KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN GÜCÜ:
SİYASİ, ASKERİ VE EKONOMİK AÇIDAN BİR DEĞERLENDİRME*

- BM Doğu Timor Destek Misyonu (UNMISET)
- AGİT Kosova Denetim Misyonu(OSCE KVM)
- AGİT Gürcistan Sınır Gözlem Misyonu (OSCE BMO)
- El-Halil'deki Geçici Uluslararası Mevcudiyet (TIPH)
- Somali'deki BM Harekatı (UNOSOM)
- BM Sudan Misyonu (UNMIS)
- Bosna Hersek BM Koruma Kuvveti (UNPROFOR)
- BM Bosna Hersek Misyonu (UNMIBH)
- NATO Bosna Hersek Uygulama/İstikrar Kuvveti (IFOR/SFOR)
- AB ALTHEA Harekatı
- SHARP GUARD Harekatı
- ALBA Harekatı
- Kosova Kuvveti (KFOR)
- Makedonya NATO Zorunlu Hasat, Kurnaz Tilki ve Müttefik Uyumu Harekatları:
- Concordia ve Proxima hareketleri
- Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (ISAF)

Dolayısıyla genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin İttifak Operasyonlarına katkılar bakımından NATO üyesi ülkeler arasında ön sıralarda yer aldığı görülmektedir.

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN GÜCÜ:
SİYASİ, ASKERİ VE EKONOMİK AÇIDAN BİR DEĞERLENDİRME**

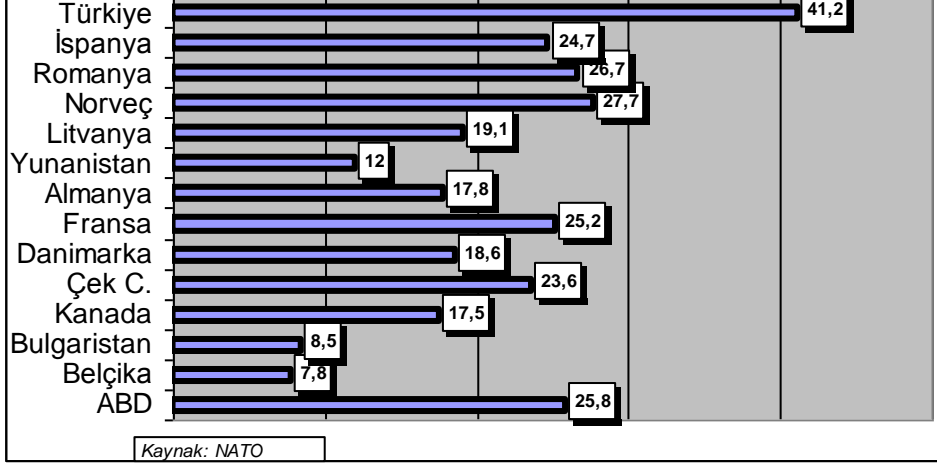

Yukarıda ifade edilen ittifak ve uluslararası barışı koruma hareketleri çerçevesinde son döneme ilişkin bir örnek vermek gerekirse Türkiye, oluşumundan itibaren Afganistan'daki Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü'ne (ISAF) iştirak etmiş, Haziran 2002-Şubat 2003 tarihleri arasında ISAF-II'nin ve Şubat-Ağustos 2005 döneminde de ISAF VII'nin komutasını üstlenmiştir. Öte yandan Türkiye, köklü ilişkilere sahip olduğu Afganistan'da barış ve istikrarın tesisine olan katkısını sürdürmeye devam etmekte; bu bağlamda Afgan Ulusal Ordusu ve Polis Gücü'ne eğitim vermektedir.

TSK'ne ilişkin olarak belirtilmesi gereken diğer önemli bir husus ise TSK'nin mevcut kaynaklarını nispeten verimli bir biçimde kullanmasıdır. Başka bir deyişle, Türkiye'de gayri safi yurtiçi hasıladan (GSYİH) savunma harcamalarına ayrılan pay incelendiğinde, önemli bir ekonomik verimlilik göstergesi olan askeri sermaye harcamalarının toplam savunma harcamalarına oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Şekil 3'te görüldüğü üzere Türkiye, bu oran itibarıyla NATO ülkeleri arasında birinci sırada gelmekte ve bu durum önemli ölçüde sermaye birikimini de beraberinde getirmektedir.

**Şekil 3: Seçilmiş NATO Üyesi Ülkelerinin
Askeri Sermaye Harcamalarının Toplam Savunma
Harcamalarına Oranı (% 2003)**

3. Ekonomik Güç

Siyasi ve askeri güç unsurlarının yanı sıra, küreselleşme sürecinde Türkiye'nin önemli bir ekonomik güce de sahip bulunduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Bilindiği üzere, Türkiye ekonomisinin küreselleşen dünya ile bütünleşme sürecindeki en önemli kırılma noktalarından bir tanesini 1980 yılında uygulamaya geçirilmiş olan istikrar ve yapısal uyum politikaları oluşturmaktadır. 24 Ocak kararları olarak anılan ekonomik istikrar programı çerçevesinde, Türkiye ekonomisinde kapsamlı bir yapısal bir değişikliğe gidilmiştir. Söz konusu istikrar programının içeriği enflasyon oranının kalıcı bir şekilde düşürülmesi; ithal ikameci modelin terk edilerek dışa dönük ve ihracata dayalı bir büyüme modelinin kurulması; bu çerçevede ihracat teşviklerinin ve sübvansiyonlarının sağlanması ve ithalat liberalizasyonunun gerçekleştirilmesi; mali liberalizasyonun sağlanması; yabancı sermaye hareketlerinin liberalizasyonu ve bu çerçevede döviz kuru politikasının değiştirilerek Türk Lirası'nın konvertibilitesinin sağlanması; ve ekonomide kamunun etkinliğinin azaltılması bağlamında özelleştirme çalışmalarına hız verilmesi olarak özetlenebilir.⁷

7 Uygur, Ercan, "An Overview of Recent Developments and the Adjustment Program", ed. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, "Financial Liberalization and Economic Performance in Turkey", 1993.

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN GÜCÜ:
SİYASİ, ASKERİ VE EKONOMİK AÇIDAN BİR DEĞERLENDİRME**

Bu çerçevede 1980'li yıllar boyunca Türk ekonomisinde köklü yapısal değişikliklere gidilmiştir. Dış ticaret ve ödemeler dengesi rejimi liberalize edilmiş; ihracata türlü teşvik ve sübvansiyonlar sağlanmış; ithalat rejimi serbestleştirilmiş; kur politikalarında esnekliğe geçilmiştir. Sermaye Piyasaları Kanunu çıkarılarak Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) kurulmuş; faiz oranları serbestleştirilmiş; İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) açılmış; Merkez Bankası bünyesinde Bankalararası Para Piyasası ve Döviz ve Efektif Piyasaları kurulmuş; ve yeni bir Bankacılık Kanunu çıkarılmıştır. Bunun yanında vergi reformuna gidilerek Katma Değer Vergisi (KDV) uygulamasına başlanmış; KİT'lerin daha etkin kılınması için çeşitli tedbirler getirilmiş; ve 1989 yılında sermaye hareketleri serbestleştirilmiştir.⁸

Anılan istikrar programının ilanının hemen ardından ekonomide türlü iyileşmeler kaydedilmiş olmakla beraber, 1980'li yılların sonlarından itibaren, makro ve sosyo-ekonomik dengelerde çeşitli sorunlar baş göstermiştir. Ekonomik büyüme oranlarında istikrar yakalanamamış; kronik enflasyon piyasalarda belirsizliğe neden olarak kaynak dağılımında dengesizliklere neden olmuş; yüksek kamu açıklarının temelde iç borçlanma ile finanse edilmesi sonucunda özel sektör yatırımları dışlanmış; kısa vadeli sermaye girişlerinde çeşitli dalgalanmalar ortaya çıkmış; faiz oranları sürekli bir biçimde artış kaydetmiştir.⁹ Bu olumsuz şartlarda yıllar içinde oluşan birikim, esasen 2000 ve 2001 yıllarında Türkiye'nin tarihsel olarak en ciddi ekonomik krizlerini yaşamasına neden olmuştur.

Söz konusu krizleri müteakip olarak uygulamaya konulmuş olan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının temel amacı istikrarlı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamak olarak belirlenmiş, bu doğrultudaki öncelikli hedefler ise, yıllardan beri Türk ekonomisinin makroekonomik dengelerini zedelemiş olan enflasyonla mücadele ile kamu açıkları ve borç yükünü azaltmak olarak tasarlanmıştır. Bu itibarla Program, üç temel ayak üzerine kurulmuş; ilk ayağı bankacılık sektöründeki bozuklukların giderilmesi başta olmak üzere, ekonominin çeşitli alanlarında yapısal düzenlemelerin hayata geçirilmesi, kamuda iyi yönetişimin sağlanması ve özel sektörün ekonomideki rolünün geliştirilmesine yönelik politikalar oluşturmuştur. Finansal istikrarın sağlanmasına ve enflasyonla mücadeleye devam edilmesine ilişkin

---

8 Köse, Ahmet H. ve Yeldan, Erinc, "Turkish Economy in the 1990s: An Assessment of Fiscal Policies, Labor Markets and Foreign Trade", New Perspectives on Turkey, 18, 51-78, 1998; Ekinci, Nazım, "The IMF and Reforming the Public Sector in Turkey", ERC Working Paper, N0: 00/04, ODTÜ, Ankara; Yentürk, Nurhan, "Short-Term Capital Inflows and Their Impact on the Macroeconomic Structure: Turkey in the 1990s", The Developing Economies, Vol. 37, Mart, 1999.

9 Bayar F. ve Oğuz F., "1923-2003 Türkiye Ekonomisi", Cumhuriyetin Kuruluşunun 80. Yılı Özel Sayısı, Hazine Dergisi, 2003, s.29

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN GÜCÜ:
SİYASİ, ASKERİ VE EKONOMİK AÇIDAN BİR DEĞERLENDİRME**

uygulanan maliye ve para politikaları programın ikinci ayağını; makroekonomik istikrar ve toplumun en muhtaç kesimlerini koruma hedefleri ile örtüşen gelir politikalarının oluşturulması yönünde geliştirilmiş bir sosyal diyalogun tesisi de programın üçüncü ayağı olarak belirlenmiştir.

Bu çerçevede, Türkiye ekonomisinin kriz sonrasındaki beş yıllık dönemi (2001-2006) incelendiğinde, oldukça önemli kazanımların elde edildiği görülmektedir. Tablo 3'ten de görüldüğü üzere, kriz yılında -7.5 küçülen Türk ekonomisi, izleyen yıllarda dünyanın en çok büyüyen ekonomileri arasında bir yere sahip olmuştur. Benzer şekilde, 2004 yılında tek haneli enflasyon rakamlarına ulaşılmıştır. Ayrıca, yıllardan beri Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından biri olan yüksek borç stokunun eritilmesi konusunda ilerlemeler kaydedilmiş, borçlanma faizleri düşürülmüş ve vadeleri uzatılmıştır. Öte yandan doğrudan yabancı sermayenin ülkeye artan oranda çekilmesi bakımından da türlü ilerlemeler kaydedilmiştir.

Tabiatıyla, Türkiye ekonomisindeki tüm sorunlar giderilememiştir. Bu bağlamda önümüzdeki dönemde özellikle yüksek cari açık ve işsizlik sorunlarıyla baş etmek büyük önem arz etmektedir.

Tablo 3: Temel Makroekonomik Göstergeler

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Büyüme Oranı	7.3	-7.5	7.9	5.8	9.0	7.4
TÜFE (yüzde değişim)	39.0	68.5	29.7	18.3	9.3	7.7
ÜFE (yüzde değişim)	32.6	88.5	30.8	13.9	13.8	2.6
Cari İşlemler Dengesi (% GSYİH)	-4.9	2.3	-0.8	-3.4	-5.2	6.3
Kamu Net Borç Stoku (% GSMH)	57.1	90.5	78.5	70.4	63.5	55.8
Kamu Sektörü Faiz Dışı Fazla (% GSMH)	3.0	5.5	4.0	6.3	6.9	6.5 ¹
İşsizlik Oranı	6.6	8.5	10.3	10.5	10.3	10.3

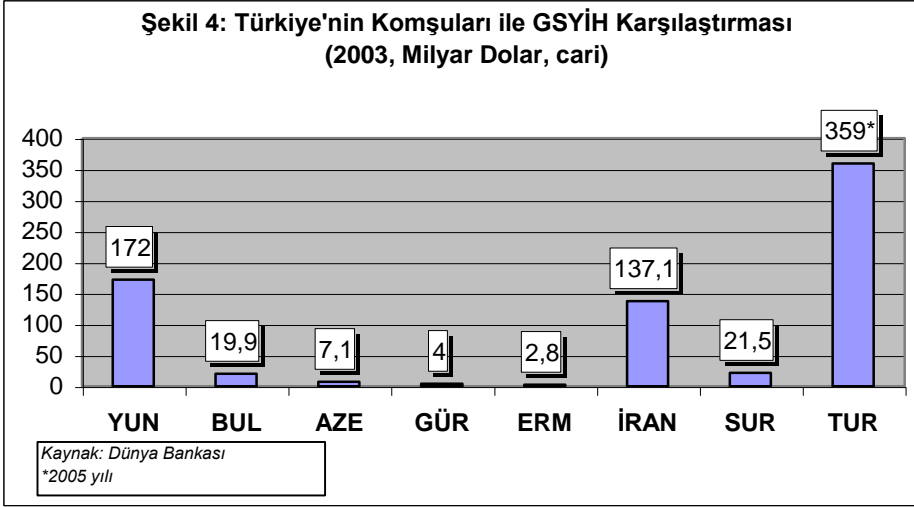
(1) Program

Source: Hazine, DPT, IMF, Dünya Bankası, AB

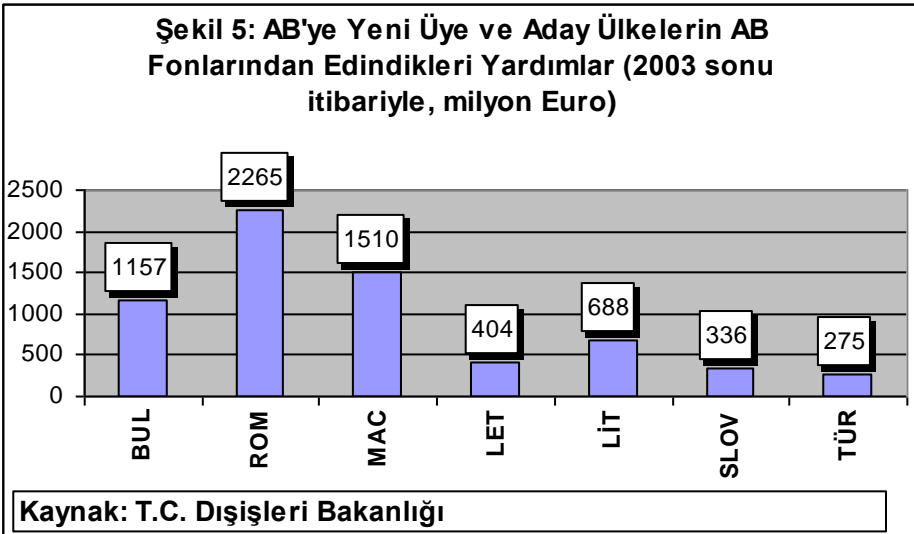
Netice itibariyle, Şekil 4'te görüldüğü üzere komşularıyla kıyaslandığında 359 milyar dolarlık toplamı ile bölgesel olarak Türkiye en büyük ekonomiye sahip bulunmakta; dünya genelinde ise en büyük ilk yirmi ekonomi içinde yer almaktadır.

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN GÜCÜ:
SİYASİ, ASKERİ VE EKONOMİK AÇIDAN BİR DEĞERLENDİRME**

Burada önemle üzerinde durulması gereken son bir nokta ise, Türkiye'nin bu ekonomik başarısında AB hibe ve yardımlarından neredeyse hiç yararlanmamasıdır. Gerek müzakerelerin başlamasından önceki dönemde gerekse daha sonraki süreçte Türkiye, bazı AB üye ülkelerinin vetoları sonucunda kendisine söz verilen yardımlardan faydalanamamış ve Şekil 5'te görüldüğü üzere aldığı söz konusu yardımlar AB'ye yeni üye olmuş ve diğer aday ülkelerin önemli ölçüde gerisinde kalmıştır.

SONUÇ

Günümüzde içinde yaşadığımız dünyayı kapsamlı bir biçimde dönüştüren ve şekillendiren küreselleşme süreci tabiatıyla, kendisine özgü bir jeostratejik konumu ve köklü tarihi bulunan Türkiye'yi de büyük ölçülerde etkilemektedir. Batı'yla Doğu'nun, Kuzey'le Güney'in bulunduğu bir noktada, Avrasya'nın merkezinde yer alan ve medeniyetlerarası diyaloga ev sahipliği yapan bir ülke olan Türkiye'nin, dünya üzerinde küreselleşme sürecinden en çok etkilenen ülkelerden birisi olması gayet doğaldır. Bu etkilenmeyi, küreselleşmenin mevcut tüm boyutları çerçevesinde-ekonomik, siyasi, teknolojik/iletişimsel, çevresel/demografik ve kültürel-gözlemlemek mümkündür.

Ancak, burada önemle vurgulanması gereken husus, madalyonun diğer tarafına da bakarak, Türkiye'nin de küreselleşme süreci üzerinde türlü etkilerde bulunabildiğidir. Diğer birçok ülke ile kıyaslandığında Türkiye'nin çok daha belirgin ölçülerde küreselleşme süreci üzerinde etkide bulunabilme kapasitesi mevcuttur. Bunun temel nedeni, Türkiye'nin sahip olduğu siyasi, askeri ve ekonomik gücüdür. Bu çok boyutlu güç sayesinde Türkiye, gerek bölgesel gerekse küresel anlamda etkin politikalar yürütme imkanına kavuşmaktadır.

Küreselleşen günümüz dünyasında ilk olarak Türkiye'nin siyasi güç unsurları incelendiğinde, sahip olduğu jeostratejik konumun Türkiye'ye uluslararası ilişkiler ve politika alanında önemli bir siyasi güç sağladığı görülmektedir. Türkiye, Balkanlar, Kafkaslar, Karadeniz, Orta Doğu, Akdeniz ve Orta Asya ile Avrupa'nın doğal kesişim noktasında bir istikrar unsuru olması itibarıyla Batı ve Doğuyu birbirine bağlayan kritik kara, hava ve deniz yolları üzerinde yer almakta; Doğu-Batı Enerji Koridorunda en önemli transit ülkeyi oluşturmakta; ve bu sayede kıtalararası bir köprü vazifesi görmektedir. Özellikle 11 Eylül sonrası dönemde Orta Doğu, Kafkasya ve Asya bölgelerinin küresel gelişmeler bakımından giderek daha çok önem kazanması ve medeniyetler arası diyalog konusunun artan oranda gündeme gelmesi neticesinde Türkiye'nin bölgesel ve küresel siyasetteki rolü ağırlık kazanmıştır.

İkinci olarak Türkiye'nin askeri güç unsurları ele alındığında, bölgesel ve küresel anlamda oldukça önemli bir güç oluşturduğu ve aynı anda yerkürenin dört farklı yerinde uluslararası barışı destekleme hareketlerine iştirak edebilecek imkan ve kabiliyetlere sahip bulunduğu görülmektedir. TSK, tüm dünya genelinde görev aldığı bu hareketlerde bir denge unsuru olarak görev yapmakta; sıcak savaş ve çatışma sonrası dönemde de bölgeye istikrar kazandırma çalışmalarında da etkin bir biçimde görev almaktadır.

Son olarak, Türkiye, günümüzde önemli bir ekonomik güce sahiptir. Türkiye, bölgesel olarak en büyük ekonomiyi oluşturmakta ve

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’İN GÜCÜ:
SİYASİ, ASKERİ VE EKONOMİK AÇIDAN BİR DEĞERLENDİRME**

dünya genelinde en büyük ilk yirmi ekonomi içinde yer almaktadır. Son beş yıllık dönemde tek haneli enflasyon rakamlarına ulaşan Türkiye’de yüksek borç stokunun eritilmesi bakımından ilerlemeler kaydedilmiş, borçlanma faizleri düşürülmüş ve vadeleri uzatılmıştır. Öte yandan doğrudan yabancı sermayenin ülkeye artan oranda çekilmesi bakımından da türlü yeni kanun ve düzenlemeler hayata geçirilerek ilerlemeler kaydedilmiştir.

Netice itibariyle, sahip olduğu siyasi, askeri ve ekonomik güç unsurları sayesinde Türkiye, gerek bölgesel gerekse küresel anlamda, önemli bir aktördür. Bu durum, daha önceden de ifade edildiği üzere küreselleşmenin Türkiye üzerinde etkide bulunmasına paralel olarak Türkiye’nin de küreselleşmenin şekillenmesi yönünde türlü tesirlerde bulunabilmesinin yolunu açmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

- 1) BAYAR F. ve OĞUZ F., “1923-2003 Türkiye Ekonomisi“, Cumhuriyetin Kuruluşunun 80. Yılı Özel Sayısı, Hazine Dergisi, 2003
- 2) BAYLIS J. ve SMITH S., “Introduction”, ed. BAYLIS J. ve SMITH S., “The Globalization of World Politics”, Oxford University Press, 2004
- 3) BUDAK Ö., “Türkiye’nin Dünya Ülkeleri Açısından Jeopolitik Önemi ve Avrasya’daki Yeri”, Bilge Yayınları, 2006
- 4) EKİNCİ N., “The IMF and Reforming the Public Sector in Turkey”, ERC Working Paper, N0: 00/04, ODTÜ, Ankara, 2004
- 5) HELD D., “The Transformation of Political Community: Rethinking Democracy in the Context of Globalization”, ed. SHAPIRO I. ve HACKER-CORDON C., “Democracy’s Edges”, Cambridge University Press, Cambridge, 1999
- 6) KÖSE A.H. ve YELDAN E., “Turkish Economy in the 1990s: An Assessment of Fiscal Policies, Labor Markets and Foreign Trade”, New Perspectives on Turkey, 18, 51-78, 1998
- 7) MCGREW A., “Power Shift: From National Government to Global Governance?”, ed. HELD D., “A Globalizing World?: Culture, Economics, Politics”, Routledge, Londra ve New York, 2000
- 8) NYE J.S. Jr., “Globalization and American Power”, ed. HELD D. ve MCGREW A., “The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate”, Polity Press, Cambridge, 2003
- 9) NYE J.S.Jr., “In Government We Don’t Trust”, ed. GIDDENS A., “The Global Third Way Debate”, Polity Press, UK, 2001

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN GÜCÜ:
SİYASİ, ASKERİ VE EKONOMİK AÇIDAN BİR DEĞERLENDİRME**

- 10) USLU N., “Türk Dış Politikası Yol Ayrımında: Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Sorunlar, Yeni İmkanlar ve Yeni Arayışlar”, Anka Yayınları, 2006
- 11) UYGUR E., “An Overview of Recent Developments and the Adjustment Program”, ed. TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI, “Financial Liberalization and Economic Performance in Turkey”, 1993.
- 12) YENTÜRK N., “Short-Term Capital Inflows and Their Impact on the Macroeconomic Structure: Turkey in the 1990s”, The Developing Economies, Vol. 37, Mart, 1999.

Internet

- 13) AVRUPA BİRLİĞİ, www.europa.eu.int
- 14) DÜNYA BANKASI, www.worldbank.org
- 15) KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ (NATO), www.nato.int
- 16) T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, www.dpt.gov.tr
- 17) T.C. BAŞBAKANLIK HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, www.hazine.gov.tr
- 18) T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, www.mfa.gov.tr
- 19) ULUSLARARASI PARA FONU, www.imf.org

AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞININ AVRUPA BİRLİĞİNİN GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASINA ETKİLERİ

Yazan:Fehmi AĞCA*

Özet

Bu çalışmanın amacı, Avrupa Akdeniz Ortaklığı (AAO)'nın politik ve güvenlik boyutunda yaşanan problemleri, Avrupa Birliği'nin (AB) Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) kapsamında ele almak, AB üyesi devletler ile Akdeniz güneyindeki ortaklar arasındaki güvenlik algılamalarındaki farklılıkları ve çelişkileri ortaya koymaktır.

AAO, Akdeniz çevresinde ortak bir barış, istikrar ve refah alanı yaratmak, toplumlar arasında sosyal, kültürel ve insani dayanışmayı geliştirmeyi amaçlamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından geliştirilmeye çalışılan Büyük Ortadoğu Projesinin AAO'ya doğrudan ve dolaylı etkileri bulunmaktadır. NATO'nun Akdeniz Diyalogu ise AAO ile zamanlama ve amaçlar bakımından benzerlikler arz etmektedir.

Avrupa güvenlik yaklaşımı uluslar üstüdür ve temel normlardan biri hukukun üstünlüğüdür. Barışın güvencesi ise üye devletlerin demokratik özelliğidir. Akdeniz güneyindeki ülkelerde demokratikleşmeyi engelleyen faktörler ise; rejimin ve devletin güvenliği arasındaki ilişki ile demokratikleşmenin istikrar için risk oluşturduğu düşüncesidir. Bu farklı algılamalar, Akdeniz'in bütünleştirilmesi ve istikrarı açısından AAO'nun zayıf ve etkisiz kalma riskini doğurmaktadır. AB'nin Akdeniz politikasının geliştirilmesi, AB üyesi devletler ile AAO'nun Akdeniz'in güneyindeki ortakları arasında daha yakın işbirliği ve ortak çalışma ortamları yaratılmasına bağlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (AAO), Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP), Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP), Büyük Ortadoğu Projesi (BOP), NATO'nun Akdeniz Diyalogu, Demokratikleşme.*

---

*Kur.Alb. Fehmi Ağca, Harp Akademileri K.İğında Lojistik Şube Md.'dür. Halen Dokuz Eylül Üniversitesinde "Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma Politikası" üzerine doktora çalışmasına devam etmektedir.

Abstract

The aim of this article is to handle the problems in the political and security area of the Euro-Mediterranean Partnership (EMP), in the context of EU Security and Defence Policy (ESDP) and to explain the differences and contradictions between the security assumptions of the EU member states and the partner states of the Southern Mediterranean.

EMP aims to create a common area of peace, stability and welfare around the Mediterranean Sea and to develop social, cultural and humanitarian solidarity among the societies. Greater Middle-East Project (GMP), which is being tried to be developed by the United States, has direct and indirect effects on EMP. NATO's Mediterranean Dialog have the similarities in the context of timing and aims.

The European security approaches are supranational and one of the fundamental norms is the rule of law. The guarantee of peace is the democratic characteristic of the member states. The factors, which hinder the democratisation in the states of southern Mediterranean, are the relationship between the security of the regime and that of the state and the assumption that the democratisation is a risk to the stability. These divergent assumptions create a risk for EMP to remain weak and inefficient within the framework of integration and the stability of the Mediterranean.

The development of the EU Mediterranean policy will depend on the creation of a closer cooperation and common working environments between the member states of the EU and EMP partner states of the southern Mediterranean.

Key Words: *The Euro-Mediterranean Partnership (EMP), Common Foreign and Security Policy (CFSE), European Security and Defence Policy (ESDP), Greater Middle-East Project (GMP), NATO's Mediterranean Dialog, Democratisation.*

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın Doğuşu:

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (AAO)'nın kurulması fikri, Avrupa Konseyi'nin 1992 Lizbon, 1994 Korfu ve Essen Zirvelerinde gelişmiş,

1995 Cannes Zirvesi'nde Avrupa Komisyonu tarafından sunulan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Önergesi'nin benimsenmesiyle son halini almıştır. AB'ye üye 15 devlet ile 12 Akdeniz devletinin (Cezayir, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Malta, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye, Filistin Yönetimi) Dışişleri Bakanları, 27-28 Kasım 1995 tarihinde Barselona Bildirgesi'ni imzalamıştır.

AAO'nun üç ana amacı bulunmaktadır:

- Siyasi diyalog ve güvenliğin artırılmasıyla ortak bir barış ve istikrar alanı yaratmak,
- İktisadi ve mali işbirliği yoluyla, Akdeniz ülkelerinin kendi aralarında ve AB ile gerçekleştirecekleri serbest ticaret bölgesi sayesinde ortak bir refah alanı yaratmak,
- Sivil toplumlar arasında sosyal, kültürel ve insani dayanışmayı geliştirmek.

AAO'ya üye devletler, uluslararası hukukun temel ilkelerine saygı çerçevesinde güçlendirilmiş bir siyasi diyaloga girmeyi kabul etmektedirler. Ayrıca, BM Kurucu Antlaşması ve İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin yanı sıra, uluslararası hukuk çerçevesindeki diğer yükümlülüklerle uygun hareket etmeyi, hukuk devletini ve demokrasiyi geliştirmeyi, insan haklarının ve temel özgürlüklerin meşru yollarla etkili biçimde kullanımını sağlamayı, terörizmle mücadelede işbirliğini geliştirmeyi, örgütlü suçlara ve uyuşturucu sorununa karşı birlikte savaşmayı, nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların yayılmasını önlemek için ortak hareket ederek bölgesel güvenliği geliştirmeyi ve uzun dönemde Avrupa Akdeniz Paktı'nın kurulması dahil, Akdeniz'de bir barış ve istikrar alanının oluşturulmasına yönelik güven ve istikrar artırıcı önlemler almayı taahhüt etmektedirler.¹

Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Gelişimi:

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa Savunma Topluluğu ve Avrupa Siyasal Birliği kurulması girişiminin başarısız olması sonrasında, en azından Avrupa'nın ortak bir şekilde savunulması için, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kuran altı ülke ve İngiltere tarafından 1948 Brüksel Antlaşması'nın 23 Ekim 1954 tarihinde değiştirilmesiyle, Batı Avrupa Birliği (BAB) kurulmuştur.² Amacı Avrupa'da güvenliği sağlamak

¹ AAO Barselona Bildirgesi, 28 Kasım 1995.

² ÖZDAL Barış, GENÇ Mehmet, "AGSP'nin Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri", Alfa Aktüel Yayınları, Bursa, Şubat 2005, s.82.

olan BAB, NATO'nun mevcudiyeti nedeniyle Soğuk Savaş döneminde etkin bir rol oynayamamıştır.

07 Şubat 1992 tarihinde imzalanan Maastricht Antlaşması, AB'nin üç sütun üzerinde kurumsallaşmasını benimsemiştir. Birinci sütunu Avrupa Toplulukları, üçüncü sütunu ise adalet ve içişleri konusunda işbirliği oluşturmaktadır. İkinci sütun olan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP)'nin güvenlik boyutunun özünü, BAB'ın genişletilerek ve değiştirilerek AB'nin savunma örgütüne dönüştürülmesi oluşturmaktadır. 19 Haziran 1992 tarihinde BAB üyesi devletlerin Dışişleri ve Savunma Bakanları BAB'ın rolünü daha da güçlendirmek amacıyla Petersberg Bildirisi'ni yayınlamışlardır. Bu bildiri ile BAB'ın üstleneceği görevlerin kolektif savunma konsepti dışındaki, insani yardım, kurtarma ve tahliye operasyonları, barışı koruma ve muharip kuvvetlerin de kullanılabileceği kriz yönetimi görevleri olduğu belirtilmiştir.

AB üyesi devletler, ODGP'nin ancak ciddi bir savunma gücüyle desteklendiğinde başarılı olabileceğine inanıyordu. AB içinde Avrupalı ve Atlantikçi ekol olarak adlandırılan grupların baş aktörleri olan İngiltere ve Fransa, 04 Aralık 1998'de Saint Malo'da yaptıkları zirve sonunda yayınladıkları Bildirge ile, Amsterdam Anlaşmasında yer alan ODGP'ye ilişkin hükümlere en kısa zamanda işlerlik kazandırılması çağrısında bulunmuşlardır.³ Bu çağrıya AB üyesi diğer devletlerin de katılması sonucunda, günümüz itibarıyla halen gelişim safhasında olan AGSP süreci doğmuştur.

Ancak, 1999 yılındaki Kosova Krizi, AB'nin ABD olmaksızın sınırlı bir şekilde hareket edebileceğini ortaya koymuş, AB'nin daha kararlı davranması ve daha belirgin bir savunma politikası benimsemesi görüşünü güçlendirmiştir.

Saint Malo Bildirgesi ile ABD'nin isteksiz olduğu tüm alanlarda faal olunması ve ortak savunma konuları da dahil olmak üzere, BAB'ın sahip olduğu gücün üstüne yeniden yapılanma gereği savunulmuştur. 1999 Köln Zirvesi'nde ise, BAB'ın Petersberg Bildirisi ile belirlenen görevlerinin AB'ye devredilmesine karar verilmiş ve AGSP'nin çerçevesi çizilmiştir. 1999 Helsinki Zirvesinde ise, AB üyesi devletlerin devlet ve hükümet başkanları, 2003 yılına kadar, 60 günlük süre içinde en az bir yıl süreyle hizmet yapacak şekilde, 50-60 bin kişilik bir Acil Müdahale Gücü kurulması kararını almıştır.⁴

³ A.g.e., s.146.

⁴ GNESOTTO Nicole(Editör), AB Güvenlik ve Savunma Politikası, TASAM Yayınları, İstanbul, Ekim 2005, s.46.

AB Acil Müdahale Gücü'nün görevini yerine getirirken NATO yeteneklerinin kullanılacağı durumlarda, Türkiye'nin AB karar mekanizmalarında yer alması ve kendisine yönelik tehditlere ilişkin kaygıları konusunda, Kopenhag Zirvesi'nden önce, 02 Aralık 2001 tarihinde Ankara Mutabakatı ile uzlaşma sağlanmıştır. Kurulacak Avrupa Ordusu'nun Türkiye'ye yakın bir yerde operasyon düzenlemesi halinde, Türkiye'nin karar mekanizmasında yer alacağı ve Yunanistan ile sorunlarının Avrupa Ordusunun görev sahası dışında bırakılacağı hususunda Türkiye'ye garanti verilmiştir. Buna karşılık Türkiye, veto hakkını kullanma ve NATO yeteneklerinin her biri için NATO'da oylama yapılması isteklerinden vazgeçmiştir. 2003 yılı Mart ayında NATO ile AB arasında, AB tarafından yönetilen askeri operasyonlarda NATO yeteneklerinin nasıl kullanılacağına ilişkin antlaşma imzalanmış ve hemen akabinde 31 Mart 2003 tarihinden itibaren Makedonya'da yürütülmekte olan askeri operasyonların sorumluluğu NATO'dan AB'ye devredilmiştir. Böylece Atlantik boyutu çözümlenmiş ve AGSP ilk defa fiili uygulama alanı bulmuştur.⁵

AGSP kapsamında gelecekteki Avrupa Ordusu'nun temelini oluşturmak üzere teşkil edilmekte olan Acil Müdahale Gücü'nün sadece Avrupa'daki kriz bölgelerine değil, Akdeniz çevresinde veya dünyanın diğer bölgelerindeki krizlere müdahale için de kullanılması kuvvetle muhtemeldir. AB'nin Makedonya'da başlattığı Concordia Harekatı'ndan sonra ikinci askeri hareketini Fransa liderliğinde Kongo Cumhuriyeti'nde uygulamaya koyması bu niyeti teyit etmektedir. Bu gelişmeler, AB'nin gelecekte çıkarları doğrultusunda dünyanın birçok bölgesinde yalnız başına veya ABD ile birlikte askeri operasyonlara teşebbüs edebileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, AAO kapsamında Akdeniz'de güvenliğin sağlanması AGSP ile doğrudan ilişkidir.

AB'nin Güvenlik Anlayışının Ana Özellikleri:

Avrupa'da yaşanan acı tarihi tecrübelerden dolayı, milliyetçilik güvenlik için temel bir kriter olarak kabul edilmemektedir. Avrupa güvenlik yaklaşımı uluslar üstüdür. Devletler arasındaki farklı uygulamalar, müştereken geliştirilen normlara göre çözümlenmektedir. Temel normlardan birisi hukukun üstünlüğüdür. Barışın güvencesi ise, üye devletlerin demokratik özelliğidir.

Göç ve mültecilik konuları, Avrupa'da giderek daha fazla güvenlik problemi olarak mütalaa edilmektedir. Bu anlayış, bir yandan Avrupa'daki sağ eğilimli partilerin söylemlerine kaynaklık ederken, diğer

---

⁵ A.g.e., s.138.

yandan Akdeniz'in güneyindeki devletlerde "Medeniyetler Çatışması" tezinin güçlenmesi olarak algılanmaktadır. Fransa'da 2005 yılı sonunda, Paris banliyölerinde göçmen gruplar tarafından çıkartılan araba yakma olayları ve bazı bölgelerde olağanüstü hal ilanı kararı alınması bu kaygıları doğrular niteliktedir.

AB'nin adalet ve içişleri konusunda, kendi iç güvenlik politikaları ile özellikle Avrupa'daki İslami topluluklara karşı gelecekte uygulayacağı politikalar, AB'nin uluslararası bir aktör olarak imajını önemli ölçüde etkileyebilir. Bu bağlamda, birliğin gelecekteki göç politikasının, göçlerin ekonomik ve insani boyutları ve göçmenlerin yasadışı uyuşturucu trafiğine karışmasına karşı mücadeleyi kapsamasının, AB'nin kendi değerler sistemi ile tutarlı bir yaklaşım olacağı değerlendirilmektedir.

Akdeniz'de güvenliğin geliştirilmesi kapsamında AB'nin temel yaklaşımı, AAO'ya üye olan Akdeniz güneyindeki devletlerde demokratik politik kurumları güçlendirmek ve aşırı savunma harcamalarını azaltmak yönündedir.⁶

Akdenizli Ortakların Güvenlik Yaklaşımları:

Akdeniz'in güneyinde, politik değişikliklere karşı genel bir direnç vardır. Bölgedeki otoriter rejimler, kanun ve düzeni sağlamak için, iç güvenlik güçlerine ve yarı askeri teşkilere güvenmektedir. Bölgede ayrıca, bölgesel ve bölge dışı güçlere karşı sömürgecilik döneminden kalma bir hassasiyet bulunmaktadır. Akdeniz'in güneyindeki birçok devlet, uluslararası terörizm, sınır aşan insan ve uyuşturucu trafiği gibi yeni ve istikrar bozucu güvenlik tehditleri ile karşı karşıya bulunmaktadır.

Bölgede güvenlik alanında demokratikleşmeyi engelleyen faktörler şunlardır:⁷

- Rejimin ve devletin güvenliği arasındaki ilişki,
- Demokratikleşmenin istikrar için risk oluşturduğuna ilişkin yaygın görüş,
- Demokrasi pahasına, istikrar ve kalkınmayı sürdürme düşüncesi,
- Politik değişikliğin istikrara karşı bir tehdit olarak gösterilmesi,
- Bölgesel güvenlik endişeleri ve sıcak savaşlar.

⁶ TANNER Fred, "Security Governance: The Difficult Task of Security Democratization in the Mediterrenan", The Geneva Centre for Security Policy, Mayıs 2003, s.2

⁷ A.g.m., s.5-6

Bölgede güvenliğin geliştirilmesinde iki yaklaşım öne sürülebilir:⁸

Tümdengelim yaklaşımına göre, bölgede güvenlik konuları ulusal bir sorumluluktur. Ortak güvenlik, tüm bölgenin iyiliği için, ortak menfaatler ve ortak değerler üzerine inşa edilmelidir. Ayrıca, AAO kapsamında devletlerarası güven artırıcı tedbirler ve güvenlik yönetimi kavramı üzerinde uzlaşma sağlanmalıdır. Güvenlik alanında dönüşüm sürecinde ilkeler, politikalar ve kanunlar, devletlerin tarihi ve politik kültürünün bir parçası olmalı ve hükümetler ile sivil toplum kuruluşları arasında sürekli bir danışma içinde gerçekleştirilmelidir.

Tümevarım yaklaşımı, ulusal ve uluslararası güvenlikte, uzmanlığı artırmayı ve sivil toplumun manevra kabiliyetini geliştirmeyi öngörmektedir. Bu kapsamda, gerek parlamenterlere gerekse basın mensuplarına barış ve güvenlik konularında eğitici kurslar verilmesi öngörülmektedir. Bu kapsamda, Parlamentolar Arası Birlik (Inter Parliamentary Union-IPU), hükümet dışı kuruluşlar ve araştırma kurumları ile birlikte savunma alanında demokratik gelişmeyi desteklemelidir.

Ortadoğu'da kalıcı bir barışa ulaşmadan, AAO kapsamında bir güvenlik diyalogunun geliştirilmesi zor olacaktır. AGSP, bu diyalogun geliştirilmesinde olumlu bir faktör olarak görülmektedir.⁹ Akdeniz güneyindeki devletlerdeki elit kesimde, AB'nin güvenlik yaklaşımına olumlu bakılmakta, AGSP bu bağlamda ABD'nin Akdeniz'de ve Ortadoğu'daki varlığı karşısında bir denge ve istikrar unsuru olarak görülmektedir. Yine de AGSP'nin devletlerin içişlerine karışmak için yeni bir araç olduğuna dair korkular da mevcuttur. Diğer yandan, AB'nin önemli güvenlik konularında rol alıp alamayacağı konusunda hala tereddütler mevcuttur ve Avrupa'nın savunma politikası konusunda genel bir bilgi noksanlığı vardır. Bu da AB hakkında şüpheleri artırmakta, hatta bazı kesimlerce ABD ile birlikte düşman Batının bir parçası olarak algılanmaktadır.

Diğer yandan, İsrail-Filistin Sorunu'nun iki devletli çözümü, bölgedeki diğer anlaşmazlıkların sona ermesinde kilit önemde görülmekte ve bunun başarılabilmesinde AAO, AB ve ABD'nin aktif müdahalesinin zorunlu olduğu kabul edilmektedir.

Politik liberalleşme olmadan, güvenlik yönetiminde gerçek bir ilerleme sağlanmasının oldukça zor olacağı tahmin edilmektedir.

---

⁸ A.g.m.,s.6

⁹ VASCONCELOS Alvaro de, "Launching the Euro-Mediterranean Security and Defense Dialogue", Euro MeSCo Briefs, Ocak 2004, s.3

Önümüzdeki 10-15 yıl, güvenlik yönetiminin Akdeniz devletlerinin sosyopolitik dönüşümü ile birlikte yol alacağı uzun dönemli bir süreç olabilir. Bu hedefe ulaşmak için hükümetlerin, uluslararası kuruluşlar içindeki değişik aktörler ile hükümet dışı teşekküllerin, birbirleriyle daha yakın çalışma içinde bulunmaları gerekmektedir.

Barselona Süreci kapsamında, tehdit değerlendirmesi ve savunma doktrinlerinin değişimi, savunma harcamalarında şeffaflık sağlanması, Akdeniz'de "Barış için Ortaklık (BİO)" benzeri faaliyetler geliştirilmesi düşünülmektedir. Bu çerçevede, Avrupa-Akdeniz Parlamenterler Meclisi'nde, güvenlik alanında ve savunma bütçelerinin demokratikleşmesi üzerine ortak çalışmalar yapılması faydalı olabilir. Diğer yandan, politik ve askeri konuların bölgedeki savunma akademileri tarafından ele alınması ve yeni yorumlar geliştirilmesi, güvenlikle ilgili farklı algılamaların yakınlaştırılmasını sağlayabilir.

NATO'nun Akdeniz Diyalogu:

NATO'nun Akdeniz Diyalogu'nun amacı, bölgesel güvenlik ve istikrara katkıda bulunmak ve üyeleri arasında daha iyi bir anlayış ortamının kurulmasını sağlamaktır. Bu girişim, AB'nin AAO girişimini ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) Akdeniz'de işbirliğini artırmayı hedefleyen çalışmalarını tamamlayıcı nitelikte oluşturulmuştur. Ayrıca NATO, Akdeniz'in yeni bir bölünme çizgisi olduğu şeklindeki yanlış algılamaları ortadan kaldırmak ve Akdenizli ortaklarının endişelerini gidermek ve güvenlik konusundaki yanlış düşüncelerini düzeltmek istemektedir. 11 Eylül olayları, NATO ve Akdeniz Diyalogu'na taraf olan devletlerin birbirlerine yakınlaşmaları ve terörizm ile kitle imha silahlarının yayılması gibi ortak tehditler karşısında daha yakın bir ortaklık geliştirilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

Bu ihtiyaç nedeniyle, 28-29 Haziran 2004 tarihlerinde NATO İstanbul Zirvesi'nde başlatılan "İstanbul İşbirliği Girişimi" (İİG) ile başta Körfez İşbirliği Konseyi üyeleri (Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar, Umman ve Suudi Arabistan) olmak üzere, Ortadoğu'daki ülkelerle işbirliğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. İİG, katılımcı ülkelerin belirli askeri tatbikatlara ve bununla ilgili eğitim ve öğretim faaliyetlerine katılarak BM Şartı'na uygun olarak NATO komutasında yürütülecek operasyonlarda birlikte çalışmayı kolaylaştırması amacı ile silahlı kuvvetler arasında işbirliğini güçlendirmeyi, nükleer silahların ve atma vasıtalarının yarattığı risklere karşı İttifakın yürüttüğü çalışmalara katkıda bulunmayı esas almaktadır.¹⁰

¹⁰ ÇOMAK Hasret, "Avrupa'da Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye", TASAM Yayınları, İstanbul, Ekim 2005, s.37

Gerçek bir ortaklıktan ziyade henüz güven tesisi aşamasında olan diyalogun gelişmemesinin nedenlerinden biri, nasıl geliştirileceği konusunda müttefikler arasındaki görüş farklılıklarıdır. Akdeniz Diyalogu'nun zaman içinde Barış İçin Akdeniz Ortaklığı'na dönüşmesi, NATO'nun Akdeniz'in güneyindeki devletlerle ilişkileri ve mevcut sınırlı kaynaklar dikkate alınarak, gerçekçi ve ileri görüşlü bir yaklaşım içerisinde yapılmalıdır. Burada amaç, ortak güvenlik çıkarları ilkesine dayanan etkili ve uzun ömürlü bir ilişki kurmak olmalıdır.¹¹

Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)'nin Akdeniz'in Güvenliğine Etkileri:

Dünyadaki kanıtlanmış petrol rezervlerinin %66'sı, doğal gaz rezervlerinin ise %34'ü Ortadoğu'dadır. ABD'nin ulusal çıkarları, bu kaynağın kontrol altına alınmasını ve Ortadoğu'dan petrol akışının kesintisiz olarak sürdürülebilmesi için petrol nakil hatlarının güvenliğinin sağlanmasına ilâve olarak, Orta Asya'dan Hint Okyanusuna ulaşan enerji koridorunun da açık bulundurulmasını gerektirmektedir. ABD, bu kadar geniş bir coğrafyada sadece kendi askerî gücünü kullanmak yerine, yeni müttefikler edinmeyi, yeni üsler tesis etmeyi ve yeni güvenlik sistemleri oluşturmayı daha ekonomik bir hareket tarzı olarak düşünmektedir.

BOP'un temel amaçları; İsrail'in orta ve uzun vadede güvenliğini sağlamak, petrol kaynaklarını ve petrol nakil hatlarını kontrol altına almak, bölgede mevcut kitle imha silahlarını ve üretim kapasitesini yok etmek, ABD'ye muhalif yönetimleri ve unsurları etkisizleştirmektir. Projenin araçları ise; bölgenin toplumsal ve kültürel olarak modernizasyonunun, siyasi olarak demokratikleştirilmesinin ve ekonomik olarak liberalleşmesinin sağlanmasıdır.¹²

Kesin sınırları tartışmalı olan ve 26 devleti kapsayan bu bölgede yaklaşık 650 milyon insan yaşamaktadır. Bölgenin zenginliklerinin bölge halkı için kullanılmaması, mevcut rejimlerin yoksulluk üretmesinin yanı sıra, göç, terör ve siyasi kargaşaya neden olmaktadır.

Projenin etkilerinin ortaya çıkması ve amaçlarına ulaşması için hedeflenen tarih 2025 yılı sonrasıdır. Bu zamana kadar geçecek süre içerisinde ABD, kendi çıkarlarının korunması için gerekli olan yönetim kadrolarının alt yapısını oluşturabilecektir. Bu çerçevede, ABD'nin hazırladığı taslak projede; Arap devletlerinde bağımsız seçimler yapılması ve kadınlara oy hakkı verilmesi, medyanın

¹¹ BINN Alberto, "NATO'nun Akdeniz Diyalogunun Güçlendirilmesi", NATO Review Dergisi, İlkbahar 2003. http://www.nato.int/docu/review/2003/issue1/turkish/art4_pr.html

¹² TAHA Zeynep, ABD'nin Büyük Ortadoğu Girişimi, <http://www.ntvmsnbc.com/news/259581>

bağımsızlaştırılması, demokrasi ve insan haklarıyla ilgili çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarına mali destek sağlanması, 2010 yılına kadar okuma yazma oranının %50 artırılması, Batı klasiklerinin Arapça'ya çevrilmesi, 2008 itibarıyla 22 Arap ülkesinde toplam yüz bin kadın öğretmenin görev yapmasının sağlanması ve bu projeleri desteklemek için bir Ortadoğu Kalkınma Bankası'nın kurulması amaçlanmıştır.¹³

Bu kapsamda ABD'nin AB'ye verdiği mesaj şu şekildedir: "ABD ve AB'nin çıkarı, bölgenin denetim altına alınmasını gerektirmektedir. Radikal İslâm yakın gelecekte büyük sorun teşkil edecektir. ABD ile beraber çalışarak projeye destek verin. Terörün zemin bulduğu alt yapıyı yıkalım ve istikrarı sağlayalım."¹⁴

ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, 12 Aralık 2002 tarihinde, ABD-Ortadoğu Ortaklığı Girişimi'ni başlatmıştır. Bu ortaklığın iki temel unsuru bulunmaktadır: Ortadoğu Ortaklık Girişimi (Middle East Partnership Initiative-MEP) ve Ortadoğu Serbest Ticaret Alanı (Middle East Free Trade Area-MEFTA). ABD-Ortadoğu Serbest Ticaret Alanı'nın 2013 yılında tamamlanması beklenmektedir.¹⁵ Diğer yandan AAO kapsamında bölgede 2010 yılına kadar bir serbest ticaret alanı oluşturulması öngörülmektedir.

Başka bir açıdan bakıldığında, projenin gerçekleşmesiyle monarşik, totaliter ve teokratik yönetimlerin ortadan kaldırılabilmesi ve çağdaş demokrasilerin kurulabilmesi şeklinde bir değerlendirilme yapılabilir. Böylece evrensel insan haklarının yaygınlaştırılabilmesi, eğitim, sağlık ve iş olanaklarının artırılması, kadınların toplum hayatına daha aktif olarak katılabilmesi, daha önemlisi, devletlerin gelir kaynaklarının yönetimi elinde tutan kişi ve ailelerin çıkarları için değil halkın refahı için harcanabilmesi mümkün olabilir. Bu gelişmeler, gelir seviyesinin yükselmesine ve bölgesel çatışmaların azalarak bölgesel işbirliklerinin kurulmasına olanak sağlayabilir. Bu açıdan bakıldığında, BOP ve AAO'nun öngördüğü hedefler arasında paralellik olduğu ve her iki girişimin birbirlerinin gelişimine katkıda bulunabileceği söylenebilir.

AAO Kapsamında AB'nin Dış Politika ve Güvenlik Boyutunda Yaşanan Sıkıntılar:

---

¹³ A.g.m

¹⁴ A.g.m.

¹⁵ The US-Middle East Partnership Initiative, October 2003, <http://www.euromesco.net/artigo>.

AB'nin Akdeniz politikası, hem birlik üyeleri hem de Akdenizli ortakları için hayal kırıklığı yaratmaya devam etmektedir.¹⁶ Bu durum, AB'nin kurumsal yapısından ve bürokratik sorunlardan kaynaklanmaktadır. Zira, AB'nin dış ilişkiler sistemi, farklı bir yasal temele (kurumsal düzenlemelere, karar verme kural ve yöntemleri ile gerekçelerine) dayanan ikili bir yapı arz etmektedir. Bunlar, AB'nin uluslar üstü özelliği ve ODGP alanında hükümetler arası ortak çalışma prensibidir.¹⁷

Daha geniş bir ifade ile belirtirsek AB, 1970'lerden beri, dış ilişkilerle ilgili iki farklı karar verme mekanizmasına sahiptir. Bir yanda AB'nin dış ekonomik ilişkilerle ilgili kısmen uluslar üstü karar verme yapısını oluşturan Avrupa Komisyonu ve Bakanlar Konseyi, diğer yanda ise hükümetler arası çerçevede karara bağlanan dış politika ve güvenlik sorunları.

Karar verme mekanizmalarında dört kurum söz sahibidir. Avrupa Konseyi, Bakanlar Konseyi, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu. Ancak asıl karar verme gücü, birlik üyesi devletlerin etkisinin tam olarak yansıdığı, Avrupa Konseyi ve Bakanlar Konseyi kararlarında ortaya çıkmaktadır.

Avrupa Komisyonu, AB Anlaşması ile öngörülen tüm uluslararası görüşmelerde Topluluğu temsil etmektedir. ODGP alanında ise dönem başkanlığını elinde tutan üye devlet, dış politika ve güvenlik alanında AB'yi temsil etmektedir. ODGP karar verme süreci, altı ayda bir değişen başkanlık sistemi nedeniyle çok zayıf kalmaktadır. AB'nin dışa karşı temsilindeki bu ayırım, kendi içinde karmaşık bir durum yaratmakta, üçüncü devletlerde şaşkınlığa neden olmaktadır.¹⁸

Sistemin kurumsal tahditlerinin en önemli etkisi, AB'yi belirlenmiş hedef ve stratejileri olan üniter bir aktörden ziyade farklı ilgileri olan bir yapıya dönüştürmesidir. Uluslararası bir sorun karmaşık ve tartışılmalıysa, ODGP çerçevesinde bir uzlaşmaya ulaşmak çok zordur. AB barışın sağlanması için ekonomik ve mali tedbirleri süratle alırken, politik alanda çok sınırlı bir rol oynamaktadır.

AB'nin ikili sistemi, demokratik kontrol açısından da problem yaratmakta, Akdeniz bölgesindeki devletlerin AB'nin şeffaflığı ve öngörülebilirliğini anlamada güçlük çekmesine ve hayal kırıklıklarına neden olmaktadır. Akdenizli ortaklar, AB'nin bir yanda uluslararası

¹⁶ HURMİ Ayşe Bahar, "EU's Ineffective Project: Euro-Mediterranean Partnership", ODTÜ Üçüncü Uluslararası İlişkiler Konferansı, 24-26 Mayıs 2004, s.27.

¹⁷ JORGENSEN K. E., "Making the CFSP Work", in J. Peterson and M. Shackleton, The Institutions of the European Union, Oxford University Press, 2002, s.210-232.

¹⁸ MONAR J., "Institutional Constraints of the European Union's Mediterranean Policy", Mediterranean Politics, Vol.3, No. 2, Autumn 1998, s.47.

ilişkilerde özgür ve özerk üye devletlerden, diğer yanda ise güçlü uluslar üstü unsurlardan oluşan ve birbiriyle çelişen ikili yapısını göz önünde bulundurmak ve birliğin dış ilişkilerinde ulus devlet gibi davranmasını beklemenin uygun olmadığını anlamak durumundadırlar.

Barselona Süreci'nin etkisiz kalmasının altında yatan diğer bir sebep de Ortadoğu ve Akdeniz bağlamında Atlantik ötesiyle yani ABD ile ortak anlayış ve koordinasyon eksikliğinden kaynaklanmaktadır. AB ile ABD'nin bölgeye ilişkin farklı bakış açılarının temelinde yatan unsur ise, Avrupalıların kendilerini Akdeniz'e daha bağlı hissederken, ABD'nin Büyük Ortadoğu ile daha çok ilgilenmesidir.¹⁹

AAO, NATO ve AB'nin Doğu Avrupa ile daha hızlı ve uyumlu bir işbirliğine gitmesinden de olumsuz etkilenmiştir. Doğu Avrupa'nın coğrafi yakınlığı, ortak tarih ve kültür duygusu, AB'nin Merkezi ve Doğu Avrupa'da meydana gelen gelişmelerde daha özel bir sorumluluğa sahip olduğu inancını güçlendiren bir rol oynamıştır. Diğer yandan Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi ve Barış İçin Ortaklık girişimleri Doğu Avrupa'da iyi bir gelişme gösterirken aynı gelişme Akdeniz güneyinde sağlanamamıştır.²⁰

Akdeniz: 5+5 Güvenlik İşbirliği Girişimi:

Fransa Savunma Bakanı, 12 Eylül 2003 Lizbon Toplantısında, Barselona Sürecinin politik ve güvenlik boyutunda yaşanan sıkıntıların, Kuzey ülkelerinin isteksiz davranışları, ortak çıkarların tespit edilememiş olması, ortaklaşa karar verme süreçlerinin ağır işlemesi ve Ortadoğu çatışmasının yarattığı bölünmeden kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu çıkmazın çözülebilmesi ve söz konusu engellerin aşılabilmesi için bir formül bulmak amacıyla, İspanya, Portekiz, Fransa, İtalya, Malta, Fas, Cezayir, Moritanya, Libya ve Tunus Savunma Bakanları; 21 Aralık 2004 tarihinde, Paris'te "5+5 Güvenlik Girişimi" için temel olan aşağıdaki iki belgeyi imzalamışlardır:²¹

- Girişimin çerçevesini, hedeflerini ve beklentilerini belirleyen niyet açıklaması,
- 2005 yılı için hayata geçirilecek eylem planları

¹⁹ BLACKWILL R. D. and STURMER M. (eds.), *Allies Divided: Transatlantic Policies for the Greater Middle East*, Cambridge, MA and London: MIT Press, 1997.

²⁰ SMITH K., "The Making of the EU Foreign Policy: The Case of Eastern Europe", PhD Thesis, London School of Economics, London, 1995.

²¹ COUSTILLIÈRE Jean-François, "Akdeniz; 5+5 Güvenlik Girişimi", *Defense Nationale Dergisi*, Mayıs 2005. (Fransızca'dan çeviri: Zuhul Emirosmanoğlu).

Niyet açıklaması, bakanların pragmatik ve gelişimci bir süreç yönündeki iradelerini ortaya koymaktadır. Bu süreç, Batı Akdeniz'e kıyısı bulunan ülkelerin silahlı kuvvetlerinin tamamını, somut ve kısa vadede gerçekleştirilebilir faaliyetlerde daha iyi işler duruma getirme amacını gütmektedir.

Bakanlar bu doğrultuda yıl içerisinde geliştirilmesi gereken somut ve pratik uygulamaları öngören yıllık bir eylem planını kabul etmişlerdir. Planda Savunma Bakanlıklarının Akdeniz'de deniz kontrolü, sivil koruma ve hava güvenliği ile ilgili çalışmalara katılmaları öngörülmektedir.

Mart 2005'te Cezayir kentinde yapılan idari komite toplantısı, geliştirilecek olan uygulamaya yönelik çalışmaların ve bunun uygulama biçimlerinin belirlenmesini amaçlıyordu. Bu çerçevede, 2005 yılı içinde İspanya'da düzenlenen ve Deniz Kuvvetleri Komutanlarını bir araya getiren denizlerin kontrolü ve askerî gücün sivil korumaya katılmasına ilişkin seminerler ile Roma'da yapılan Akdeniz'de deniz ticaret trafiğinin düzenlenmesi girişimi, bu doğrultuda yapılan çalışmalardır.

"5+5 Güvenlik İşbirliği"nin ana hedefi, Barselona Süreci'nin politik ve güvenlik boyutunun belli bir dinamizme kavuşturulması ve güçlendirilmesidir. Başarıya ulaşırsa diğer ortaklara da örnek teşkil edebileceği gibi ortaklar arasında mevcut ikili ilişkilerin geliştirilmesine de imkân tanıyabilir.

Sonuç:

Akdeniz'in güneyindeki devletlerin AB'den farklı güvenlik algılamalarından dolayı, Barselona Bildirgesi'nde ortaya konan amaçlar ve beklentilerin gerçekleştirilmesi yolunda yeterli ve tarafları tatmin edici bir gelişme sağlanamamıştır.

Güvenlik kavramına ilişkin farklı algılamalar ve çelişkiler, Kuzey ile Güney Akdeniz'in bütünleştirilmesi ve istikrarı açısından AAO'nun zayıf ve etkisiz kalmasına neden olmakta ve AB'nin Barselona Süreci ile hedeflediği amaçlara ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Hükümetler ve sivil toplumlar arasında karşılıklı şüpheler ve gerginliklerin artması, devletlerarası ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Bunu önlemek ve müşterek bir güvenlik konsepti geliştirmek için, güvenlik, demokratikleşme ve ekonomik kalkınma arasında bağlantı kurulmalıdır.

Karşılıklı güven ve etkinliği sağlamak için AB, özellikle Akdeniz'e ilişkin savunma politikasının amaçlarını açıklığa kavuşturmalıdır. Kapsamlı bir güvenlik politikası için iyi yönetimi ve karşılıklı güveni

sağlamak maksadıyla bölge ülkelerinde sivil toplumun rolü güçlendirilmelidir.

AB, NATO ve ABD'nin, Ortadoğu'da ve Akdeniz'de ekonomi veya güvenlik alanlarında başlattığı girişimler, birbiriyle çatışmaktan ziyade birbirini destekleyen bir yapı arz etmektedir. Ancak bir mukayese yapıldığında, üstün askeri ve ekonomik gücünden kaynaklanan daha fazla inisiyatif kullanma yeteneği nedeniyle ABD'nin, gelişmeleri kendi menfaatleri doğrultusunda yönlendirdiği görülmektedir. Bu durum, AB ile ABD arasında belirli oranda bir rekabete yol açmaktadır. Ayrıca NATO, kuruluşundan bu yana ABD tarafından yönlendirilmektedir. AB ise politik kararlılık, ortak hedef ve yeterli askeri güce sahip olmaması nedeniyle, gerek NATO içinde gerekse dünyanın çeşitli bölgelerindeki krizler karşısında etkin bir politika uygulayamamıştır.

Ulusal sınırları aşan yeni güvenlik tehditleri karşısında uluslararası işbirliği büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda AB, NATO ve ABD arasında politik ve askeri alanda üst düzeyde bir işbirliğinin sağlanması, her üç kurumun da kendi alanlarında etkinliğini ve başarısını artırabilecektir.²² Bu koordinasyonun sağlanamaması, BOP'un uygulanmasında ABD'nin etkinliğini zafiyete uğratabileceği gibi AAO'nı geleceğini de olumsuz etkileyebilir.

ABD ve Avrupa arasında, dünyanın başka hiçbir yerinde olmayan düzeyde önemli ekonomik ve kültürel ilişkiler mevcuttur. Bu ilişkilerin bozulması, hem ABD hem de Avrupa'da yıkıcı ekonomik krizlere neden olabilir. Diğer yandan AGSP'nin güçlendirilmesi, NATO ve AB'nin kriz yönetimi yeteneklerinin müştereken geliştirilmesini sağlayabilir. NATO-AB ortak vizyonunun oluşturulması halinde, AAO ile Akdeniz bölgesinde ortak bir barış ve istikrar alanı yaratılması hedefine ulaşılması kolaylaşabilir ve bu işbirliği ABD'nin Avrupa dışındaki krizlere müdahale ve Ortadoğu'daki projelerini gerçekleştirme konusunda daha serbest ve etkin olmasını sağlayabilir. Ancak, ABD'nin Irak'ı işgali öncesi ve sonrasında, AB'nin en büyük iki üye devleti olan Almanya ve Fransa'nın politik tutumları, AB üyesi devletler arasında güvenlik konusunda ortak bir vizyon oluşturulmasının çok kolay olmayacağını göstermektedir.

Sıkıntılı bir süreç yaşayan AB'nin Akdeniz politikasının geliştirilmesi, AB organlarının ve AB üyesi devletler ile Akdeniz'in güneyindeki ortaklar arasında daha yakın işbirliği ve ortak çalışma ortamlarının yaratılmasına bağlıdır. Bu bağlamda, Akdeniz'in güvenliği için AAO çerçevesinde resmi ve sivil gruplar arasındaki çalışmalar ve

---

²² ALIBONİ Roberto, NATO and the Meditterrean: Energy Risks, May 1999. <http://www.euromesco.net/artigo>.

tartışmaların bir güvenlik kültürü ve yol haritası oluşturulmasına yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

Bu çerçevede, Akdeniz'in batısında geliştirilmeye çalışılan "5+5 Güvenlik İşbirliği Girişimi" Doğu Akdeniz'de yeni bir Güvenlik İşbirliği girişimine örnek teşkil edebilir. Böyle bir girişim, AB'nin güneydoğu kanadının bütünleşmesine, Doğu Akdeniz'de barış ve istikrarın sağlanmasına önemli katkılarda bulunabilir. Diğer yandan sağlanacak barış ve istikrar ortamının yaratacağı güvenlik atmosferinin olumlu etkisiyle ekonomik ilişkiler canlandırılabilir, halklar arasında yatay ilişkilerin artırılmasıyla yeni bir gelişme dinamiği oluşturulabilir.

Batı Akdeniz'e kıyasla çok daha fazla siyasi ve güvenlik sorunlarının mevcut olduğu Doğu Akdeniz'de böyle bir girişimin başlatılması ve geliştirilmesi, akademik çevrelerle devletlerin kurumları arasında yakın işbirliği ilişkilerinin kurulması, politik, ekonomik, kültürel ve güvenlikle ilgili konuların birlikte ele alınmasıyla mümkün olabilir. Belki de küresel barışa en önemli katkıyı sağlayacak olan böyle bir gelişme, bir tarafta Avrupa Kimliği'ni oluşturan kültürel birikim içinde "öteki" olarak algılanan Ortadoğu ve Kuzey Afrika toplumlarına bakış açısının değişmesine, diğer tarafta ise demokrasi ve insan hakları kavramlarının oluşmasına bağlı uzun bir süreç olacaktır.

KAYNAKÇA:

- 1) ALBONİ Roberto, "NATO and the Mediterreanean: Energy Risks", May 1999. <http://www.euromesco.net/artigo>
- 2) BİNN Alberto, "NATO'nun Akdeniz Diyalogunun Güçlendirilmesi", NATO Review Dergisi, İlkbahar 2003. http://www.nato.int/docu/review/2003/issue1/turkish/art4_pr.html
- 3) Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Barselona Bildirgesi, 28 Kasım 1995.
- 4) BLACKWİLL R.D. and STURMER M., "Allies Divided: Transatlantic Policies for the Greater Middle East," Cambridge, MA and London: MIT Press, 1997.
- 5) COUSTILLIÈRE Jean-François, "Akdeniz; 5+5 Güvenlik Girişimi", Defense Nationale Dergisi, Mayıs 2005. (Fransızcadan çeviri: Zuhale MİROSMANOĞLU)
- 6) ÇOMAK Hasret, "Avrupa'da Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye", TASAM Yayınları, İstanbul, Ekim 2005.
- 7) GNESOTTO Nicole(Editör), AB Güvenlik ve Savunma Politikası, TASAM Yayınları, İstanbul Ekim 2005, s.46

- 8) HURMİ Ayşe Bahar, “EU's Ineffective Project: Euro-Mediterranean Partnership”, ODTÜ Üçüncü Uluslararası İlişkiler Konferansı, 24-26 Mayıs 2004.
- 9) JORGENSEN K. E., “Making the CFSP Work”, in PETERSON J. and SHACKLETON M., “The Institutions of the European Union”, Oxford University Press, 2002.
- 10) MONAR J., “Institutional Constraints of the European Union’s Mediterranean Policy”, Mediterranean Politics, Vol.3, No.2, Autumn 1998.
- 11) ÖZDAL Barış, GENÇ Mehmet, “AGSP’nin Türkiye–AB İlişkilerine Etkileri”, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa, Şubat 2005.
- 12) SMİTH K., “The Making of the EU Foreign Policy: The Case of Eastern Europe”, PhD Thesis, London School of Economics, London, 1995.
- 13) TAHA Zeynep, “ABD’nin Büyük Ortadoğu Girişimi”. <http://www.ntvmsnbc.com/news/259581>.
- 14) TANNER Fred, “Security Governance: The Difficult Task of Security Democratization in the Mediterrenan.” The Geneva Centre for Security Policy, May 2003.
- 15) The US-Middle East Partnership Initiative, October 2003. <http://www.euromesco.net/artigo>.
- 16) VASCONCELOS Alvaro de, “Launching the Euro-Mediterranean Security and Defense Dialogue,” Euro MeSCo Briefs, January 2004.

**OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN TARAF OLDUĞU
ULUSLARARASI ANDLAŞMALAR İTİBARIYLA
ERMENİSORUNU -1918-1922 Dönemi-**

Yazar: Barış ÖZDAL*

ÖZET

Günümüz itibarıyla Ermeni sorunu, başta ABD ve Fransa olmak üzere kimi Batılı devletler ve Avrupa Parlamentosu gibi bazı kurumlar tarafından, 1890'lardan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'na karşı silahlı ayaklanmalara girişen Ermeni Komitelerine yönelik olarak Meclis-i Vükela'nın 27 Mayıs 1915 tarihinde aldığı bir "kanun-i muvakkat"ın uygulanmasının, soykırıma yol açtığı iddiası kapsamında tanımlanmaktadır. Söz konusu bu tanımlamalarda Ermeni sorununun, Doğu Sorunu'nun bir parçası olduğu görmezden gelinirken, bu kapsamda kimi tarihsel gelişmeler ile hukuki unsurlar da yadsınmaktadır. Bu bağlamda Ermeni sorunu çalışmamızda, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1918–1922 yılları arasında taraf olduğu uluslararası andlaşmaların ilgili hükümleri kapsamında analiz edilmeye çalışılacak ve konunun hukuksal açıdan da günümüz itibarıyla Doğu Sorunu kapsamında değerlendirilmesi gerektiği savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ermeni sorunu, Doğu Sorunu, Osmanlı İmparatorluğu, Uluslararası Hukuk, Türkiye Cumhuriyeti

ABSTRACT

The Armenian problem, today, is defined by some of the Western states, such as the USA and France, and by some institutions, such as the European Parliament, within the allegation that the application of "kanun-i muvakkat (interim law)" of Meclis-i Vükela (Assembly) dated 27 May 1915 to the Armenian Committees, which set armed uprisings against the Ottoman Empire as of 1890s. While these definitions ignore the fact that the Armenian problem is a part of the problems in the east of the Ottoman Empire, the historic developments within this scope and the legal factors are denied. In this context, this study aims to analyse the related

---

* Öğr. Gör. Dr. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyasi Tarih Anabilim Dalı. e-mail: ozdalb@uludag.edu.tr

articles of the international agreements to which the Ottoman Empire was a part between 1918 – 1922 and then to advocate that the subject should be evaluated within the scope of the problems in the east of the Ottoman Empire for its legal factors.

Key Words: *Armenian problem, problems in the east, Ottoman Empire, International law, Republic of Turkey*

Giriş: Türk – Ermeni İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi¹

11'inci yüzyıldan, 19'uncu yüzyılın ilk yıllarına kadar² sorunsuz bir biçimde gelişen Türk-Ermeni ilişkileri, hem bu kırılma döneminin yükselen değeri olan ulusçuluk-milliyetçilik akımının Osmanlı Ermenilerini etkilemesi hem de başta Çarlık Rusya'sı, İngiltere ve Fransa olmak üzere bazı Batılı devletlerin Ermeni toplumunu kendi politik ve ekonomik çıkarları için himaye etmesi ve zaman zaman da kışkırtması sonucunda, etkileri günümüze dek sürecek bir şekilde bozulmuştur³.

¹ Bu konuya ilişkin verdiğimiz bilgi ve değerlendirmeler, tarafımızdan yazılan ve yayımlanan/yayım aşamasında olan şu çalışmaların kimi kısımlarından aynen kimi kısımlarından ise değiştirilerek alınmıştır. Barış Özdal, "Avrupa Parlamentosu'nun Ermeni Sorununa İlişkin Aldığı Kararlar İtibarıyla Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", (**Değişen Dünyada Türkiye'nin Önemi, Uludağ Üniversitesi I. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu, 6-7 Mayıs 2004, Cilt II**; Bursa: Uludağ Üniversitesi Kültür Sanat Kurulu Yayınları No: 7, 2004), ss. 619-622; Barış Özdal, "Ermeni Sorununun Analizinde Önemli Bir Parametre: Tehcir Kavramı", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, (Yayım Aşamasındadır); Barış Özdal, "Ayastefanos ve Berlin Andlaşmaları İtibarıyla Ermeni Sorunu"; **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl 4, Sayı 8, Ağustos 2006, ss. 109-119.

² Türk-Ermeni ilişkilerinde ilk problemler, Rusların 18. yüzyılın sonlarında Kafkaslarda yayılmak için çeşitli yollar denemesiyle başlamıştır. Zira, genel ve soyut olarak belirtirsek, 1800-1836 yılları arasında gerek Rusya'nın izlediği Ermeni politikası gerekse Rus kontrolündeki Eçmiyazın Katogigosluğu'nun zaman zaman takındığı tutumlar ile problemlerin başladığı görülmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.; Ali Arslan, **Kutsal Ermeni Papalığı – Eçmiyazın Kilisesi'nde Stratejik Savaşlar-**, İstanbul: Truva Yay., Nisan 2005, ss. 25-47.

³ Genel hatlarıyla aktardığımız Türk-Ermeni ilişkilerinin gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.; Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, passim; Sadi Kocaş, **Tarih Boyunca Ermeniler ve Selçuklulardanberi Türk-Ermeni İlişkileri**, Ekl 3. Baskı, Ankara: Truva Yayınları, Haziran 1970, s. 57; Raif Kaplanoğlu, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 2000, s. 88. T. Tankut Soykan, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler-Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü**, İstanbul: Ütopya Kitapevi, 1999, ss. 213-214; Davut Kılıç, **Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasındaki Dini ve Siyasi Mücadeleler**, Ankara: ASAM Yayınları: 11, Kafkasya Araştırmaları Dizisi: 2, 2000, ss. 41-46; İhsan Sakarya (haz.), **Belgelerle Ermeni Sorunu**, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1984, ss. 22-27; Süleyman Kocabaş, **Ermeni Meselesi Nedir Ne Değildir?**, 3. Baskı, İstanbul: Vatan Yayınları, 1988, ss. 17-20; Kevork B. Bardakjian, "İstanbul Ermeni Patrikliği'nin Doğuşu (Hayk Berberian'in Anısına)", Saime Yüceer (editör), **Ermeni Sorunu ve Bursa Ermenileri**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi 2000, (içinde), passim; <http://www.ermenisorumu.gen.tr/turkce/iliskiler/osmanli.html> (Erişim Tarihi [e. t.] 17.09.2003); <http://www.ermenisorumu.gen.tr/turkce/iliskiler/osmanli.html> (e.t. 17.09.2003); Türkkiye Ataöv, **Das Osmanische Millet System und die Armenier**, Ankara: Sistem Ofset, 1985, ss. 5-8; Ahmet Vefa, **Die Wahrheit über die Armenier**, Ankara: BEB, 1976, ss. 10-14; İbrahim Kaya, "Ermeni Sorunu'nun Hukuksal Boyutları: Ulusal ve Uluslararası", Şenol Kantarcı, Kamer Kasım, İbrahim Kaya, Sedat Laçiner, Ömer E. Lüttem (hazırlayanlar), **Ermeni Sorunu El Kitabı**, Genişletilmiş İkinci

Bu bağlamda önemle belirtilmesi gereken ilk husus, Batılı devletlerin, başta dönemin bazı Ermeni Patrikleri'nin⁴ ve Avrupa'da faaliyet gösteren Hınçak⁵ ve Taşnaksutyun⁶ gibi Ermeni Komitelerinin yürüttükleri propaganda faaliyetlerine, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar pek itibar etmedikleri ve 30 Mart 1856 tarihli Paris Barış Andlaşması'nda⁷ Ermeniler ile ilgili düzenlemelere yer verilmediği görülmektedir.

Baskı, Ankara: TEİMK ve ASAM-ERAREN Ortak Yayını, 2003, (içinde), ss. 74-78.; Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün**, (çeviren Bilge Umar) İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın San. ve Tic. A.Ş., 1998, ss. 4-12; Yüksel Özgür, **Tarihi Boyutları ve Muhtemel Gelişmeler Işığında Türk- Ermeni İlişkileri**, İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi, Şubat1997, ss. 1-47.

⁴ Osmanlı İmparatorluğu aleyhine propaganda faaliyeti yürüten bazı Patriklerin isimleri şöyle sıralanabilir: Mıgırdıç Hirımyan, Nerse Vorjabedyan, Harutyun Vehabedyan, Haren Aşıkyan, Mateos İzmırlıyan, Yegıçe Turıyan, Hovannes Arşaruni, Zaver Efendi, vd. Genel olarak Ermeni Patrikanesi'nin ve isimlerini belirttiğimiz Patriklerin çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Gürün, op. cit., ss. 29-35; Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul: Belge Yayınları, 1987, 2. Baskı, ss.174-198. Ancak, Ali Arslan'ın da belirttiği üzere, dinsel ve dünyevi otorite Eçmiyazın'deki Katogigoslarda olduğu için İstanbul Ermeni Patrikleri'nin Gregoryen Kilisesi üzerindeki etkisi çok zayıftır.

⁵ Faaliyet sahası olarak Anadolu'nun doğu bölgesini "Türkiye Ermenistanı" olarak seçen ilk Ermeni komitesi Hınçak (Çan) adı altında, Kafkasyalı bir Ermeni olan Avedis Nazarbeg ve eşi Maro'nun liderliğinde Kafkasyalı Ermeni öğrenciler tarafından 1887 yılında İsviçre'de kurulmuştur. Hınçak Komitesi ve faaliyetleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz., Kılıç, op. cit., ss. 296-304; Sakarya, op. cit., ss. 76-86; Gazigiray, op. cit., ss. 99-107 ve 604-609; Onur, op. cit., ss. 45-53; Sedat Laçiner, "Ermeni İddiaları ve Terör", Şenol Kantarcı, Kamer Kasım, İbrahim Kaya, Sedat Laçiner, Ömer E. Lütem (hazırlayanlar), **Ermeni Sorunu El Kitabı**, Genişletilmiş İkinci Baskı, Ankara: TEİMK ve ASAM-ERAREN Ortak Yayını, 2003, (içinde), ss. 97-98; Sedat Laçiner, "Osmanlı Dönemi'nde Ermeniler ve Terör", <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=174> (e.t. 02.05.2006)

⁶ Krisdapor Mikaelyan ve arkadaşlarının gayretleriyle, daha önce kurulan Ermeni teşkilatlarının bir araya getirilmesi suretiyle 1890 yılında kurulan Taşnaksutyun Komitesi (*diğer adıyla* Daşnaksutyun, *Ermeni Devrimci Federasyonu / Ermeni İhtilal Komiteleri Birliği*)'nin propaganda merkezi ilk yıllarda Paris olup; kuruluş amacı, Tiflis'te bulunan Genç Ermenistan, merkezi Van'da olan Armenaganlar-Ermeni Cemiyeti ve Hınçak Komitesi'ni birleştirmek ve Türkiye'ye gönderilen çetelere her türlü yardımı sağlamaktır. Esas hedefleri ise Stanford J. Shaw'ın belirttiği gibi Doğu Anadolu'daki altı bölgede (*daha sonra Vilayet-i Sitte olarak tanımlanacak olan iller*) bağımsız ve sosyalist bir Ermeni Devleti kurmaktır. Taşnaksutyun Komitesi ve faaliyetleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz., Kılıç, op. cit., ss. 305-308; Gazigiray, op. cit., ss. 107-127; Sakarya, op. cit., ss. 86-92; Onur, loc. cit.; Laçiner, "Ermeni İddiaları ve ...", op. cit., ss. 98-99; Laçiner, "Osmanlı Dönemi'nde Ermeniler..", loc. cit.

⁷ Kırım Savaşı sonrasında, dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Kont Walewski başkanlığında yapılan Paris Konferansı'na İngiltere, Fransa, Sardunya, Avusturya, Prusya, Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya katılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, Paris Barış Andlaşması'nın imzalanması ile sonuçlanan bu Konferansa katılarak, Avrupalı Devletlerle çok önceden diplomatik ilişkiler kurmasına rağmen, ilk defa "*Avrupa Aheng'i*"ni temsil eden Devletlerle eşit statüde bir toplantıda temsil edilmiştir. Ayrıca, bu Andlaşmanın 7. Md.'sinde de vurgulandığı gibi taraf Devletler, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğini ve toprak bütünlüğünü kabul etmişler ve bu vesileyle de "*Avrupa Sistem'i*"nde yer aldığını resmen açıklamışlardır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz., Stefanos Yerasimos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye- Tanzimat'tan I. Dünya Savaşına-**, (çeviren: Babür Kuzucu), 5. Baskı, İstanbul: Belge Yayınları, Ekim 1987, ss. 100-104; Şenol Kantarcı, "Tarih Boyunca Ermeni Sorunu: Başlangıçtan Lozan'a", Şenol Kantarcı, Kamer Kasım, İbrahim Kaya, Sedat Laçiner, Ömer E. Lütem (hazırlayanlar), **Ermeni Sorunu El Kitabı**, Genişletilmiş İkinci Baskı, Ankara: TEİMK ve ASAM-ERAREN Ortak Yayını, 2003, (içinde), s. 19; Cevdet Küçük, "*Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışında İngiltere'nin Rolü*", <http://www.maltepe.edu.tr/GunaydinMarmara/ermenilingiltere.asp> (e. t. 18.08.2003); Mehmet Gönlübol, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, Üçüncü Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 236, 1975, ss. 54-56.

Ancak, Avrupalı devletlerin Ermeni propagandalarında yer alan iddiaları, yukarıda belirttiğimiz biçimde Avrupa Ahengi içinde değerlendirmeleri pek uzun sürmemiştir. Zira, başta İngiltere olmak üzere Paris Barış Andlaşması'na taraf olan devletler, Osmanlı-Rus Savaşı'na son veren 03 Mart 1878 tarihli Ayastefanos (Yeşilköy) Andlaşması'nın imzalanması ile Rusya'nın Avrupa Ahengi'ni bozduğunu ileri sürmüşler ve bu gelişmeler karşısında geri adım atan Rusya da 13 Haziran - 13 Temmuz 1878 tarihleri arasında yapılan Berlin Konferansı'nın ardından, Berlin Andlaşması'nın imzalamasına razı olmuştur⁸.

Bu iki önemli gelişmenin neticesinde ise Avrupalı büyük devletlerin Osmanlı Ermenilerine ve onların propagandalarına yaklaşımları da değişmiş ve bu konular "*Doğu Sorunu*" içinde değerlendirilerek, uluslararası bir nitelik arz edecek şekilde Ermeni sorunu yaratılmıştır⁹.

Başka bir ifade ile vurgularsak Ermeni sorunu, bazı büyük devletler tarafından yapay olarak yaratılmış olup, bu sorun özü itibarıyla, emperyalizmin Avrupa'daki gelişme sürecinde, İngiltere ve Rusya'nın izlediği politikaların yanı sıra, özellikle Almanya'nın kapitalist bir devlet olarak tarih sahnesinde yükselmesinin ve sonrasında bu devletin izlediği "*Drang nach Osten*" (Doğuya Açılım) politikasının yarattığı ekonomik temelli sorunların, yani "*Doğu Sorunu*"nun¹⁰ bir parçası olmuştur.

Çalışmamızda ise yukarıda özet bir şekilde belirttiğimiz, Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun taraf olduğu

---

⁸ Ayastefanos ve Berlin Andlaşmaları'nın, Ermeni sorununa etkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Özdal, "Ayastefanos ve Berlin Andlaşmaları...", passim.

⁹ Bu bağlamda bütüncül bir değerlendirme için belirtilmesi gereken bir diğer önemli husus da Rusya'nın, Balkanlarda Yunan ve Slavları kullanırken, 18. yüzyılın başından itibaren Güney Kafkasya ve Anadolu'da da Ermenileri organize ettikleridir. Hatta, 1768 tarihinde II. Katerina Osmanlı'ya karşı harekete geçmeyi kararlaştırdığı zaman, Rusların korumasında bir Ararat Krallığı'nın hususunda Ermenilere ümit vererek teşvik etmiştir. Bunun üzerine dönemin Eçmiyazın Katogigosu Hovsep Argutyan Rusya ile Osmanlı ve İran arasında bir duvar olacak Ararat Krallığı'nın kurulması için Ruslara müracaat etmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.; Ali Arslan, op. cit., ss., 28-34, vd. Bu dönemde ki Rus politikaları hakkında ayrıca bkz.; Ömer Göksel İşyar, **Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, İstanbul: Alfa Yayınları, Mart 2004, ss. 130-155.

¹⁰ Doğu Sorunu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Yerasimos, op. cit., ss. 376-381; Gürün, op. cit., ss. 72-80; Sakarya, op. cit., ss. 64-68; Matthew Smith Anderson, **Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, (çeviren: İdil Eser), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Mart 2001, passim; Kemal Melek, **Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası**, İstanbul: Der Yayınları, 1985, passim; Karl Marx, **Türkiye Üzerine (Şark Meselesi)**, 2. Baskı, (çeviren: Selahattin Hilav, Attila Tokatlı), İstanbul: Gerçek Yayınevi, Aralık 1974, passim; Esat Arslan, "Ermeni Sorunu'nda Akılcı, Tarafsız ve Planlı Görüş Açıları", **Stratejik Araştırmalar Dosyası**, Sayı 7, Yıl 2, 2001/7, s. 2; Bayman Kodaman, "Şark Meselesi ve Tarihsel Gelişimi", **Tarihi Gelişmeler içinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu**, Ankara, 8-9 Mart 1990, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, ss. 59-63.

uluslararası andlaşmalar¹¹ ile Ermeni sorununun gelişimi arasındaki ilişki, iş bu andlaşmaların ilgili hükümleri bağlamında genel ve soyut olarak incelenmeye çalışılmış ve konunun hukuksal açıdan da Doğu Sorunu kapsamında değerlendirilmesi gerektiği savunulmuştur. Zira, günümüz itibarıyla Ermeni sorunu, başta ABD ve Fransa olmak üzere kimi Batılı devletler ve Avrupa Parlamentosu gibi bazı kurumlar tarafından bazı tarihsel gelişmeler ile hukuki unsurlar yadsınarak, 1890'lardan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'na karşı silahlı ayaklanmalara girişen Ermeni Komitelerine yönelik olarak Meclis-i Vükela'nın 27 Mayıs 1915 tarihinde aldığı bir "kanun-i muvakkat"ın uygulanmasının, soykırıma yol açtığı iddiası kapsamında tanımlanmaktadır¹².

1918 – 1922 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Taraf Olduğu Uluslararası Andlaşmalar

19'uncu yüzyılın son dönemlerinden itibaren, sadece Hıristiyan "korumacılığıyla" emperyalist yayılmalarını sürdürmenin yeterli olamayacağını anlayan Avrupalı devletler ve Rusya, bu amaçlarına ulaşabilmek için dinsel söylemlerinin yanı sıra "ulusal" söylemlerle de yeni politikalar üretmeye başlamışlardır. Ermeniler ise bu tarihten 1. Dünya Savaşı'nın bitimine değin Batılı devletlerin ve Rusya'nın teşvikleri ve silah desteğiyle, Doğu vilayetlerini Ermenistan'a katmak amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'na karşı örgütlenerek çok sayıda ayaklanma çıkarmışlardır¹³. 1. Dünya Savaşı sonrasında yapılan barış görüşmelerinde ise İngiltere ve Fransa, Doğu Anadolu'nun önemli bir bölümünü "Ermenistan" olarak adlandırıp, aşağıda genel ve soyut olarak analiz edeceğimiz uluslararası düzenlemelerde bu politikalarını şu şekilde somutlaştırmışlardır.

---

¹¹ Çalışmamızda, gerek konunun bütünlüğünü bozmamak gerekse de makale sınırlarını aşmamak için, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1919-1922 yılları arasında taraf olduğu uluslararası andlaşmalar analiz edilmektedir. Bu sebeple, 1919-1922 dönemini takiben yeni kurulan bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu Gümrü, Moskova ve Kars Andlaşmaları'nın ilgili hükümleri ile Lozan Konferansı'nda yapılan görüşmelerin Ermeni sorununa ilişkin oturumları, bu çalışmamızın kapsamı dışında bırakılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası andlaşmalar itibarıyla Ermeni sorununun ele alındığı çalışmamız ise şu anda yazım aşamasında olup, hakem hocalarımızın değerli görüşlerine sunulmak üzere, ilgili Derginin bir sonraki sayısına gönderilecektir.

¹² Paralel mahiyetteki görüşler için bkz.; Nurşen Mazıcı, "Avrupa Birliği ve Ermeni Soykırım Tasarısı", **Jeopolitik**, Yıl. 4, Sayı 13, Şubat 2005, ss. 27; Kamer Kasım, "AB'ye Üyelik Sürecinde Kıbrıs, Ermeni Sorunu ve Azınlıklar", **Avrasya Dosyası**, Cilt 11, Sayı 1, Yıl 2005, ss. 97-105.

¹³ Mazıcı, "Avrupa Birliği ve Ermeni Soykırım Tasarısı", loc. cit.

Brest–Litovks Andlaşması

Doğu Anadolu'yu Ermeni vatani yapmak için uğraşan Ermeni çetelerinin, Bolşevik İhtilali sonrasında Rus ordularının çekilmesini takiben Erzincan'dan itibaren Kafkasya'ya kadar uzanan bölgede katliamlara başlaması üzerine Osmanlı Ordusu; 12 Şubat 1918 tarihinde harekete geçerek Erzincan, Erzurum ve Hasankale'yi alarak savaştan önceki sınıra varmıştır.¹⁴

Rusya ise 1917 Ekim Devrimi'ni takiben içyapısında yaşadığı sorunlarında etkisiyle¹⁵, Osmanlı İmparatorluğu'na başvurarak barış andlaşması yapılmasını istemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu teklife olumlu cevap vermesi sonucunda ise 03 Mart 1918 tarihinde "*Brest–Litovks Andlaşması*" yapılmıştır. Bu andlaşmanın dördüncü maddesi konumuz açısından önemli olup, şu noktaları içermektedir:

"Sovyet Devleti, Anadolu'nun Doğu illerinin boşaltılarak Osmanlı Devleti'ne geri verilmesin sağlamak için çaba harcayacak.

Ardan, Kars ve Batum sancakları da hemen Sovyet askerlerince boşaltılacak. Sovyet Devleti, bu sancakların genel hukuk ve devletler hukuku açısından yönetsel biçimine karışmayacak ve özellikle buralardaki hakların söz konusu durumunu, komşularından birisini ya da Osmanlı Devleti'ni seçme konusunda bağımsız bırakacaktır."

Yukarıda belirttiğimiz maddeden de açık bir şekilde anlaşıldığı üzere Rusya ile yapılan andlaşma neticesinde Osmanlı İmparatorluğu bir yandan önemli kazançlar elde ederken diğer yandan da Osmanlı Ordusu, Rusya sınırını aşmış ve Batum'a girmiştir. Ayrıca, 24 Mart 1918 tarihinde "*Kafkas Kurulu*"na bir bildiri gönderilerek, iki gün içinde Batum'un Osmanlılara bırakılması istenmiştir. Bu bildiri sonucunda, 01 Nisan 1918 tarihinde Batum Osmanlı İmparatorluğu'na bırakılırken, Osmanlı Ordusu da hala savunma ve güçlenme çabası içindeki Ermeni çetelerine karşı Kars ve Gümrü'ye doğru ilerlemeye başlamıştır¹⁶.

¹⁴ Özgür, op. cit., ss. 88; Nurşen Mazıcı, **Belgelerle Uluslararası Rekabette Ermeni Sorunu'nun Kökeni 1878-1918**, İstanbul: Der Yay., 1987, s. 99.

¹⁵ Sovyet Devrimi ve Rusya'nın savaştan çekilmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Oral Sander, **Siyasi Tarih – İlk Çağlardan 1918'e-**, Ankara: İmge Yay., 2000, 8. Baskı, ss. 346-350.

¹⁶ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz.; Mazıcı, "**Belgelerle Uluslararası Rekabette...**", loc. cit.; . Uras, op.cit., ss. 643-648; Özgür, op. cit., ss. 88-95.

Brest–Litovks Andlaşması'nı takiben yaşanan önemli bir diğer gelişme ise 26 Nisan 1918 tarihinde Gürcistan-Azerbaycan ve Ermenistan'dan oluşan Maveray-ı Kafkas Cumhuriyeti'nin kurulması olmuştur. Kurulan bu cumhuriyetin 26 Mayıs 1918 tarihinde kendisini feshetmesi üzerine ise aynı tarihte Ermenistan'ın bağımsız egemen bir Devlet olarak kurulmuştur. . Kurulan bu devlet Osmanlı padişahı Sultan V. Mehmet tarafından tanınırken, Batum'da yapılan görüşmeler neticesinde Osmanlı Devleti Ermenistan'a fazladan 10.000 km² toprağı bırakarak, Ermenistan ile 03 Haziran 1918 tarihinde anlaşma imzalamıştır¹⁷.

Yukarıda genel ve soyut olarak belirttiğimiz Brest–Litovks Andlaşması'nı dördüncü maddesi itibarıyla 14 Temmuz 1918 tarihinde yapılan referandum da ise Kars, Ardahan ve Batum halkı Osmanlı Devleti'ne katılma kararı almışlar ve Sultan Vahdeddin'in 15 Ağustos 1918 tarihli Hatt-ı Hümayunu ile bu toprakların ilhakı kabul edilmiştir. Referandum, ilhak ve mülki idarenin kurulması aşamalarında her hangi bir itirazda bulunmayan dönemin Sovyet hükümeti ise Osmanlı ordusunun 14 Eylül 1918 tarihinde Bakü'ye girmesinden sonra tutum değiştirmiş ve 20 Eylül 1918 tarihinde verdiği nota ile Brest–Litovks Andlaşması'nın ihlal edildiğini ve referandumda yolsuzluk yapıldığını iddia etmiştir. Osmanlı Devleti bu iddiaların doğru olmadığını ileri sürdüğü gibi, Rusya'nın çekilmesinden sonra yeni kurulan Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerini de desteklemiştir¹⁸.

Mondros Silah Bırakışımı

I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı İmparatorluğu ve bağlaşıklarının yenilgisiyle sonuçlanmasından sonra gerek Rusya'nın savaştan çekilmesi gerekse Fransa'nın yeterince etkin bir güce sahip olamaması sonucunda, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Silah Bırakışımı, İngiltere ve Osmanlı Hükümetleri arasında imzalanmıştır. Yirmibeş maddeden oluşan bu bırakışım bir bütün olarak analiz edildiğinde, Osmanlı İmparatorluğu için tüm yönleriyle oldukça ağır koşullar getirdiği görülmektedir¹⁹.

---

¹⁷ Ali Arslan, op. cit., s. 114.

¹⁸ Ibid., ss 117-118. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.; Ibid., ss 117-122.

¹⁹ Mondros Silah Bırakışımı'nın tam metni için bkz.; İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları 1. Cilt (1920-1945)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, ss. 10–14. Mondros Silah Bırakışımı hakkında ayrıca bkz.; Mazıcı, op. cit. s. 103; Toktamış Ateş, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul: Der Yay. 1993, ss. 93 – 94 ve s. 96; Bülent Tanör, **Kurtuluş Üzerine 10 Konferans (Türkiye 1918 – 1923)**, İstanbul: Yeniğün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Temmuz 1997, ss. 30 – 31; Baskın Oran, "Mondros Silah Bırakışması", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt I, İstanbul: İletişim Yay., 2001, ss. 110-112.

Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere ile bu gelişmeler yaşanırken Ermeniler, Batum Andlaşması ile 10.000 km² bir toprak parçasına sahip olmalarına, Ermenistan'ın sınırlarının belirlenmesine ve bu konuda Osmanlı Hükümetiyle düşünce birliğine varmış olmalarına karşın, Mondros Silah Bırakışımı sırasında yeni taleplerde bulunmaya başlamışlardır. Zira, Ali Arslan'ında belirttiği üzere İtilaf devletlerinin Silah Bırakışımı'na, Ermenilerin elde etmek istedikleri Evliye-i Selase olarak adlandırılan Doğu Anadolu bölgesinin işgalini kolaylaştıran hükümler koymaları, Ermenileri oldukça memnun etmiş ve bu toprakların resmen kendilerine verilmesi için ilk olarak Bogos Nubar Paşa tarafından propaganda faaliyetleri başlatılmıştır²⁰.

Mondros Silah Bırakışımı'nda Ermenileri umutlandıran hükümler şöyledir:

"4. madde: Müttefik savaş tutsakları ile gözaltındaki, ya da tutsak Ermenilerin tümünün İstanbul'da toplanarak hiçbir koşula bağlı olmaksızın Müttefiklere teslim edilmesi.

11. madde: İran'ın kuzeybatısında ve Kafkasya'da bulunan Türk birlikleri geri çekilecek.

24. madde: Altı Ermeni ilinde (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ ve Sivas) karışıklık çıkarsa, Müttefikler bu illerin herhangi bir bölümünü işgal etme hakkını elinde tutarlar."

Bu hükümler gereğince, Osmanlı ordusuna önce İran'ı, daha sonra da Kafkasya'yı tahliye etmesi ve 1914 yılında belirlenen sınıra çekilme emri verilirken, yukarıda da belirttiğimiz üzere özellikle 24'üncü madde itibarıyla umutlanan Ermeniler de İtilaf devletleri nezdinde propaganda faaliyetlerine başlamışlardır.

Bu bağlamda, ilk olarak Bogos Nubar Paşa 30 Kasım 1918 tarihinde yayımladığı bir muhtıra ile İtilaf devletleri yanında savaşan Ermeniler için Kafkasya'dan İskenderun Körfezi'ne kadar uzanan Büyük Ermenistan'ın, İtilaf devletlerinin, Amerika ve Milletler Cemiyeti'nin sahiplik ve himayesi altında bağımsız bir devlet olarak kurulmasını istemiştir. Bogos Nubar Paşa'nın bu faaliyetlerine dönemin Ermenistan Cumhuriyeti temsilcisi A. Aharonyan'da katılırken, bu ikili, 12 Şubat 1919 tarihinde Ermenilerin isteklerini belirten bir muhtırayı Paris Barış

---

²⁰ Ali Arslan, op. cit., s. 124.

Konferansı'na²¹ sunmuşlar ve barış görüşmeleri sırasında bir baskı unsuru oluşturabilmek için 24 Şubat - 22 Nisan 1919 tarihleri arasında Paris'te Ermeni Birliği Kongresi'ni yapmışlardır²².

Bütün bu propaganda faaliyetlerinin sonucu olarak ise Kafkasya'dan İskenderun Körfezi'ne kadar uzanan ve Kilikya olarak adlandırılan sınırları belirsiz (Adana-Mersin-İskenderun bölgesini de içine alacak şekilde) bir Birleşik Ermenistan'ın kurulmasının, dönemin İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından Paris Barış Konferansı'nda ciddi bir biçimde ele alındığı görülmüştür²³. Ancak, 23 Temmuz- 07 Ağustos 1919 tarihli Erzurum ve 04-12 Eylül 1919 tarihli Sivas Kongresi sonrasında Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Kuvay-ı Milliye kuvvetlerinin kurulması ile Milli Mücadele Hareketi'nin Anadolu'da başlaması üzerine İngilizler, bir Birleşik –Büyük- Ermenistan kurulması fikrinden vazgeçmek zorunda kalmışlardır²⁴.

Böylelikle, Mondros Silah Bırakışımı ile Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşı yenik bitirdiği resmileşmesine rağmen, Ermeniler gerek Silah Bırakışımı gerekse Paris Barış Konferansı sırasında emellerine ulaşamamışlardır. Ancak, sorun tam anlamıyla çözümlenmemiş, 12 Şubat 1920 tarihli Londra konferansı ile başlayan San Remo Konferansı ve Andlaşması ile şekillenen ve 11 Temmuz 1920 tarihli Spa (Belçika) Konferansı ile sona eren bir süreç içinde Sèvres Barış Andlaşması ile tekrar gündeme getirilmiştir.

San Remo Konferansı ve Andlaşması

Yukarıda da genel hatlarıyla belirttiğimiz gibi Osmanlı İmparatorluğu dışında savaştan yenik ayrılan devletlerle barış andlaşmaları 1919 yılı içinde yapılmıştır. Zira, Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunu belirleyecek olan Sèvres Barış Andlaşması

---

²¹ 1919 yılı içinde İtilaf Bloğu ve yandaşı 32 devlet silah bırakışım andlaşmalarından sonra barış andlaşmalarının hazırlanmasına / yapılmasına hız vermişlerdir. Paris Barış Konferansı sonunda, Almanya ile 28 Haziran 1919 tarihinde Versailles Barış Andlaşması, Avusturya ile 10 Eylül 1919 tarihinde Saint-Germain Barış Andlaşması, Macaristan ile 4 Haziran 1919 tarihinde Trianon Barış Andlaşması ve Bulgaristan ile de 27 Kasım 1919 tarihinde Neuilly Barış Andlaşması imzalanmıştır Paris Barış Konferansı ve bu Konferans sonunda imzalanmış bulunan barış andlaşmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Sander, op. cit., ss. 357-363.

²² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.; Ali Arslan, op. cit., ss. 124-125.

²³ Ibid. s. 125.

²⁴ Genel ve soyut olarak belirtirsek Konferansta Müttefik (İtilaf) ve Müsterek (Ortak) devletler; "Ermenistan, Suriye, Irak, Kürdistan, Filistin ve Arabistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması konusunda mutabık kalırken, bu husus Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer kısımları için verilecek kararlardan hariç tutmuştur." Ancak konferansın bu kararı da 1919 yılında başlayan Milli Mücadele Hareketi sebebiyle uygulanamamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan ülkeler ve bunların tabi olacağı rejim ancak Lausanne Andlaşması ile kesin olarak saptanabilmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.; Sander, op. cit., s. ; Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919 - 1990**, Ankara: Siyasal Kitapevi, 1982., s. 7, vd.

öncesinde hem muhatap alınacak bir parlamentonun yoktu hem de uluslararası dengeler farklılaşmıştır.

Uluslararası konjonktürdeki duruma genel olarak bakıldığında ise Rusya'nın savaştan çekildiği, yeni rejimin Osmanlı İmparatorluğu ile barış yaptığı, ABD'nin ise yeni bir güç olarak uluslararası ilişkiler sisteminde yer aldığı görülmektedir. "Doğu Sorunu"na çözümse uluslararası gündemin ana maddesi olmuş ve bu bağlamda, Yunanlılar, Ermeniler, Araplar ve Kürtlerin yeni talepleri ve toprak istemleri çerçevesinde "Doğu Sorunu"nu çözmek için bir ön anlaşmanın yapmasının gerekliliği doğmuştur.

Bu süreç içerisinde 12 Şubat 1920 tarihinde toplanıp 10 Nisan 1920 tarihinde sona eren Londra Konferansı'na katılan İttifak devletlerinin temsilcileri arasında (*Lloyd George, Francesco Nitti, Aleksandre Millerand ve Elefterios Venizelos*) yapılan görüşmelerde, İstanbul ve Boğazlar'ın statüsü, malî kontrol, Anadolu'daki nüfus bölgeleri, azınlıklar meselesi, Suriye-Mezopotamya ve Arabistan konuları ele alınmıştır.

Londra Konferansı'nda alınan kararlar uyarınca, 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında yapılan San Remo Konferansı'nda ise genel ve soyut olarak belirttiğimiz bu uluslararası konjonktürde, Osmanlı topraklarının paylaşılması ve Osmanlı ile yapılacak olan Sèvres Barış Andlaşması'nın şartları görüşülmüş ve barış andlaşmasının taslağı büyük ölçüde hazırlanmıştır. Konferans sonucunda imzalanan San Remo Andlaşması itibarıyla tarafların üzerinde mutabık kaldığı hususların en önemlileri şöyledir:²⁵

1. *"Padişah İstanbul'da kalacak,*
2. *Rumeli ve Boğazlar İtilaf Devletlerinin ortak işgaline açılacak,*
3. *Ermeni Devleti kurulacak,*
4. *Osmanlı İmparatorluğu, Arap vilayetlerinden ve Ege adalarından vazgeçecek"tir.*

Yukarıda belirttiğimiz hükümlerden de anlaşılacağı üzere dönemin İngiltere başbakanı Lloyd George, Fransa başbakanı Millerand, İtalya başbakanı Francesco Nitti ile Japonya, Yunanistan ve Belçika temsilcilerinin imzaladığı San Remo Andlaşması ile daha önce Paris ve Londra Konferanslarında sürüncemede kalan Kürdistan, Ermenistan meselesi, Türkiye'nin sınırları, İstanbul ve Boğazların statüsü ve

---

²⁵ Tanör, op. cit., ss. 34 – 35.

kapitülasyonlarla ilgili esaslar belirlenmiş ve Sévres Barış Andlaşmasının son biçimi tespit edilmiştir²⁶.

Sévres Barış Andlaşması

Londra konferansı ile başlayan San Remo Konferansı ve Andlaşması ile şekillenen ve 11 Temmuz 1920 tarihli Spa (Belçika) Konferansı ile barış andlaşmasının taslak hükümleri şekillendirilmiş ve İstanbul Hükümeti'ne sunulmuştur. 22 Temmuz 1920 tarihinde, Osmanlı padişahı Sultan Mehmet VI. Vahdeddin, başkanlığında Yıldız Sarayı'nda toplanan Meclis-i Âli, İtilaf devletlerinin koşulların kabulüne ve Andlaşmanın imzalanmasına karar vermiştir²⁷.

Uzun görüşmeler sonunda hazırlanan ve 10 Ağustos 1920 tarihinde İtilaf Devletleri ile İstanbul Hükümeti arasında imzalanan Sévres Barış Andlaşması genel ve soyut olarak incelendiğinde, (Lausanne Barış Andlaşması hariç) I. Dünya Savaşı'nı sonra erdiren bütün andlaşma olduğu gibi zayıf tarafı tüm yönleriyle bağlamak isteyen, oldukça ağır hükümlere sahip bir andlaşma olduğu görülmektedir. Karşılıklı müzakereler yapılmadan, İtilaf Devletlerinin dayatması ile imzalanan 12 Bölüm ve 433 maddeden oluşan bu uzun Andlaşma, sınırlar, siyasal hükümler, azınlıkların korunması, askeri hükümler, mali hükümler, iktisadi hükümler biçiminde tasniflendirilebilecek biçimde düzenlenmiştir²⁸.

Ermeni sorunu bağlamında incelendiğinde ise işbu andlaşmanın, sınırları daha sonra dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından saptanacak büyük bir Ermenistan devletinin kurulmasını öngördüğü saptanmaktadır. Sévres Barış Andlaşması'nın altıncı bölümünde yer alan Ermeniler ile 88-93 maddeler şöyledir:

88. Md. *“Osmanlı Hükümeti, Ermenistan'ı bağlaşıklık devletler gibi özgür ve bağımsız tanımıştır.*

89. Md. *Osmanlı Hükümeti, Ermenistan ve tüm bağlaşıklık devletler, Erzurum, Trabzon, Bitlis ve Van illerinde sınırı saptamak için ABD Başkanı'nı yargıci (hakem) seçer. Ermenistan'ın deniz çıkışına ve söz konusu sınıra komşu Osmanlı toprakları üzerindeki askersel düzenin kaldırılmasına ilişkin ABD Başkanı'nın saptayacağı tüm yargıların onaylanacağı kararlaştırılmıştır.*

²⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.; Murat Hatipoğlu, **Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)**, Ankara 1988, ss. 91-94, 102-103.

²⁷ Oran, op. cit., s. 119 ve 123-124.

²⁸ Sévres Barış Andlaşması'nın ayrıntılı değerlendirilmesi hakkında bkz.; Ibid., ss. 118-138.

90. Md. Sınır Saptandıktan sonra Osmanlı Hükümeti, Ermenistan'a özgü yerlerdeki tüm hukuksal ve siyasal haklarından vazgeçer. Ermenistan'a verilen toprak parçası üzerindeki Osmanlılara özgü parasal üstlenmelerin ya da savunulan hakların oran ve çeşidi, bu anlaşmanın sekizinci bölümün 241 ve 244. maddelerine uyularak saptanacak, söz konusu toprak parçası anlaşmazlıkları daha sonraki sözleşmelerde çözümlenecektir.

91. Md. Yukarıdaki maddelerde saptanan toprak parçasının Ermenistan'a geçmesi durumunda, Osmanlı Devleti ile Ermenistan o maddede kayıtlı kararlara dayanarak uygulamayı, kararın alınmasından 15 gün sonra kurulacak olan sınır saptama kuruluyla belirleyeceklerdir.

92. Md. Ermenistan'ın Azerbaycan ve Gürcistan ile olan sınırını, ilgili devletler saptayacaklardır. Ancak bunu başaramazlarsa, bağlaşıklık devletler bunu yapacak ve toprak üzerindeki uygulaması da bunlara özgü olacaktır.

93. Md. Ermenistan Hükümeti, Ermenistan'da dil, din ve soy bakımından azınlıkların çıkarlarının korunmasını, bağlaşıklık devletlerin gerekli gördükleri biçimde saptayacağını onaylar. Ayrıca, bağlaşıklık devletlerin ticareti, geçiş serbestliği, antlaşma ve sözleşmeleri gerekli görürse, koyacakları yargıların Ermenistan Hükümetince onaylanacağını bildirirler.

Yukarıda aktardığımız hükümlerden de anlaşıldığı üzere İtilaf Devletleri, Ermenistan'ın özgür ve bağımsız bir devlet olarak Osmanlı tarafından tanınmasını istemişlerdir. Ancak, kurulacak olan devletin sınırlarının belirlenmesi hususu İtilaf Devletlerince dönemin ABD Başkanı'nın hakemliğine bırakılmıştır. Bu bağlamda ayrıca, Ermenistan'ın deniz çıkışı ve söz konusu sınıra bitişik Osmanlı topraklarının askersizleştirilmesine ilişkin ileri sürülebilecek bütün hükümlerde dâhil olmak üzere Wilson kararlarının, tüm taraflarca önceden kabul edildiği de belirtilmiştir. Bu hükümler itibarıyla İtilaf Devletleri, gerek sınırların tespiti gerek Ermenistan'ın Karadeniz'e kıyıdaş olması gerekse de bölgenin silahsızlandırılmasını ABD Başkanı'nın yetkisine bırakırlarken aslında üstü örtülü olarak kendi politik istemlerini de ortaya koymuşlardır. Başkan Wilson tarafından 22 Kasım 1920 tarihinde saptanan sınırlarda ise Ermenistan'a Karadeniz'e çıkış verilmiş ancak bölgenin askersizleştirilmesine gerek duyulmamış ve

böylelikle Sykes-Picot Andlaşması ile Rusya'ya verilmiş topraklarda bir "Büyük Ermenistan" devleti kurulmuştur²⁹.

Ancak, bu gelişmeleri yakından izleyen Mustafa Kemal Paşa önderliğinde ki Ankara Hükümeti, Ermenilerin harekete başlamasına fırsat vermeden hazırlıklara başlamış ve 28 Eylül 1920 tarihinde Sarıkamış üzerinden askeri harekât başlatmıştır. Kazım Karabekir Paşa'nın komuta ettiği Türk ordusu savaşı başarılı bir şekilde tamamlamış ve Gümrü Andlaşması ile Kars ve Ardahan bölgesini kurtarmıştır. Bu Andlaşma hükümleri, Mart 1921 tarihli Moskova Andlaşması (resmi adı Dostluk ve Kardeşlik Andlaşması) ile bir kez teyit edilirken, Sèvres Barış Andlaşması'nın Ermenilerle ilgili hükümleri de taraflarca geçersiz sayılmıştır. 13 Ekim 1921 tarihinde Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan ile yapılan Kars Andlaşması ile de Türkiye'nin doğu sınırları Sınırdaş Devletler yani özellikle Ermenistan tarafından resmen tanınmıştır³⁰.

SONUÇ:

Çalışmamızın genelinde vurguladığımız üzere Ermeni sorunu, dönemin büyük devletlerinin ekonomik ve politik çıkarlarından bağımlı olarak "Doğu Sorunu" kapsamında yaratılan bir sorun olup, Ayastefanos ve Berlin Andlaşmaları ile uluslararası bir boyut kazanmıştır.

Bu bağlamda, çalışmamız kapsamında analiz ettiğimiz Osmanlı İmparatorluğu'nun 1918-1922 yılların arasında taraf olduğu uluslararası andlaşmalarda da Ermeni sorunu Batılı devletlerce, Doğu Sorunu'nun bir parçası olarak değerlendirilerek, bu kapsamda konuyla ilgili hukuki unsurlar Osmanlı İmparatorluğu'na dikte ettirilmiştir.

Ancak günümüz itibarıyla bakıldığında Ermeni sorunu, başta ABD ve Fransa olmak üzere kimi Batılı devletler ve Avrupa Parlamentosu gibi bazı kurumlar tarafından, sözde bir soykırım iddiası kapsamında tanımlanmaktadır.

Bu kapsamda, bizce Türkiye Cumhuriyeti'nin Ermeni sorununa ilişkin oluşturduğu politikalarda, makalemizde vurgulamaya çalıştığımız, tarihsel ve hukuksal gerçeklerden hareket etmesi gerekmektedir. Zira, Ermeni sorunu 19.yüzyılda ulusçuluk hareketlerinin bir parçası olarak ortaya çıkmış görünse de gerçekte Avrupalı devletlerin Osmanlı

---

²⁹ Ibid., ss. 132-133.

³⁰ Çalışmamızda, Osmanlı İmparatorluğu'nun taraf olduğu uluslararası andlaşmalara itibarıyla Ermeni sorunu'nun gelişimi analiz edilmeye çalışıldığı için Türkiye'nin taraf olduğu Gümrü, Kars ve Moskova Andlaşmaları'na genel ve soyut olarak değinilmiştir. Bu üç andlaşma itibarıyla Ermeni sorunun gelişimi hakkında bkz., "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Taraf Olduğu Uluslararası Andlaşmalara İtibarıyla Ermeni Sorunu" (yayım ve değerlendirme sürecindedir).

İmparatorluğu'nu parçalayarak emperyalist yayılma stratejilerinin bir parçası olarak bu devletlerce amacından saptırılmıştır.

KAYNAKÇA

- 1) ANDERSON Matthew Smith, **Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, (çeviren: İdil Eser), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Mart 2001.
- 2) ARSLAN Ali, **Kutsal Ermeni Papalığı – Eçmiyazın Kilisesi'nde Stratejik Savaşlar-**, İstanbul: Truva Yay., Nisan 2005.
- 3) ARSLAN Esat, “Ermeni Sorunu'nda Akılcı, Tarafsız ve Planlı Görüş Açıları”, **Stratejik Araştırmalar Dosyası**, Sayı 7, Yıl 2, 2001/7.
- 4) ATAÖV Türkkaya, **Das Osmanische Millet System und die Armenier**, Ankara: Sistem Ofset, 1985.
- 5) ATEŞ Toktamış, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul: Der Yay. 1993.
- 6) BARDAKJIAN Kevork B., “İstanbul Ermeni Patrikliği'nin Doğuşu (Hayk Berberian'ın Anısına)”, Saime Yüceer (editör), **Ermeni Sorunu ve Bursa Ermenileri**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi 2000.
- 7) GÖNLÜBOL Mehmet, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, 3. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 236, 1975.
- 8) GÖNLÜBOL Mehmet, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919 – 1990**, Ankara: Siyasal Kitapevi, 1982.
- 9) GÜRÜN Kamuran, **Ermeni Dosyası**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.
- 10) HATİPOĞLU Murat, **Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)**, Ankara 1988.
- 11) <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/iliskiler/osmanli.html> (e.t. 17.09.2003).
- 12) İŞYAR Ömer Göksel, **Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, İstanbul: Alfa Yayınları, Mart 2004.
- 13) KANTARCI Şenol, “Tarih Boyunca Ermeni Sorunu: Başlangıçtan Lozan'a”, Şenol Kantarcı, Kamer Kasım, İbrahim Kaya, Sedat Laçiner, Ömer E. Lütem (hazırlayanlar), **Ermeni Sorunu El Kitabı**, Genişletilmiş İkinci Baskı, Ankara: TEİMK ve ASAM-ERAREN Ortak Yayını, 2003.
- 14) KAPLANOĞLU Raif, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 2000.

15) KASIM Kamer, “AB’ye Üyelik Sürecinde Kıbrıs, Ermeni Sorunu ve Azınlıklar”, Avrasya Dosyası, Cilt 11, Sayı 1, Yıl 2005.

16) KAYA İbrahim, “Ermeni Sorunu’nun Hukuksal Boyutları: Ulusal ve Uluslararası”, Şenol Kantarcı, Kamer Kasım, İbrahim Kaya, Sedat Laçiner, Ömer E. Lütem (hazırlayanlar), **Ermeni Sorunu El Kitabı**, Genişletilmiş İkinci Baskı, Ankara: TEİMK ve ASAM–ERAREN Ortak Yayını, 2003.

17) KILIÇ Davut, **Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasındaki Dini ve Siyasi Mücadeleler**, Ankara: ASAM Yayınları: 11, Kafkasya Araştırmaları Dizisi: 2, 2000.

18) KOCABAŞ Süleyman, **Ermeni Meselesi Nedir Ne Değildir?**, 3. Baskı, İstanbul: Vatan Yayınları, 1988.

19) KOCAŞ Sadi, **Tarih Boyunca Ermeniler ve Selçuklulardan beri Türk-Ermeni İlişkileri**, Ekli 3. Baskı, Ankara: Truva Yayınları, Haziran 1970.

20) KODAMAN Bayman, “Şark Meselesi ve Tarihsel Gelişimi”, **Tarihi Gelişmeler içinde Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu**, Ankara, 8-9 Mart 1990, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

21) KÜÇÜK Cevdet, “*Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışında İngiltere’nin Rolü*”, <http://www.maltepe.edu.tr/GunaydinMarmara/ermenilingiltere.asp> (e. t. 18.08.2003).

22) LAÇİNER Sedat, “Ermeni İddiaları ve Terör”, Şenol Kantarcı, Kamer Kasım, İbrahim Kaya, Sedat Laçiner, Ömer E. Lütem (hazırlayanlar), **Ermeni Sorunu El Kitabı**, Genişletilmiş İkinci Baskı, Ankara: TEİMK ve ASAM–ERAREN Ortak Yayını, 2003.

23) LAÇİNER Sedat, “Osmanlı Dönemi’nde Ermeniler ve Terör”, <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=174> (e.t. 02.05.2006).

24) MARX Karl, **Türkiye Üzerine (Şark Meselesi)**, 2. Baskı, (çeviren: Selahattin Hilav, Attila Tokatlı), İstanbul: Gerçek Yayınevi, Aralık 1974.

25) MAZICI Nurşen, “Avrupa Birliği ve Ermeni Soykırım Tasarısı”, **Jeopolitik, Yıl. 4, Sayı 13, Şubat 2005.**

26) MAZICI Nurşen, **Belgelerle Uluslararası Rekabette Ermeni Sorunu’nun Kökeni 1878-1918**, İstanbul: Der Yay., 1987.

27) McCARTHY Justin, **Ölüm ve Sürgün**, (çeviren Bilge Umar) İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın San. ve Tic. A.Ş., 1998

28) MELEK Kemal, **Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası**, İstanbul: Der Yayınları, 1985.

- 29) ORAN Baskın, "Mondros Silah Bırakışması", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt I, İstanbul: İletişim Yay., 2001.
- 30) ÖZDAL Barış, "Avrupa Parlamentosu'nun Ermeni Sorununa İlişkin Aldığı Kararlar İtibarıyla Türkiye–Avrupa Birliği İlişkileri", **Değişen Dünyada Türkiye'nin Önemi, Uludağ Üniversitesi I. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu, 6-7 Mayıs 2004, Cilt II**; Bursa: Uludağ Üniversitesi Kültür Sanat Kurulu Yayınları No: 7, 2004.
- 31) ÖZDAL Barış, "Ayastefanos ve Berlin Andlaşmaları İtibarıyla Ermeni Sorunu"; **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl 4, Sayı 8, Ağustos 2006.
- 32) ÖZDAL Barış, "Ermeni Sorununun Analizinde Önemli Bir Parametre: Tehcir Kavramı", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, (Yayım Aşamasındadır).
- 33) ÖZGÜR Yüksel, **Tarihi Boyutları ve Muhtemel Gelişmeler Işığında Türk- Ermeni İlişkileri**, İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi, Şubat1997.
- 34) SAKARYA İhsan (haz.), **Belgelerle Ermeni Sorunu**, Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- 35) SANDER Oral, **Siyasi Tarih – İlk Çağlardan 1918'e-**, 8. Baskı, Ankara: İmge Yay., 2000.
- 36) SOYKAN T. Tankut, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler- Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü**, İstanbul: Ütopya Kitapevi, 1999.
- 37) SOYSAL İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları 1. Cilt (1920-1945)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- 38) TANÖR Bülent, **Kurtuluş Üzerine 10 Konferans (Türkiye 1918 – 1923)**, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Temmuz 1997.
- 39) URAS Esat, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul: 2. Baskı, Belge Yayınları, 1987.
- 40) VEFA Ahmet, **Die Wahrheit über die Armenier**, Ankara: BEB, 1976.
- 41) YERASIMOS Stefanos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye- Tanzimat'tan I. Dünya Savaşına-**, (çeviren: Babür Kuzucu), 5. Baskı, İstanbul: Belge Yayınları, Ekim 1987. 42)

YAYIN İLKELERİ

Yayın Amacı ve Kapsamı:

1. Güvenlik Stratejileri Dergisi; Genel Kurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı bünyesinde bulunan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü tarafından, **ulusal hakemli dergi** niteliğinde yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanmaktadır.
2. Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde; güvenlik boyutunda geleceğe yönelik jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik seviyede Türkiye'nin uygulamasında fayda mütalâa edilen güvenlik stratejilerine ait seçeneklerin saptanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde ülkemizin güvenliği ile ilgili konuları işleyen, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Anayasası'nda ifadesini bulan temel niteliklere saygılı bir tutum ve uyum içinde kaleme alınmış, özgün ve bilimsel nitelik taşıyan tüm makalelere, hakem heyetinin değerlendirmeleri neticesinde yer verilecektir.
3. Güvenlik Stratejileri Dergisi'ne gönderilen makaleler daha önce başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makalelerin uzunluğu dergi formatında 25 sayfayı (ya da 10.000 kelimeyi) geçmemelidir. Makaleler, yayımlanmak üzere kabul edildiği takdirde Güvenlik Stratejileri Dergisi bütün yayın haklarına sahiptir. Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde makalesi yayımlanan yazarlara; talep etmeleri halinde ilgili mevzuat çerçevesinde telif ücreti ödenmektedir.
4. Yazarlar unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adresleri ile telefon numaralarını ve e-posta adreslerini mutlaka bildirmelidir.
5. Güvenlik Stratejileri Dergisi'ne gönderilecek makalelerin ilk değerlendirmesi (içerik, sunuş tarzı ve yazım kurallarına uygunluk) Yayın Kurulu tarafından yapıldıktan sonra uygun bulunanlar, bilimsel açıdan değerlendirilmek üzere, sahasında eser ve çalışmalarıyla tanınan iki hakeme gönderilir. Hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda makalenin basılmasına, yazardan rapor çerçevesinde düzeltme istenmesine ya da yazının geri çevrilmesine karar verilir ve durum yazara en kısa sürede bildirilir. Gönderilen makale için hakemlerden birinin olumlu, diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda ise çalışma üçüncü bir hakeme gönderilir ve yayımlanmasına yeni rapora göre karar verilir. Dergide, hakemlerin uygun bulduğu makaleler yayımlanır. Hakem raporları gizli olup, yazarın hakem raporuna itiraz hakkı bulunmamaktadır.
6. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltinin en geç üç ay içinde yapılarak, Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.
7. Yayımlanan makalenin yer aldığı beş adet dergi, yazara ücretsiz olarak gönderilecektir.
8. Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde yayımlanan makaleler, yazarlarının şahsî görüşlerini içermektedir. Bu nedenle, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin resmî görüşlerini yansıtmamaktadır.

Yayın Kuralları:

1. Makaleler, bilgisayar ortamında " Word for Windows"un değişik versiyonlarında (Word 2.0-7.0), bir diskete kayıt "save" edilerek, iki nüsha A4 boyutunda bilgisayar çıktısı ile birlikte posta yoluyla gönderilmelidir. E-posta ile gönderilen makaleler değerlendirmeye alınmayacaktır.
2. Makalenin başlangıç kısmına (150 kelimeyi geçmeyecek şekilde), Türkçe ve İngilizce özet ile beş adet anahtar kelime yazılmalıdır.
3. Makalenin ana bölümlerinde 10 punto, dipnotu, özet, kaynakça, tablo gibi bölümlerinde ise 8 punto harf büyüklüğünün ve Arial karakterinin kullanılması gerekmektedir..
4. Makalenin konusuyla ilgili belge ve fotoğrafların orijinalleri veya baskıya uygun nitelikte olanları seçilmelidir. Fotoğraf altına ve şekil kenarına yazar adı belirtilmelidir.
5. Yazar adı ve açık adresi (elektronik posta adresi ve telefon numarası dâhil) sağ köşeye italik, koyu 10 punto olarak yazılmalı; unvan ve görev yeri dipnotta (*) işareti ile belirtilmelidir.
6. Dipnotlar, yer aldığı sayfanın alt tarafında ve numaralandırılarak şu şekilde verilmelidir : (Adı Soyadı; Kitap / Makale Adı, Cilt / Sayı, Yayın Evi / İl / Basım Evi, Yıl, Sayfa No.)
7. Kaynakça, makalenin sonuna yazarların soyadlarına göre sıralanmış bir biçimde aşağıdaki şekilde konmalıdır. (Soyadı Adı; Eser İsmi, Cilt / Sayı, Yayın Evi, İl, Yıl)
8. Yayımlanacak makalelerde esasa ilişkin olmayan redaksiyon değişiklikleri ve düzeltmeler Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğüne yapılabilir.9.